SFERELE DE INFLUENȚĂ

Împărțirea Europei de către marile puteri la München și Ialta

Lloyd C. Gardner

EDITURA ELIT

De-a lungul celui de-al doilea război mondial între Roosevelt, Churchill și Stalin s-au purtat multe bătălii de culise pentru împărțirea lumii la sfârșitul conflagrației.

Cartea de față urmărește, pas cu pas, conflictele și tratativele diplomatice care au configurat viitoarea (pe atunci) hartă a lumii.

Sângeroasa partidă de șah diplomatic, începută de Hitler cu deschiderea „München", avea să dezlănțuie replici din ce în ce mai dramatice la Casablanca, Teheran și Ialta, culminând cu finalul apocaliptic de la Paris și Nüremberg.

Miza, după cum demonstrează admirabil această carte, a fost delimitarea sferelor de influență, căreia i-au căzut pradă popoarele Europei.

Lloyd C. Gardner

Sfere de influenţă

Împărţirea Europei între marile puteri, de la München la Ialta

Titlul original: Spheres of Influence. The Great Powers Partition Europe. from Munich to Yalta, by Lloyd C. Gardner

Copyright 1993 by Lloyd C. Gardner

Toate drepturile asupra acestei versiuni în limba română sunt rezervate Editurii Elit, inclusiv pentru Republica Moldova

I.S.B.N. 973-9100-66-X

Lloyd C. Gardner

Sfere de influenţă

Împărţirea Europei între marile puteri, de la München la Ialta

Versiunea românească: Anca Angelescu-Boldor

Editura Elit

Lui Warren F. Kimball,

care ne-a oferit o călătorie de informare ce ne-a purtat de la Legea împrumutului şi închirierii până la Conferinţa de la Ialta

Prefaţă

Necazul este că dl. Churchill are faţă de regalitate aceeaşi atitudine ca a multor oameni de afaceri din New York faţă de Tammany Hall,* în timpul celei mai cumplite perioade de corupţie: aceea că este mai simplu de tratat cu acelaşi partener, corupt, dar care ştie regulile jocului, decât cu neofiţii din politică, adepţi ai principiilor.

Raymond Daniell, New York Times,
10 decembrie 1944

Cel care îşi freacă mâinile cu satisfacţie şi se bate cu pumnii în piept are cumva vreun plan mai bun de a câştiga pacea decât cel care trece pe lista marilor apărători principalele naţiuni ale Europei?

Walter Lippmann.
21 decembrie 1944

Prăbuşirea subită a Imperiului sovietic în Europa de Est a deschis încă o dată dezbaterea asupra originilor războiului rece. Istoricii ruşi, în special, s-au pus pe treabă pentru a

---

* Sediul organizaţiei politice din cadrul Partidului Democrat, identificată cu societatea de binefacere fondată în 1789, la New York şi recunoscută în sec. al XIX-lea pentru corupţie (N. trad.)

umple „petele albe" ale arhivelor perioadei staliniste, de la Pactul sovieto-nazist din 1939 şi până la Conferinţa de la Yalta din 1945. Pentru prima dată, o copie a acordului din 1939, cu privire la împărţirea Europei în sfere de influenţă a ieşit în afara arhivelor secrete ruseşti; şi tot pentru prima oară, istoricii pot vedea originalul ordinului semnat de Stalin în 1940, de execuţie a mii de ofiţeri polonezi, în pădurea Katyn, cu ocazia împărţirii Poloniei între Germania şi Rusia.

Aşa cum reiese limpede din citatele aparţinând lui Raymond Daniell şi Walter Lippmann, observatorii contemporani erau foarte conştienţi de problemele principale cu care se confruntau Cei Trei, aproape de sfârşitul celui de-al doilea război mondial. Chiar şi fără acces la arhivele secrete, se ştia deja destul de mult despre hotărârea lui Stalin de a domina Europa de Est. Străduinţele lui Churchill de a preîntâmpina această provocare erau considerate de Washington ca reacţionare, nu cu mult diferite de schemele respingătoare din punct de vedere moral, şi în ultimă instanţă, chiar mărginite, propuse de Neville Chamberlain în vederea concilierii. Derularea evenimentelor l-a forţat în cele din urmă pe Roosevelt să facă cea mai dificilă alegere din război: fie abandonarea Marii Alianţe şi declararea unor obiective de război separate pentru Statele Unite, fie încercarea de a trece peste diferenţe de dragul salvării „parteneriatului" de război, ca etapă de tranziţie spre ceea ce el spera să devină o pace relativ stabilă. Pentru Roosevelt, alegerea părea evidentă. „Frumoasele idei" ale Cartei Atlanticului aveau să fie amânate până când stabilitatea postbelică ar fi permis reinstaurarea lor. Roosevelt nu a precizat niciodată — cel puţin nu în public — cu ce condiţii făcuse alegerea, sau cum evoluase propria sa concepţie în timpul războiului. La conferinţele de presă, făcea aluzii cu privire la dificultăţile procesului de încheiere a păcii.

dar toate aceste indicii (aşa cum se întâmpla adeseori cu Roosevelt) nu duceau la nici o concluzie sigură.

„Războiul acesta este diferit de cele din trecut" — îi învăţase cândva Stalin pe comuniştii iugoslavi. „Oricine ocupă un teritoriu îşi impune asupra acestuia şi propriul sistem social", până acolo unde „poate ajunge cu armata". Politicienii britanici n-au fost niciodată siguri asupra intenţiilor lui Stalin şi, asemenea omologilor lor americani, au oscilat în privinţa modului de a răspunde acestei provocări. Churchill dorea să obţină asigurări din partea lui Stalin că Rusia nu se va amesteca, nici prin intermediul Armatei Roşii şi nici prin cel al Partidului Comunist, în sfera de influenţă tradiţională a Marii Britanii. Iar dacă aceste înţelegeri urmau să dureze până când Churchill îi convingea pe americani să joace un rol mai activ în afacerile Europei Centrale, cu atât mai bine. După Conferinţa de la Yalta, avea să facă tot posibilul, în parte şi în vederea îndeplinirii obiectivelor politice interne, pentru a „restrânge" avantajele sovieticilor; dar permanent, în mintea sa, pe primul plan se va afla refacerea meterezelor imperiului, din vecinătatea forturilor ruseşti.

Politicienii americani considerau că strategia de război a lui Churchill era extrem de periculoasă. Orice înţelegere de acest fel cu Uniunea Sovietică era — după părerea lor — inerent instabilă şi susceptibilă de a-i pune în exact aceeaşi situaţie care îl dusese în trecut la război. Churchill fusese cel mai înverşunat adeversar al lui Neville Chamberlain, dar modul său de abordare a situaţiei postbelice părea menit — în concepţia Washingtonului — să repete greşeala lui Chamberlain, de a fi crezut că Hitler va respecta un acord cu privire la sferele de influenţă.

În 1938, Roosevelt se ţinuse deoparte când Chamberlain încercase să-i dea lui Hitler mână liberă în Europa de Est şi când primul ministru propusese o reîmpărţire a Africii, pentru

a încuraja Germania să se alăture celor care îşi asumau „puterea oamenilor albi." Dar când în 1942 s-a descoperit că succesorul lui Chamberlain, Churchill, era gata să cedeze statele baltice şi să împartă zona Balcanilor pentru a ajunge la o conciliere cu Stalin, preşedintele a protestat cu energie.

În ciuda reputaţiei de „buldog" a lui Churchill şi a declaraţiilor sale împotriva concilierii, politica sa „periferică" şi strategiile sale militare apărau interesele imperiului din Marea Mediterană, amânând deschiderea celui de-al doilea front în Europa. Mai mult, americanii se temeau că primul ministru îi va târî în această Europă de Sud-Est, cu scopul de a încheia cu succes târgul asupra sferelor de influenţă. Churchill putea să spere orice, chiar şi că forţele militare anglo-americane vor ameliora situaţia la sfârşitul războiului, numai că atunci avea să fie prea târziu.

Churchill s-a apărat de acuzaţiile americanilor, făcând apel la înţelegerea lui Roosevelt cu privire la faptul că nu avea ce altceva să-i ofere lui Stalin pentru a-l ţine în război, decât asigurarea că pretenţiile teritoriale ale ruşilor vor fi îndeplinite. Se opusese acestui drum cât putuse — a subliniat el — dar nu găsea nici o altă soluţie. Întrucât devenea evident că problema nu era cum să fie ţinută Rusia în război, ci unde se vor stabili frontierele dintre „sisteme", primul ministru era îngrijorat că rezerva afişată de Roosevelt slăbea capacitatea Aliaţilor de a negocia cu Stalin.

La începutul intervenţiei americanilor în diplomaţia din timpul războiului, când Franklin Roosevelt s-a întâlnit cu Churchill pe ţărmul insulei Newfoundland pentru a redacta Cartea Atlanticului din 1941 şi la câteva luni după aceea, când a luat hotărârea de a extinde ajutorul acordat Uniunii Sovietice prin împrumut şi închiriere, preşedintele nutrise mari speranţe pentru cooperarea dintre Cei Trei. Avea în vedere încheierea

unor acorduri între învingători, care ar fi putut constitui baza unei păci decente, una care putea fi considerată justă faţă de naţiunile mici şi de popoarele din colonii care se luptau pentru independenţă, dar care totuşi să nu reprezinte o provocare faţă de nevoia de securitate a Marilor Puteri.

Călăuzindu-se la începutul războiului după „frumoasele idei" ale Cartei Atlanticului, Roosevelt a refuzat mai târziu să rişte Marea Alianţă de dragul menţinerii principiului autodeterminării. De la împotrivirea inflexibilă faţă de încuviinţarea dată de Churchill pretenţiilor ruşilor asupra Statelor Baltice, şi până la concesiile pe care le-a făcut la Yalta, cu privire la problemele Poloniei, Roosevelt a străbătut o cale dificilă. A continuat să mediteze la alternative posibile — de pildă, la stimularea economiei — dar nimic din ceea ce-i oferea Departamentul de Stat şi cu atât mai puţin maşinaţiile lui Churchill după Conferinţa de la Yalta, nu i-au satisfăcut prima cerinţă: menţinerea unităţii Marii Alianţe de-a lungul procesului de încheiere a păcii.

Probabil că cele mai complexe şi fascinante aspecte ale diplomaţiei de război dusă de Roosevelt se situau la un nivel diferit faţă de înţelegerile similare încheiate de Churchill cu Stalin. Despărţirea popoarelor şi împărţirea teritoriilor din Europa de către primul ministru aparţineau diplomaţiei necorespunzătoare a Lumii Vechi. Însă discuţiile dintre Roosevelt şi Stalin despre cum vor conduce lumea Cei Trei sau Cei Patru după război reprezentau un preambul la încheierea unei păci juste. Chiar dacă preşedintele făcuse concesii mai mari decât Churchill, acestea erau oarecum diferite, atât din punctul de vedere al duratei, cât şi al implicărilor, deoarece America avea menirea de a juca un rol diferit în istoria mondială. Concepţia lui Woodrow Wilson asupra acestor probleme nu fusese eronată; abordarea fusese însă greşită. Roosevelt nu voia să facă aceeaşi eroare.

Astfel, Roosevelt a încercat să găsească o soluţie, raportându-se la lumea postbelică, în două etape. Preşedintele era hotărât — potrivit asigurărilor date Aliaţilor săi la Yalta — ca pacea să fie stabilită de către Cei Trei la masa tratativelor. Prin intermediul consilierilor săi de la Yalta, el s-a împotrivit încercărilor de creare a unui mecanism în vederea implementării „frumoaselor idei" ale Cartei Atlanticului, de teamă să nu distrugă fragila unitate a Marii Alianţe. Dacă această alianţă era sortită să-i poarte dincolo de sferele de influenţă, atunci trebuia să supravieţuiască perioadei de tranziţie până la încheierea păcii. Recenta împărţire a Europei nu reprezenta pentru Roosevelt varianta finală a aranjamentelor postbelice, ci doar un stadiu preliminar. Spera să-i poată convinge pe ceilalţi — precum şi pe criticii săi din ţară — că încheierea păcii reprezenta un proces şi nu o soluţie în sine.

Din nefericire, Roosevelt nu a reuşit să pregătească nici opinia publică americană şi nici pe succesorul său (chiar dacă ar fi avut încredere în Harry Truman) pentru realităţile dure ale procesului de încheiere a păcii. Comportarea ruşilor în Europa de Est, după război, părea inexplicabilă, cu excepţia confruntării în sine. Chiar şi în aceste condiţii, el a reuşit atât să menţină unită alianţa până la sfârşitul războiului, cât şi să pună bazele unei păci viitoare. Dacă Marea Alianţă s-ar fi destrămat la Yalta sau la scurt timp după aceea — datorită refuzului lui Roosevelt de a accepta pretenţiile de securitate ale Rusiei, în ciuda concepţiilor deformate ale lui Stalin, a metodelor sale brutale şi a consecinţelor imediate cumplite pentru unele popoare care căzuseră sub dominaţia sa — echilibrul precar al războiului rece ar fi putut fi distrus, şi de-a lungul unei frontiere incerte, ar fi izbucnit probabil o serie de războaie civile, sau poate chiar un gen de războaie locale, mai sumbre decât cele din romanele lui Orwell.

Cu prilejul unei vizite efectuate în America, pe timpul lui Ronald Reagan, conducătorul sovietic Mihail Gorbaciov a adus

un omagiu memoriei lui Franklin Roosevelt. Cu jumătate de secol în urmă — a spus el — preşedintele Roosevelt vorbise despre patru libertăţi fundamentale: libertatea cuvântului, libertatea cultului, libertatea de a nu fi lacom şi libertatea de a nu te teme. „Şi acest ideal nu a fost încă atins în lume şi nici n-ar putea fi atins într-o lume plină de animozităţi şi confruntări." Multe lucruri rele s-au petrecut în imperiul sovietic după război — a recunoscut Gorbaciov cu altă ocazie. Nimănui nu-i erau pe plac toate aspectele legate de încheierea păcii, dar existaseră motive obiective pentru cele întâmplate.

Walter Lippmann prezisese că sferele de influenţă erau singura soluţie pentru lumea postbelică, până atunci când apărătorii păcii se vor fi convins că pacea era durabilă. Singura alternativă faţă de o acceptare realistă a acestei situaţii era războiul. În vreme ce Stalin şi Churchill încercau să rezolve problemele între ei, asumându-şi rolul de a hotărî destinele popoarelor şi de a stabili avanposturi militare, Roosevelt bătea pasul pe loc, încercând mai întâi să demonstreze că Lippmann se înşela. În cele din urmă, Cei Trei au colaborat — nu întotdeauna în mod conştient — pentru evitarea unei situaţii mai rele. „Civilizaţia este în întregime înconjurată" — scria William Butler Yeats — „şi supusă unor reglementări care simulează pacea prin diferite iluzii..."

Cuvinte de mulţumire

Această carte este rezultatul mai multor eforturi conjugate. În anumite privinţe, ea reprezintă o continuare a studiului meu Safe for Democracy: The Anglo-American Response to Revolution, 1913-1924 *(1984). Acesta se concentrează asupra unui aspect oarecum diferit, dar eu consider ambele cărţi o reinterpretare a concepţiei faţă de război şi revoluţie. Cartea de faţă a avut de câştigat de pe urma privilegiului de a-mi expune părerile într-o serie de conferinţe ruso-americane asupra celui de-al doilea război mondial, începând cu anul 1986, la Moscova. Sunt mai ales recunoscător colegilor mei ruşi pentru comentariile şi perspicacitatea de care au dat dovadă în interpretările lor curajoase, cu precădere lui Grigori Sevostianov, Oleg Rieşevski, Boris Gilenson, Victor Malkov şi Vladimir Pozniakov, precum şi membrilor delegaţiei americane, în special lui Mark Stoler, Steve Miner, Ted Wilson şi Ed Bennett.*

Warren Kimball, căruia i-am dedicat această carte, mi-a împărtăşit întotdeauna cu generozitate concluziile sale asupra diplomaţiei lui Roosevelt şi a ascultat (nu întotdeauna cu răbdare) propriile mele interpretări. În calitate de conducător al delegaţiilor americane la simpozioanele ruso-americane, a contribuit în atât de multe moduri la procesul încă neîncheiat de înţelegere al celui de-al doilea război mondial încât îi suntem cu toţii îndatoraţi. Mark White mi-a acordat mult timp

şi ajutor la finalizarea manuscrisului, precum şi privilegiul de a purta multe conversaţii extraordinare. Christopher Thorne n-a apucat să citească nici un cuvânt din manuscris, dar influenţa sa se face simţită pretutindeni.

Această carte contribuie la menţinerea bunei mele relaţii cu Gerard McCauley, un prieten şi agent literar pe care mi l-a prezentat Bill Williams cu mulţi ani în urmă; de asemenea, ea reia o relaţie de editură precum şi o veche prietenie cu Ivan Dee, care m-a ajutat să dau tot ce era mai bun din relatările mele asupra acestor evenimente. Mulţumesc, în fine, lui Erin Gardner Myers, care a conceput o frumoasă supracopertă pentru a arăta lumii despre ce este vorba în cartea tatălui său.

Duch Neck, New Jersey — L..C.G.
Noiembrie 1992

1. PROPUNEREA LUI ROOSEVELT

Cât de ridicol ar fi părut Roosevelt dacă şi-ar fi lansat preţioasa propunere. Ce-ar fi crezut despre noi dacă l-am fi încurajat să o facă publică, aşa cum intenţiona Anthony? Şi cum ne-am fi făcut noi înşine de râsul lumii.

Neville Chamberlain
martie 1938[1]

După război, s-a demonstrat că primul ministru, Neville Chamberlain, respinsese o alternativă americană la politica de conciliere. Se spunea că, dacă ar fi luat în considerare propunerea preşedintelui Roosevelt pentru o conferinţă internaţională, întreaga succesiune a evenimentelor, începând cu 1938, ar fi fost alta. Războiul ar fi putut fi evitat. În loc de a părăsi această „slabă" speranţă de a salva lumea de tiranie altfel decât prin „război" — scrie Winston Churchill mai târziu —, Chamberlain alese o politică umilitoare, care îl determină să fugă grabnic la München cu o ofertă zadarnică de a plăti preţul cerut de Hitler pentru pace în Europa: anexarea Sudetenland-ului la cel de-Al Treilea Reich[2]. Onoarea britanică fu lăsată acasă la Londra. Întinată de trădarea Cehoslovaciei, politica de conciliere a lui Chamberlain începu să simbolizeze în curând tot ceea ce era mai rău în încercările de înţelegeri cu dictatorii prin intermediul sferelor de influenţă. Astfel, „lecţia de la München" prezentată cu atâta forţă de sugestie în memoriile lui Churchill şi repetată de alţii, deveni textul de căpătâi pentru oamenii de stat din timpul războiului şi de după aceea.

Probabil că „nici un eveniment" — se plângea Churchill în celebra sa relatare despre război — „n-ar fi putut să înlăture sau chiar să prevină războiul mai mult decât intrarea americanilor în cercul de temeri şi ură european. Pentru Anglia era aproape o chestiune de viaţă şi de moarte".[3] Era prea mult să faci presupuneri despre ceea ce a reprezentat, cel puţin la început, un gest vag din partea preşedintelui american.

Churchill insistă asupra importanţei „propunerii" lui Roosevelt, deoarece aceasta corespunde hotărârii sale de a informa cititorii postbelici despre aberaţia concilierii. Dar speculaţiile referitoare la „ocaziile ratate" pot duce deseori la interpretări istorice eronate. Iniţiativa lui Roosevelt din ianuarie 1938 pune în mod special probleme. Ridicată de către Churchill la rangul de alternativă faţă de politica de conciliere, aceasta dă politicii americane din anii premergători acordului de la München o definiţie mai convingătoare decât orice fel de dovezi.

Pe măsură ce Hitler căpăta curaj, simpatiile lui Roosevelt — ca şi cele ale multor americani — se îndreptau spre Anglia şi Franţa. Dar iniţiativa sa din 1938 nu depăşea ceea ce el stabilise drept principii călăuzitoare pentru politica europeană, enunţate cu patru ani în urmă, în 1934, în Mesajul său despre Starea Naţiunii, adresat Congresului:

> *Am spus clar că Statele Unite nu pot participa la înţelegerile politice din Europa, dar că suntem oricând gata să colaborăm pentru stabilirea unor măsuri practicabile la scară mondială, pentru reducerea imediată a armamentului şi ridicarea barierelor comerciale.*

„Propunerea" lui Roosevelt, reformulată de către Churchill şi devenită astfel un punct de răscruce pe drumul războiului, îşi avea originea într-o discuţie particulară dintre preşedinte

şi vechiul său prieten, subsecretarul de stat Sumner Welles, în legătură cu posibilitatea sprijinirii eforturilor anglo-franceze de a ajunge la o înţelegere cu Germania, fără a submina şi mai mult poziţia naţiunilor mici din Europa. Welles sugerase o conferinţă internaţională pentru „a da sprijin şi imbold" încercărilor anglo-franceze de a ajunge la o înţelegere practică cu Germania, atât cu privire la colonii şi securitate, cât şi la acordurile europene".[4]

Lui Roosevelt îi plăcu ideea şi îi spuse lui Welles să o transmită ambasadorului britanic, Sir Ronald Lindsay. Secretarul de stat* Cordell Hull nu află nimic, până când Welles nu vorbi cu Lindsay, şi se înfurie pe ceea ce el considera a fi o manieră neglijentă de elaborare a politicii externe. Secretarului îi displăcuse întotdeauna relaţia lui Welles cu Roosevelt, astfel încât resentimentele sale nu erau neaşteptate. Dar aceasta nu favoriză şansele de succes ale planului.

Când Welles îi explică ideea lui Sir Ronald, observă că preşedintele era alarmat de intrarea statelor mai mici pe orbita dictatorilor. Trebuie făcut ceva — spunea Welles — pentru a restaura influenţa démocraţiilor „cât mai curând posibil". În cele din urmă, Roosevelt propuse o conferinţă pentru a sprijini, atât din punct de vedere economic cât şi politic, strădaniile de a se ajunge la o înţelegere cu Germania. Dacă Guvernul Maiestăţii Sale era de acrod — îi spunea Welles lui Lindsay, pe 12 ianuarie 1938 — preşedintele intenţiona să convoace o conferinţă internaţională pentru a discuta despre problemele economice mondiale şi despre cursa înarmărilor.[5]

Lindsay reveni după această conversaţie îngrijorat de orientarea evidentă a politicii americane către o implicare mai profundă în afacerile europene. În raportul său către Londra, propunerea americană era identificată, atunci şi mai târziu.

---

* În S.U.A., ministru de externe — (N. trad.).

nu drept o acţiune paralelă cu politica de conciliere, ci drept o alternativă la negocierile directe cu dictatorii. Mai mult, impresia ambasadorului fu întărită de starea de urgenţă sesizată de Welles. Roosevelt — spunea el — dorea un răspuns în răstimp de cinci zile, altminteri renunţa la plan.[6]

British Foreign Office* reacţionă cu un entuziasm remarcabil. Este adevărat, în această primă tatonare, ideile lui Roosevelt păreau mai mult decât vagi — confuze chiar, pe alocuri — şi este tot atât de adevărat că propunerea purta amprenta unui tablou reconstituit în grabă, din fragmente ale vechilor idei wilsoniene** despre cooperarea internaţională. Şi nici nu se referea direct la situaţiile critice din Europa Centrală de Est. Dar oare nu era acesta mult aşteptatul semn că America se trezea din solipsismul său naţional? Şi nu trebuia măcar văzut despre ce era vorba?

Sir Alec Cadogan, omologul lui Welles la Foreign Office, îi scrise primului ministru Chamberlain o notă cuprinzând toate aceste reacţii. „Nerăbdarea lui Roosevelt a intrat pe scenă" — observa diplomatul — „este, în mod evident, un fapt de primă importanţă şi vreau să spun că nu trebuie să îl descurajăm, deşi perspectivele de succes ale sistemului său sunt discutabile, iar riscurile probabil mari."[7]

Reacţia lui Chamberlain fu total diferită. Intervenţia preşedintelui — scria el în particular — era o „bombă" cu explozie întârziată, care îi căzuse deodată în braţe, urmând să facă totul praf, chiar în momentul în care politica sa era pe punctul de a aduce pacea durabilă în Europa.[8] Profitând de insistenţa lui Roosevelt asupra unui răspuns urgent, Chamberlain schiţă un răspuns glacial, sugerând ca preşedintele să stea deoparte, pentru ca propunerea sa bine

---

* Ministerul Afacerilor Externe Britanic — (N.trad.)

** Thomas Woodrow Wilson (1856 — 1924), membru al Partidului Democrat şi preşedinte al S.U.A. între anii 1913 — 1921 (N. trad.)

intenţionată să nu se pună de-a curmezişul propriilor sale planuri. Cadogan reuşi să retransmită mesajul într-un limbaj ceva mai prietenesc, dar care reflecta oricum prudenţa lui Chamberlain şi, în general, suspiciunea sa vădită asupra interselor americane. Oare, în felul acesta Germania şi Italia nu se vor folosi de invitaţia lui Roosevelt de „a amâna studierea punctelor specifice — se întreba el — pentru a ridica pretenţii mai mari decât ar fi făcut-o într-o negociere directă cu noi?"[9]

Chamberlain se temuse demult că interesele americanilor nu erau altele decât anexarea economică a pieţelor imperiului. Dacă la conferinţa lui Roosevelt se redeschidea discuţia despre echitatea comercială dintre naţiunile industrializate, ar fi fost greu de spus la ce s-ar fi putut ajunge.

Dar când primul-ministru se adresă cabinetului, îşi exprimă dezacordul faţă de propunerea preşedintelui în termeni oarecum diferiţi. Toată chestiunea era „cam absurdă" — spunea Chamberlain — începând cu insistenţa lui Roosevelt asupra unui răspuns urgent, etc. Chiar prea tipic pentru experienţa sa cu americanii. Ce era nou în aceasta? Nimic, doar o reafirmare a vechilor noţiuni uzate, ocolite demult de cursul evenimentelor politice. Statele dictatoriale vor dispreţui propunera. Desigur, nu vor găsi nimic care să le atragă în negocieri serioase.[10]

Chamberlain ştia că ministrul său de externe, Anthony Eden, care fusese plecat din ţară, se va folosi de rapoartele lui Lindsay pentru a uni opoziţia la politica de conciliere. Eden — credea Chamberlain — era cucerit în mod ridicol de ideea că americanii puteau fi atraşi să joace un rol constructiv în Europa. Eden spera chiar într-o alternativă americană la politica de conciliere. „S-ar putea să credeţi că exagerez" — scria ministrul de externe, în particular, înaintea unei dezbateri de cabinet hotărâtoare — „dar cred, într-adevăr, că aşa cum este lumea acum, este aproape imposibil să supraestimăm

efectul pe care l-ar putea produce un semn al interesului Statelor Unite pentru afacerile europene".[11]

Eden găsi foarte puţin sprijin la cei din jurul mesei cabinetului. În vreme ce Chamberlain era convins de justeţea poziţiei sale, colegii săi erau stăpâniţi de teama că orice altă cale ar fi dus la război. Privind chipurile acelea, Eden înţelese că trebuia să demisioneze. „În momentul acela" — scria Churchill mai târziu, amintindu-şi îngrijorarea sa din noaptea plecării lui Eden — „mi se părea că întruchipa speranţa de o viaţă a naţiunii britanice... Acum plecase. Am urmărit cum lumina zilei se strecura încet pe ferestre şi am avut în faţa ochilor, printr-o contemplare mentală, viziunea Morţii".[12]

Şi astfel trecu timpul, în aşteptarea unui răspuns pozitiv pentru Roosevelt. Ar fi apărut oare ceva palpabil dacă Chamberlain l-ar fi încurajat pe Roosevelt să acţioneze? Ar fi putut fi oare împiedicată împărţirea antebelică a Europei? Aceste întrebări rămân fără răspuns şi, probabil, nici nu îşi pot găsi unul, în afara speculaţiilor unor memorialişti ca Churchill, ale cărui consideraţii postbelice despre oameni şi evenimente influenţează interpretările istorice al celui de-al doilea război mondial până în ziua de azi. O nouă privire asupra evenimentelor care au dus la München sugerează că, în ciuda celor scrise de Churchill şi alţii după război, politica de conciliere din 1938 nu era o simplă laşitate sau nebunie, şi că încercarea de împărţire a Europei era o reacţie la ceva mai mult decât ambiţia lui Hitler de a conduce.

Pe măsură ce Hitler ducea Europa spre prăpastia celui de-al doilea război mondial, conducătorii celor trei naţiuni, forţate în cele din urmă să se alieze pentru a se opune ambiţiilor lui, împărtăşeau o serie de temeri: nici unul dintre ei nu ştia dacă pot risca să i se opună pe calea armelor sau, dimpotrivă, dacă îşi pot permite să rişte *neopunându-i-se*. În Statele Unite, Anglia şi Uniunea Sovietică, sistemele economice şi politice suportaseră o serie de şocuri care le

lăsaseră nesigure, dacă nu chiar precare. Guvernele acestora erau probabil în pericol mai mic decât se temeau conducătorii lor la vremea respectivă, dar problemele interne determinară dorinţa lor comună de a păstra (sau, cel puţin, de a extinde) pacea.

Începând cu Marea Criză, lumea devenise un ghem încâlcit de uri naţionale. Pactul Anti-Comintern din 1936 uni Berlinul, Roma şi Tokyo într-o alianţă care avertiza restul lumii că menţinerea păcii nu se bucura de aceeaşi prioritate în viziunea mondială fascistă. Orice urme de îndoială cu privire la acest punct fură repede înlăturate de către intervenţia Japoniei în China şi de Războiul Civil din Spania.

Marea Criză nu a lovit Marea Britanie la fel de puternic ca pe celelalte state, dar pagubele au fost totuşi de mari dimensiuni. Şi mai îngrijorătoare însă era credinţa din ce în ce mai mare că industria britanică intrase într-un declin ireversibil, caracterizat printr-o acalmie fatalistă. Guvernul conservator continua să strângă majorităţi uriaşe în Parlament, dar conducerea sa istovită a inspirat puţine iniţiative curajoase, dacă au existat şi acelea.

Neville Chamberlain îşi închipuia că putea schimba toate acestea. Succedându-i lui Stanley Baldwin ca prim-ministru, în vara anului 1937, Chamberlain îi scria surorii sale Ida: „Acum nu am decât să ridic un deget şi întreaga faţă a Europei se schimbă!"[13] Deşi cu siguranţă mai activ decât predecesorul său, cabinetul Chamberlain se temea tot atât de mult de impactul pe care l-ar avea cheltuielile de reînarmare asupra stabilităţii politice şi economice. „Suntem... în pericol... de a ne submina pe noi înşine" — observase Sir Waren Fischer, subsecretar permanent la Trezorerie în iunie 1937 — „înainte ca germanii să aibă chef să se mişte". Cheltuielile pentru înarmare însemnau inflaţie — declarase Chamberlain pe când era încă ministru de finanţe — „ducând la pierderea comerţului exterior, o explozie fierbinte şi

artificială, urmată de prăbuşirea dezastruoasă a preţurilor şi, în cele din urmă, la înfrângerea guvernului."[14]

Concilierea — scria Chamberlain în particular, la sfârşitul lui octombrie 1937 — putea fi „ultima posibilitate de a opri cursa nebunească a înarmării, care, dacă i s-ar îngădui să continue, ne-ar duce pe toţi la ruină."[15] Pe de altă parte — explica adeseori acesta cabinetului său — dacă s-ar întâmpla să izbucnească războiul, stabilitatea economică a Angliei ar fi o cheie pentru apărarea naţională. Dacă inamicul ar şti că nu poate să dea o lovitură mortală economiei britanice, atunci poate nu ar mai risca războiul.[16] Şi iată un alt motiv, de primă importanţă, pentru a evita războiul prin înţelegeri cu Germania şi Italia.

Toată lumea era de acrod că miezul problemei în negocierile cu Germania îl constituia Europa de Est. Şi din acest punct de vedere, Chamberlain trebuia să dirijeze din umbră angajamentele francezilor. După primul război mondial, conducătorii francezi căutaseră să-i încercuiască pe germani printr-o serie de tratate de securitate, creând aşa-numita Mica Antantă. Parisul se angajase solemn să apere Cehoslovacia, cu a sa numeroasă şi neliniştită minoritate germană, devenită ţinta evidentă a extinderii puterii lui Hitler către est. O şi mai mare nenorocire, din punctul de vedere al lui Chamberlain, o constituia faptul că francezii se aliaseră cu Rusia în afacerea cehoslovacă. Noul prim-ministru sperase să dezlege nodul francez, încurajându-i pe ruşi şi pe germani să semneze pacte de neagresiune cu toate statele dintre ei.[17]

Dacă pe Hitler nu îl interesa ideea — şi firește că nu îl interesa — ar fi putut fi oare tentat de o reîmpărţire a Africii?[18] Această schemă aparent fantastică de a da ceasul în urmă la perioada premergătoare primului război mondial şi de a corecta vechile greşeli ale oamenilor de stat britanici era totuşi demnă de o serioasă chibzuinţă, ca şi, probabil, mijloacele de denazificare a Germaniei. Astfel, diferite

oficialităţi britanice îşi îndemnară legăturile germane să reflecteze la o asemenea soluţie; ascultau cu atenţie la Radio Berlin aşteptând un semn că Hitler va face mai mult decât să tune şi să fulgere în legătură cu Tratatul de la Versailles şi cu pierderea de către Germania a coloniilor africane. Un fost ministru de finanţe din România îi spuse lui Sir Frederik Leith-Ross, alt expert în finanţe, să uite de Hitler şi de Africa: „Ţara pe care şi-o doreşte în schimbul coloniilor sale nu este alta decât Rusia."[19]

Totuşi, apăru un motiv să se creadă că, dacă nu Hitler, atunci cei din anturajul său, erau într-adevăr interesaţi în recâştigarea unei părţi a Africii. Nevoia Germaniei de materii prime ar fi putut constitui astfel o forţă moderatoare asupra „extremiştilor" naziști. David Lloyd George însuşi, prim-ministru în Marele Război* şi un spin permanent în coasta lui Chamberlain în aceşti ultimi ani, se alătură chemării pentru redistribuirea „mandatelor" coloniale. El îşi declară în Camera Comunelor convingerea că singura cale de a sparge cercul morţii care se forma rapid în jurul Europei era o nouă împărţire pentru realinierea Germaniei alături de celelalte puteri metropolitane. „Să-i lăsăm să-şi pună cărţile pe masă şi să spună ce urmăresc."[20]

Chamberlain hotărî să nu aştepte ca Hitler să-şi pună cărţile pe masă. Prefera să joace el prima mână. Planul primului ministru urmărea liniile trasate iniţial de către tatăl său, Joseph Chamberlain, care — în calitate de secretar pentru colonii în cabinetul Lordului Salisbury, la cumpăna secolului — insistase zadarnic pentru un acord general cu Germania. Un astfel de pact — susţinuse bătrânul Chamberlain — ar potoli rivalităţile coloniale, ar da Angliei răgazul

---

* În literatura de specialitate din Europa Apuseană, este cunoscut sub numele de primul război mondial — (N. trad.).

de a-şi rezolva problemele interne şi ar forma un front unitar de puteri conservatoare, în faţa mişcărilor radicale de acasă şi a provocărilor din străinătate.[21]

„Tradiţia" lui Chamberlain în politica externă trecuse de la Joseph la Neville, prin intermediul fratelui său vitreg Austen, ministrul de externe conservator; acesta era cel care, la mijlocul anilor 1920, formulase Pactul de la Locarno cu Italia şi de a cărui recomandare pentru Europa de Est — de a condamna bolşevismul în gura mare, iar în rest, de a lăsa Rusia în voia sorţii — se ţinuse seama.[22]

La scurt timp după ce Neville Chamberlain îi succedă lui Baldwin, în 1937, Lord Lothian, membru marcant al Partidului Liberal, făcu o călătorie la Berlin pentru a vedea cu ochii săi ce se întâmpla cu omul acela pe nume Hitler. Se întoarse cu convingerea că situaţia era „mult mai periculoasă, dar şi mai uşor de rezolvat" decât crezuse. „Ne aflăm... astăzi, din nou, într-o situaţie foarte asemănătoare cu cea... de la începutul secolului", scria el într-un memoriu către Foreign Office, „când Joseph Chamberlain a încercat să deschidă capcana care începuse să ne prindă, numai că acum evenimentele se petrec cu mult mai mare rapiditate decât înainte."[23]

Recomandarea lui Lothian era simplă: „În primul rând, Europa de Est." Nu existau decât două posibilităţi finale în acea zonă — fie Germania va lua ce doreşte prin forţă, fie „se vor încheia acorduri între Germania şi naţiunile est-europene mai mici, după modelul Commonwealth-ului britanic."[24] Memoriul lui Lothian fu respins aproape în unanimitate de către Foreign Office, ca exemplu de ceea ce se întâmplă atunci când amatorii se amestecă în diplomaţie. „Nu cunosc practic nimic din esenţa problemelor pe care le tratează" — râse maliţios subsecretarul permanent Sir Robert Vansittart, „ci rămân fericiţi la suprafaţa lor."[25]

Chamberlain, evident, nu era de acord. În scurtă vreme, Vansittart fu transferat pe un post lipsit de însemnătate, la

Foreign Office. Primul ministru trăsese concluzia că Sir Robert reprezentase o piedică majoră pentru planurile sale, oricare ar fi fost forma lor finală: acesta era mult prea antigerman pentru a accepta vreodată o propunere de înţelegere în termeni rezonabili. „Van nu a făcut decât să sporească... ezitările fireşti ale lui Eden" — obişnuia Chamberlain să explice — iar acum „el va fi mult mai ferm."[26] Convingerea lui Lothian că Hitler va respecta drepturile naţionale în Europa de Est era poate naivă, dar ea — demonstra Chamberlain — nu nega observaţia sa: dacă Germania acţiona pentru a-şi restabili poziţia sa „naturală" în Europa Centrală şi de Est prin forţă, consecinţele imediate ar fi mult mai serioase pentru ţările respective şi, prin urmare, pentru interesele britanice decât dacă se găsea o cale de a satisface revendicările lui Hitler, demonstrând că Occidentul nu intenţiona să încercuiască Germania sau să pornească o cruciadă ideologică pentru a răsturna regimul nazist. În schimb, Germania trebuia să respecte interesele Imperiului Britanic, în special oferindu-i sprijinul împotriva aventurilor italiene din Mediterana, sau a ameninţărilor japoneze din Orientul Îndepărtat.

„Primul aspect" — relua Lothian într-o scrisoare către ambasadorul britanic din Germania, Nevile Henderson, care era de aceeaşi părere — „constă în posibilitatea ca Germania, Franţa sau Rusia să deţină supremaţia în Europa Centrală şi de Est." Trebuia spus clar că englezii nu s-ar fi lăsat târâţi într-un război de pe urma căruia ar fi profitat numai „comuniştii Europei". Odată ce lucrul acesta devine clar, întreaga putere a Germaniei îi va conferi acesteia supremaţia în zonă, fără riscul unui război."[27]

Partea cea grea consta în găsirea unei ocazii propice iniţierii de convorbiri. În urma obiecţiilor ridicate împotriva lui Anthony Eden, Chamberlain îi desemna pentru această misiune pe Lordul Halifax, fost vicerege în India. În dscuţiile comitetului pentru politică externă despre problema coloniilor.

Halifax se arătase mult mai deschis la inițiativele pentru o politică de conciliere decât grupul funcționarilor de la Foreign Office. Cum discuția ajunse la întrebarea *quid pro quo** Halifax arătă că mijlocul cel mai sigur de a angaja Germania ar fi de a condiționa concesiunile coloniale de un acord general. Pe de altă parte, în lipsa unei oferte, el nu înțelegea cum putea fi ținută Germania departe de Africa, fără a intra în război — și poate nici atunci.[28]

La mijlocul lunii noiembrie 1937. Halifax făcu o călătorie de curtoazie în Germania. dând curs unei invitații la o vânătoare de cerbi pe una din proprietățile lui Herman Goering, în Bavaria. Discuțiile sale cu Hitler urmară îndeaproape sugestiile pe care și le însușise, în așa fel încât atunci când Halifax raportă cabinetului, deveni greu de distins ce îi ceruse de fapt conducătorul german oaspetelui său. Astfel, când Hitler ridică problema coloniilor, Halifax îi dăduse deja bine de înțeles de disponibilitatea sa pentru negocieri.[29] Chiar și în aceste condiții, Halifax nu era sigur de direcția în care ar fi vrut să-l împingă pe Hitler. O cale era de a încerca să-l convingă pe dictatorul german să renunțe la revendicarea coloniilor, în schimbul unei libertăți de acțiune în Europa. Cel mai greu — „dar poate un târg mai sănătos" — era de a încerca încheierea unui acord în privința coloniilor, cu condiția de a fi un bun european. Era o propunere riscantă, căci lui Hitler trebuia să i se sădească ideea că Londra nu s-ar opune unei „evoluții pașnice", „interpretată oarecum libere" a situației din estul Europei. nelăsând totuși impresia că Guvernului Maiestății Sale nu-i păsa câtuși de puțin de aceasta. „Poate că e rău dacă ajungem la discuții și ei cedează" — îl avertiză Halifax pe Chamberlain în particular referindu-se la atitudinile celor de la Foreign Office. „Și de

---

* Unul în locul altuia (în latină), în text cu sensul de „care era propunerea pentru aceasta" — (N. trad.)

aceea cred că trebuie să ştim clar până unde suntem într-adevăr pregătiţi să mergem."[30]

Oricât de prudent sondă Halifax intenţiile lui Hitler, emisarul special nu pregetă să laude Germania pentru rolul jucat în oprirea răspândirii comunismului. După cum îşi amintea Halifax, cuvintele sale către Hitler sunau cam aşa:

> *Nu eram orb la ceea ce făcuse pentru Germania şi la reuşita, din acest punct de vedere, de a ţine comunismul la distanţă şi, după cum intenţiona, de a bloca trecerea acestuia spre Occident. Referitor la Anglia în general, în această privinţă, i-am înţeles realizările în mai mare măsură decât cu câtva timp în urmă.*[31]

În schimb, Halifax primi asigurări amabile atât de la Goering, cât şi de la Hitler că ei nu doreau să risipească nici „o picătură de sânge" pentru Europa de Est, cu condiţia să nu li se impună războiul. Halifax spera, prin urmare — după cum relată cabinetului său — ca Germania să lucreze cu sârguinţă de castor pentru a-şi atinge scopurile în acea zonă. „fără a-i determina pe alţii, sau a le da prilejul de a se amesteca."

Ascultând cu atenţie relatarea lui Halifax în legătură cu intenţiile lui Hitler, Anthony Eden încercă să-şi prevină colegii asupra a ceea ce el considera a fi viciul fundamental al premisei Chamberlain-Halifax. Problema nelămurită a coloniilor ameninţa să devină mai acută decât se aşteptase — afirma ministrul de externe — dar, „în mod cert, Germania nu dorea să amestece Europa Centrală în problema coloniilor". Iată de ce era important să realizeze că dacă dorinţa cabinetului era de a include problema coloniilor într-un acord general, „în mod cert, acesta nu era şi punctul de vedere al Germaniei."[32]

În discuţiile lor cu englezii, câteva zile mai târziu, francezii făcură aceeaşi remarcă pe care o făcuse şi Eden. Convorbirile lui Halifax — spuneau ei — dezvăluiau de fapt că Hitler nu vedea *nici* o legătură între Europa Centrală şi problema coloniilor. Francezii erau şi ei dezamăgiţi de faptul că Chamberlain folosise convorbirile lui Halifax pentru a-i forţa să fie de acord cu „concesiile necesare" făcute de către cehi, pentru obţinerea unui acord general cu Germania.[33]

Primul ministru pregătise, în prealabil, un răspuns la aceste obiecţii: Italia. Ceea ce nu înţeleseseră adversarii săi era că, în ciuda pactului Anti-Comintern, Italia şi Germania aveau interese diferite în Europa. În vreme ce Halifax punea bazele înţelegerii cu Hitler, Chamberlain aborda problema prin Roma, oferind recunoaşterea diplomatică statului-marionetă pe care îl crease Italia, cucerind Abisinia. Mussolini avea nevoie de asentimentul britanic mai mult decât de alianţa cu Germania — le spuse Chamberlain diplomaţilor francezi — şi s-ar fi putut face astfel presiuni asupra Berlinului.[34] Dezbină şi cucereşte — chiar folosind politica de conciliere drept armă. Asemeni criticilor săi, Chamberlain îl dispreţuia pe dictatorul italian, dar nu aceasta era problema. „Dacă am putea măcar să ajungem la o înţelegere cu germanii — îi scria el surorii sale Ida — „nu mi-ar păsa nici cât negru sub unghie de Musso."[35]

„De ce n-am spune Germaniei" — reflecta Chamberlain —«daţi-ne asigurări satisfăcătoare că nu veţi folosi forţa împotriva austriecilor şi cehoslovacilor şi vă vom da asigurări asemănătoare că nu vom folosi forţa pentru a împiedica schimbările pe care le doriţi, dacă le puteţi obţine pe cale paşnică.»"[36]

Dar niciodată nu s-a pus pur şi simplu problema de a nu dori „să fie împiedicate schimbările" pe care la dorea Germania, nici — aşa cum postulase Lordul Lothian — de a stabili în mod clar că Anglia va fi neutră într-o dispută

ruso-germană pentru supremaţie în Europa de Est. În schimb, Chamberlain îşi asumase sarcina de a desăvârşi opera tatălui său: acordul global cu Germania. Încă din timpul unificării Germaniei, sau, în orice caz, imediat după aceea, devenise limpede că supremaţia economică britanică era serios pusă la încercare. Francezii aveau ambiţii îngrijorătoare în zonele de interes pentru politicienii britanici, dar Germania era singura putere care reprezenta o ameninţare reală. Mai devreme sau mai târziu, lucrurile vor trebui limpezite. Se adeverea că Marele Război (primul război mondial) nu făcuse decât să. întârzie ziua socotelilor. Tatăl lui Chamberlain avusese tot timpul dreptate.

Tatăl lui mai avusese dreptate când îşi declarase lipsa de încredere în americani. În numele a tot ce era sfânt în afacerile internaţionale, aceştia nu ar reuşi decât să aducă un prejudiciu ireparabil intereselor britanice. Aproape că s-ar fi putut prezice atunci, că asemeni lui — care era gata să-şi realizeze planurile pentru un acord cu germanii — americanii vor lansa un soi de propunere pe jumătate coaptă. Chamberlain nu putu înţelege în ruptul capului de ce criticii credeau că exista într-adevăr ceva serios, de genul unei „alternative" americane la politica de conciliere.

Este suficient să citim, asemeni lui Chamberlain, ce avea Roosevelt de spus. În copia după raportul ambasadorului Lindsey, deţinută de primul-ministru, referitor la conversaţia cu Sumner Welles, cineva subliniase aceste rânduri: *„Strategia tradiţională de neimplicare politică, pe care Guvernul S.U.A. a aplicat-o şi o va menţine, este bine cunoscută. În stabilirea [frontierelor?] politice, Guvernul S.U.A. nu poate juca nici un rol".* Simplu de văzut pentru oricine că Roosevelt nu oferise nici un ajutor, ci doar vise wilsoniene. Lindsay explicase că preşedintele credea că trebuia să există un acord asupra principiilor generale, înainte de a apărea modificări teritoriale,

dar cel care, în Downing Street* nr 10, făcuse sublinierile cu creionul albastru, era evident de altă părere.[37]

Roosevelt punea, de asemenea, preţ pe efectul surpriză al propunerii sale — explică Lindsay. Din momentul acela, nu mai era timp pentru ca Guvernul Maiestăţii Sale să formuleze „sugestii constructive". „Criticile distructive, rezervele sau încercările de a defini soluţiile mai clar nu vor realiza mare lucru... în schimb vor produce o impresie nejustificat de proastă" la Washington.[38]

Ce trebuie înţeles din toate acestea? Ce legături se puteau face? O propunere concretă pentru o prezenţă americană în afacerile europene? Nu prea, credea Chamberlain. Mai degrabă se oferea celor de la Foreign Office o plăcintă dospită în pripă, pentru a-i sustrage de la sarcina de a salva imperiul de ideologi şi cruciaţi, precum Vansittart şi clanul său. Nu existase nici o astfel de înţelegere secretă decât, poate, în mintea suspicioasă a lui Chamberlain; dar întrucât nu exista nici un document care să poată fi studiat — cu excepţia raportului lui Lindsay asupra conversaţiei cu Welles — nu este deloc de mirare că primul ministru a considerat că această dorinţă manifestată de Foreign Office neobişnuită şi total necaracteristică, de a risipi bănuielile, stârnea ea însăşi bănuieli.

Lindsay se entuziasmă descriind dorinţa evidentă a lui Roosevelt de a pune guvernul american la baza democraţiilor, dar sub această aparenţă se aflau principiile nătânge şi stupide pe care Wilson le adusese cu sine la Paris şi cu care americanii încercaseră să hrănească o lume întreagă. Erau toate acolo, cu mic cu mare: în fruntea listei se afla accesul egal pentru toate naţiunile la materiile prime. Germania ar putea accepta aceasta, dar ce ar oferi în schimb?[39]

După părerea lui Chamberlain şi a celor ce gândeau ca el, propunerea lui Roosevelt urmărea să dea ceasul în urmă

---

* Reşedinţa oficială a primului ministru englez — (N. trad.)

la vremea când piaţa era condusă după principiile comerţului liber britanic, după cum mările erau controlate de marina britanică. Dar primul război mondial distrusese lumea aceea. Ba mai mult, chiar înainte de New Deal.* americanii înşişi practicaseră protecţionismul. Respingerea iniţiativei lui Roosevelt de către Chamberlain atrăgea, de asemenea, implicaţiile „preferinţei imperiului".

Cu apropae şase ani în urmă, la Ottawa — Canada, în vara anului 1932, Chamberlain condusese delegaţia britanică la o conferinţă a imperiului, în cadrul căreia se crease sistemul preferinţei imperiului. Miza era mare. Dacă trebuia salvat imperiul, acesta trebuia să aibă o bază economică. Criza dezorganizase comerţul pretutindeni în lume, timp de aproape trei ani, fără a se întrezări o finalitate. Dacă la conferinţa de la Ottawa, Londra nu ar fi acordat preferinţe speciale producţiei imperiului pe pieţele acestuia, realizările domniei glorioase a reginei Victoria ar fi avut un viitor sumbru.

Urmărind evenimentele de la Ottawa din Albany-New York, guvernatorul Franklin D. Roosevelt, candidatul democrat la preşedinţie făcu câteva remarci tăioase unui ziarist britanic. „Nu cred că se poate realiza şi nu cred că este înţelept" — îi spuse Roosevelt lui Arthur Cummings — „să încercaţi crearea unei unităţi economice a imperiului, deoarece aceasta ar naşte, în mod aproape inevitabil, unităţi economice antagonice şi în alte părţi. Noi, de pildă, am fi neândoios tentaţi să obţinem acorduri de exclusivitate cu Germania." Sper în vremuri mai bune, — divagă Roosevelt în continuare — când Statele Unite, Marea Britanie şi Imperiul vor putea să acţioneze împreună pentru a-şi promova interesele economice şi politice în toată lumea, dobândind „conducerea morală a întregii lumi."[40]

---

* Plan de reforme, iniţiat de F.D. Roosevelt, pentru redresarea economiei americane, slăbită de criza economică din 1929—1933, şi întărirea capitalismului de stat — (N. trad.)

Acum, la începutul anului 1938, timpul cel mai favorabil pentru Roosevelt era momentul cel mai nepotrivit pentru un răspuns pozitiv din partea lui Neville Chamberlain. Este mai mult decât o simplă ironie „că inițiativa americană era fondată — dacă observai cu atenție — pe grija în legătură cu o posibilă „înțelegere" comercială anglo-germană, de împărțire a pieței europene"[41] Dar chiar în fața propunerii lui Roosevelt începu să se contureze o nouă abordare, de izolare a sistemului preferențial al imperiului. Negocierile comerciale anglo-americane continuaseră timp de câteva luni, înainte de propunerea președintelui. Negociatorii britanici erau precauți în special în a aborda problema comerțului, tocmai datorită implicațiilor sale politice. Cabinetul considera că nu exista nici o miză în joc, sau poate doar una mică, pentru comerțul britanic și aprobase negocierile, în ciuda temerilor legate de integritatea acordurilor stabilite la Ottawa, datorate presupuselor avantaje politice.[42]

Ottawa reprezentase programul de reformă „New Deal" propus de Chamberlain — după cum le mărturisea acesta criticilor la vremea respectivă — și, deși nu era tocmai încântat de supărarea americanilor datorită presupusei discriminări comerciale, nu regreta cine știe ce că distanța dintre Londra și Washington se mărea. În mod cert nu era afectat, de pildă, de faptul că Ottawa ridica mereu obstacole în calea încercărilor „don-quijotești" de a stabili cooperarea anglo-americană; acestea erau generate de infatuarea primului-ministru de atunci, Ramsay Mc Donald, referitoare la presupusa sa influență asupra opiniei publice americane.

„Știu că primul ministru își exprimase unele dorințe după o vizită făcută în toamnă în America" — îi scria Chamberlain surorii sale, la întoarcerea sa din Canada — „dar am motive să cred că americanii nu îl vor și sper, de aceea, să nu mai auzim de propunerea lui".[43] Nu se răzgândi nici în anii următori. Deși dorea să-și extindă relațiile personale cu

Mussolini şi Hitler. Chamberlain refuză toate invitaţiile de a-l vizita pe Roosevelt. De pildă, la începutul lunii iunie 1937, lui Chamberlain i se transmise un mesaj din partea lui Roosevelt, conform căruia o vizită ar fi fost binevenită, deoarece pacea lumii depindea de „politica luminată a cooperării anglo-americane". Roosevelt avea în vedere „prilejul logic" al acordului asupra negocierilor comerciale pentru o atare vizită, întrucât oferea oportunitatea conversaţiilor „despre alte subiecte."[44]

Americanii mai aveau „de parcurs un drum lung până să devină parteneri utili în afacerile internaţionale" — îi scria Chamberlain celeilalte surori, Hilda, citând eforturile de a câştiga sprijinul Washingtonului în lansarea unui apel Japoniei şi Chinei pentru incetarea ostilităţilor.[45] Primul ministru folosea situaţia din Orientul Îndepărtat ca pretext pentru a nu merge la Washington, dându-şi seama de „şansele mici" de acţiune ale puterilor occidentale de a dezamorsa tensiunile în zonă. Încheierea unui acord comercial anglo-american, „după ce vom fi găsit soluţii pentru dificultăţile evidente, va reprezenta, fără îndoială, un pas important în sensul dorit."[46]

Chamberlain nu intenţiona să se lase prins de un acord comercial care ar fi subminat tot ce se realizase la Ottawa, decât dacă ar fi fost nevoie urgentă de un sprijin politic american. Iniţiativa lui Roosevelt din ianuarie 1938 îi păru astfel doar o nouă tactică în campania americană, de a interveni în blocajul negocierilor anglo-americane şi a obţine un acord internaţional privind soluţii economice pentru probleme politice. Când Lindsay îl întrebă concret pe Welles cum se integra problema Japoniei în planul lui Roosevelt, i se răspunse că, odată Germania şi Italia angajate în negocieri serioase, ele şi-ar retrage sprijinul acordat Tokyo-ului, nelăsând Japoniei altă alternativă decât încheierea păcii, în termenii diferitelor tratate ce garantau securitatea Chinei.[47]

Oricât de bine-intenţionate ar fi fost, şi tocmai *de aceea,* acestea reprezentau noţiuni pernicioase pentru britanici. Pe

de altă parte, politica de conciliere putea salva Anglia de la neplăceri nedorite în Atlantic, ca şi de pericole mai aproape de casă, în Marea Mânecii. Deşi părerea predominantă în cabinetul primului ministru era aceea că iniţiativa americană va fi respinsă şi de către forţele fasciste, ca fiind o strădanie stângace de a-i manipula — distrugând astfel toate şansele de negociere a unui acord european — totuşi, interesele britanice puteau fi în şi mai mare pericol dacă Germania şi Italia luau propunerea în serios.

Preşedintele făcuse un apel pentru discutarea „nedreptăţilor" Tratatului de la Versailles. Aceasta putea chiar determina dictatorii să pretindă concesii economice mai mari decât intenţiona Chamberlain să ofere. El îşi exprimă teama în sensul acesta, într-un mesaj particular adresat ambasadorului Lindsay. Propunerea lui Roosevelt — spunea el — fusese, evident, redactată fără o cunoaştere deplină a ceea ce se întâmpla. De fapt, nimeni, cu excepţia primului ministru, nu ştia tot ce se întâmpla, deoarece neîncrederea sa faţă de Foreign Office îl determinase să folosească intermediari din afară, inclusiv pe cumnata sa, pentru a stabili contacte cu potenţialii parteneri de negocieri din Germania şi Italia. Dar aceasta nu conta; observaţia sa către Lindsay era aceea că orice menţionare a nedreptăţilor din Tratatul de la Versailles putea determina Germania să ridice „pretenţii coloniale într-adevăr foarte mari."[48]

Lindsay relată că atitudinea lui Chamberlain reprezentase o totală dezamăgire pentru preşedinte. Pe lângă aceasta, propunerea primului ministru de a i se acorda lui Mussolini recunoaşterea *de jure* a cuceririi Abisiniei, ca punct de plecare pentru negocieri serioase, îi spori şi mai mult iritarea lui Roosevelt. La Washington, aceasta ar părea încheierea unui târg necinstit — avertiza ambasadorul — cu preţul renunţării la blocarea eforturilor Japoniei de a legitima cucerirea pe cale armată a Manciuriei.[49] Disputa în jurul

negocierilor anglo-italiene ajunsese la o criză în relaţiile dintre Chamberlain şi Eden. Grija permanentă a ministrului de externe de a nu întreprinde nimic în privinţa Italiei „fără asentimentul lui Roosevelt" crea un impas ce nu putea fi înlăturat decât prin părăsirea cabinetului de către Eden.[50] La întrunirile hotărâtoare ale cabinetului, din 19 şi 20 februarie 1938, Chamberlain îşi expuse lunga experienţă legată de povara tot mai mare a înarmării, din perioada când deţinea funcţia de ministru de finanţe. Dacă lucrurile continuau ca şi până atunci, în doi ani ţara s-ar fi confruntat cu „cea mai gravă criză financiară".

Aşadar, încă de pe vremea când devenise prim-ministru, fusese preocupat să găsească o soluţie diplomatică pentru iminenta criză financiară a Angliei. Îşi repetă din nou convingerea că o asemenea cale de rezolvare trecea prin Italia. După părerea sa — mărturisea el acum — aceasta fusese întotdeauna o chestiune de concesii făcute Germaniei sau de dezamorsare a tensiunilor cu Italia. Italia era ca „o femeie isterică". Între atitudinea britanică faţă de Abisinia şi puterea germană în Europa Centrală, Roma trebuia să facă o alegere disperată.

Nu-şi putea închipui că Mussolini considera noile ameninţări ale lui Hitler împotriva Austriei pe gustul său, dar diplomaţia britanică era cea care nu îi lăsa nici o posibilitate de înţelegere. Fusese informat — continua Chamberlain — că Roma încercase să tempereze abordarea Austriei de către germani. Scopul demarării negocierilor cu Italia fusese întotdeauna de a întări rezistenţa lui Mussolini faţă de pretenţiile germane. Acum era una dintre acele ocazii — conchise el — „care se ivesc rareori şi nu se repetă". Dacă gambitul italian reuşea, el „avea să dea curaj" nu numai Romei, ci şi Austriei şi altor ţări mici, ameninţate de către puterea germană.

Eden încercă să pareze performanţa eficace (şi facilă) a primului ministru, insistând asupra faptului că nu exista nici o dovadă că Mussolini se confrunta cu o alegere disperată sau că intenţiona să treacă în tabăra adversă. Eden nu crezuse niciodată că Mussolini exercita, sau dorea să exercite, un rol moderator în problema Austriei. Recunoaşterea cuceririi Abisiniei ar fi provocat o „panică" prietenilor Angliei din Europa. „În Anglia ar face impresia de dat bir cu fugiţii iar în S.U.A., de îndepărtare faţă de opinia publică".[51]

Demisia lui Eden după două zile de lupte în cabinet — discuţii părtinitoare în care ministrul de externe nu avea nici o şansă de a câştiga — fu un semnal pentru capitalele europene şi pentru Washington că politica britanică fusese hotărâtă: predarea Europei de Sud-Est Berlinului. Îndată după demisia lui Eden — spunea premierul francez Camille Chautemps ambasadorului american la Paris — Chamberlain îi telefonase pentru a-l informa că nu vor exista schimbări în politica britanică. „A fost un gest politicos, dar lipsit de importanţă."[52]

Chautemps credea că Chamberlain privea cu relativ calm controlul Germaniei asupra Austriei. Cehoslovaciei, Ungariei şi României. Premierul se îndoia că ţara sa ar fi pregătită să facă sacrificiile necesare în aceste împrejurări, pentru a încerca să menţină poziţia francezilor în Europa Centrală şi de Est. Ministrul de externe Yvon Delbos spuse că primise la rândul său o notă liniştitoare de la Chamberlain. Dar nu încăpea nici o îndoială că Anglia se lansase într-o politică de părăsire a Europei de Est. Franţa se retrase în spatele Liniei Maginot. Dominaţia germană — credea Chautemps — părea că va dăinui până când conflictul „dintre Germania şi colosul rusesc susţinut de celelalte state din Europa" îi va pune capăt.[53]

La Washington, asistentul secretarului de stat George Messersmith îi scrise un lung memoriu lui Cordell Hull,

secretarul de stat, în care analiza situaţia europeană de la sfârşitul lui februarie 1938. Hull îl predă mai departe lui Roosevelt. Messersmith, care activase la Berlin pe când Hitler ajungea la putere, se mira că era atât de greu pentru unii să realizeze că Germania pornea pe un drum deja trasat, care nu suferise nici o modificare din momentul în care regimul venise la putere:

Nu pot înţelege atitudinea englezilor. Se pare că există... un grup care crede că poate cumpăra securitatea, dând Germaniei mână liberă în Europa de Sud-Est... Acum arată ca un act de cedare în faţa Germaniei. Ar fi bine dacă ei ar realiza că Germania, având mână liberă în Europa, are o mână şi mai liberă în restul lumii.[54]

Argumentul acesta fusese folosit în mod repetat şi cu alte ocazii, împotriva propunerii lui Joe Chamberlain de a stabili o înţelegere cu Berlinul pentru apărarea imperiului. Messersmith credea că refuzul britanicilor de a-şi ridica vocea „mai sus de o şoaptă" în legătură cu scopurile germanilor nu va însemna numai ratarea unei şanse de a opri înaintarea Berlinului spre est, ci şi „destrămarea treptată a Imperiului Britanic." În cele din urmă, hegemonia Germaniei va ameninţa şi viitorul programului de acorduri comerciale americane din lumea întreagă şi va crea o bază mai puternică pentru expansiunea economică germană în America de Sud. „Cu Anglia şi Franţa într-o poziţie clar secundară şi cu Imperiul destrămat, noi, cei din ţară* vom rămâne practic singuri, iar faptul că necazurile ne vor ajunge puţin mai târziu nu îmi aduce nici o consolare".[55]

---

* S.U.A. — (N. trad.)

Roosevelt remarca odată față de un ambasador american în Europa că „grupul" la care se referise Messersmith ca fiind sub controlul politicii britanice își avea o contrapartidă în America. Aceștia erau „economiștii tradiționaliști", care se opuneau planului de reforme New Deal: „Într-adevăr, le-ar plăcea să fiu ca Neville Chamberlain",[56] Părerea lui Roosevelt despre sine însuși, aceea de campion al unei politici wilsoniene active, nu reprezenta opoziția unui președinte liberal față de izolaționiștii conservatori. Desigur, Roosevelt se vedea în această lumină, luptând împotriva unui Congres izolaționist și încercând să educe opinia publică; dar tradiția wilsoniană liberală (datând încă de pe timpul lui Jefferson) nu încuraja intervențiile în afacerile europene, ci constituia o supraintervenție în sine. În loc de a participa la politica bătrânului continent, aceasta încerca să refacă Europa (și lumea) de sus în jos.[57]

Inițiativa lui Roosevelt din 1938 pentru o conferință internațională, cu accentul pe soluțiile economice și pe dezarmare — ca și declarația sa fermă împotriva amestecului politic al S.U.A. în Europa — era în perfectă concordanță cu schema generală a anilor '30. Tragedia Franței — susținea Camille Chautemps — „a fost că națiunea care s-a ținut de cuvânt, S.U.A., nu a putut acționa în Europa, iar națiunea care a putut acționa. Marea Britanie, nu s-a putut ține de cuvânt."[58] Puțin cam prea autocompătimitoare, și oricum prea simplistă, aprecierea lui Chautemps a surprins totuși dilema mobilizării unui front unit împotriva provocării lui Hitler.

Guvernul lui Roosevelt cochetase puțin cu izolaționismul economic în momentele de apogeu ale crizei, dar apoi propusese Congresului Programul Acordurilor Comerciale Reciproce. Susținătorul său principal din cadrul guvernului era secretarul de stat Cordell Hull, a cărui credință în puterea liberalismului economic de a îndrepta toate — sau aproape toate — nedreptățile politice era luată în derâdere în cercul

„organizatorilor" planului de reforme New Deal, în interiorul şi în afara Casei Albe. Roosevelt nu i se destăinui lui Hull, dar secretarul supravieţui organizatorilor programului şi celorlalţi rivali ai săi, în controlarea politicii de zi cu zi.

Primele tratate comerciale sub egida Programului Acordurilor Reciproce fură încheiate cu ţări ale căror produse nu concurau în realitate interesele interne americane. Hull realiză că dacă programul voia să deturneze avântul către „blocurile" politice şi economice, iar rezultanta s-ar îndrepta spre război, el trebuia să menţină sprijinul acasă, în vreme ce negocia tratate cu rivali industriali puternici. Hull era încredinţat că inaugurarea negocierilor cu Londra ar furniza proba capacităţii democraţilor de a se uni, cu scopul comun de a înfrunta ameninţarea fascistă din străinătate şi pericolul socialismului de stat în ţară.[59]

Întârzierea în definitivarea acestui acord, care dură de la începutul anului 1937 şi până aproape de finele lui 1938, şi pentru care Hull învinui atitudinea închistată, „de scoică", creată de sistemul preferinţei imperiului, de la Ottawa, era înnebunitoare pentru negociatorii din cadrul Departamentului de Stat. „Când războiul ne ameninţa iar Germania bătea puternic la porţile noastre" — le spunea un secretar asistent englezilor, într-o conferinţă de la sfârşitul anului 1938 — „mi se părea tragic că noi nu putuserăm încheia şi semna un acord."[60]

Hull sperase să folosească acordul britanic drept trambulină în misiunea definitivă de creare a unui „bloc" de treizeci sau mai multe naţiuni, condus de americani, care s-ar dovedi în ultimă instanţă prea mare pentru ca Germania să-i reziste. Dacă metodele comerciale naziste ar fi desfiinţate, atunci nazismul — ca forţă ce ameninţa Europa şi lumea — s-ar retrage. Dar acum — îi spunea Hull fostului secretar de stat Henry L. Stimson, la sfârşitul lunii martie 1938 — el personal era îngrijorat de posibilitatea unei noi crize în ţară şi de prăbuşirea economiei americane.[61]

Preşedintele era, de asemenea, sensibil la pericolul ca toate realizările sale în refacerea economiei, precum şi punerea în aplicare a reformelor planului New Deal, să fie distruse printr-o nouă criză economică. Acea posibilitate vagă devenise tot mai ameninţătoare în toamna anului 1937, odată cu izbucnirea recesiunii economice, care îl lăsă pe preşedinte şi pe membrii cabinetului său să bâjbâie după soluţii. Meditând asupra bruştei răsturnări de situaţie. Roosevelt observă, într-o discuţie din timpul unui dejun, rapiditatea succeselor înregistrate de fascişti în lumea întreagă. În Statele Unite existau persoane care s-ar putea uni — îi spuse el ministrului de finanţe Henry Morgenthau — pentru a hotărî să aibă omul lor la Casa Albă. Oamenii de afaceri nu îl crezuseră — spunea el — când le declarase că dorea ca ei să obţină profituri şi că credea în drepturile asupra proprietăţii.[62]

Chiar înainte de începutul recesiunii, Roosevelt făcu o călătorie la Chicago. Într-un discurs la inaugurarea unui pod, el le adresă tuturor un apel de a izola „molima ilegalităţilor din lumea întreagă." Să nu-şi închipuie nimeni — spunea el — că dacă s-ar întinde molima, America ar continua să trăiască în linişte şi pace." Reacţia faţă de discurs fu extrem de negativă, continuând să dea apă la moară criticilor preşedintelui, timp de câteva luni de zile după aceea.[63]

În curând, Roosevelt îşi determină adversarii din ţară să se alăture „moderatorilor" din cabinetul lui Chamberlain. Dar reacţiile faţă de discursul său despre necesitatea izolării molimei îl făcură să revină la ceea ce un istoric numea „concilierea multilaterală."

„În vreme ce Londra urma o strategie a concilierii bilaterale, având drept scop păstrarea pieţelor din Germania şi Europa Centrală, deschise chiar cooperării directe, politica Uşilor Deschise a Washingtonului urma un concept de conciliere „multilaterală".[64]

Teama preşedintelui faţă de cheltuielile pentru înarmare nu era tot atât de mare ca aceea care îl determinase pe Chamberlain să se îndrepte spre München, dar efectele stăruitoare ale crizei din 1937 consolidară coaliţia adepţilor planului New Deal, provocând noi atacuri din partea republicanilor, potrivit cărora guvernul distrugea sistemul capitalist. În consecinţă, nici nu se punea problema vreunui gest serios de implicare politică în Europa. Fostul preşedinte Herbert Hoover, de pildă, se declară împotriva oricărei alianţe cu Anglia şi Franţa contra Germaniei. Aceasta ar trebui să includă şi Rusia — spunea el — aducând pe scenă lupta ideologică cu toate „elementele hidoase ale vechilor războaie religioase". „Nu vom putea niciodată îndrepta lumea pe căile dreptăţii cu câinii războiului."[65]

Hoover le dădu în final lovitura de graţie împotriva ideii de izolare a naţiunilor în care domnea fărădelegea. „Dacă aşa-zisa noastră economie planificată — spunea el, referindu-se la planul de reforme New Deal — „nu este o infestare datorată curentului original al fascismului, aceasta este cel puţin o coincidenţă remarcabilă". Adresându-se unui corespondent britanic, bancherul Thomas Lamont făcu o altă comparaţie, care conţinea însă acelaşi avertisment, şi anume că planul New Deal propus de Roosevelt era mai periculos decât ameninţarea externă a acţiunii armate fasciste. Comentariul lui Lamont era cu atât mai remarcabil datorită reputaţiei sale de cel mai înflăcărat internaţionalist şi „diplomat" de succes din Wall Street:

„Hitler ameninţă pacea Europei. Franklin Roosevelt a ameninţat şi continuă să ameninţe progresul tuturor întreprinderilor şi industriilor din această ţară. Iar războiul pe care îl duce împotriva oamenilor de afaceri este cu mult mai devastator, pentru ţara aceasta, decât ameninţările proferate de Hitler la adresa voastră, a poporului."[66]

Este interesant că Neville Chamberlain vădi oarecare compasiune pentru situaţia în care se afla Roosevelt. „Multe ar depinde de capacitatea preşedintelui de a stagna criza" — îi scria el surorii sale Ida. „Dacă vrea să oprească putreziciunea, trebuie să redea lumii încrederea în Statele Unite." Rămânea însă de văzut dacă putea restabili ordinea şi cât timp îi va lua aceasta.[67]

În vreme ce Hoover şi Lamont dezaprobau puternica implicare politică în Europa, ca mijloc de salvare a unei Americi slăbite de planul New Deal, Chamberlain şi consilierii săi se temeau, de asemenea, atât de consecinţele cheltuielilor pentru înarmare, cât şi de deschiderea porţilor bolşevismului către Europa Occidentală, prin intrarea în război cu Germania. Consilierii lui Roosevelt din America şi criticii lui Chamberlain din Anglia considerau, pe de altă parte, că succesele puterilor autarhice vor impune, în cele din urmă, comerţului debuşeuri tot mai înguste şi vor da naştere unui nou tip de planificare statală — fascismul. Cu uriaşa lor piaţă internă, Statele Unite erau poate cele mai bine pregătite să reziste izolării ca posibilitate teoretică. Şi totuşi, ce preţ va trebui plătit în termenii libertăţilor individuale? „Oricare ar fi rolul pieţei interne" — scria ambasadorul William C. Bullitt de la Paris — „protejarea comerţului exterior trebuie să rămână un element de importanţă maximă pentru prosperitatea economică, în cadrul frontierelor naţionale."[68]

Dilema lui Roosevelt era cu atât mai complicată cu cât multe persoane, printre care şi Bullitt, doreau să se evite orice implicare a Statelor Unite într-un război pentru Europa de Sud-Est. Preşedintele urmărea cu multă înţelegere eforturile depuse de Hull pentru încheierea de tratate comerciale. Concepţia lui Hull — îi spuse preşedintele ministrului de finanţe Morgenthau — va pune capăt trândăviei instaurate de şomaj şi va înlătura stimulentul pentru cursa înarmărilor. Propunerea preşedintelui pentru o conferinţă internaţională

reprezenta o cale de a urgenta acest proces. Totuşi, în timpul crizei de la München, câteva luni mai târziu, Roosevelt renunţa la ideea că războiul ar fi putut fi evitat prin tratate comerciale. „Henry, aceste tratate comerciale sunt al naibii de încete. Lumea se mişcă prea repede. Ele sunt mult prea încete."[69]

Istoria drumului spre război este relatată adeseori ca o povestire de Thomas Hardy: una a şanselor ratate, a biletelor strecurate pe sub uşi, a mesajelor care scapă într-un fel sau altul vederii. „Nota" lui Roosevelt din 1938 era vizibilă, dar ea reprezenta altceva pentru fiecare dintre cei care o citeau. Dând greş cu obţinerea sprijinului britanic pentru propunerea de „conciliere multilaterală", Roosevelt rămânea în rezervă, în timp ce Chamberlain urma „politica de conciliere bilaterală," cu rezultatul său nefast. În perioada acordului de la München, [Roosevelt] îi ură primului ministru succes, îndoindu-se totodată de rezultat. Dar propunerea lui Roosevelt nu dispăru niciodată cu desăvârşire, devenind baza diferitelor declaraţii referitoare la scopurile războiului american, pe tot parcursul celui de-al doilea război mondial; toate acestea vizau evitarea participării americanilor la un „târg" asupra sferelor de influenţă, pe care celelalte mari puteri le-ar putea negocia între ele. Totuşi, presiunea rezolvării problemelor politice nu scăzu în timpul războiului. Iar drumul către München ducea mai departe la Yalta.

2. ACORDUL DE LA MÜNCHEN ŞI PACTUL SOVIETO-NAZIST

Sărmanul meu prieten, ce-aţi făcut? Cât despre noi, nu vedem nici un alt rezultat, decât o a patra împărţire a Poloniei.

Vicecomisarul Vladimir Potemkin către ambasadorul francez la Moscova

Noiembrie 1938[1]

În zorii zilei de 12 martie 1938, trupele germane treceau graniţa austriacă. „În Austria nu am fost întâmpinaţi cu focuri de armă şi bombe" — le-a spus Herman Goering judecătorilor cu ocazia procesului crimelor de război de la Nüremberg — „un singur lucru ni se arunca: flori"[2]. Anexarea „paşnică" a Austriei de către Hitler, *Anschluss-ul,* fu imediat urmat de un regim de teroare nazistă. Mii de oameni fură închişi. „Agenţii S.S., S.A. şi ai Gestapo-ului sunt activi zi şi noapte. Casele sunt percheziţionate: din locuinţele evreieşti se confiscă de la bani şi bunuri particulare, până la cuţite, furculiţe şi linguri." Situaţia — conchise un reprezentant american la Viena — „este mai rea decât a fost vreodată la Berlin".[3]

În mijlocul acestor frământări, cancelarul Hitler fu întrebat de către un britanic, în cadrul unui interviu, dacă evenimentele din Austria vor avea vreo influenţă asupra convorbirilor *anglo-germane.* „Din partea noastră, nici una" — răspunse conducătorul nazist — „şi sper că nici din partea britanicilor. Cu ce am greşit noi faţă de vreo ţară străină?" Majoritatea ...re a austriecilor doreau să devină germani — şi ...niseră.[4]

Nici chiar Chamberlain nu mai putea crede acum că aşa-numiţii moderaţi din anturajul lui Hitler erau capabili — sau chiar interesaţi — de o reîmpărţire a Africii, „momeală" primului ministru pentru un acord general în Europa. Cu câteva zile în urmă, Chamberlain schiţase pentru cabinet planul său referitor la colonii. El considera că sistemul mandatelor din Liga Naţiunilor va fi desfiinţat, întreg teritoriul de la sud de Sahara şi la nord de Africa de Sud va fi demilitarizat şi se vor acorda drepturi comerciale egale fiecărei puteri conducătoare, inclusiv Germaniei. Schema avea marele avantaj — spunea el — că putea fi prezentată lumii nu ca un acord diplomatic, ci ca un „plan bazat pe idealuri înalte şi care abordează problema teritorială în funcţie de anumite principii". Pe de altă parte, planul evita acuzaţia că unele naţiuni sunt predate de către o putere alteia „ca nişte bunuri imobiliare, fără nici o preocupare pentru interesele lor"[5]. Greu de spus la ce idealuri şi principii se referea Chamberlain, cu excepţia faptului că Germania era de obicei considerată răspunzătoare de tutela coloniilor africane, în vreme ce extrăgea de la ele grăsimile şi uleiurile necesare „succesului" politicii economice naziste din ţară.

Când ambasadorul Nevile Henderson îi descrise lui Hitler schema acestui plan, şeful celui de-Al Treilea Reich anunţă că avea în minte un cu totul alt câmp de acţiune: Europa Centrală, unde nu dorea să fie dirijat de către cineva de la Londra. Chamberlain fu mâhnit. De ce făcuse Herr Hitler atâta zarvă pentru coloniile pierdute ale Germaniei — îşi întrebă primul ministru colegii — dacă acum insista că problema putea suferi o amânare de şase până la zece ani, „timp în care ei îşi propuneau să obţină ceea ce doreau în Europa Centrală?"[6]

Care trebuia să fie atunci politica britanică? Halifax, în acel moment ministru de externe, răspunse că orientarea generală la Foreign Office era de a nu lăsa germanilor

impresia că alergau după ei, arătându-le însă totodată că „nu le închideau uşa în nas".[7] Această frază încântător de ambiguă se putea referi la aproape orice de la redeschiderea problemei africane până la satisfacerea pretenţiilor pe care era de aşteptat să le emită Germania asupra Cehoslovaciei.

Halifax prezentă alternative mai concrete în cadrul unei şedinţe speciale a comitetului pentru politică externă a cabinetului, întrunit la câteva zile după *Anschluss*. El scoase în evidenţă trei posibilităţi: încheierea unei „Mari Alianţe" pentru a opri Germania printr-o acţiune colectivă; un angajament ceva mai limitat faţă de Cehoslovacia, care totuşi ar fi atras în mod sigur Anglia în tratatele de garantare franco-sovietice faţă de Praga; în sfârşit, eforturile particulare de a convinge atât Franţa cât şi Cehoslovacia că trebuie să ajungă la o înţelegere cu Germania.

Argumentele împotriva primelor două alternative erau, în esenţă, aceleaşi: Cehoslovacia nu merita preţul unui război care putea dura ani de zile şi care, foarte probabil, ar fi distrus imperiul. Halifax obţinu consensul. Alternativa unui angajament de intimidare se baza pe presupunerea — spunea el — că odată ce Germania ar fi obţinut „hegemonia" în Europa Centrală, Berlinul ar fi intrat în conflict cu puterile occidentale. Personal, el nu credea că aşa ceva avea să se întâmple. În al doilea rând, fiecare dintre cele două alternative în parte ar fi însemnat o asociere atât cu Franţa, cât şi cu Rusia şi, prin urmare, ar fi dat Germaniei impresia că Anglia complota la încercuirea sa, zădărnicind astfel „o înţelegere reală". În fine — spunea Halifax — el credea că trebuia făcută distincţia între tendinţele de purificare rasială ale Germaniei, „asupra cărora nu încăpea nici o îndoială şi dorinţa de cucerire la scară napoleoniană, în care el personal nu avea încredere."[8]

Era o diferenţă atât de mare — îi scrise Chamberlain surorii sale Ida, după această şedinţă — să tratezi cu Halifax

la Foreign Office, în locul lui Anthony Eden. Era de prisos să plângi după laptele vărsat. Austria era pierdută. Dorea să le spună germanilor că ceea ce trebuie făcut era recâştigarea încrederii. Spuneţi-ne exact ce doriţi de la regiunea Sudetă şi, dacă se poate rezolva şi ne promiteţi că veţi lăsa oamenii în pace, „noi îi vom îndemna pe cehi să accepte."[9] Chamberlain credea că scăpase de coşmarul pe care i-l provocase Antony Eden şi turbulenţii care îi pricinuiseră atâta bătaie de cap la Foreign Office; de asemenea, spera că schimbarea strategiei politice fusese observată acolo unde dorea primul-ministru — în America, pe care nu se putea bizui, şi în Rusia Sovietică, un factor şi mai puţin demn de încredere. Deocamdată, Chamberlain era îngrijorat că un vechi duşman, Winston Churchill, se întâlnea în taină cu ambasadorul Rusiei, Ivan Maiski, din interesul ambilor, pentru a pune în aplicare ideea înspăimântătoare a „Marii Alianţe". Toate bănuielile primului ministru în această privinţă erau adevărate, ca şi aprecierea sa că opinia publică britanică nu era încă pregătită să urmeze orientarea lui Churchill.

Pentru viitorul apropiat, Chamberlain se bucura de deplină libertate de acţiune în politica externă.[10]

Propunerile făcute de ministrul de externe sovietic, Maxim Litvinov, conducătorilor occidentali înregistraseră foarte puţine progrese. Este uşor de înţeles de ce. Încă de pe timpul Revoluţiei Bolşevice, ţelul mărturisit al conducătorilor sovietici era desfiinţarea sistemului capitalist pretuntindeni în lume. Relaţiile Moscovei cu capitalele occidentale fuseseră întotdeauna delicate, mai cu seamă în anii 1930, în „Deceniul Marii Crize".

O scurtă retrospectivă a relaţiilor sovieto-americane din acei ani prezintă o atmosferă de neîncredere, care caracteriza întreaga situaţie. Una dintre primele acţiuni în politica externă dusă de Roosevelt constase în deschiderea negocierilor cu Litvinov şi dusese la stabilirea relaţiilor diplomatice la sfârşitul

anului 1933; dar din schimbul de ambasadori nu rezultase nimic semnificativ. Într-adevăr, din anumite puncte de vedere, lucrurile se înrăutăţiseră atunci când, de pildă, ambasadorul Bullitt încercase să-i constrângă pe ruşi să respecte ceea ce Roosevelt şi Litvinov hotărâseră în legătură cu datoriile prerevoluţionare şi activităţile Cominternului.[11]

Asemenea altor conducători occidentali din acei ani de criză, Roosevelt se temea de influenţa sovietică asupra politicii interne. În Statele Unite, Germania nazistă avea simpatizanţi, în Marea Britanie exista o mişcare fascistă demnă de remarcat iar în Europa de Est regimurile reacţionare erau la putere pretuntindeni; dar atracţia pe care o exercita Rusia „socialistă" asupra unor pături ale clasei muncitoare şi, poate mai ales, asupra intelectualilor reprezenta un motiv şi mai mare de îngrijorare. Recunoaşterea diplomatică a Uniunii Sovietice înlătură un presupus motiv de nemulţumire în aceşte cercuri şi îl costă pe Roosevelt foarte puţin.

Astfel, politica internă, ocazia de a intensifica comerţul, posibilitatea (dar *numai* posibilitatea) de a colabora cu Rusia pentru a limita ambiţiile Japoniei în Extremul Orient determinară, în 1933, politica lui Roosevelt faţă de Rusia. Bullitt se duse la Moscova cu mari speranţe, dar preşedintele (printr-o formulă pe care o va repeta în cursul celui de-al doilea război mondial, atunci când mizele în joc vor fi mult mai mari) îl obligă să intre în defensivă, apărându-se în faţa Departamentului de Stat; specialiştii acestuia în relaţiile cu Rusia se îndoiseră întotdeauna că, din relaţiile diplomatice cu un regim marxist, ar putea (sau, şi mai grav, *ar trebui)* să iasă ceva.[12]

Incapabil de a ajunge la ceva concret cu Litvinov în problemele nerezolvate, Bullitt se alătură celor care credeau că, în spatele dementei oportunismului rusesc, se întindea tot mai ameninţător fanatismul necruţător al unei ideologii oarbe. Participarea comuniştilor americani la şedinţele Cominternului de la Moscova, din 1935, trase semnalul de alarmă. Acesta

era un exemplu neruşinat al nepăsării Kremlinului faţă de promisiunea făcută de a nu se amesteca în politica internă americană.

Rezoluţia Cominternului din 20 august 1935 nu chema America la revoluţie, dar amâna epoca de aur pentru a declara război fascismului, în termeni pe care toţi comuniştii străini să poată să-i înţeleagă. „În faţa ameninţării uriaşe a fascismului" — suna rezoluţia — „devine imperativă unitatea de acţiune a tuturor păturilor clasei muncitoare... chiar înainte ca majoritatea acesteia să se unească, printr-o platformă de luptă comună, pentru răsturnarea capitalismului şi victoria revoluţiei proletare."[13]

Cu toate acestea, Bullitt interpretă rezoluţia Cominternului ca pe un ordin dat comuniştilor occidentali de a milita pentru un război cu Germania. „Dorinţa cea mai mare a Rusiei" — îi spunea Bullitt unui diplomat britanic — „este de a provoca o conflagraţie generală, în care ea însăşi va juca un rol mic, poate doar bombardamente de la mare distanţă, după care se va ridica precum pasărea Phoenix... aducând cu sine o revoluţie mondială".[14]

Toate eforturile lui Litvinov de a găsi o raţiune comună, o bază pentru securitatea colectivă, întâmpinară aceleaşi expresii ale neîncrederii şi antipatiei în capitalele occidentale. Pretutindeni în Europa de Est însă, teama de Uniunea Sovietică nu era de sorginte ideologică; aceasta lua o formă mai elementară: groaza la gândul ocupaţiei ruseşti. De la Marea Baltică şi până în Balcani, conducătorii naţiunilor se luptau să găsească, cumva, o cale de a nu fi striviţi de menghina care se închidea. Această teamă nu împiedică unele ţări est-europene de a încerca să-şi mărească propriul *lebensraum**, ca de pildă presiunea exercitată de Polonia asupra Lituaniei, ca o consecinţă la *Anschluss*.[15]

---

* Spaţiu vital (l. germană) — (N. trad.).

Şi ministrul de externe polonez, colonelul Beck, dorea să fie consultat la împărţirea Cehoslovaciei. Goering îl asigurase — se lăuda el — că germanii nu vor întreprinde nimic în „zona" poloneză a acelei ţări fără să-l informeze. „Nu ne vor face nici un fel de surprize."[16] O apreciere mai realistă asupra a ceea ce rezerva viitorul pentru întreaga Europă îi fu oferită de către ambasadorul ceh în Marea Britanie ambasadorului Joseph Kennedy la Londra. Dacă Hitler rezistă — spunea el — ruşii şi germanii se vor alia şi vechiul vis de dinaintea războiului, al unui teritoriu comun de la Berlin şi până la Bagdad, va deveni realitate, iar — Europa Occidentală va deveni o Portugalie mai mare.[17]

În noianul acesta de temeri şi ambiţii, şansele lui Litvinov de a primi un răspuns afirmativ la apelurile sale pentru securitate colectivă, fie în Europa de est, fie în cea de vest, erau foarte slabe. El ştia că discuţia dintre Halifax şi Goering prefigurase reacţia anglo-franceză faţă de anexarea Austriei — îi spuse ministrul de externe rus ambasadorului Joseph Davies (succesorul lui Bullitt) — dar, în zilele care urmară, el lansă un apel pentru organizarea unei conferinţe internaţionale, în vederea studierii mijloacelor de a opri înaintarea lui Hitler spre est.[18]

Spre deosebire de propunerea lui Roosevelt din ianuarie 1938, pentru o conferinţă atotcuprinzătoare, invitaţia lui Litvinov excludea cele trei puteri fasciste — Germania, Italia şi Japonia. Lumea era împărţită în mod real — susţinea el. Singura problemă era de ce parte se afla fiecare putere. Cu toate acestea, în perioada în care Litvinov era purtătorul de cuvânt al politicii externe sovietice, la Moscova nu exista de fapt un acord în legătură cu partea de care va fi Rusia în cele din urmă. Vechile temeri ale bolşevicilor de a nu compromite revoluţia aliindu-se cu Occidentul, sporite acum de personalitatea lui Stalin şi de hotărârea acestuia de a eradica opoziţia reală (sau imaginară) faţă de conducerea sa, îndemnau Kremlinul la sentimente puternic izolaţioniste.

În realitate, Litvinov lupta pentru o cauză pierdută, deloc diferită de frământările lui Eden în ţara sa. Şi nici nu putea separa apelurile lansate Occidentului de jargonul marxist folosit de Stalin şi alţii, pentru a justifica brutalitatea inconştientă a Terorii şi atmosfera de Inchiziţie a proceselor de purificare de la Moscova, unde conducători revoluţionari celebri şi ofiţeri superiori acuzaţi de deviaţii „troţiste" şi spionaj, se înjoseau în mărturisiri publice asupra crimelor comise împotriva poporului.

Ambasada americană raportă că Litvinov, într-un discurs ţinut la Leningrad, de pildă, avertizase asupra tendinţei de a se uita că: „păstrând sistemul capitalist, pacea îndelungată şi durabilă devine imposibilă". Deşi Uniunea Sovietică nu considera un sistem al imperialismului capitalist superior altuia şi nu dorea să participe la lupta dintre ele, ea nu putea totuşi ignora renaşterea imperialismului militar german, datorită ambiţiilor sale nelimitate şi interesului său direct în securitatea Uniunii Sovietice. Ţara sa — sugera Litvinov — reprezenta factorul decisiv în rezultatul acestei bătălii. Fără Rusia, balanţa s-ar înclina în favoarea fostelor Puteri Centrale.

Cu toate acestea, în loc de a analiza acest discurs în contextul politicii curente a Kremlinului, însărcinatul cu afaceri Alan Kirk văzu în observaţiile atent formulate ale lui Litvinov pur şi simplu o recitare „neobişnuit de sinceră a principiilor sovietice".

Ei anunţă, de fapt, că Uniunea Sovietică nu se consideră parte integrantă a sistemului mondial actual al statelor, decât din considerente de ordin practic, referitoare la politica naţională, şi avertizează lumea că, dacă ţările cu care a acceptat până în prezent să coopereze nu fac politică potrivit dorinţelor guvernului sovietic, chiar şi această slabă cooperare va fi retrasă.[19]

Litvinov se bucură de mai multă înţelegere din partea ambasadorului Davies, dar rapoartele sale către Departamentul de Stat fură în bună parte respinse, ca fiind năzuinţele unui amator naiv. În orice caz, este puţin probabil că o analiză mai serioasă a diferitelor apeluri făcute de Litvinov — neumbrite nici de teama exagerată a lui Bullitt faţă de şiretenia comunistă, nici de înclinaţia lui Davies de a răspunde unui apel bine intenţionat adresat Occidentului în vederea recunoaşterii intereselor comune — ar fi avut alte consecinţe.

La Washington, subsecretarul de stat Sumner Welles răspunse negativ întrebării puse de ministrul ceh referitoare la propunerea lui Litvinov pentru o conferinţă internaţională, fără să lase loc pentru discuţii ulterioare. „Politica Statelor Unite, pe care eram sigur că domnul ministru o cunoaşte, susţinută de majoritatea populaţiei din această ţară, a fost de a se ţine complet deoparte faţă de orice amestec în treburile europene."[20]

Desigur, Welles întrebuinţase aproape tot aceleaşi cuvinte cu ocazia prezentării propunerii lui Roosevelt din ianuarie 1938 faţă de Sir Ronald Lindsay. Statele Unite nu se vor ocupa de frontierele europene nici de dragul britanicilor şi cu siguranţă nu ca răspuns la vreun apel al Moscovei. Oricât de sceptic se declara Roosevelt faţă de politicile anglo-franceze de conciliere sau, pe de altă parte, oricât de mult pretindea că-l stânjenesc constrângerile exercitate de opinia publică asupra capacităţii sale de a conduce afacerile externe, totuşi preşedintele adoptă o atitudine de expectativă pe tot parcursul primăverii şi verii anului 1938.[21]

Acuzaţiile ameninţătoare ale lui Hitler, referitoare la tratamentul discriminatoriu al populaţiei etnice germane din Regiunea Sudetă, serviră drept avertisment serios asupra intenţiei acestuia de a repeta lovitura dată austriecilor, ori de câte ori vocea se interioară îi spunea că sosise momentul

prielnic. Trucul cu concilierea trebuia să înăbuşe acea voce, nedând astfel ocazia fanaticului german de a târî civilizaţia europeană într-un război sinucigaş căruia nu i-ar mai fi supravieţuit nimeni. Purtătorii de cuvânt francezi şi britanici sugerară — atât prin declaraţii publice, cât şi particulare — că cea mai bună soluţie pentru pace era împărţirea Cehoslovaciei, după un model asemănător celui elveţian. Mai mult decât atât, nici Parisul şi nici Londra nu negară că o atare „ofertă" era pur şi simplu o încercare de a câştiga bunăvoinţa lui Hitler. Singura speranţă — îi mărturisea primul ministru francez Edouard Daladier lui Bullitt — era aceea că împărţirea Cehoslovaciei „va avea loc fără vărsare de sânge, astfel încât să salveze prestigiul Franţei şi al Angliei".[22]

Prima criză cehă izbucni la sfârşitul lunii mai 1938, când se raportă o mare concentrare de trupe germane la frontieră. Neville Chamberlain avertiză Berlinul că Londra va fi de partea francezilor în cazul în care Parisul, potrivit obligaţiilor stabilite prin tratate, ar veni în sprijinul cehilor. Aparent, mesajul lui Chamberlain se datora în aceeaşi măsură — şi poate chiar mai mare — iritării acestuia faţă de faptul că Hitler nu îi lăsase timp de a-i scoate pe francezi dintr-un angajament conceput stângaci, precum şi dorinţei sale de a rămâne ferm. Câteva zile mai târziu, ambasadorul britanic la Berlin încerca să revină asupra mesajului, deoarece acesta îi ofensase pe germani. Şi după alte câteva zile, Londra îşi relua politica de încercare a impunerii unui compromis referitor la Praga.[23]

Bullitt era chiar mai înspăimântat de eventualitatea unui război decât francezii sau britanicii. Îi trimise lui Roosevelt o telegramă de la Paris, implorându-l să-şi reînnoiască apelul pentru o conferinţă internaţională. Trebuia să existe o cale — spunea el — pentru a-i elibera pe francezi de angajamentul moral faţă de integritatea teritorială a Cehoslovaciei. Aceasta nu se putea obţine prin genul de conferinţă generală propusă de Roosevelt în ianuarie. În locul ei, preşedintele trebuia să-i

convoace pe ambasadorii Germaniei, Italiei, Angliei şi Franţei. Trebuia să le spună la Casa Albă că, dacă erau de acord să-şi trimită reprezentanţi la Haga, Statele Unite vor participa la o conferinţă asupra Cehoslovaciei. Americanii erau, în fond, moştenitorii diferitelor „civilizaţii europene." Apoi, preşedintele trebuia să le spună ceva în genul:

Aşa cum suntem recunoscători pentru Shakespeare, tot astfel suntem recunoscători pentru Beethoven, şi aşa cum suntem recunoscători pentru Molière, tot astfel suntem recunoscători pentru Leonardo da Vinci etc; nu putem sta deoparte şi asista la începutul sfârşitului civilizaţiei europene, fără a face un ultim efort de a opri distrugerea acesteia; fiţi convinşi că, în ziua de azi, singurul rezultat al unui război european general ar fi un despotism asiatic, instalat pe câmpurile cu morţi.[24]

Până şi un regim mai puţin xenofob decât cel din Rusia, cu o concepţie ideologică mai ştearsă, ar fi putut observa multiplele „aluzii" strecurate într-o manieră atât de puţin diplomatică, potrivit cărora Rusia nu făcea parte dintre ceea ce Bullittt numise „civilizaţii europene." Desigur, sovieticii făcuseră o treabă minunată îndepărtându-şi democraţiile occidentale; dar cum regimul stalinist nu se putea abţine de a îndemna la revoluţie (chiar dacă revoluţia se amâna), nici conducătorii capitalişti nu puteau renunţa la convingerile lor profunde, întărite acum şi de instabilitatea internă, cu privire la intenţiile comuniştilor.

La sfârşitul lunii august 1938, Litvinov preluă din nou iniţiativa, trimiţând vorbă prin diferiţi purtători de cuvânt că Rusia nu va uita să-şi respecte obligaţiile stabilite prin tratat faţă de Cehoslovacia, cu condiţia ca Occidentul să aibă totuşi bunăvoinţa de a se achita de responsabilităţile care îi revin.

„Responsabilităţile" Rusiei faţă de Cehoslovacia erau cuprinse într-un tratat militar încheiat între Moscova şi Praga. Franţa avea şi ea un tratat cu Cehoslovacia. Şi mai exista un tratat între Franţa şi Rusia. Temându-se că amestecul Rusiei va duce la un război nedorit, al cărui motiv ar fi fost integritatea teritorială a Cehoslovaciei, ministrul de externe francez Pierre Laval încheiase un pact franco-rus, devenit inoperant datorită faptului că stipulaţiile adăugate ar fi necesitat aprobarea Ligii Naţiunilor, înainte ca Franţa să poată acţiona în înţelegere cu sovieticii. Mai mult, generalii francezi anticomunişti refuzaseră chiar să participe la discuţii cu omologii lor ruşi. Astfel încât, atunci când Litvinov vorbea despre bunăvoinţa Occidentului de a-şi îndeplini obligaţiile, el se referea nu numai la conţinutul tratatelor, ci şi la sila afişată de Paris şi Londra de a acţiona împreună cu sovieticii, în orice privinţă.

Robert Vansittart se întrebă, de aceea, dacă observaţiile precise ale lui Litvinov nu reflectă de fapt începutul unei orientări spre izolaţionism. Da — afirma ambasadorul Ivan Maiski —, începuse să se manifeste o tendinţă în direcţia aceea. Spera ca aceasta să nu ajungă prea departe. Dar dacă ajungea, a cui ar fi fost vina? Anglia ignorase Moscova în mod consecvent, răspândind concepţia că ruşii trebuie ţinuţi întotdeauna la distanţă, indiferent de situaţie, „Fără îndoială, o astfel de atitudine îşi va spune cuvântul, în cele din urmă."

În vreme ce Maiski se plângea de indiferenţa britanicilor, Chamberlain era preocupat de găsirea unei modalităţi de a ajunge faţă în faţă cu Hitler. La început — spuse el cabinetului — se gândise că ar fi putut lua pur şi simplu avionul de pe un aeroport britanic, anunţându-l pe Hitler de sosirea sa numai după decolare. Dar apoi se gândi: Hitler ar putea pretinde că este răcit. „Ar fi umilitor şi, mai mult, ar agrava

situaţia". Cu toate acestea, ideea de bază, „Planul Z" cum îl numea el, era bună.

Se va duce la Hitler cu o propunere de plebiscit, pentru a hotărî astfel soarta regiunii Sudete. În realitate, desigur, se subînţelegea că plesbiscitul nu va face decât să confirme detaşarea zonei şi includerea sa în Reichul german. Ceea ce oferea Chamberlain, în spiritul preîntâmpinării dorinţelor nemărturisite ale lui Hitler, era un nou *Anschluss,* fără pericolul unor incidente militare urâte, care ar duce la o conflagraţie. Îi va accentua lui Hitler că dacă acesta dorea „bunăvoinţa poporului britanic", trebuia să acţioneze în acest fel şi nu prin forţă. În fine, îi va spune lui Hitler că astfel acesta ar putea dobândi faimă eternă, ca fiind cel de care a depins menţinerea păcii în Europa.[26]

Îi trebuiră trei călătorii în Germania şi trei întâlniri faţă în faţă cu Hitler pentru desăvârşirea Planului Z. Încrezător în capacitatea sa de a stabili desfăşurarea evenimentelor şi de a determina deznodământul lor, aşa cum făcuseră oamenii de stat britanici timp de generaţii, Chamberlain se duse practic singur la prima întâlnire cu Hitler, la reşedinţa acestuia de la Berchtesgaden. Nu îl însoţi nici un specialist de la Foreign Office, nici o escortă militară şi nici măcar un interpret.[27] La sosire, Chamberlain descoperi că era înconjurat de simboluri străine de tot ceea ce cunoscuse până atunci. Burghez, prudent, îmbrăcat ca pentru oraş, în costum închis la culoare şi guler Eton, privea prin pădurea de arme şi cizme care purtau semnul zvasticii, la bărbatul marţial, care îl aştepta, precum tigrul nopţii din poemul lui Blake* Hitler îşi tachină victima prin vorbe măgulitoare, numindu-l pe Cham-

---

* William Blake (1757—1827), poet, pictor şi grafician englez, precursor al romantismului. În text, referire la poemul său „Tiger! Tiger! burning bright" din ciclul „Songs of Experience" (1891) — (N. trad.).

berlain „omul" cu care putea face afaceri. Când discuţiile luară sfârşit, cancelarul zâmbi ameninţător. „Slavă Domnului" — spuse el în timp ce se plimba prin ţinuturile germane — „în ţara aceasta nu avem politicieni cu umbrelă".[28]

Cu fiecare întâlnire, pretenţiile conducătorului nazist deveneau tot mai ameninţătoare; şi totuşi, după fiecare confruntare, Chamberlain se întorcea acasă cu mesaje încurajatoare. „I-a plăcut rapiditatea cu care surprindeam esenţialul" — îi scria Chamberlain surorii sale, în dorinţa sa uluitoare de a nu vedea realitatea.[29] Şi aceasta nu era totul. După prima întâlnire, primul ministru îşi informă cabinetul că el considera „că obiectivele lui Hitler erau strict limitate". În ciuda duritătii nemiloase pe care o vedea pe faţa lui Hitler — scria el în particular — „aveam impresia că era un om pe care te puteai bizui, odată ce-şi dăduse cuvântul".[30]

Când Hitler îşi expuse clar revendicările esenţiale — şi anume că nimic nu îl va satisface decât un transfer imediat şi ocupaţia militară a Regiunii Sudete — Chamberlain începu să aibă probleme în cabinet. Prezentările pe care le făcea colegilor săi deveniră o practică de a ascunde în parte adevărul; de pildă, Chamberlain sugerase odată că ideea de a satisface ultimele pretenţii ale lui Hitler le aparţinuse francezilor şi nu reprezenta cererea arogantă a conducătorului german însuşi. Cu cât ascundea mai mult adevărul, cu atât devenea mai irascibil faţă de nemulţumirile din cabinet. Fără îndoială, mărturia acestor manipulări ar da psihologilor mult de gândit, dar este suficient să spunem că Chamberlain era tot atât de influenţat de vocile sale interioare ca şi Hitler. „Stabilisem o influenţă asupra lui Hitler" — insista el —, iar cancelarul avea acum încredere în el. Problema Cehoslovaciei rămânea singurul obstacol în faţa rezolvării diferendelor anglo-germane. dacă aşa stăteau lucrurile — şi el aşa credea — atunci criza devenise o ocazie minunată „de a pune capăt coşmarului oribil al cursei înarmării din prezent". Aceasta i se părea a fi „marea soluţie în situaţia actuală."[31]

Chamberlain nu se opri aici.

În dimineaţa aceea [la întoarcerea din Germania], zburase în susul râului, deasupra Londrei. Îşi imaginase un bombardier german făcând aceeaşi cursă. Se întrebase în ce măsură ar fi putut proteja miile de case pe care le văzuse răspândite care încotro sub el, şi simţise că nu era în situaţia de a justifica un război astăzi, pentru a preveni un război mâine.[32]

După ce-şi convinse din nou cabinetul, Chamberlain trebui să-i convingă pe francezi să facă ceea ce aceştia oricum doreau să facă — şi anume să adere la planul său — şi să le spună cehilor ce trebuiau să facă — adică să se predea. Premierul francez Daladier ştia prea bine, cu siguranţă mai bine decât Chamberlain, că Hitler dorea să umilească toate naţiunile de pe pământ — relată Bullitt — dar această atitudine însemna nebunie curată pentru toţi cei în cauză, inclusiv pentru Germania. Într-un război, Germania va fi înfrântă. Franţa va învinge — afirma Daladier — dar numai bolşevicii vor avea de câştigat, de pe urma revoluţiilor sociale din toate ţările Europei, ca rezultat inevitabil al războiului. „Prezicerea pe care o făcuse Napoleon pe insula Sf. Elena era pe cale de a se adevei: «Cazacii vor conduce Europa»"[33]

Cehilor trebuia să li se spună pur şi simplu că situaţia în care se aflau nu putea fi salvată. Nimic din ce ar face o naţiune — îl lămuri Chamberlain pe preşedintele ceh — „nu va schimba această soartă pentru ţara şi poporul dumneavoastră."[34] În consecinţă, nu putea lăsa Praga să creadă că ar exista vreo speranţă într-o acţiune militară.

Totuşi, munca lui Chamberlain nu se terminase. Hitler stabilise un termen limită, 1 octombrie, pentru capitularea cehilor. Primul ministru nu putea înţelege de ce Hitler nu aştepta pur şi simplu ca el să-şi îndeplinească sarcinile, odată

ce soluţia reală fusese deja stabilită între ei. „Cât de oribil, de fantastic şi de incredibil ar fi — îşi începu Chamberlain discursul către naţiune.

Să trebuiască să săpăm tranşee şi să încercăm măştile de gaze aici, din cauza unei neînţelegeri dintr-o ţară îndepărtată, între oameni despre care nu ştim nimic. Pare încă şi mai imposibil ca o neînţelegere, care a fost deja aplanată în principiu, să constituie un motiv de război.[35]

Ce ar fi făcut Hitler în cazul în care Franţa şi Anglia ar fi rămas ferm pe poziţie, nu se poate şti exact. Refuzându-i-se prilejul de a-şi folosi armata, sau pretinzând că i s-ar fi refuzat, Hitler se bucura fără doar şi poate la vederea unui prim ministru care stă drepţi la comanda sa. Pe de altă parte, poate că, auzind zvonurile abia şoptite despre comploturile militare împotriva regimului său, îşi jucase cartea în consecinţă, permiţându-i unui Chamberlain iritat să ducă muncă de convingere cu comandanţii militari germani, asupra faptului că Fürerul avea dreptate.[36]

Criza cehă luă sfârşit într-un hotel din Munchen, la ora două noaptea, pe data de 30 septembrie 1938. Chamberlain îi ceruse sprijinul lui Mussolini în evitarea unui război în Europa. Francezii aveau şi ei reprezentanţi la această scenă finală a tragediei cehe. Hitler consimţi ca, după ocuparea Regiunii Sudete de către armata sa, o comisie internaţională formată din reprezentanţi din partea celor patru puteri şi a Cehoslovaciei să stabilească hotarul definitiv. Într-o anexă la acord, britanicii şi francezii se ofereau să garanteze securitatea restului ţării, în cazul unei agresiuni neprovocate. Germania şi Italia urmau să se alăture acestei garantări, îndată ce problema minorităţilor poloneze şi ungare ar fi fost rezolvată.[37]

Chamberlain şi Hitler se întâlniră în particular în ziua următoare, pentru a înlătura — aşa cum spera primul ministru — resturile murdare ce căzuseră în calea înţelegerii anglo-germane.

Chamberlain avea un memorandum care expunea esenţa noii relaţii. Hitler se afla într-o dispoziţie jovială. Părea un moment potrivit. Primul ministru începu conversaţia într-o stare sufletească bizară, ţinând cont de faptul că documentul pe care îl semnaseră în noaptea precedentă ar fi urmat să pună capăt ameninţării războiului. Se va abţine Hitler să bombardeze Praga, în cazul în care izbucnea războiul? — îl întrebă el. Hitler răspunse că „ura gândul" ca bombele să ucidă copii. Îi aminti lui Chamberlain că participase la Marele Război şi ştia despre lucrurile acestea din propria experienţă. Erau ei gata să găsească o soluţie referitoare la trupele străine implicate în războiul civil din Spania? — continuă Chamberlain. Germania nu avea nici un fel de pretenţii teritoriale acolo — replică Hitler. Îl sprijinise pe Franco împotriva bolşevicilor numai de teama că, dacă Spania devenea comunistă, infecţia s-ar fi răspândit în Franţa, Belgia, Olanda şi mai departe. Era încântat să-şi retragă trupele de îndată ce şi le retrăgeau şi ceilalţi.

Chamberlain puse în continuare problema Europei de Sud-Est. Ideea că Anglia dorea să nu fie implicată politic în acea zonă „nu era adevărată." Dar spera ca zona să rămână deschisă comerţului britanic. Interesul Germaniei era acelaşi — observă Hitler, „Avem numai relaţii economice şi nici o legătură politică." Germania era un exportator de produse industriale în ţările balcanice şi un mare consumator de materii prime. „Dificultatea noastră cea mai mare" — continuă cancelarul — constă în schimburile comericale germano-americane. Germania avea nevoie de materii prime americane, dar Statele Unite nu puteau accepta importurile industriale germane din cauza celor douăsprezece milioane de şomeri.

Din punctul său de vedere, Hitler era pentru eliminarea barierelor artificiale impuse comerţului. „Să existe un flux continuu" — conchise el — „între producători şi exportatorii industriali."[38]

Acestea erau cuvintele pe care primul ministru britanic le aşteptase de atâta vreme, cuvinte care făceau din sacrificarea Cehoslovaciei nu un episod ruşinos din istoria britanică, ci o poliţă de răscumpărare prin care se putea dobândi pacea durabilă. Chamberlain prezentă memorandumul, iar Hitler îl semnă. Acesta era memorandumul pe care Chamberlain îl va agita în faţa mulţimilor care îl aclamau şi a camerelor de filmat, proclamând că se întorsese din Germania aducând cu sine „pacea onorabilă... pacea pentru vremea noastră", o scenă care captivă mai târziu generaţia de politicieni ai războiului rece, spre sfârşitul războiului din Vietnam şi după aceea. În document se declara că Anglia şi Germania erau hotărâte să găsească o soluţie pentru înlăturarea viitoarelor surse de diferende şi se angajau să contribuie în comun la menţinerea păcii în Europa.[39]

Din dominioane — Canada, Australia, Africa de Sud — sosiră felicitări călduroase. Lumea întreagă îi datora lui Chamberlain mulţumiri — spuneau primii-miniştri ai dominioanelor. „Chiar în pragul haosului, când pasiunile se înfierbântaseră şi armatele mărşăluiau" — îl lăuda Mackenzie King — „vocea Raţiunii a găsit o soluţie pentru conflictul pe care nimeni, în străfundul sufletului, nu îl dorea, dar pe care nimeni nu părea capabil să-l evite." Era deci un moment de cotitură în istoria omenirii.[40]

Mesajul lui Roosevelt era de numai un cuvânt: „Bravo."[41] Dar el îşi trimisese încurajările laconice nu după semnarea Acordului de la München, ci mai devreme, pentru a sprijini străduaniile lui Chamberlain de a menţine pacea. Când criza atinse apogeul, când te puteai aştepta ca următoarea transmisiune radiofonică să anunţe vestea zguduitoare a

izbucnirii războiului, iar ediția următoare a ziarelor să relateze bombardarea orașelor, Roosevelt îi adresă un apel lui Hitler. Apelul nu mergea tot atât de departe ca invocarea rusofobiei napoleoniene de către Daladier, dar era neobișnuit de critic față de fostele cruciade pentru salvarea democrației în lume. „Recurgerea la forță din timpul Marelui Război nu a reușit să aducă liniștea. Victoria și înfrângerea au fost deopotrivă sterile. Lumea ar fi trebuit să învețe lecția aceasta."[42]

Acordul de la München nu era lipsit de precedente istorice. Unii considerau că el reprezenta, în ultimă instanță, conducerea exercitată de bătrânul Congres al Europei, atunci când marile puteri dictau modificarea frontierelor, pentru menținerea păcii. Alții văzură în Acordul de la München împlinirea ironică a autodeterminării wilsoniene.* „Analogia cu Acordul de la München" deveni, pe de altă parte, o deviză pentru americani pe tot parcursul războiului rece.

Pentru ruși „Analogia cu Acordul de la München" căpătă un sens mult mai imediat. Moscova suspecta că diplomația anglo-franceză de la München — condusă de Chamberlain — punea la cale un război între Germania și Uniunea Sovietică. Asemenea suspiciuni erau justificate numai în sensul că, în caz de război, Parisul și Londra ar fi preferat ca acesta să aibă loc în Europa de Est. Dar sacrificarea Cehoslovaciei trebuia să ducă la evitarea războiului și a pătrunderii ulterioare a comunismului în Europa — un motiv în plus, la fel de întemeiat (din punctul de vedere al Moscovei), de a fi condamnată. Există dovezi, unele dintre ele contradictorii, că Moscova era pregătită să acționeze pe cont propriu, în caz că Cehoslovacia s-ar fi apărat. Toate chemările lui Litvinov la o acțiune colectivă rămaseseră fără răspuns. Dar înainte de izbucnirea crizei, pe la mijlocul lunii

---

* Referire la principiul stabilit de Th. W. Wilson privind dreptul națiunilor la autodeterminare — (N. trad.)

septembrie, ministrul de externe sovietic îl informase pe ambasadorul francez că Rusia îşi va respecta obligaţiile şi că era gata de discuţii militare tripartite cu cehii. El îi aminti ambasadorului că Franţa era obligată să vină în ajutorul Pragăi, remarcând aşadar că sovieticii erau pe drept cuvânt interesaţi de intenţiile francezilor. „Dacă Franţa dă ajutor, suntem pe deplin hotărâţi să ne îndeplinim toate obligaţiile, în conformitate cu pactul sovieto-ceh, folosind toate mijloacele ce ne stau la dispoziţie în scopul acesta."[43]

Ministrul de externe francez, Georges Bonnet, se întâlni cu Litvinov mai târziu, în aceeaşi lună, la Geneva, şi îl întrebă pe rus confidenţial în ce va consta ajutorul sovietic dat Cehoslovaciei. Se despărţiră după această convorbire, rămânând fiecare la convingerea sa anterioară despre intenţiile celuilalt. Litvinov era sigur că Bonnet aştepta un răspuns numai pentru a justifica dezinteresul francezilor pentru apărarea Cehoslovaciei, un mesaj din care să reiasă că ruşii nu vorbeau serios. Pe de altă parte, Bonnet credea că jocul lui Litvinov consta în a determina Franţa să facă angajamente, pentru ca apoi să găsească un motiv de scuză şi să scoată Moscova din cursă.[44]

Nici una dintre naţiuni nu avea prea mult de câştigat din continuarea acelui dialog lipsit de sinceritate. Litvinov, care se bucura de sprijinul lui Stalin, îşi concentră atunci eforturile pentru a demonstra seriozitatea ruşilor. Polonezii le oferiră prilejul pentru o astfel de demonstraţie, ameninţând Cehoslovacia din cauza minorităţii poloneze — chiar dacă în numele autodeterminării wilsoniene — într-un mod la fel de certăreţ ca şi cel al germanilor în Regiunea Sudetă. Când trupele poloneze se îndreptară spre graniţa cehă, Rusia îşi mobiliză propriile forţe în districtele militare Bielorusia şi Kiev. Ambasadorul polonez la Moscova fu silit atunci să asculte avertismentul tăios al adjunctului lui Litvinov, Potemkin, potrivit căruia dacă Polonia ataca Cehoslovacia, Rusia va renunţa la pactul de neagresiune dintre Varşovia şi Moscova.[45]

Pregătirile militare ruseşti continuară până în momentul semnării acordului. Apoi încetară. Când ambasadorul Bullitt discută cu Bonnet câteva zile mai târziu, ministrul de externe francez declină calitatea Rusiei de factor militar important — atât în timpul crizei, cât şi în viitor. După toate informaţiile sale, în Rusia începuse o criză gravă. Litvinov — spunea el — se ascunsese de fapt la Paris în timpul zilelor critice când se hotăra soarta Cehoslovaciei. El avusese o convorbire secretă cu Litvinov, pe care îl întrebă direct dacă Rusia va ataca Polonia. „L0itvinov replicase că guvernul sovietic nu va întreprinde nimic pentru sprijinirea Cehoslovaciei."[46]

Duşmanii lui Hitler reuşiseră de minune: reuşiseră în a se înşela unii pe alţii — un risc mai mic, pesemne, decât războiul pentru Europa de Est. Dar ceva se schimbase. „Cehoslovacia" — consemnase un diplomat britanic în jurnalul său — „deveni brusc, dintr-un pumnal îndreptat spre inima Germaniei, un pumnal înfipt în măruntaiele Rusiei."[47]

La scurtă vreme după semnarea Acordului de la München, stând de vorbă cu ambasadorul Joseph Kennedy la o ceaşcă de ceai, în faţa căminului, Lordul Halifax sugeră că Hitler nu dorea un război împotriva Angliei. Şi în mod sigur, nici Anglia nu dorea un război cu Germania, decât dacă aceasta ar încerca să intervină în treburile dominioanelor. Cea mai bună tactică pentru Anglia era de a-şi întări forţa aeriană. „Apoi, de a-l lăsa pe Hitler să continue să facă ce vrea în Europa Centrală. Hitler va încerca în mod sigur să ocupe Gdansk-ul, Memel Klapeida şi, probabil, chiar România. Evident, era un necioplit, nu unul cu care ţi-ar fi plăcut să faci înconjurul lumii pe bicicletă", dar Anglia trebuia să-şi urmărească propriile interese în Mediterana şi în alte părţi, să rămână în relaţii de prietenie cu Statele Unite şi să-l lase pe Hitler să-şi vadă de treburile sale în acea parte a lumii. [48]

Consideraţiile lui Halifax aveau ca punct de plecare memorandumul încheiat între Hitler şi Chamberlain, precum

şi, fără îndoială, ceea ce auzise de la primul ministru referitor la acel *tour d'horizon** pe care îl sugerase Chamberlain în apartamentul conducătorului german, cu ocazia semnării memorandumului. Nu este de mirare că adjunctul său principal, Alec Cadogan, care reflecta de asemenea la această situaţie, ajunsese la o concluzie similară, pornind de la o analiză economică a capacităţii germane. Sfera naturală pentru sistemul autarhic nazist o constituia Europa de Sud-Est. Dar Germania nu putea înainta prea mult. „Nu-şi poate forţa intrarea pe pieţe ale căror produse nu le poate asimila."[49]

Faptul că lui Hitler i se dăduse mână liberă devenise deja o strategie politică, deoarece mai mulţi diplomaţi germani şi italieni continuară să conducă împărţirea Cehoslovaciei, asistând la luarea cu forţa a regiunii Teschen de către Polonia şi la smulgerea teritoriului său sudic pentru a-l anexa Ungariei. Era o încălcare clară a condiţiilor impuse prin Acordul de la München, din punctul de vedere al comisiei internaţionale care trebuia să stabilească frontierele cehe, dar nu se redactă nici un protest către Berlin.[50] La jumătatea lunii noiembrie. Chamberlain raportă cabinetului său că regele Carol al României credea că Hitler intenţiona să repete expediţia de ocupare a minorităţilor, pentru a forma un stat independent în Ucraina. El dorea să afle mai mult despre atitudinea francezilor faţă de Rusia în momentul acela. „Primul ministru afirmă că atitudinea noastră va fi determinată în mare măsură de faptul că nu dorim să vedem Franţa târâtă într-un război împotriva Germaniei, datorită unei neînţelegeri dintre Rusia şi Germania..."[51]

A doua zi, Lordul Halifax îi puse această întrebare lui Georges Bonnet şi descoperi cu bucurie că francezii doreau să rupă complet legătura cu ruşii! Rusia dorise războiul în

---

* Tur de orizont (l. franceză) — (N. trad.).

septembrie — îi spuse Bonnet — dar s-ar fi ţinut în mare măsură deoparte, sperând să profite de pe urma confuziei generale. În mod clar, pentru guvernul Maiestăţii Sale era important să evite o situaţie în care i s-ar fi cerut să treacă la acţiune împreună cu Franţa şi Rusia împotriva Germaniei şi Italiei, pentru un stat pe care nu îl putea apăra.[52]

Aspectul cel mai neliniştitor al situaţiei îl constituia, cu toate acestea, aparenta indiferenţă a Berlinului faţă de continuarea procesului de conciliere autentică. Chamberlain sperase că discuţia sa particulară cu Hitler se va concretiza cu promptitudine în înţelegeri practice şi aranjamente economice specifice. Speranţa aceasta se baza pe presupuşii „moderaţi" germani, a căror influenţă s-ar fi făcut simţită odată pusă pe masă o ofertă concretă — Chamberlain încă mai credea că soluţia referitoare la colonii îi putea atrage — şi pe încă o convingere, potrivit căreia economia germană reprezenta punctul nevralgic al lui Hitler. Acesta ar fi putut încerca să facă Germania independentă economic, însă nici prin dominaţia Europei de Sud-Est n-ar fi reuşit aceasta.

De fiecare dată — va spune Chamberlain mai târziu — Hitler pierduse trenul. Îl păcălise pe germani — îl împiedicase să pornească un război pentru a-şi rezolva problemele — dar aşteptarea ca acesta să se trezească la realitate şi să acţioneze în consecinţă devenea obositoare. Pe data de 15 decembrie, unul dintre „moderaţii" germani, expertul în economie Hjalmar von Schacht, se întâlni cu Frank Ashton-Gwatkin la Foreign Office. Adept înflăcărat al politicii de conciliere, Ashton-Gwatkin îşi exprimă dezamăgirea faţă de inerţia germană. După Acordul de la München — spuse el — apăruse o „oarecare speranţă" de deschidere spre o colaborare anglo-germană pentru reconstrucţia Europei.

Urmarea îl lăsă pe Ashton-Gwatkin înmărmurit. Von Schacht îl întrebă dacă dorea să ştie ce îi spusese Hitler lui despre acest „acord". Astfel de idei erau depăşite — spusese

Hitler. Se aflau într-o epocă dinamică. Nici un acord nu mai era valabil odată ce înceta să mai fie util. „Dl. Chamberlain este un bătrân atât de simpatic" — îl cită von Schacht pe Führer — „iar eu am semnat pe atâtea fotografii şi cărţi, încât m-am gândit să îi las semnătura mea ca pe o amintire plăcută."

Dar oare — protestă Ashton-Gwatkin poticnindu-se — în anturajul lui Hitler nu se aflau decât persoane care doreau să distrugă această colaborare? Cu alte cuvinte, unde erau moderaţii? Von Schacht se minună la rândul său că Ashton-Gwatkin vorbea despre anturajul lui Hitler. „În Germania există astăzi patru mari bărbaţi. Aceştia sunt Hitler, Hitler, Hitler şi iar Hitler. Nimeni n-are influenţă asupra sa."

Atunci nu mai avea nici un rost să discute? — întrebă Asthon-Gwatkin. „Nu mai avea nici un rost."[53]

Vechiul consilier al lui Chamberlain şi recent reprezentant al său la întâlnirilea cu Hitler în momentul crucial al crizei cehe, Sir Horace Wilson văzu stenograma conversaţiei cu von Schacht şi citi trista concluzie la care ajunsese Ashton-Gwatkin: „În Hitler nu se poate avea absolut nici un fel de încredere."[54] Şi totuşi, Chamberlain continuă să creadă contrariul. Ambasadorul german îi spusese — scria el în particular la sfârşitul lunii ianuarie 1939 — că Hitler nu plănuia nici o agresiune, dar că era preocupat în special de situaţia sa economică şi de găsirea unor soluţii pentru creşterea exportului german. Fără îndoială, germanii aveau probleme cu standardul lor de viaţă.[55]

La Foreign Ofiice aceste noi motive de agitaţie ajunseră la urechile Lordului Halifax. Cartea lui John Wheeler-Bennett, *Brest-Litovsk: The Forgotten Peace**, care tocmai apăruse, îl frapă pe Harold Caccia ca fiind un text potrivit pentru reanalizarea atitudinilor britanice faţă de Germania şi Rusia.

---

* Breast-Litovsk: Pacea uitată (l. engleză) — (N. trad.).

Caccia porni de la premisa că Hitler dispreţuise eforturile depuse după semnarea Acordului de la München de a se ajunge la o înţelegere generală anglo-germană, înlăturând astfel unul dintre motivele politicii de ţinere la distanţă a Rusiei.

Dar importanţa Păcii de la Brest-Litovsk — pace pe care o negociaseră Lenin şi Troţki cu Germania, după Revoluţia Bolşevică,— avea altă semnificaţie pentru Caccia. În contextul zvonurilor despre intenţiile germane referitoare la Ucraina, părea probabil ca Stalin — şi, în mai mare măsură, un guvern care i-ar urma — să ajungă la o înţelegere cu Hitler în lipsa unei „clarificări" asupra politicii britanice. Existase un moment — le reamintea Wheeler-Bennett cititorilor (şi Caccia colegilor săi) — când Lenin sugerase că ar fi fost dispus să accepte „sprijinul imperialismului francez împotriva bnganzilor germani." Dar nu se făcuse nici o ofertă în acest sens. „Desigur, nu putem promite nimic" — observa Caccia — „dar şi pentru noi «criminalii ruşi» ar putea reprezenta, în anumite împrejurări, un pericol mai mic decât «briganzii germani»!"

Nu aveau nimic de pierdut — conchidea Caccia — dacă încerçau să afle care ar fi atitudinea lui Stalin în această privinţă. Refuzul său de a vorbi despre „clarificare" ar putea fi folosit împotriva membrilor Partidului Laburist, care criticau politica guvernamentală.[56]

Notiţa lui Caccia făcu mare vâlvă la Foreign Office, fiind însoţită de lungi comentarii în fiecare birou. Majoritatea întrebărilor se referea la ceea ce trebuia, în ultimă instanţă, să ofere Anglia sovieticilor. Stabilirea unei audienţe pentru ambasadorul britanic la Stalin (foarte greu de realizat, deoarece, dintre cei trei dictatori, rusul era cel mai refractar la discuţiile cu reprezentanţii străini) nu era de ajuns. Caccia recunoscuse că nu putea fi vorba de vreo alianţă defensivă formală. O audienţă în care să se declare că britanicii nu-l vor ajuta pe Hitler în mod direct, în nici una dintre aventurile

sale, ar fi atras, din partea rusului, echivalentul englezesculuı „Mulţumesc pentru nimic." Comentariul lui Cadogan fu cel mai direct: „Foarte curând va trebui să dezvăluim lumii sărăcia din dulapul nostru."[57]

Şi ce ar avea Stalin de spus despre propriile sale intenţii? „Dacă nutreşte cumva gândul de a cumpăra Germania fără luptă" — spuse un coleg sceptic — „nu va fi atât de prost să o recunoască, nici chiar pentru plăcerea de a băga groaza în noi." Dintre toate aceste comentarii, poate singura recomandare pozitivă era aceea dea se stabili ca primă prioritate demararea negocierilor pentru un nou acord comercial cu ruşii. Deocamdată, chiar şi acele negocieri urmau indicaţiile de păstrare a rezervei, în vederea adoptării unei atitudini corecte faţă de Moscova.[58]

Iniţiativa lui Caccia păru să-l determine pe Halifax să reanalizeze discuţia cu Joseph Kennedy, la o ceaşcă de ceai, precum şi să-l recheme pe Sir Robert Vansittart de la „Coventry" în serviciu activ. Erau multe de făcut pentru îmbunătăţirea relaţiilor cu Rusia — îi spuse ministrul de externe acelei *bête noire** a bătrânului Chamberlain — dar el împărtăşea îndoielile criticilor lui Caccia, cel puţin în privinţa metodelor. Ce sugera Vansittart? Iată o ocazie pe care Vansittart nu voia s-o piardă. Era „un fapt incontestabil că relaţiile cu Rusia erau proaste, deoarece, practic, i-am boicotat în 1938." Aşa se justifica tendinţa Rusiei de a se izola. „Şi trebuie să îndreptăm repede acest fapt şi această tendinţă." Dar o întrevedere la nivel de ambasadă nu era modul cel mai nimerit de a aborda această problemă. Dacă obţinea o întrevedere cu Stalin, ar fi probabil hărţuit cu întrebări la care nu putea răspunde. Era mai bine să fie trimis un ministru de cabinet, chiar şi unul a cărui misiune formală era de a semna pur şi simplu un acord comercial. Vansittart

---

* Oi negre (l. franceză) — (N. trad.)

era sigur că germanii vor băga de seamă şi că vizita va avea asupra Berlinului efectul descurajator scontat, fără a mai fi nevoie de încheierea unei alianţe politice.

„Aş dori să discutăm" — notă Halifax pe recomandarea lui Vasittart.[59] Astfel începu să prindă contur o dispută între Chamberlain şi Halifax. Primul ministru se folosi de prilejul de a ţine un discurs în oraşul său natal, Birmigham, pentru a-şi repeta argumentele expuse în particular: dificultăţile economice ale Germaniei reprezentau un factor caracteristic pentru situaţia de faţă. Următorul discurs al lui Hitler — care li se păru politicienilor americani o încercare de a şantaja Occidentul pentru a-i face concesii economice — fu luat de către Chamberlain drept mărturie că moderaţii câştigaseră, în sfârşit, întreaga atenţie a conducătorului nazist.[60]

Această nouă concepţie se bucură de sprijin de unde nimeni nu se aştepta — din partea ambasadorului rus Ivan Maiski; acesta îi sugeră unui reprezentant de la Foreign Office că discursul lui Hitler demonstra nevoia cancelarului de a calma lucrurile. Poate că acum era momentul ca francezii şi britanicii să facă propuneri referitoare la situaţia coloniilor. pentru ca Hitler să nu afirme mai târziu că-i părea rău, dar întrucât nu i se făcuse nici o propunere, trebuia să strângă şurubul. Această fascinantă capodoperă diplomatică, al cărei autor era Maiski, ar fi putut fi curată minciună, menită doar să tenteze un ascultător imprudent să-şi dezvăluie secretele. sau mai curând o aluzie la faptul că Rusia Sovietică nu s-ar opune cu nimic mai mult câştigării Berlinului în schimbul Africii decât o făcuse Anglia capitalistă.[61]

Timp de alte câteva săptămâni, iluzia că reuşise să câştige îi dădu lui Chamberlain posibilitatea de a-şi ţine criticii în şah. Arăta foarte bine — relata ambasadorul Kennedy — şi se simţea „mai puternic ca niciodată." Se semnase deja un acord asupra cărbunelui cu Germania — exclamă Chamberlain faţă de ambasador — şi se urniseră lucrurile în vederea unui schimb de negociatori comerciali. Situaţia părea să se

limpezească în Europa — îi scria el lui Nevile Henderson. Oamenii erau încă cu toţii „agitaţi" şi speriaţi, dar cu puţină grijă atmosfera ar fi în curând de aşa natură „încât am putea începe să ne gândim la discuţiile cu privire la colonii."[62]

Secretarul de stat Cordell Hull nu era deloc entuziasmat de aceste aranjamente comerciale cu Germania, care promovau acorduri bilaterale speciale, negociate direct de către state. La începutul deceniului, Statele Unite respinseseră contracte asemănătoare, preferându-le un program de acorduri comerciale reciproce; Hull dorea să le reamintească britanicilor că aceştia căzuseră de acord asupra necesităţii de a opta pentru perspectivă, în loc de a culege mici avantaje imediate.[63]

Secretarul de stat Hull ar fi fost, de asemenea, nemulţumit de ideea exprimată de către Foreign Office de a folosi un acord comercial îngust cu Rusia pentru a câştiga avantaje politice. Dar dezvoltarea lentă a acestei idei spre ceva concret nu pricinui aproape nimănui griji faţă de o apropiere anglo-rusă. Când i se comunică lui Maiski faptul că se hotărâse, în sfârşit, trimiterea ministrului comerţului, Robert Hudson, la Moscova, acesta replică sarcastic că vestea era „prea bună pentru a fi adevărată." Ba da, Hudson pleca — îi spuse interlocutorul — şi aceasta demonstra dorinţa britanicilor de a fi în relaţii de prietenie. Dacă era aşa, aceasta era o veste bună — răspunse ambasadorul — chiar dacă era greu de înţeles cum s-ar fi potrivit aceasta cu politica de conciliere dusă faţă de sentimente — spuse Maiski — şi va aştepta să vadă cum se vor desfăşura lucrurile.[64]

În ziua următoare acestei conversaţii de tatonare, pe data de 10 martie 1939, Stalin se adresa celui de-al XVIII-lea Congres al Partidului, la Moscova. El atacă Anglia şi Franţa pentru că respinseseră planul pentru securitatea colectivă. Făcuseră aceasta — spuse el — în ciuda forţelor lor superioare, în parte deoarece se temeau de „revoluţia care

ar putea izbucni" după aceea. În loc de a nega această posibilitate, Stalin le dădu criticilor occidentali un şi mai mare motiv de meditaţie: „Politicienii burghezi ştiu că primul război imperialist a determinat victoria revoluţiei într-una din cele mai mari ţări. Lor le este teamă că un al doilea război imperialist ar putea duce la triumful revoluţiei într-una sau mai multe ţări."[65] Şi încă ceva important — continuă el — naţiunile burgheze nu trecuseră la acţiune, sperând să provoace un atac german împotriva Rusiei şi să distrugă şi acolo revoluţia. Tulburarea din rândurile presei occidentale, iscată de situaţia din Ucraina, era menită „să înveninеze atmosfera, provocând un conflict cu Germania, fără temeiuri evidente." Enumerând sarcinile viitoare ale partidului, Stalin trasă alte fire conducătoare. El vedea necesitatea strângerii „legăturilor de tipul celor de afaceri cu toate ţările" şi „a acţionării prudente, pentru a nu lăsa ca ţara noastră să fie târâtă în conflicte de către negustorii de război, care îi îndeamnă pe alţii să scoată castanele din foc cu propriile lor mâini."[66]

Când legiunile germane porniră spre Praga, pe data de 14 martie, violând astfel Acordul de la München, ruşii nu reacţionară în nici un fel. Se trimise o notă la Berlin, dar nu se întreprinse nici o acţiune. În Camera Comunelor, Chamberlain făcu observaţia că, întrucât statul ceh se dezmembrase, obligaţia britanicilor faţă de Cehoslovacia devenise nulă.[67] Dar Halifax şi alţi membri ai Partidului Conservator nu fură deloc satisfăcuţi de răspuns şi insistară ca primul ministru să le spună mai multe. Două zile mai târziu, acesta le îndeplini dorinţa, cu ocazia unui discurs pe care îl ţinu la Birmingham. La următoarea şedinţă de cabinet, Halifax se folosi de discurs pentru a lansa un apel către Franţa, Polonia, Turcia şi Rusia, în legătură cu garantarea situaţiei României. Halifax fusese influenţat în această privinţă de către ambasadorul Kennedy, care îi spuse că Marea Britanie s-ar bucura de un şi mai mare respect în America dacă ar lua măsuri cu privire la

România, în loc de a aştepta ca germanii sau italienii să se îndrepte spre Grecia, unde erau în joc numai interesele imperiale.[68]

Când însă Litvinov răspunse printr-o propunere de ţinere a unei conferinţe, cu participarea celor patru puteri, la Bucureşti, Halifax dădu repede înapoi. Nu aveau pe nimeni care să poată fi trimis — îi spuse el lui Maiski. Şi cine ar fi putut spune cum s-ar fi încheiat o astfel de conferinţă? El propunea în schimb o declaraţie comună: în caz de agresiune împotriva României, cele patru puteri se vor consulta. Rusia acceptă din nou. Dar polonezii refuzară. Din acest moment, punctul nevralgic în jurul căruia se vor purta negocierile anglo-ruse îl va constitui refuzul polonezilor şi românilor de a participa la o declaraţie de garantare comună cu Moscova.[69]

Dar Chamberlain nu intenţiona să facă presiuni asupra acelor ţări pentru a li se alătura. Discursul său de la Birmingham — îi scrise el surorii sale — avea într-adevăr menirea nu de a-l provoca pe Hitler, ci de a opri derularea rapidă a evenimentelor, pentru a câştiga timp, „căci nu voi accepta niciodată că războiul este inevitabil." Reacţiile polonezilor nu făcură decât să-l determine şi mai mult să refuze apropierea de Rusia. Aceasta ar speria intelectualitatea din statele mici — reluă el vechiul argument — i-ar oferi lui Hitler pretextul de a porni războiul pentru a-şi rezolva problemele economice tot mai grele din ţară şi ar lăsa Anglia şi Franţa să facă singure faţă consecinţelor.[70]

Chamberlain avea dreptate că Hitler avea probleme în ţară, dar în concepţia primului ministru propria sa politică ar fi avut una din două consecinţe posibile, ambele preferabile războiului. Fie aşa-numiţii moderaţi nazişti îl vor face pe conducătorul lor să fie mai rezonabil, fie Germania se va îndrepta spre est. Chamberlain ar fi putut pune pariu că opoziţia din ţara sa îşi va veni în fire, chiar dacă nu şi Hitler, astfel încât să o determine prin manevre deosebit de grele

(la un moment dat se compara cu un om care conduce o trăsură înclinată pe serpentinele unui munte) să accepte hegemonia Germaniei în acea parte a lumii. Statele mai mici erau oricum la mila lui Hitler — adăugă Chamberlain într-o altă scrisoare, lăsând să se-nţeleagă că teama acestora faţă de Rusia îl preocupa prea puţin, poate doar ca o scuză pentru refuzul său de a acţiona. A le îndemna să i se opună lui Hitler — spune el — ar echivala cu a trimite pe cineva în gura leului. „«Nu-i nimic» — obişnuia el să spună — «Nu-i nimic dacă leul te sfâşie şi te înghite; după aceea o să-i trag eu o bătaie bună.»" Poate — oftă Chamberlain — se va întâmpla ceva care să rupă această cumplită vrajă germană. Hitler şi-ar putea da seama că forţele de apărare împotriva sa erau, în ultimă instanţă, prea puternice. Sau ar putea chiar muri![71]

În vreme ce primul ministru îşi întrerupea şirul viselor pentru a organiza un dineu în onoarea regelui şi a reginei, Halifax îi telefonă într-o zi de miercuri, 29 martie, pentru a-l anunţa că dorea să i-l prezinte pe Jan Colvin, un reporter proaspăt întors de la Berlin. Colvin aducea veşti urgente. Hitler era gata să „se năpustească" asupra Poloniei. O parte a acesteia urma să fie anexată, iar restul organizat sub formă de protectorate. În aceste condiţii, Lituania şi alte ţări est-europene vor fi o pradă uşoară. În urma acestor evenimente dramatice, creştea tot mai amenințător cea mai îngrijorătoare dintre posibilităţi — alianţa ruso-germană.[72]

La îndemnul ministrului de externe, Chamberlain hotărî că britanicii trebuie să garanteze independenţa Poloniei. Nu şi-ar putea lega iniţiativa — îşi consultă primul ministru cabinetul — de o ofertă de mediere a disputelor germano-poloneze? Nu, veni răspunsul. Deşi visele sale se năruiau, el mai încerca încă să-i determine, făcând o distincţie între apărarea „hotarelor" Poloniei şi „independenţa" acesteia. Reuşi cel puţin să obţină ca ziarul londonez *Times* să reia subiectul şi

să interpreteze „garantarea" în sensul „corect". Dacă Hitler era interesat numai de Gdansk, planul încă ar putea să meargă.[73]

Cu toate acestea, Chamberlain făcu fie intenţionat, fie din neatenţie, un lucru care era de departe mult mai inteligent. Primul ministru îl „consultă" pe Maiski în legătură cu garantarea Poloniei. Date fiind declaraţiile recente ale lui Stalin că sovieticii erau dispuşi să ofere spirijin victimelor agresiunilor, Chamberlain întrebă dacă putea anunţa Camera că Rusia era de acord cu garantarea. Maiski rămase uimit. Chiar aici, cu numai două ore înainte ca primul ministru să intre în Camera Comunelor, lui Maiski i se punea o întrebare atât de importantă. Guvernul său nu putea răspunde într-un timp atât de scurt. Răspunsul fu, probabil, cel la care se aştepta sau pe care-l spera Chamberlain, şi anume de a-i reduce la tăcere pe adepţii unei „alternative" ruseşti la politica de conciliere.

Când Moscova răspunse, mai târziu, o făcu pe un ton acru. Chamberlain n-ar fi tratat niciodată o altă naţiune cu atâta frivolitate. După ce ignorase încercările repetate ale lui Litvinov de a organiza o acţiune colectivă împotriva fasciştilor, cerea acum ajutor, în răstimp de două ore. Ce trebuia înţeles din această comportare aroganţă?[74] Lăsând tipicul *amour propre** rusesc la o parte, sovieticii credeau a fi desluşit la Chamberlain o încercare de a neutraliza opoziţia din ţară, dirijând expansiunea germană spre statele baltice.

Primul sperase, în mod sigur, să poată clama agitaţia crescândă, pricinuită de alianţa cu Rusia. El credea că această „pasiune isterică" era întreţinută de vechii săi opozanţi, precum David Lloyd George, care habar n-aveau ce ar însemna ea. Prezentase o garanţie Poloniei şi arătase indisponibilitatea ruşilor de a se alătura cauzei, făcând astfel

---

* Amor propriu (l. franceză) — (N. trad.).

ca Moscova să pară un pietroi de care te împiedici. Dar oricât ar fi încercat, Chamberlain nu putu controla consecinţele propriilor sale cuvinte. El nu putu limita noţiunea de garantare.[75]

La începutul lunii aprilie 1939, fu semnată o alianţă oficială cu Polonia, prin care cele două ţări îşi acordau garanţii reciproce. Dar cum nu se bucura de sprijinul forţelor armate, aranjamentul nu-i descurajă pe Hitler sau pe Mussolini decât în mică măsură. Şapte zile după ce primul ministru încheiase alianţa cu Polonia, Italia ataca Albania. Foreign Office continua să spere că Rusia putea fi determinată să i se alăture în tratatele de garantare faţă de Varşovia, precum şi faţă de România — aşa cum propusese Halifax — fără a recurge la soluţia forţată a unei alianţe oficiale. Îndemnurile ministrului de externe erau mai serioase decât hotărârile rapide ale lui Chamberlain, dar guvernul lui Maiski reacţionă deopotrivă în ambele cazuri.

Sir Robert Vansittart se temea cel mai mult de asemenea manipulări ambigue, care lăsau ruşilor spaţiu de manevră. „Dacă Rusia se izolează" — avertiză el — „aceasta va însemna o perioadă de mofturi, care ar putea foarte bine să fie urmată, şi probabil că va fi, de o apropiere de Germania. Consider că de acest fapt depinde soarta noastră."[76] De la Berlin veni însă un avertisment contrar, din partea lui Nevile Henderson, potrivit căruia Stalin făcea un joc dublu. Auzise de la Alan Kirk — fost însărcinat cu afaceri la Moscova şi profund antisovietic — că scopul urmărit de Stalin era de a sta pe margine „fără a face nimic, în timp ce Europa se autodistrugea şi comunismul se răspândea."[77]

Alegerea lui Chamberlain între sfaturi atât de contradictorii era evidentă. Dar în cabinet apărură voci noi. Noul ministru pentru organizarea apărării, Lordul Chatfield, invocă argumentul potrivit căruia chiar în condiţiile unei expansiuni ruseşti,

trebuia să se teamă mai mult de eşecul de a ajunge la o înţelegere cu sovieticii decât de contrariu. După un război epuizant, Rusia se va afla într-o situaţie mult mai bună pentru a pretinde concesii Occidentului. Şefii militari — continuă el — erau foarte îngrijoraţi de alierea Rusiei cu Germania. Dacă „împingem ţara aceasta în tabăra germană, vom face o greşeală de importanţă vitală şi cu consecinţe de lungă durată."[78]

Chatfield îndemna la negocieri în vederea încheierii unei alianţe, aproape în aceeaşi perioadă în care însărcinatul cu afaceri rus la Berlin sublinia oficialităţilor germane că „între Germania şi Uniunea Sovietică nu existau conflicte" şi, deci, nici un motiv de duşmănie. Germanii răspunseră acestei deschideri propunând discuţii în plan economic, dar noul ministru de externe sovietic, V. M. Molotov, ripostă argumentând că negocierile economice trebuie să aibă o bază politică.[79]

Molotov îl înlocui pe Litvinov la 4 mai 1939, semn că în urma dezbaterilor interne, Kremlinul dezaprobase atât convingerea fermă a lui Litvinov potrivit căreia „pacea era indivizibilă", precum şi strategia politică ce deriva din ea. Chiar privită din perspectiva deselor schimbări survenite în politica rusă, încă de pe timpul lui Petru cel Mare şi până la perioada „Ferestrei deschise spre Occident", înlocuirea de către Stalin a celui mai înverşunat adept al securităţii colective cu adjunctul său brutal, cu greu ar fi putut trece neobservată. Dar Molotov nu retrase propunerile anterioare ale sovieticilor de a crea o triplă alianţă în vederea respectării garanţiilor atât faţă de Polonia şi România, cât şi faţă de tot Estul Europei, de la Marea Baltică şi Marea Neagră.

Cererea unui preţ atât de mare pentru o astfel de alianţă dovedi fără putinţă de tăgadă că nici Londra şi nici Moscova nu doreau acordul cu adevărat. Chamberlain şi Stalin ştiau

prea bine că nu aveau mult de discutat în mod serios, astfel că îşi constrânseră reprezentanţii să facă propuneri inacceptabile la prima vedere. Din culisele diplomaţiei celor două puteri ieşea la iveală dorinţa de împărţire paşnică a Europei. Numai Hitler putea realiza aceasta, astfel încât mai întâi Chamberlain şi acum Stalin lăsară la o parte toate avertismentele, de la cele ale lui Litvinov până la cele ale lui Vansittart, cufundându-se şi mai adânc în tăcere. La Londra nu toată lumea împărtăşea această idee. Chamberlain le sugeră criticilor săi că cei care avertizau asupra pericolului unei posibile alianţe ruso-germane întăreau de fapt argumentul potrivit căruia nu te puteai baza pe politica rusească, „sinistră". Cu toate acestea, mai avea încă nevoie de sprijin împotriva acuzaţiei că lăsa să se irosească o posibilitate reală, din lipsă de alternative. La sfârşitul lunii mai, după ce se consultase cu Sir Horace Wilson, inspiratorul său favorit de idei noi, Chamberlain se hotărî asupra unei scheme de alianţă care nu era de fapt o alianţă. Anglia trebuia doar să se ofere să semneze un document prin care îşi declara, în anumite condiţii, „intenţia" de a respecta obligaţiile ce îi reveneau, conform Art. XVI din Acordul de Constituire a Ligii Naţiunilor. „Este într-adevăr o idee foarte ingenioasă" — o asigură primul ministru pe sora sa Hilda. Şi ce era mai important, nu se putea compara cu o alianţă oficială şi numai de natură temporară, pentru perioada cât dura criza. Mai mult decât atât, era convins că Art. XVI va fi amendat sau chiar abrogat, „şi aceasta ar trebui să ne dea ocazia de a ne revizui relaţiile cu sovieticii, dacă asta vrem."[80]

Odată hotărârea luată — adăugă el — „mi-am redobândit echilibrul sufletesc." Încă mai credea că Hitler, sau generalii lui Hitler, nu-şi vor permite să rişte un război major. „Dar nu pot încă înţelege cum se va realiza destinderea, câtă vreme evreii refuză cu încăpăţânare să-l împuşte pe Hitler."[81] De

câtăva vreme deja, Chamberlain îi reducea pe membrii cabinetului la tăcere, făcându-le promisiuni de felul celor ale lui Micawber*, în sensul că va apărea ceva nou. Nemulţumirea sa, pe jumătate serioasă, referitoare la evrei era aidoma convingerii sale că Eden şi Vansittart îi blocaseră „cu încăpăţânare" eforturile de conciliere; că moderaţii refuzaseră „cu încăpăţânare" să încerce să-l influenţeze pe Hitler; că criticii săi din ţară refuzaseră „cu încăpăţânare" să vadă cât de puţin se puteau bizui pe Statele Unite şi cât de puţină încredere puteau avea în Uniunea Sovietică.

Atunci când Kremlinul răspunse ultimei propuneri a britanicilor, repetându-şi cererea de a încheia o alianţă oficială şi insistând ca aceasta să se refere atât la statele baltice, cât şi la alte ţări în discuţie, Chamberlain ridică mâinile a neputinţă, de această dată, însă, faţă de criticii săi. Era imposibil să ajungi la o înţelegere cu astfel de oameni. Dar Lordul Chatfield era acum secondat de mult respectatul general William Ironsides. Alianţa cu Rusia era singurul lucru pe care-l putea face Anglia pentru salvarea situaţiei — îi spuse acesta primului ministru pe la mijlocul lunii iulie. Supărat, Chamberlain se întoarse împotriva generalului: acesta este „singurul lucru pe care nu-l putem face."[82]

În vreme ce Chamberlain îşi neutraliza criticii, Molotov îl ajuta de fapt pe primul ministru să-i respingă pe adepţii „alternativei" ruseşti, prin insistenţa sa de a aduce în discuţie statele baltice. Mai mult, în negocierile directe cu reprezentanţii acestor naţiuni mici, Moscova recursese deja la ameninţări rău-prevestitoare. De pildă, sovieticii atraseseră atenţia Estoniei că îşi rezervau dreptul de a interveni, în cazul în care orice altă naţiune ar fi căutat privilegii acolo, cu sau

---

* Personaj din romanul „David Copperfield" de Ch. Dickens — (N. trad.).

fără invitaţie. Apoi, când Moscova ceru insistent definirea noţiunii de „agresiune indirectă", astfel încât Rusia să aibă mână liberă în statele baltice, chiar şi adepţii politicii de conciliere din Anglia şi Franţa amuţiră. Discuţiile care porneau de la asemenea premise erau de neconceput.[83]

Halifax, care se opusese politicii duse de Chamberan faţă de Rusia şi care, cel puţin, ascultase argumentele lui Vansittart, bătu în retragere. „Ceea ce ar dori ruşii acum" — îi scria el unui istoric celebru din ţară — „ar fi să le dăm eventual permisiunea de a se amesteca în afacerile interne ale acestor state şi să pornim un război, în caz că lucrurile vor merge prost." Abstracţie făcând de „imoralitatea întregii proceduri", statele baltice şi Finlanda se aşteptau deja la perspectiva primirii unei asemenea garanţii, pe care nu o ceruseră.[84]

Chiar în timp ce Halifax răspundea întrebărilor legate de amânarea negocierilor cu Moscova, un alt ministru din cabinet, R. S. Hudson, îi repeta încă o dată emisarului german că Londra recunoştea supremţia economică a Germaniei în Sud-Estul Europei.[85] Încetul cu încetul, negociatorii britanici şi francezi căzură de acord să includă statele baltice într-un tratat propus Rusiei, dar nu fără de acord în privinţa „agresiunii indirecte." La începutul lunii august, mai mulţi experţi militari britanici şi francezi sosiră la Moscova, fără a spera însă — după cum se dovedi curând — să ajungă la o soluţie, deoarece nu erau abilitaţi să-şi angajeze guvernele în nici o privinţă. „Ar vrea să lege Rusia de mâini şi de picioare" — telegrafie ambasadorul Kennedy în ţară, după o conversaţie purtată cu Halifax — „excluzând astfel orice posibilitate ca ruşii să se gândească la o înţelegere cu Germania."[86]

Dar în cea de-a treia zi a discuţiilor militare, la 14 august 1939, ministrul apărării Kliment Voroşilov întrebă de-a dreptul

dacă forţelor armate sovietice li se va permite pătrunderea pe teritoriul polonez şi românesc, pentru a face contact cu agresorul. Nimeni nu răspunse nimic. Guvernul german, pe de altă parte, îl informă pe Molotov în aceeaşi zi că nu exista „nici o problemă referitoare la zona dintre Marea Baltică şi Marea Neagră care să nu poată fi rezolvată spre deplina satisfacţie a ambelor ţări."[87]

Pactul sovieto-nazist fu semnat nouă zile mai târziu. Se rostiră toasturi pentru reluarea unei vechi relaţii şi, în mod incredibil, în cinstea lui Hitler, care nu era de faţă. „Ştiu cât de mult îl iubeşte poporul german pe Führerul său" — declară Stalin, închinând o cupă de şampanie. „Doresc să beau în sănătatea lui!"[88] Pactul înlătura temerile germanilor asupra unui război pe două fronturi, având deci un rol hotărâtor în riscul pe care şi-l asumă Hitler de a ataca Polonia. Observatorii apropiaţi, chiar dacă nu au ştiut că Stalin încercase să păstreze legătura cu Berlinul, ca pe o alternativă la politica lui Litvinov, preziseseră această strângere a relaţiilor încă înainte de semnarea Acordului de la München. În mod cert, cei mai şocaţi fură membrii partidelor comuniste din celelalte ţări. Nici unul dintre motivele invocate pentru încheierea pactului — duplicitatea anglo-franceză, teama reală a lui Stalin de un război pe două fronturi, împotriva Germaniei şi Japoniei, precum şi încercarea de a mai câştiga timp — nu reuşiră vreodată să vindece complet rănile.

Pactul sovieto-nazist pleda pentru neutralitatea celor două naţiuni, în cazul în care una dintre ele ar intra în război. Printr-un protocol secret se făcu împărţirea Poloniei, iar Moscova primi drept recompensă Estonia, Letonia, provincia românească Basarabia şi dreptul de dominaţie asupra Finlandei. Germanii îşi rezervară Lituania pentru propria lor sferă de influenţă. Cu ocazia vizitei ministrului de externe rus V. M. Molotov, în 1940, Hitler îl felicită într-un mod oarecum neşteptat pentru încheierea unui târg bun. „Bine, îi uniţi pe

ucrainieni cu bieloruşii — de acord - - şi cu moldovenii — mi se pare rezonabil; dar cum veţi explica lumii întregi alipirea statelor baltice?" „O vom explica" — încheie Molotov discuţia. Conducătorii statelor baltice fuseseră convocaţi la Moscova pentru a afla ce soartă le fusese hărăzită. „Nu vă veţi întoarce acasă" — îi spuse Molotov ministrului de externe leton — „până când nu semnaţi anexarea cu noi."[89]

Să-l fi împiedicat oare ortodoxismul marxist pe Stalin să vadă că Germania lui Hitler nu era numai o altă naţiune imperialistă, ci una care, reuşind să iasă dintr-o criză îndelungată a lumii capitaliste, transcendea toate normele şi repudia toate limitele? Sau poate ocazia de restabilire a Imperiului Rus, în numele securităţii statelor, se dovedise irezistibilă?

Protocolul secret trebuia să rămână secret pentru multă vreme. Politicienii ruşi negară existenţa lui până aproape de sfârşitul războiului rece, în ciuda amplelor dezvăluiri făcute pe baza arhivelor germane capturate. Alegerea lui Stalin era evidentă — scria un diplomat britanic câţiva ani mai târziu:

> *Chiar dacă am fi fost de acord cu fiecare revendicare a sovieticilor, chiar dacă am fi sacrificat statele baltice şi am fi forţat Polonia să accepte trupele ruseşti, în ultimă instanţă am fi putut oferi satisfacerea aspiraţiilor ruseşti numai cu riscul războiului. Germanii, pe de altă parte, au oferit guvernului sovietic satisfacţie deplină şi imediată, fără riscul unui război. Alegerea ruşilor era evidentă.*[90]

Unul dintre criticii cei mai înverşunaţi ai lui Stalin, Roy Medvedev, conchise că Occidentul era răspunzător de compromiterea securităţii colective. „În aceste condiţii, Uniunea Sovietică trebuia să aibă grijă de propriile sale interese. Pactul de neagresiune încheiat cu Germania în 1939 servea tocmai acestui scop."[91]

„Gafa" lui Stalin — continuă Medvedev — nu a constat deci în încheierea în sine a pactului, ci în atmosfera politică şi psihologică pe care a creat-o pentru a-l justifica. În ciuda argumentării logice a pactului — îl citează Medvedev pe scriitorul Konstantin Simonov — cadrul în care a apărut acesta ştirbea în mare măsură semnificaţia sa intrinsecă, „legat şi de conceptul de «prim stat socialist din lume»... Adică, se întâmplase ceva care, din punct de vedere moral, era foarte rău."[92]

Acordul de la München şi pactul sovieto-nazist anulară Tratatul de la Versailles şi înlăturară Carta pe care statele nou formate în Centrul şi Estul Europei o câştigaseră după Marele Război. Războiul care izbucni la 1 septembrie 1939 nu le-o restitui. Culmea ironiei, diplomaţia eficientă dusă de Stalin în timpul războiului, aceea de a păstra avantajele Pactului sovieto-nazist, făcu în cele din urmă posibilă destinderea pe care o căutase Chamberlain la München, şi anume dintre o Germanie dinamică şi Occident. „Tradusă în termeni nesubiectivi" — scria Claude Cockburn după război — „ceea ce numea Hitler «spaţiu vital» pentru Germania ar putea deveni ceea ce numim acum Piaţa Comună sau Comunitatea Economică..."[93]

Chamberlain avea dreptate. Aliaţii se puseseră în postura nefericită de a le spune naţiunilor mici: „Nu-i nimic dacă leul vă înghite; am să-i pun eu pielea pe băţ, după aceea."

3. CELE MAI NEGRE CEASURI

De când a izbucnit războiul, nu am adoptat niciodată părerea că nu s-ar putea schimba nimic în structura teritorială a diferitelor ţări. Pe de altă parte, nu ne propunem să recunoaştem vreo schimbare teritorială care se petrece în timpul războiului, dacă aceasta nu s-a produs cu asentimentul şi dorinţa părţilor în cauză.

Primul ministru Winston Churchill,
Declaraţie în Camera Comunelor,
5 septembrie 1940

Nimeni nu se îndoia de faptul că Pactul sovieto-nazist va duce la război în Europa. Acesta izbucni doar câteva zile mai târziu, la 1 septembrie 1939. Scăpând de ameninţarea unui război pe două fronturi, Hitler îşi creă un pretext de a ataca Polonia. Aparent, acesta era şocat de faptul că britanicii şi francezii îşi respectau tratatele de garantare faţă de Varşovia. Dacă Hitler ar mai fi aşteptat puţin după semnarea pactului cu Moscova, sau dacă ar fi permis Rusiei să dirijeze împărţirea Poloniei, Chamberlain ar fi putut încerca să împiedice o declaraţie de război din partea britanicilor. Primul ministru contase pe faptul că slăbiciunea economică a Germaniei îl va constrânge, în cele din urmă, pe Hitler la moderaţie. Dimpotrivă, ambiţiile şi temerile fură cele care îl determinară să se îndrepte spre câmpul de luptă împreună cu pactul pe care îl semnase.

Chamberlain avu nevoie de multe imbolduri pentru a redacta declaraţia de război. Observatorii apropiaţi erau de părere că în timpul crizei acesta trecu de la „vârsta mijlocie la decrepitudine."[1] „Mă simt de parcă aş conduce o trăsură greoaie pe un drum întortocheat şi îngust, pe buza unei

prăpastii" — îi scria el surorii sale, Hilda, la numai câteva zile înainte de izbucnirea războiului. „Abia dacă îndrăzneşti să te uiţi în jos, de teamă să nu ameţeşti, şi simţi uneori că ţi s-a oprit inima minute în şir, până când reuşeşti totuşi să dai colţul şi să ajungi iar pe drumul bun."[2]

Hitler nu era singurul şocat de hotărârea britanicilor de a accepta războiul din cauza Poloniei. Unii istorici au avansat ideea că Acordul de la München era într-o măsură atât de mare în spiritul tradiţiei britanice încât întrebarea nu ar fi trebuit să fie: „De ce fuseses nevoie de München?", ci mai degrabă „De ce un război din cauza Poloniei?"[3] Pentru ambasadorul Nevile Henderson de la Berlin, un simpatizant asiduu al revendicărilor revizioniste germane, răspunsul final nu avea nimic de a face cu frontierele sau cu independenţa Cehoslovaciei sau Poloniei. „Nisipurile mişcătoare din Europa de Est nu reprezintă o problemă reală pentru noi" — scria el mai târziu. „Suntem cruciaţi într-un război al idealurilor creştine împotriva doctrinelor păgâne..."[4]

Occidentul capitalist liberal avea acum de înfruntat deznodământul cumplitului deceniu inaugurat de Marea Criză, martor al ridicării Germaniei naziste, al răspândirii alianţelor comerciale autarhice conduse de puteri în ascensiune, şi al pierderii corespunzătoare de încredere în instituţiile politice şi economice occidentale; acea încredere ce putea fi recâştigată numai printr-o provocare în termeni absoluţi, aşa cum făcuse Henderson: idealurile creştine împotriva doctrinelor păgâne.

O asemenea abordare a problemei explică de ce Anglia a abandonat „tradiţia" politicii de conciliere şi cum s-au dezvoltat concepţiile americane în perioada dintre împărţirea antebelică a Europei şi invadarea Rusiei de către nazişti. Pentru politicienii americani, faptul că Hitler unea Germania cu Rusia pe cale paşnică sau prin forţă armată era mai puţin important decât starea de lucruri intolerabilă, generată de

Pactul sovieto-nazist. În ziua izbucnirii războiului, de partea cealaltă a Oceanului Atlantic, un expert al Departamentului de Stat în relaţii europene consemna în jurnalul său: „Implicaţiile sunt atât de îngrozitoare, perspectiva atât de sumbră, probabilitatea bolşevizării atât de mare, iar şansele unei păci mai trainice în viitor atât de îndepărtate, încât dacă ai sta să te gândeşti, te-ar cuprinde disperarea."[5]

Cu toate acestea, pentru americani, pericolul imediat al războiului nu consta în succesul militar german sau în răspândirea bolşevismului, ci „în perspectiva unui haos economic postbelic, sau a unei economii mondiale dominate de dictaturi." După părerea lui Roosevelt, Hull, Sumner Welles şi a altor politicieni de frunte, în cazul în care Germania ar triumfa (sau în care războiul ar dura destul de mult), dictaturile ar deţine puterea în lume, lăsând Statele Unite să ofere — aşa cum afirma Adolf Berle — „trista privelişte a unui magazin universal demodat, dintr-un oraş împânzit de supermarket-uri."[6]

Grupări ale forţelor economice, politice (şi, în ultimă instanţă, militare), între care existau legături, exercitau presiuni asupra modului de viaţă american, ameninţând să distrugă realizările unui secol întreg. „Era o păcăleală cumplită" — scria unul din adjuncţii lui Henry L. Stimson, de la Departamentul de Război — „să crezi că Statele Unite puteau fi păstrate ca o insulă a liberei iniţiative, într-o economie mondială totalitară." Ameninţarea la scară mondială ţinea de resortul economiei politice: forţate să cheltuiască miliarde pentru apărare. Statele Unite vor fi nevoite să reducă din cheltuielile pentru consum, încătuşând libertatea individuală prin restricţii de care aveau oroare. „Pe scurt, realizările economice pe care le-am obţinut în ultimul secol vor fi distruse."[7]

În orice caz, se părea că negocierile politice de la sfârşitul anilor '30 duceau la stabilirea de noi relaţii economice, care

dirijau comerţul şi finanţele spre canale închise. Londra încercase să încheie un acord comercial şi de credit cu Germania, până cu câteva săptămâni înainte de începerea războiului; iar Pactul sovieto-nazist fusese posibil datorită unui acord economic. Germania deschisese un credit de două sute milioane de mărci, pentru încheierea acordului economic cu Moscova, şi promisese să faciliteze negocierile dintre întreprinderile de stat sovietice şi furnizorii germani. Ziarul Pravda salutase semnarea acordului comercial, afirmând că acesta era „menit să destindă" atmosfera politică încordată şi că va duce la îmbunătăţirea relaţiilor în general.[8]

Secretarul de Stat Cordell Hull bănuise întotdeauna că „adepţii planului economic New Deal" din jurul lui Roosevelt abia aşteptau un moment prielnic pentru a se reafirma. Lumea fiind deja împărţită, aceştia pregătiseră noi scheme de planificare naţională, autodeterminare şi, în cele din urmă, socialism. „Dacă într-adevăr ajung în şa" — declară Hull despre presupuşii săi duşmani din guvern, adepţii blestemaţi ai planului New Deal — „aceştia vor adopta un sistem economic închis, fără a încerca măcar să împiedice Anglia de la o politică bilaterală."[9] Era, deci, esenţial să se recurgă la influenţa Departamentului de Stat pentru a-i împiedica pe britanici să adopte „stilul München" în stabilirea sferelor de influenţă, sau să închidă porţile imperiului din cauza condiţiilor impuse de război.

Unii americani bănuiau că, prin revenirea la splendida sa izolare, Marea Britanie abandonase definitiv liberalismul economic şi că Londra nu intenţiona să se întoarcă la perioada premergătoare Marii Crize, fascismului sau planului New Deal. Războiul va face ca sarcina de a înfrânge hotărârea britanicilor de a-şi salva imperiul, indiferent de ce ar însemna aceasta pentru alte naţiuni capitaliste, să fie şi mai dificilă. Pe de altă parte, erau americani care se temeau doar de

faptul că, dacă nu erau împinşi de la spate de SUA, politicienii britanici vor accepta lumea aşa cum era şi nu se vor alătura eforturilor Washingtonului de a împlini, în cele din urmă, speranţa nutrită de Thomas Paine* în 1776, potrivit căruia exista acea putere de a reclădi lumea. „Este evident că programul domnului Hull privind acordurile comerciale este complet deplasat" — îi scria ambasadorul Joseph Kennedy lui Roosevelt, în cea de-a doua săptămână de la izbucnirea războiului. „Anglia este astăzi o ţară tot atât de totalitară din punct de vedere economic şi comercial ca orice altă ţară din Europa; singurul lucru de care are nevoie este timpul de a se organiza mai bine."[10]

„Încă de la începutul războiului" — conchide istoricul Warren Kimball — „Roosevelt se gândea la structura lumii postbelice." El nu intenţiona s-o clădească pe principiul acordurilor bilaterale, oricât de strânsă ar fi fost „relaţia specială" pe care o avea cu Marea Britanie, ci dorea să folosească această relaţie pentru a readuce lumea pe calea liberalismului. Pentru votarea Legii Împrumutului şi Închirierii** de către Congres, optsprezece luni mai târziu, fără necesare negocieri care să asigure că aranjamentele de genul revenirii la splendida izolare să nu supravieţuiască înfrângerii naţiunilor Axei.[11]

Anglia salută Legea Împrumutului şi Închirierii nu numai pentru ajutorul imediat pe care îl oferea, ci şi pentru perspectiva unui angajament de cooperare anglo-americană

---

* Publicist iluminist şi om politic american, de origine engleză, care în lucrarea sa „Common Sense" (1776) pleda pentru independenţa coloniilor americane, contribuind la mobilizarea forţelor politice din ţară. (n. trad.)

** Act prin care Congresul i-a autorizat pe Roosevelt să acorde ajutor nerambursabil Marii Britanii şi Rusiei, pe perioada războiului. (n. trad.)

pe termen lung. Primului ministru Churchill i se sugeră de către unul dintre consilierii săi să ia act asupra acestui angajament în Camera Comunelor. Putea spune: „Americanii au scris o nouă şi măreaţă Magna Carta. Ei au arătat lumii că marea societate a naţiunilor nu poate exista pe jumătate înrobită, pe jumătate liberă; că America nu va accepta decât o lume în care să domnească libertatea şi prietenia, în care să-şi poată dezvolta propriul său mod de viaţă."[12]

Churchill lăudă Legea Împrumutului şi Închirierii în Camera Comunelor, fără a fi însă dispus să predea atât de uşor americanilor conducerea lumii. Legea Împrumutului şi Închirierii era o nouă Magna Carta, care dădea doar exemplul şi stabilea datoria „oamenilor liberi şi naţiunilor libere de pretutindeni, de a-şi asuma cu toţii responsabilităţile şi povara..."[13]

Preocupările imediate ale Londrei, în septembrie 1939, erau de a menţine Rusia într-o neutralitate autentică faţă de război. Un consilier de la Foreign Office remarcă faptul că orice abordare a Moscovei era periculoasă, deoarece britanicii nu puteau oferi nimic din ceea ce doreau ruşii. Pe lângă aceasta, Pactul sovieto-nazist stârnise pasiuni vechi. Chamberlain dorise să convingă Partidul Laburist de faptul că Moscova nu era demnă de încredere iar acum aceştia se convinseseră. Adepţii din guvern ai cooperării cu Rusia se convinseseră şi ei de acest lucru şi îi înjurau pe ruşi într-un mod surprinzător de vehement. Nimeni n-o făcea mai cu foc decât Robert Vansittart. „Sper să nu mai muşcăm din momeala ruşilor" — remarca acesta referitor la propunerea de a se face o nouă încercare de cooperare. Singura preocupare ar trebui să fie cum să învingem Germania. „Dacă putem face aceasta, putem trata cu Stalin şi pseudocomunismul său, a cărui distrugere este tot atât de necesară ca şi cea a nazismului."[14]

Problema cheie era cum putea fi înfrântă Germania. Analizarea intenţiilor ruşilor, oricât de neplăcută ar fi părut, era totuşi necesară, începând cu reluarea discuţiilor referitoare la problemele comerciale. Era foarte probabil ca această metodă să dea rezultate şi fără ca Londra să lase impresia că aşteaptă, la rând, favorurile Moscovei. „Atitudinea lui Vansittart plăcu multora, atât ca idee cât şi ca spirit, dar nu chiar pe moment. Se făcuse propunerea de sprijinire a eforturilor Finlandei de a se opune revendicărilor Rusiei, sau chiar de a ataca poziţiile ruseşti din Caucaz, dar toate aceste planuri fură respinse în cele din urmă.

Lordul Halifax era mai deschis decât înainte la sugestiile privind necesitatea analizării situaţiei ruşilor. I se alătură acum în cabinet primul lord al amiralităţii, Winston Churchill, care merse până la a spune că prezenţa ruşilor în zona Mării Baltice şi a Finlandei era un avantaj pentru Anglia. Pe tot parcursul războiului, Churchill va şovăi asupra chestiunii „sferelor de influenţă", dar cu prilejul analizării situaţiei în timpul unei discuţii din cabinet, în noiembrie 1939, acesta făcu câteva declaraţii surprinzătoare.

Fără îndoială — începu el — sovieticilor li se părea firesc să profite de situaţia prezentă, „pentru a recâştiga o parte din teritoriul pe care îl pierduse Rusia în urma ultimului război, la începutul căruia fusese aliata Franţei şi a Marii Britanii."[15] Ar fi, desigur, o greşeală — continuă el — să-i încurajăm pe finlandezi să refuze acordarea de concesii Moscovei, deoarece prezenţa ruşilor ar limita dominaţia germană în zonă. În general — conchise el — politica noastră ar trebui să urmărească obţinerea unui sprijin cât mai mare atât din partea Rusiei, cât şi din partea Chinei şi a Statelor Unite. Ce declaraţii din partea unui vechi duşman al bolşevismului, a acestui bărbat care se lăudase adeseori că l-ar fi strâns de gât pe urmaşul rus al lui Marx, încă din faşă! Halifax, ale

cărui concepţii profund religioase nu-l împiedicaseră să laude metodele lui Hitler înainte de izbucnirea războiului, se declară şocat de mult prea evidenta *Realpolitik** dusă de Churchill. Era interesat să analizeze problemele împreună cu ruşii, dar atitudinea lui Churchill era inacceptabilă. Cu siguranţă — răspunse el plin de indignare — guvernul Maiestăţii Sale nu îi putea sfătui pe finlandezi să facă nişte concesii „pe care aceştia înşişi le considerau vitale pentru independenţa lor naţională."[16]

Pentru moment, discuţia se opri aici. Indiferent dacă Churchill ar fi preluat sau nu „sfatul" dat de Chamberlain cehilor în legătură cu interesele lor vitale, Halifax simţea că trebuie să răspundă pe cont propriu, într-un mod mult mai convingător. Îndemnat de către un alt fost „rusofil", Laurence Collier, ministrul de externe îi scrise lui Churchill că o prezenţă rusească în zona Mării Baltice n-ar diminua influenţa germană, ci ar spori-o. Mai mult chiar, poate că germanii îi instigaseră pe ruşi să ameninţe statele scandinave, pentru a le determina să facă mai multe concesii Berlinului, în special pe plan economic. Nu exista nici un temei de a crede că ruşii ar fi putut fi determinaţi vreodată să adopte o atitudine ostilă faţă de Germania.[17]

După cum am văzut, Halifax nu era chiar atât de rigid pe cât ar lăsa această scrisoare să se creadă. Între poziţia lui Vansittart şi cea a lui Churchill, domnea un consens general asupra faptului că orice nouă abordare a Rusiei trebuia făcută cu prudenţă, având mereu în vedere implicaţiile de perspectivă. Sir William Strang, care condusese delegaţia britanică cu ocazia negocierilor comerciale care eşuaseră, expuse fără menajamente, în cursul unei discuţii la Foreign Office, scopurile urmărite în război de către aliaţi. „Pericolul care trebuie evitat" — pleda el —

---

* Politică adevărată (l. germană) — (N. trad.)

„este orientarea Germaniei spre bolşevism şi spre o alianţă cu Rusia, cu sau fără Hitler. Cea mai bună soluţie ar fi o Germanie denazificată, slăbită fără a fi strivită, care pierde din teritorii, sau în orice caz din influenţă, în Europa de Est în favoarea Rusiei şi care să formeze o Alianţă a Celor Patru Puteri, împreună cu Marea Britanie, Franţa şi Italia, pentru apărarea Europei Occidentale."[18]

Dar ceea ce se întâmplase după primul război mondial, când Europa Centrală şi de Est fusese lăsată pradă puterilor cu care se învecina, devenea intolerabil la sfârşitul acestui război. Trebuia încurajată o oarecare formă de cooperare între statele mici, dacă era ca ele să supravieţuiască, evitându-se astfel un nou conflict militar. „În scopul acesta" — se putea citi într-un proiect de declaraţie asupra obiectivelor războiului — „ar fi de dorit să se încurajeze imediat cooperarea strânsă dintre statele balcanice şi cea dintre diferitele grupuri de refugiaţi polonezi, cehi, slovaci şi austrieci."[19]

Renumitul economist John Maynard Keynes, care lucra în momentul acela la Trezorerie, pleda în acelaşi sens, într-o lucrare a sa din decembrie 1940. Era periculos — susţinea el — să se folosească propaganda britanică pentru cultivarea „unui sentiment revoluţionar în Europa." Ca replică la pretenţiile Germaniei de a fi înfiinţat Noua Ordine, trebuia oferit un plan competitiv, care să răspundă cerinţelor stăruitoare pentru securitate individuală şi socială. Rolul Germaniei după război era esenţial. datorită poziţiei sale geografice şi economice.

Nu pot înţelege cum se poate aştepta restul Europei la o reconstrucţie economică eficientă, dacă Germania este exclusă de la aceasta, iar ceea ce rămâne este un putregai în mijlocul continentului; o Germanie

reconstruită din punct de vedere economic își va prelua în mod necesar rolul conducător. Nu putem evita o atare concluzie decât dacă intenționăm să dăm această sarcină Rusiei. [20]

Lucrarea lui Keynes se bucură de un sprijin entuziast la Foreign Office. Anthony Eden, care îi luase locul lui Halifax ca ministru de externe, făcu o seamă de comentarii aprobatoare pe marginea lucrării și îl încurajă pe Keynes să discute problema cu consilierul special al lui Roosevelt, Harry Hopkins. Părerile lui Strang și Keynes asupra situației în discuție corespundeau îndeaproape concluziei la care ajunsese Nevile Henderson, cu privire la necesitatea în ultimă instanță a războiului; și toți trei se concentrară nu asupra eforturilor germane în vederea împărțirii, pe care Londra o declarase deja ca acceptabilă, ci asupra Pactului sovieto-nazist, care era inacceptabil. Pactul însemna cu siguranță război, dar dacă acesta nu s-ar fi încheiat, ce s-ar fi întâmplat atunci? Lecția pe care o primiseră britanicii era că trebuia să delimiteze sferele de influență în alt mod, astfel încât să excludă o combinație ruso-germană, indiferent cui ar fi revenit rolul conducător.

Pentru americani, chestiunea stabilirii sferelor de influență căpăta, totuși, o nuanță mai sinistră. La început, ei nu puturâ da nici un sens războiului, cu excepția urmăririi unuia malefic. Reacția inițială a lui Hopkins față de ideile lui Keynes nu era relevantă pentru politicienii britanici. Înainte de a face publică propunerea lui Keynes — spuse el — trebuie să i se dea președintelui ocazia să o studieze. „Președintele era foarte susceptibil față de astfel de chestiuni, considerând că în așa-numita înțelegere postbelică îi revenea un rol special."[21]

Dar „susceptibilitatea" lui Roosevelt trebuia să treacă pe planul al doilea. Pentru britanici, problema stringentă o

reprezenta tot Rusia. Atmosfera de la Kremlin era impregnată de apărarea îndreptăţită, din punctul de vedere al ruşilor, a Pactului sovieto-nazist, însoţită de observaţii dojenitoare la adresa diplomaţilor occidentali. Nici una din cele două tactici nu reuşi să reabiliteze poziţia Partidului Comunist în Occident. Tacticile Frontului Popular din anii '30, preferate de către Maxim Litvinov, fuseseră abandonate. Cel puţin pentru o vreme, Rusia stalinistă descoperi că este izolată din punct de vedere ideologic, ceea ce — hotărâse în mod evident dictatorul sovietic — era de preferat unei izolări militare.

La 17 septembrie 1939, Armata Roşie ocupa partea de răsărit a Poloniei, pretinzând că avea datoria de a proteja minorităţile bielorusă şi ucraineană care, printr-un „capriciu al soartei, fuseseră lăsate fără apărare". Dar nota adresată ambasadorului polonez la Moscova concluzia că Înaltul Comandant Sovietic primise ordinul de „a lua sub protecţia sa viaţa şi proprietatea populaţiei din partea de vest a Ucrainei şi din partea de vest a Rusiei Albe", o afirmaţie cu mult mai ample implicaţii asupra viitorului.[22]

Presiunilor lui Halifax asupra ambasadorului Maiski în legătură cu „schimbările surprinzătoare" din politica externă rusă li se răspunse că linia de demarcaţie cu Polonia era doar provizorie, dar Maiski nu vru să spună nimic despre viitor. Ceea ce spuse era că Armata Roşie îi alungase pe moşieri şi eliberase ţărănimea oprimată. Nu i se păru ciudat — observă Halifax sardonic — faptul că aceste „reforme sociale necesare" erau făcute pe teritoriul altei ţări. Când ministrul de externe făcu apoi observaţia că Armata Roşie depăşise vechile hotare ale Rusiei ţariste, Maiski păru că nu bagă de seamă nici această absurditate. Acest fapt putea fi adevărat pe alocuri — spuse el — dar „în general, linia de demarcaţie nu-i favoriza ca cea de dinaintea războiului."[23]

Eforturile oarecum chinuite ale lui Maiski de a îndeplini misiunile internaţionale ale comunismului şi de a apăra în

mod paşnic hotarele Rusiei ţariste de dinaintea primului război mondial, nu erau în stilul ministrului de externe Molotov. La 31 octombrie 1939, acesta ţinu un discurs exploziv, în care aproape că punea semnul de egalitate între „misiunile" Germaniei naziste şi Uniunii Sovietice. „Cercurile conducătoare din Polonia" — începu el — „nu au pregetat să se mândrească cu «fermitatea» guvernului lor şi cu «forţa» armatei lor. Cu toate acestea, scurtele atacuri împotriva Poloniei, mai întâi din partea armatei germane şi apoi din partea Armatei Roşii, s-au dovedit suficiente pentru a înlătura orice urmă a acestei reminiscenţe deformate a Tratatului de la Versailles, ce dăinuise în Polonia prin oprimarea naţionaliştilor care nu erau de origine polonezã". Două zile mai târziu, pe 2 noiembrie, regiunile ocupate de către Armata Roşie erau încorporate în Uniunea Sovietică.[24]

De asemenea, Molotov se aruncă asupra celor care criticau presiunea exercitată de sovietici asupra statelor baltice şi a Finlandei. Chiar şi preşedintele Statelor Unite — spuse el — considerase necesar să intervină în negocierile ruso-finlandeze asupra cedării bazelor navale şi a unor părţi ale Peninsulei Karelia.

> *S-ar putea crede că, în comparaţie cu relaţiile dintre Statele Unite şi Filipine sau Cuba — care şi-au cerut dreptul la libertate şi independenţă de la Statele Unite, fără a reuşi să-l recapete — relaţiile dintre Uniunea Sovietică şi Finlanda sunt mai bune — aceasta din urmă dobândindu-şi demult libertatea şi independenţa de stat din partea Uniunii Sovietice.*[25]

Reprezentanţii statelor baltice fură curând convocaţi la Moscova pentru a afla ce soartă le hărăzise Kremlinul. Ambasadorul Estoniei la Moscova fu informat că hotarele

prezente din zonă fuseseră impuse Rusiei într-un moment de slăbiciune şi că acum trebuia ca acestea să fie modificate „în conformitate cu statutul Rusiei de putere din zona Mării Baltice". Estonia putea să accepte revendicările sau să se plece în faţa unor soluţii mult mai drastice. Stalin îi explică ministrului de externe leton în termeni mai puţin duri: „Vă spun deschis că s-a produs deja o împărţire a sferelor de interes. Din punctul de vedere al Germaniei, vă putem ocupa oricând dorim." Dar îşi justifică ameninţarea ca fiind un mijloc de apărare împotriva unui posibil atac german asupra Uniunii Sovietice — o ciudată combinaţie de motive.[26]

La Londra, Maiski se plângea de faptul că presa britanică făcea prea multă vâlvă în jurul presupuselor intenţii ale ruşilor în zone îndepărtate, precum India. Britanicii nu trebuie să permită „presei să revină la atmosfera de suspiciune faţă de «Lupul cel Rău» din poveste, caracteristică pentru relaţiile dintre ţările noastre în secolul al XIX-lea. Haideţi — îndemna el — să folosim prilejul oferit de război pentru a ţine presa noastră în frâu şi a o împiedica de la comentarii ostile." Ataşatul militar rus fu ceva mai sincer. Orice ar fi încercat Moscova — îi spuse el lui „Rab" Butler — umbra Imperiului Britanic cădea asupra „planurilor sale." Uniunea Sovietică nu primise niciodată vreo propunere sinceră din partea Londrei. Butler răspunse că fiecare din ţările lor avea destule teritorii şi probleme, fără a mai căuta altele la cealaltă ţară. Ataşatul militar fu mulţumit cu această replică. Dar — spuse el — Anglia îi tratase întotdeauna pe ruşi ca pe nişte proscrişi. Dacă Londra continua să se comporte în această manieră feudală, nu vor reuşi niciodată să se apropie de Rusia. Răspunsul lui Butler fu unul clasic: „Am declarat că acum ambele ţări sunt imperii", la care el a zâmbit, „şi că, fără îndoială, cea mai bună cale de apropiere va fi cea comercială."[27]

Cel mai potrivit părea să fie un troc: cauciuc şi cositor contra cherestea. Dar când britanicii puseră cu mare prudenţă condiţia ca nici una din aceste materii prime să nu ajungă în Germania, li se răspunse de fiecare dată că, dacă doreau să încheie un acord comercial, era în interesul lor ca guvernul sovietic să participe.[28] Tonul acestui răspuns îl înfurie pe Vansittart. Nu noi trebuie să mergem în Rusia pentru a netezi aceste lucruri — urlă el: „Ar trebui să vină ruşii la noi. Nimeni dintre noi nu se poate duce acolo, după lungul şi tristul şir de victime, fără să pară că se îndreaptă spre Canossa*." Pentru prestigiul britanic acest lucru ar fi dezastruos iar pentru Rusia un câştig de cauză. „Gândiţi-vă la efectul pe care l-ar produce acest fapt în Europa."[29]

Toate intenţiile de continuare a negocierilor comerciale, fură date uitării în momentul în care ruşii, profitând de un „incident" asemănător celui folosit de Hitler pentru a ataca Polonia, deschiseră ostilităţile împotriva Finlandei. De trimiterea unei delegaţii speciale la Moscova nici nu mai putea fi vorba. Negocierile sovieto-finlandeze se întrerupseseră pe la jumătatea lunii noiembrie, finlandezii nearătându-se speriaţi de o posibilă acţiune a Moscovei. „Războiul din Iarnă" dură trei luni şi, deşi în cele din urmă Helsinkiul trebui să cedeze un teritoriu mult mai mare, conform tratatului de armistiţiu încheiat — din nou până la vechea linie de hotar stabilită de Petru cel Mare în 1721 — războiul se dovedi o catastrofă diplomatică pentru sovietici, dacă nu şi una militară.[30]

Încântat să-şi poată lua revanşa asupra vechilor săi duşmani de la Kremlin, ambasadorul american la Paris.

---

* Aluzie la castelul în care Henric al IV-lea şi-a făcut scurta penitenţă (ianuarie 1077), până la ridicarea excomunicării pronunţată de papa Grigore al VII-lea. Aici cu sensul de loc de pocăinţă. (N. trad.)

William C. Bullitt, îndemnă şi instigă oficialităţile din cadrul Ligii Naţiunilor să excludă Uniunea Sovietică, lucru pe care-l şi reuşi. Făcuse aceasta — îi scrise el preşedintelui american — pentru a respecta vechile instrucţiuni pe care i le dăduse Roosevelt. În urma eşuării negocierilor sovieto-americane, în 1934, preşedintele îi spusese lui Bullitt să lămurească o dată pentru totdeauna că „era mai bine pentru oricare naţiune să fie în relaţii de prietenie cu Statele Unite dacât în relaţii de ostilitate."[31]

Prin aceste instrucţiuni inofensive, Roosevelt nu intenţionase să dea reprezentantului său libertatea de a-i ostraciza pe sovietici. Manipulările lui Bullit îi produseră lui Roosevelt neplăceri mai târziu, în timpul războiului, atunci când preşedintele speră să-l convingă pe Stalin să i se alăture în înfiinţarea unei organizaţii noi, în locul defunctei Ligi. Stalin consideră că expulzarea Moscovei din Ligă era un motiv suficient pentru a limita puterea organizaţiei, prin acordarea dreptului de veto fiecăruia din cele trei mari puteri. Totuşi, ceea ce îl supără mai mult chiar decât situaţia diplomatică neplăcută din 1940 era spectacolul jalnic pe care îl oferiseră armatele sale în încercarea de a învinge rezistenţa finlandezilor. La o lună după victorie, un general sovietic remarca plin de amărăciune: „Am cucerit exact atâta teritoriu finlandez cât ne este necesar pentru a ne îngropa morţii."[32]

Washington-ul impuse un embargo cu privire la armament împotriva Uniunii Sovietice, care dură până în timpul ultimei invazii germane din iunie 1941. Comportarea Armatei Roşii în Finlanda inspiră o satisfacţie amară în capitalele ţărilor aliate. Fusese nevoie de torente de artilerie şi de uriaşe valuri de trupe ruseşti pentru a învinge o armată superior instruită în tehnicile războiului pe timp de iarnă. Admiraţia pentru Finlanda, ca singura care se opusese dictatorilor dintre toate ţările mici, nu merse până la sprijinirea acesteia din punct

de vedere militar, în ciuda expulzării ruşilor din Ligă. Ambasadorul aproape avu remuşcări atunci când rugă Londra să claseze cazul Finlandei „într-un sertar separat", aşa cum el şi cu Eden hotărâseră să procedeze în privinţa războiului civil din Spania.[33]

El pricepu — îşi amintea Butler — că britanicii ar putea ridica obiecţii faţă de acţiunile guvernului sovietic în Finlanda, „şi ar putea chiar să-i spijine pe finlandezi; dar nu trebuie să facem mare caz în legătură cu aceasta şi... ambele părţi trebuie să încerce să menţină relaţiile diplomatice". Prin analogie, Maiski îşi aminti o experienţă înspăimântătoare pe care o trăise în timpul exilului, înainte de Revoluţia Bolşevică. Fusese azvârlit dintr-o sanie în nordul Siberiei şi lăsat singur în zăpadă preţ de câteva ceasuri. „Uneori se simţea tot atât de singur la Londra, ca şi atunci, dar de fiecare dată îşi amintea că vizitiul se întorsese cu sania trasă de ren ca să-l salveze."[34]

Când se termină Războiul din Iarnă, primul ministru Chamberlain — tocmai el — găsi prilejul de a-l smulge pe Maiski din starea de izolare în care se afla. Înainte de război nu se iviseră încă astfel de ocazii, dar acum îi comunică subsecretarului de stat american Sumner Welles că evenimentele din zona Mării Baltice ar putea reda Rusiei libertatea de acţiune şi ar conduce la anumite deosebiri în politica acesteia faţă de cea a Germaniei.[35] Roosevelt îl trimise pe Welles într-o misiune de pace, prin capitalele ţărilor beligerante, pentru a vedea dacă exista vreo şansă de adoptare a propunerilor economice şi de dezarmare pe care le avansase Washingtonul în ultimii doi ani. Impresia lui Welles cu privire la relaţiile ruso-germane era foarte diferită de cea a lui Chamberlain. Ea se întemeia pe ceea ce ministrul de externe Joachim von Ribbentrop repetase de mai multe ori, şi anume că Germania şi aliatul său rus erau hotărâţi să

nu permită niciodată unei a treia puteri să hotărască în problemele care priveau Europa de Est.[36] În cursul convorbirilor de la Berlin, Welles mai culesese şi alte informaţii — după cum îl anunţă pe primul ministru — referitoare la faptul că germanii pretindeau să aibă un statut privilegiat în ţările cu care se învecinau. Chamberlain răspunse că nu vedea de ce germanii nu şi-ar stabili „cu vecinii lor înţelegeri comparabile, într-o oarecare măsură, cu cele dintre Marea Britanie şi diferite părţi ale Imperiului Britanic."

Desigur, — răspunse Welles — „toate aceste acorduri preferenţiale" nu erau tocmai de dorit, „dar era greu să li se opună într-o zonă a lumii, câtă vreme acestea predominau în alte zone."[37] În aceasta consta dilema pentru politicienii americani. Reacţia lui Welles ar fi putut părea plină de compasiune pentru situaţia Marii Britanii, dar nu aceasta era situaţia. Declaraţii precum cele ale primului ministru implicau disponibilitatea de a negocia Europa de Est — înainte de război cu Germania şi acum cu Rusia — în scopul protejării imperiului. Oricât de puţin probabilă ar fi părut atunci ipoteza, ea nu era exagerată, ţinând cont de hotărârile luate în momentul revenirii la splendida izolare.

Comentariul lui Chamberlain îi ajută până şi pe americanii anglofili să facă legătura între „politica de conciliere", pe de o parte, şi abandonarea principiilor liberale şi apărarea colonialismului, pe de altă parte. Ce influenţă dezastruoasă pot avea aceste concepte demodate datând din epoca victoriană asupra caracterului naţional! — era normal să-şi spună americanii, atât adepţii planului „New Deal", cât şi susţinătorii propunerii lui Hull pentru un comerţ liber. Pe vremuri, existenţa unui imperiu făcuse din Marea Britanie o ţară puternică din punct de vedere economic. Acum, tot el o făcea slabă din punct de vedere politic. Toate acestea aveau drept rezultat politica de conciliere. Infirmităţile politicii

britanice cu siguranţă că nu se vor vindeca în condiţiile în care războiul secătuia resursele financiare. Ce s-ar fi întâmplat dacă Londra ar fi avut de înfruntat o situaţie asemănătoare în negocierile sale cu Rusia?

Dacă pornim de la presupunerea că Statele Unite ar fi trebuit să intre în război pentru a salva Anglia, aceasta s-ar fi făcut pentru a împiedica Anglia să repete greşelile pe care le făcuse în anii '30. Pur şi simplu nu se putea avea încredere în britanici. Statele Unite, fără povara unui imperiu, nu a unuia prea mare, în orice caz, erau succesorul firesc al moştenirii lăsate de Pax Britanica. Aceasta era ceea ce trebuia apărat. Cu aceasta se întorsese Welles în ţară din misiunea sa din 1940. Marea Britanie nu mai era destul de puternică pentru a menţine climatul sănătos pe care îl cultivase în vederea „dezvoltării materiale şi a evoluţiei unei ordini sociale [decente]" — afirma un cetăţean particular pe nume Dean Acheson, cu prilejul unnei conferinţe la Universitatea Yale. Sferele de influenţă ruso-germană şi japoneză împărţeau lumea „după coordonate orientale." Dacă ele deveneau permanente, viitorul Americii ca democraţie liberală era pus în primejdie.

Acheson nu se aştepta la vreo invazie militară în America de Nord. Puţine persoane îşi închipuiau aşa ceva, în ciuda eforturilor lui Roosevelt de a sugera că germanii erau în căutare de baze sigure de unde să atace America de Sud. Ceea ce îl speria pe el erau „coordonatele orientale" care ar fi înmormântat idei şi bunuri materiale deopotrivă. Când Welles îi spusese lui Chamberlain că va fi greu să se opună ideii sferelor de influenţă într-o parte a lumii câtă vreme ele existau în altă parte, el se referea de fapt tocmai la acest lucru. Iar când Acheson descrisese pericolele pe care le-ar genera o reacţie de izolare faţă de război, el se temea de faptul că socialismul şi fascismul, ca urmare a efectului

„coordonatelor orientale", se vor răspândi, cuprinzând întreaga Americă. „Nu spun că morala ţine de domeniul economicului", — conchisese Acheson — „ci mai degrabă că există motive serioase să credem că dacă nu suntem duşi în ispită, putem fi mai uşor izbăviţi de rău."[38]

Misiunea lui Welles nu izbuti să amâne ofensiva din primăvară a germanilor împotriva Franţei. Când izbucni *blitzkrieg**-ul, guvernul lui Chamberlain căzu, ca urmare a nemulţumirilor acumulate pe seama atitudinii sale cu privire la război. La începutul lunii mai, acesta fu înlocuit cu un guvern de coaliţie condus de Winston Churchill. Atitudinea sfidătoare, de buldog, a primului ministru faţă de Berlin îi linişti pe cei care erau îngrijoraţi că Londra ar putea cere pacea. Cu toate acestea, încercările sale de a-i încuraja pe francezi să contraatace dădură greş, deoarece forţele acestora se risipiră pur şi simplu în faţa atacului blindat german. Generalul Maxime Weygand, care îşi îndemna guvernul să-l întrebe pe Hitler care erau condiţiile de capitulare, răspunse insistenţelor lui Churchill cu o amărăciune sarcastică: „Voi aveţi în Marea Mânecii o capcană antitanc foarte bună."[39]

Prăbuşirea Franţei avu un efect imediat asupra relaţiilor diplomatice dintre puteri. De câtva timp, Lordul Halifax medita la o nouă iniţiativă cu privire la Rusia. La începutul primăverii, în 1940, Sir Stafford Cripps, un laburist de stânga, discutase cu Molotov în cursul inutilelor „misiuni comerciale" de la Moscova. Reveni acasă cu sentimentul că o nouă deschidere britanică ar putea da rezultate. Foreign Office-ul nu se lăsă impresionat. Dar Halifax, susţinut de „Rab" Butler, credea contrariul, măcar şi pentru faptul că, încercând, nu aveau mare lucru de pierdut.[40]

La 18 mai 1940, într-o şedinţă de cabinet, se hotărî trimiterea lui Cripps într-o misiune specială în Rusia. Ruşii fură de acord să-l primească, dar numai ca ambasador obişnuit.

---

* Război fulger (în germană) (n. trad.)

de teama de a nu-i ofensa pe germani, ceea ce cu greu putea îndreptăţi optimismul lui Sir Stafford. Se făcură eforturi pentru a-l convinge pe ambasadorul Maiski de faptul că numirea lui Cripps demonstra „un nou spirit aici, o voinţă mai fermă şi un imbold mai puternic de a câştiga războiul, precum şi o dorinţă fierbinte ca vechile neînţelegeri dintre ţara sa şi a noastră să fie înlăturate de ambele părţi."[41]

Cripps ajunse în sfârşit la Moscova, la jumătatea lunii iunie 1940. Ruşii erau evident curioşi să vadă dacă numirea acestuia constituia, într-adevăr, un semn de schimbare în atitudinea britanicilor, ca urmare a căderii Franţei. Încercară să facă aceasta în mod neoficial. La 18 iunie, corespondentul şef la Londra al agenţiei ruse de ştiri Tass făcu o vizită la Foreign Office, pentru a sugera ca Churchill să-l cheme pe Maiski şi să-l întrebe care era părerea U.R.S.S.-ului în legătură cu situaţia prezentă şi „dacă spectacolul unei Germanii care se întinsese peste întreaga Europă făcea vreo impresie asupra Moscovei."[42]

În timpul acesta, forţele armate ruse invadau cele trei state baltice, Estonia, Letonia şi Lituania. „Ipotezele cu privire la viitor sunt pesimiste" — îi telegrafie ambasadorul american din Riga, Letonia. „Este posibil ca noile guverne ale statelelor baltice să fie formate astfel încât *Anschluss-ul* la U.R.S.S. să poată fi votat la timpul cuvenit, în încercarea de a stăvili o nouă ordine hitleristă în Europa de Est."[43]

Câteva zile mai târziu, Moscova îi dădea României un ultimatum, cerând retrocedarea Basarabiei şi Bucovinei, provincii care se învecinau cu Ucraina şi care fuseseră luate Rusiei pe vremea când aceasta era slăbită din punct de vedere militar, „o situaţie nenorocită, care nu mai este de actualitate." Ultimatumul fu urmat de ocupaţia militară. Ambasadorul german la Bucureşti îi comunică omologului său american că „Hitler nu va uita niciodată" acţiunea ruşilor.[44]

Ministrul de externe român insistă asupra faptului că, deşi capitulase, ţara sa nu-şi spusese încă ultimul cuvânt. Armata

va rămâne intactă şi va continua să spere în ivirea unei ocazii de a-i ataca pe ruşi şi a-şi recâştiga teritoriile. Marea şansă va apărea când Germania, resemnată deocamdată în privinţa acţiunii Moscovei, dar şi foarte iritată de ea, va face pace cu Occidentul, şi va avea astfel „mână liberă de a se ocupa de Rusia."[45]

Observaţiile ministrului de externe, precum şi unele rapoarte din ţările baltice, denotă schimbările profunde intervenite în calculele politice odată cu înfrângerea Franţei. Manevrele ruşilor ar putea fi interpretate fie ca defensive, în scopul respingerii din flanc a unei eventuale ofensive germane, fie ca acţiuni fulger (asemenea declaraţiei de război a lui Mussolini împotriva Franţei, din 11 iunie), menite de a nu-i lăsa mai prejos în întrecerea de acaparare a oricărui locşor nesigur din Europa.

Astfel, în momentul audienţei lui Cripps la Stalin, la 1 iulie 1940, lucrurile luaseră practic o cu totul altă întorsătură decât înaintea plecării sale spre Moscova. Adusese cu sine o scrisoare din partea lui Churchill, prin care primul ministru dădea glas unei vechi întrebări, referitoare la atitudinea sovieticilor faţă de dorinţa Germaniei de a obţine hegemonia asupra Europei. Guvernul Maiestăţii Sale — se afirma în mesaj — era gata să „discute în amănunt... despre oricare dintre vastele probleme create de încercarea actuală a Germaniei de a urma, sistematic şi în etape succesive, un proces de cucerire şi asimilare în Europa."[46]

Reacţia lui Stalin faţă de scrisoarea primului ministru fu mai mult decât naivă. El nu credea că Germania dorea sau, chiar mai important, putea să-şi asigure hegemonia în Europa, ceea ce — era de acord — ar fi dat posibilitatea unei asemenea puteri să stăpânească lumea. Cât despre motivele încheierii pactului de neagresiune ruso-german, negocierile antebelice cu Marea Britanie şi Franţa demonstraseră că aceste două naţiuni doreau să păstreze „vechiul echilibru" pe

care îl reprezentau. Rusia dorise să schimbe acel echilibru. „Germania dorise, de asemenea, să facă o schimbare... şi această dorinţă comună de a anula vechiul echilibru crease premisa pentru o apropiere de Germania... Dacă primul ministru doreşte să restaureze vechiul echilibru, nu putem fi de acord cu el. În concluzie, trebuie să spun că, oricât de mult s-ar dori restaurarea completă a echilibrului în Europa, această misiune va fi foarte grea."[47]

Cu toate acestea, Cripps fu încurajat de asigurările date de Stalin că Rusia nu mai avea alte pretenţii asupra României. Rusia nu dorea să conducă nicăieri în Balcani — susţinea Stalin, răspunzând sugestiei lui Cripps potrivit căreia el ar fi trebuit să preia conducerea acolo. O asemenea politică — spunea Stalin — ar fi „incorectă şi foarte periculoasă." Sir Stafford era convins că toate acţiunile Rusiei avuseseră un scop defensiv şi era gata să acorde Moscovei recunoaşterea deplină a includerii statelor baltice în Uniunea Sovietică. Aceasta ar aduce o schimbare în bine popoarelor acelor regiuni — afirma Cripps în rapoartele sale către Londra. Ca şi Stalin, el se aştepta după război, la un nou echilibru între naţiuni, iar politica rusă — aşa cum o vedea el — confirma această profeţie.

Părerile lui Cripps, pe care de altfel nimeni nu le ceruse, nu avură darul convingerii la Foreign Office. Ceea ce se petrecuse între ambasador şi Stalin era exact genul de dialog de care se temeau oficialităţile de la Londra — atât în privinţa revendicărilor ruşilor, cât şi a concesiilor care se aşteptau din partea Occidentului. Noţiunea de „echilibru nou", reprezentat în speţă de ocuparea sovietică a statelor baltice, prevestea urmări grave, indiferent de tabăra care ar fi câştigat războiul.

Washingtonul nu trebuia să-şi facă griji în privinţa lui Cripps, dar „căile ocolite" ale Kremlinului de a legitima anexarea statelor baltice provocară o declaraţie usturătoare din partea lui Sumner Welles. Statele Unite erau împotriva

oricărei „acţiuni de jaf" — era scris în declaraţia publică — indiferent dacă aceasta se realizează prin forţă armată sau prin ameninţări. Naţiunile mici aveau nevoie de protecţia legii, fără de care „fundamentul însuşi al civilizaţiei moderne.. nu poate dăinui."[48]

Administraţia americană blocă valorile deţinute de ţările baltice, refuză să-şi retragă recunoaşterea diplomatică a acestora şi se opuse politicii ruse prin toate mijloacele. Dar nici chiar Welles nu pierdu din vedere necesitatea de a rămâne totuşi flexibili în relaţiile cu ruşii. Oportunismul nu era o cale bună de urmat în politică — se spunea într-un memoriu de uz intern al Departamentului de Stat, cu privire la situaţia ţărilor baltice — şi nici nu puteau coexista două standarde, unul pentru membrii Axei şi altul pentru Rusia. „Refuzul nostru de a recunoaşte cuceririle sovietice în momentul de faţă" — continua memoriul pe un ton oarecum diferit — „deşi nu este pe placul guvernului sovietic, ne poate furniza un nou atu la o conferinţă pentru viitorul Europei, dacă aceasta va avea loc vreodată."[49]

Când Roosevelt sugeră că dorea să treacă la represalii prin închiderea anumitor consulate sovietice, Welles îl convinse că acesta ar fi fost un gest inutil. Căderea Franţei impunea păstrarea legăturilor cu Rusia, oricât de neplăcută ar fi fost comportarea sovieticilor. Astfel, subsecretarul se întâlni cu ambasadorul rus Konstantin Umanski, pentru a-i convinge de faptul că „noul echilibru" despre care vorbea acum toată lumea nu putea fi clădit pe baze care ameninţau securitatea statelor mici. „Dl. Welles făcea afirmaţii într-adevăr foarte interesante şi de perspectivă", — recunoscu Umanski în timpul unei întâlniri — „dar ţara sa prefera să discute mai întâi problemele specifice, cum ar fi valorile ţărilor baltice."[50]

Acesta era primul schimb adevărat de idei, în cadrul unui dialog sovieto-american, care va continua pe aceste coor-

donate timp de peste trei ani, până când Roosevelt va avea o discuţie faţă în faţă cu Stalin. la Teheran. referitoare la soarta Europei de Est. Între timp, la Londra, Halifax luă notă de denunţarea de către Welles a anexărilor forţate şi o înscrise printre motivele pentru care cabinetul nu trebuia să se grăbească să recunoască acţiunea ruşilor. Nemaivorbind de faptul că nimic din ceea ce îi spusese Stalin lui Cripps n-ar fi constituit un „temei" suficient de serios pentru ca Moscova să-şi schimbe, în general. atitudinea. „Pe scurt, în cazul acesta, oportunismul recomandă aceeaşi soluţie ca şi moralitatea." Formula ar fi, deci, ca. in ciuda refuzului de recunoaştere în prezent, guvernul Maiestăţii Sale să nu aibă mâinile legate în viitor.[51]

Lui Cripps îi displăcu această soluţie şi încă foarte mult. Desigur, Londra era cea care trebuia să decidă dacă merita să riste deteriorarea relaţiilor anglo-sovietice de dragul opiniei publice americane. Dar consecinţele recunoscute la toate nivelurile, inclusiv mult aşteptatul acord comercial. meritau o analiză foarte serioasă.

> *Statele Unite ale Americii îşi mai pot permite, fără îndoială, să se opună guvernului sovietic, prin adoptarea unei atitudini morale în problema integrării acelor state, deşi sunt înclinat să cred că orice stat important confruntat cu pericolul unui atac german, aşa cum se întâmplă astăzi cu Rusia, ar fi recurs la ocuparea statelor baltice înainte ca Germania să le poată folosi ca baze de atac.*[52]

Deocamdată, Halifax cedase. Era gata să recunoască *de facto* controlul administrativ al ruşilor asupra statelor baltice, dar nu şi dreptul de a pretinde proprietăţile acestora din Marea Britanie. „Vă las libertatea de a juca singuri această carte, cum ştiţi mai bine..."[53]

Dar era o carte slabă — declară pe scurt Molotov. la următoarea sa întrevedere cu Cripps. Ce avea Londra de oferit, în afară de un acord comercial de mică însemnătate? Britanicii se plânseseră de „inegalitatea" dintre neutralitatea ruşilor faţă de Germania şi cea manifestată faţă de ţara lor. Dar pactul cu Germania dăduse naştere unor acorduri de „importanţă vitală". „De pildă, ne-am asigurat satisfacerea intereselor în vestul Ucrainei şi în Rusia Albă". Evident, nu exista nici un indiciu referitor la faptul că Uniunea Sovietică ar considera anexarea Poloniei o conjunctură temporară, creată de război. Un alt exemplu — spuse ministrul de externe rus — constă în „modificarea relaţiilor noastre cu statele balcanice".[54]

Ceea ce înţelegea Stalin prin echilibru nou devenea acum mult mai limpede: recunoaşterea liniilor de hotar, în conformitate cu Pactul sovieto-nazist şi cu propriile aprecieri ale ruşilor. Cripps înţelese toate acestea. În timp ce-şi susţinea punctul de vedere prin diferite mijloace, era adânc încredinţat că acţiunile Moscovei erau în esenţă unele de apărare faţă de Germania, ceea ce putea fi văzut de orice geopolitician. Iar Foreign Office-ul ar trebui să înţeleagă, de asemenea, că Marea Britanie avea de operat o alegere extrem de importantă: fie făcea tot posibiliul pentru îmbunătăţirea relaţiilor anglo-sovietice, producând o eventuală ruptură între Moscova şi Berlin, fie risca o înfrângere pe cale armată. Prima alternativă impunea „sacrificii şi dăruire egale cu cele ale Germaniei", dar în comparaţie cu pericolul unei victorii naziste, aceasta era cu siguranţă cea mai bună alegere.[55]

Dar erau oare acestea singurele opţiuni posibile? Halifax nu era sigur. Adjuncţii săi erau aproape în unanimitate împotriva altor gesturi, care ar fi implicat sacrificarea drepturilor naţiunilor mici, în speranţa vagă de a influenţa intenţiile sovieticilor. Sir Alec Cadogan insistă asupra faptului că ruşii se vor schimba numai atunci când aceasta le va conveni şi

nu mai devreme. „N-ar avea nici o importanţă dacă l-am lovi pe Maiski cu piciorul în burtă. Dimpotrivă, i-am putea oferi lui Maiski Ordinul Jartierei, şi tot n-ar fi nici o deosebire."[56] Ţările scandinave, în special Suedia şi Finlanda, se temeau de orice schimbare în politica britanică. În fine, americanii erau cu totul împotriva recunoaşterii anexării.[57]

Cu toate acestea, în luna octombrie 1940, apărură elemente noi de cealaltă parte a balanţei. De pildă, semnarea în septembrie a pactului Axei Tripartite arăta nu numai o strânsă coordonare între Germania, Italia şi Japonia, ci şi posibilitatea ca Rusia şi Japonia să-şi dea mâna, periclitând şi mai mult interesele britanice şi chineze în Extremul Orient. Iată de ce era necesar să i se dea lui Sir Stafford noi instrucţiuni. Dar ce instrucţiuni chinuite şi întortocheate fură acestea, reflectând adânca îngrijorare a britanicilor faţă de viitor! Dacă Moscova promitea să păstreze o „neutralitate binevoitoare", în locul atitudinii sale favorabile Axei, şi dacă promitea să continue trimiterea de ajutoare în China, şi dacă era de acord să nu atace Turcia sau Iranul, în cazul în care acestea ar fi intrat în război şi dacă ruşii semnau acordul comercial şi negociau un tratat de neagresiune anglo-sovietic — atunci, după toate aceste „dacă", guvernul Maiestăţii Sale, dacă va câştiga războiul, se va consulta pe larg" cu Moscova şi cu celelalte naţiuni care manifestaseră aceeaşi neutralitate binevoitoare (adică, Statele Unite), în privinţa aranjamentelor postbelice din Europa şi Asia. Un astfel de angajament nu trebuie totuşi înţeles ca o promisiune de a accepta în mod anticipat punctele de vedere ale Rusiei.

Dacă ruşii acceptau toate aceste condiţii şi mici clauze, Londra accepta să nu formeze după război nici o alianţă împotriva Uniunii Sovietice şi să recunoască „până la consultări ulterioare" suveranitatea de facto a Uniunii Sovietice asupra statelor baltice, Basarabiei, Bucovinei şi „a acelor părţi ale fostei Polonii aflate în prezent sub control sovietic." În

fine, Marea Britanie era de acord să ofere Rusiei produse disponibile sau asistenţă de specialitate, care vor constitui subiectul altor angajamente, necesare apărării Rusiei împotriva atacurilor străine. Când Cripps le făcu rușilor această „ofertă", i se spuse mai întâi că ea conţinea sugestii de cea mai mare importanţă. Dar când le ceru lămuriri suplimentare, sovieticii refuzară să mai discute.[58]

Cripps nu reuşise să discute personal cu Molotov, pentru a-i prezenta planul, fiind primit numai de către adjuncţii acestuia. Molotov fusese, chipurile, indisponibil, întrucât se pregătea să facă o călătorie la Berlin. Ambasadorul american la Moscova, Lawrence Steinhardt, era de părere că această călătorie se făcea la insistenţele germanilor, în mare parte datorită publicităţii cu privire la eforturile britanicilor de a arunca o punte între cele două ţări. Cripps îi vorbise, de fapt, lui Steinhardt despre „oferta politică", fără a menţiona la început paragraful referitor la recunoaşterea cuceririlor teritoriale sovietice din timpul războiului — o schemă care va dăinui pe parcursul anilor de război, stârnind şi mai mult suspiciuni cu privire la alunecarea britanicilor spre vechea politică de conciliere.[59]

Cripps fu şocat şi profund descurajat de aflarea veştii cu privire la vizita lui Molotov la Berlin, îngrijorat că aceasta i-ar putea determina pe conservatorii britanici să caute obţinerea păcii printr-o cale antisovietică indirectă. „Informatorii" lui Steinhardt de la Moscova îi comunicară că discuţiile se purtau pe o „bază cu adevărat imperialistă şi că, de fapt, Molotov şi Hitler vorbiseră despre împărţirea anumitor zone ale lumii". Ministrul de externe rus se dusese în Germania pornind de la premisa că „singurele acorduri de oarecare valoare în relaţiile internaţionale erau cele care făceau posibilă achiziţionarea de teritorii de importanţă economică sau strategică".[60]

Informatorii lui Steinhardt nu aveau întru totul dreptate. Prin discuţiile de la Berlin, Ribbentrop şi Hitler încercau să-i

atragă atenţia lui Molotov asupra recompenselor care îi aşteptau pe sovietici în Orientul Mijlociu şi în India, odată ce Anglia era înfrântă. Rusia era, de asemenea, invitată să ia parte la pactul Axei Tripartite. Din punctul său de vedere, Molotov era convins că acordurile specifice erau singurul lucru important în diplomaţie, dar toate observaţiile sale erau îndreptate împotriva acţiunilor germane din Finlanda, a foarte recentului acord încheiat cu Helsinki-ul, de a transporta trupe spre Norvegia, şi a ameninţării acţiunii germane în zona Mării Negre.

Discuţiile nu se derulară deloc fără incidente. Ribbentrop şi Hitler precizau înfrângerea Angliei ca pe un final de mult ştiut, dar discuţiile fură întrerupte de mai multe ori de către raidurile aeriene britanice, care făceau necesară retragerea în adăpostul subteran. Când Ribbentrop insistă din nou că Marea Britanie era înfrântă, Molotov le dădu lovitura de graţie. „Dacă aşa stau lucrurile" — spuse el — „de ce ne aflăm în acest adăpost şi ale cui sunt bombele care cad acum?"[61]

Dorinţa şi chiar bravada lui Molotov de a-l provoca pe Hitler, precum şi refuzul său de a se lăsa cumpărat cu promisiuni de nespuse bogăţii, care aşteptau să fie luate Imperiului Britanic, nu demonstrau că Stalin se hotărâse să dea Germaniei un ultimatum (eforturile sale de a evita războiul continuară până în ajunul atacului german) sau că era gata să treacă la o politică pro-britanică. Răspunsul lui Molotov la invitaţia de a lua parte la pactul Axei Tripartite era — aşa cum îl descria Hitler — de o mare „viclenie". Uniunea Sovietică li s-ar alătura cu plăcere — spuse ministrul de externe după întoarcerea sa la Moscova — dacă se îndeplineau anumite condiţii. Acestea se dovediră a fi garanţiile pe care le ceruse cu ocazia vizitei la Berlin, dar puse în termeni şi mai duri — de pildă, retragerea completă din Finlanda. Berlinul nu mai dădu nici un răspuns.[62]

Când „Rab" Butler îl întrebă pe ambasadorul Maiski despre soarta „ofertei politice" pe care o făcuse Cripps în octombrie, ambasadorul rus remarcă faptul că ar fi de preferat pentru relaţiile anglo-sovietice să nu dea nici un răspuns. Oferta era lipsită de substanţă — continuă Maiski. Când Butler protestă, afirmând că oferta cuprindea semne grăitoare ale atitudinii britanicilor, ambasadorul spuse batjocoritor: „Acum trăim într-o junglă; limbajul de salon nu are nici o valoare". Rolul pe care şi-l asumase Marea Britanie pentru „consultările" viitoare cu privire la încheierea păcii — spuse Maiski — „îi amintea de Sf. Petru, singur de strajă la porţile Raiului. Nu avea nici un rost ca... [Marea Britanie] să aspire la rolul de sfânt. Credeam oare că vom organiza singuri lumea, după războiu?" Singura promisiune făcută de Maiski era de a le relata superiorilor săi această conversaţie. Butler îşi amintea: „Am tras concluzia spunând că mie mi se părea că lucrurile rămâneau neschimbate..."[63]

Fără îndoială, Halifax răsuflă uşurat când Churchill îi înlocui la Foreign Office cu Anthony Eden. Astfel, scăpa de a se mai confrunta cu Maiski sau de a-l mai instrui pe Cripps asupra a ceea ce avea sau nu avea voie să facă. Trimis la Washington în calitate de ambasador, Halifax va încerca, printr-o ironie a sorţii, să-i convingă pe americanii sceptici să urmeze linia politică britanică de recunoaştere a anexării statelor baltice de către ruşi.

Îndată după numirea sa în noua funcţie, Eden îl rugă pe Cripps să amintească oficialităţilor sovietice că în activitatea sa anterioară nu manifestase nici un fel de prejudecăţi în privinţa Moscovei. Dar până şi Cripps îl sfătui să nu se pripească şi să aştepte rezultatul vizitei lui Molotov la Berlin. Eden fu de acord că, deocamdată, singura strategie trebuie să fie rezerva. „Simt că singurul lucru pe care îl putem face este să nu ne pierdem cu firea şi să aşteptăm cu răbdare, până în momentul în care acţiunile noastre militare vor reuşi

să inspire guvernului sovietic ceva din teama şi respectul pe care le manifestă acum pentru germani".[64]

În momentul acela, în zona Mării Baltice relaţiile anglo-ruse ajunseseră într-o situaţie fără ieşire: pe de o parte, refuzul Moscovei de a accepta oferta condiţionată a lui Cripps de recunoaştere a anexărilor din timpul războiului; pe de altă parte, refuzul britanicilor de a restitui Uniunii Sovietice averea în aur a acelor state. La 11 februarie 1941, Molotov îi comunică lui Cripps, în termeni asemănători celor pe care îi folosise la Berlin, că nu se aştepta ca Londra să-şi „exprime satisfacţia" în legătură cu ceea ce se petrecuse în zona Mării Baltice, dar nici suedezii n-o făcuseră şi, cu toate acestea, acceptaseră situaţia. Încăpăţânarea britanicilor în această privinţă nu demonstrează „nici o dorinţă" de a ameliora relaţiile anglo-ruse.[65]

Reacţia probabilă a suedezilor în legătură cu anexările fusese citată, de fapt, mai devreme de către consilierii de la Foreign Office ca unul din motivele de a nu satisface dorinţele sovieticilor. Dar chiar dacă acum Stockholmul accepta situaţia — aşa cum afirmase Molotov — americanii refuzau să o facă şi, de când Congresul votase Legea Împrumutului şi Închirierii, trebuia evitat orice lucru care ar fi pricinuit supărare prietenilor britanicilor de dincolo de Atlantic. Cu atât mai mult cu cât America reuşise să menţină un dialog cu ruşii. În fine, problema care se punea acum era cea a guvernelor aflate în exil. Tăvălugul german care traversase Europa, atât la răsărit cât şi la apus, obligase Marea Britanie să găzduiască o mulţime de oficialităţi refugiate, care-şi făceau de lucru la Whitehall* la cel mai mic semn al unor tratative diplomatice care le priveau. De pildă, ministrul de externe polonez aflat în exil îi demonstrase lui Eden că recunoaşterea anexării

---

* Stradă din Londra, pe care se află Palatul Parlamentului şi birourile guvernamentale (n. trad.)

statelor baltice ar compromite lupta împotriva capturării părţii de est a Poloniei de către sovietici.[66]

Atitudinea Washingtonului era poate chiar mai importantă pentru britanici acum, că rezultatul războiului părea să atârne de lucruri ca votarea Legii Împrumutului şi Închirierii, propusă de administraţia americană şi introdusă de către Roosevelt în Mesajul său despre Starea Naţiunii, la 6 ianuarie 1941. Lumea se aştepta la dezbateri furtunoase în Congres, ceea ce se şi întâmplă. Nu era bine să furnizeze ziarelor izolaţioniste anti-britanice dovezi ale unor tratative dintre englezi şi ruşi, referitoare la predarea statelor baltice conducerii Moscovei. Lgea fu votată la 11 martie. dar Împrumutul şi Închirierea ofereau britanicilor ajutor economic în schimbul unui preţ mare: independenţa politică. Churchill putea descrie Împrumutul şi Închirierea drept cel mai generos act din istoria omenirii, dar spera să amâne discutarea problemelor organizatorice până după război, când Marea Britanie îşi va fi redobândit puterea. Mai mult, uneori, chiar dacă doar în treacăt, spera să uzeze de o „relaţie specială" cu Stalin pentru a putea scăpa de anumite presiuni exercitate de americani.[67]

Între timp, Stalin ajunsese la concluzia că relaţiile ruso-germane ajunseseră într-un stadiu foarte periculos. Din propriile sale surse de informaţii, precum şi de la Churchill şi Roosevelt, aflase de planul lui Hitler de a se îndrepta spre răsărit. Atunci de ce nu se apropiase de britanici? Churchill răspunse la această întrebare în memoriile sale. scrise în toiul războiului rece. Stalin şi colegii săi — declara el — erau de departe, cei mai şireţi rataţi ai celui de-al doilea război mondial.[68]

Comportarea „ciudată" a lui Stalin din vara anului 1941. lipsa de pregătire a Armatei Roşii, precum şi aparenta sa cădere nervoasă din zilele ce urmaseră invaziei germane duc toate la aceeaşi concluzie, chiar dacă nu în termeni tot atât de categorici cum o va spune Churchill. Cu toate acestea,

mărturiile vremii oferă destule temeiuri pentru a contrazice această părere. Chamberlain îşi motivase politica de conciliere fie demonstrând stadiul nesatisfăcător al reînarmării în Marea Britanie, fie avertizând că uriaşele cheltuieli pentru înarmare vor duce ţara la faliment. Stalin avea înaintea ochilor dovada a ceea ce însemna de fapt conducerea germană. căderea rapidă a Franţei şi succesul mult mai dramatic al Wehrmachtului* în Iugoslavia şi Grecia. Înfrângerea Franţei putea fi explicată, în parte, prin considerente de ordin psihologic, nu însă şi ceea ce se întâmpla în Balcani.

Pe de altă parte. slăbiciunea militară a Rusiei fusese demonstrată în Războiul din Iarnă, dus împotriva Finlandei. Dar Stalin considera că mai putea continua manipularea relaţiilor diplomatice — din nou, aşa cum presupusese Chamberlain — în avantajul său. Aprecierile serviciilor de informaţii britanice cu privire la stadiul relaţiilor ruso-germane, până în mai 1941, duceau aproape la aceeaşi concluzie, chiar dacă mai puţin flatantă, la adresa abilităţii diplomatice a lui Stalin. „Churchill credea, de asemenea, că în aceasta constau jocurile". La 20 mai, el observa că un atac din partea germanilor „nu părea a fi în intenţia acestora."[69]

Refuzul lui Stalin de a lua în serios avertismentele britanicilor şi americanilor cu privire la ameninţarea unui atac german capătă în acest context un aspect nou. Oare aceste avertismente nu făceau parte dintr-un joc inteligent menit a-i atrage pe sovietici în război? — insista el pe lângă colaboratorii săi. Suspiciunile profunde ale lui Stalin faţă de diplomaţia britanică nu reprezentau neapărat preocupări marxiste. Chiar şi oficialităţile americane se temeau de abilitatea Londrei în manevre de culise. De pildă, asistentul secretar de stat, Adolf Berle, descria adesea „concepţia engleză" ca admiţând existenţa a numai două naţiuni civilizate în lume: britanicii şi americanii. Şi — adăugă Berle — „nu sunt

---

* Armata germană (I. germană) — (n. trad.).

sigur că ne includ şi pe noi în această categorie, decât atunci când discută cu noi".[70]

Anglofobia lui Berle era binecunoscută la Washington, dar chiar şi cei care s-ar fi lăsat seduşi de Marea Britanie erau atenţi, pentru ca rezultatul final al războiului să nu lase întregul control al proiectelor postbelice în seama Londrei. De la „marele joc" al secolului al XIX-lea, la care Rusia şi Marea Britanie participaseră în Orientul Mijlociu şi Asia Centrală, şi până la aceste manipulări din ajunul invaziei germane, mizele deveniseră uriaşe. Dacă miza greşit, Stalin ar fi avut de înfruntat invazia, riscând posibila distrugere a ţării sale; în schimb, dacă americanii mizau greşit în privinţa britanicilor, li s-ar fi oferit întotdeauna o nouă şansă. Aceasta era, într-adevăr, o deosebire foarte mare.

Sir Stafford venise la Moscova în calitate de diplomat al „noii" şcoli, dar atitudinea sa părea să-şi aibă rădăcinile în maniera calculată şi rece în care Lordul Salisbury apărase interesele imperiului. Cripps făcuse multă zarvă în jurul ofertei sale politice, iar ziarele britanice erau pline de zvonuri în legătură cu pregătirile de război ale germanilor. Acestea erau considerate la Moscova încercări de a provoca panica. „Nu vedeţi?" — le explica Stalin confidenţilor săi. „Încearcă să ne sperie pe noi cu germanii şi pe germani cu noi, asmuţindu-ne pe unii împotriva celorlalţi".[71]

Întrebarea dacă în sinea sa, Stalin dispreţuia într-adevăr avertismentele şi sursele de informaţii rămâne. Acţiunile sale arată că el spera, precum Chamberlain odinioară, ca prin formarea dispozitivelor de apărare şi acordarea de concesii la timpul cuvenit, să poată amâna ziua socotelilor. Astfel, de pildă, el făcu mare vâlvă în jurul negocierii unui pact de neagresiune cu Japonia, în aprilie 1941. Pactul părea să demonstreze solidaritatea cu aliaţii Axei, dar îl apăra în acelaşi timp de pericolul unui război pe două fronturi.

La îndemnul repetat al lui Sir Stafford Cripps şi ca urmare a pactului ruso-japonez, Eden făcu o nouă încercare de a găsi o bază comună de discuţii cu Maiski. Eden îl invită pe ambasador la o discuţie deschisă cu privire la relaţiile anglo-sovietice. Era absolut convins — afirmă pentru început ministrul de externe — că Germania intenţiona să atace Rusia. Ambiţiile lui Hitler nu cunoşteau margini. Iată de ce Eden dorea să vadă dacă nu era posibilă o apropiere între ei, înainte de căderea loviturii. Maiski declară că şi el dorea un progres în această direcţie, dar că nici pentru problemele mărunte britanicii nu aveau nimic de oferit. Eden înlătură această afirmaţie. Dacă se străduiau să amelioreze relaţiile dintre ei, „trebuia să o facă la proporţii care să merite efortul". Să fi fost oare adevărat că statele baltice reprezentau mărul discordiei?

Maiski recunoscu că aşa era. Dacă se înlătura obstrucţia în această privinţă, se puteau face progrese pe linia apropierii. Foarte bine — replică Eden — dacă tot trebuia să se facă o concesie în acest sens, atunci trebuia ca ruşii să aibă o contribuţie la fel de mare. Maiski acceptă şi întrebă dacă Londra îşi formulase condiţiile. „El ştia că domnul Stalin considerase întotdeauna că politica Rusiei trebuia să se bazeze pe reciprocitate".[72]

În ziua următoare, Eden îi telegrafia lui Cripps la Moscova pentru a-i comunica disponibilitatea sa de a recunoaşte asimilarea statelor baltice de către sovietici, ca parte a unui plan general de apropiere. În schimb, lui îi revenea sarcina de a se asigura de dorinţa sovieticilor de a coopera cu britanicii în alte privinţe.[73]

Hotărârea lui Eden de a lua totul de la început — la proporţii care să merite efortul — păli aproape pe dată în faţa opoziţiei aproape unanime a consilierilor săi de la Foreign Office faţă de o deschidere a relaţiilor cu ruşii. Churchill se împotrivi şi el. Nu putea urma sfatul lui Sir Stafford Cripps,

înlăturând astfel obstrucţia americanilor — spuse Eden — căci întreaga iniţiativă rămânea pur ipotetică.[74] În loc de a-şi formula condiţiile în schimbul recunoaşterii anexării statelor baltice, ruşii fură lăsaţi să se frământe în zona „ipoteticului".

Sosi apoi vestea neaşteptată că o înaltă personalitate oficială germană, Rudolf Hess, fusese paraşutat în Anglia cu o propunere de pace! Agenţii de informaţii sovietici ştiau multe (şi bănuiau încă şi mai multe) în legătură cu „călătoria fantastică" a lui Hess. Unele dintre acestea erau adevărate. Acesta dorea cu nerăbdare să pună capăt războiului cu Anglia. Avea informaţii cu privire la atacul plănuit de Hitler împotriva Rusiei, deşi despre cât de vitale erau aceste informaţii mai rămânea de discutat. Întrebarea care avea să-l chinuie pe Stalin de-a lungul războiului era dacă Hess fusese „atras" în Anglia în urma unui plan complicat pentru a-i face pe germani să creadă că vor beneficia de ajutor din partea britanicilor în cazul unui război cu Rusia sau dacă, odată ajuns acolo, devenise fără să vrea un factor de propagandă, speriindu-i pe ruşi cu ameninţarea unei păci separate.[75]

Până şi Sir Stafford Cripps era dornic (nerăbdător chiar, deoarece lui îi aparţinuse ideea) de a exploata afacerea cu Hess, pentru a intensifica teama sovieticilor faţă de eventualitatea unei păci separate. Eden nu voia să aibă de-a face cu acest plan, temându-se numai ca nu cumva acesta să se întoarcă împotriva lor, împingându-i pe ruşi drept în braţele germanilor. Dar Londra rămase surprinzător de tăcută în privinţa misiunii lui Hess şi a informaţiilor secrete pe care le furnizase locotenentul Führerului.[76] În acest context, nu e deloc de mirare că relaţiile anglo-ruse ajunseră în ajunul atacului lui Hitler într-un punct mort.

La 2 iunie 1941, Eden şi Maiski îşi reluară dialogul cu privire la statele baltice. În realitate, nimic nu se schimbase de la ultima lor discuţie. La jumătatea lunii aprilie, Eden îşi reafirmă certitudinea cu privire la atacul german; lui Maiski „îi venea greu să creadă că Germania plănuia o acţiune militară

împotriva sovieticilor... La urma urmei, aceasta reprezentase o sarcină foarte grea". Părerea lui Eden era că ambasadorul încerca să se convingă singur, dar discuţia devie repede la problema statelor baltice. Ministrul de externe îi spuse acum că nu „credea într-o politică de reconciliere". Dar insistă totuşi să afle ce ar fi dispuşi să facă ruşii în cazul în care Marea Britanie ar recunoaşte preluarea puterii în zona Mării Baltice şi ce „concesii corespunzătoare" ar oferi Moscova? Moscova răspunse că fixarea condiţiilor era la latitudinea Londrei. „Atunci ar fi posibil să se facă progrese".[77]

Eden şi Maiski se mai întâlniră o dată, înainte de invazia germanilor. Ministrul de externe oferi Uniunii Sovietice ajutor militar pentru cazul în care ar fi avut loc un atac. Maiski îşi repetă pur şi simplu ideile expuse anterior: (1) nu credea „în posibilitatea unui atac german"; (2) mesajul ar fi mai bine recepţionat la Moscova dacă ar fi însoţit de o acţiune a britanicilor care să demonstreze dorinţa de a avea „relaţii mai amiabile cu sovieticii". La auzul acestora, Eden clătină dezaprobator din cap. Discutăm despre o situaţie de extremă urgenţă — spuse el.[78]

Politicienii americani urmăreau neliniştiţi eforturile infructuoase ale lui Eden de a lua de la început negocierile cu Maiski. În oferta sa politică iniţială, Cripps ascunsese informaţiile legate de recunoaşterea condiţionată a anexării statelor baltice la Rusia, dar ar fi trebuit să fii total lipsit de imaginaţie diplomatică pentru a nu sesiza situaţia deosebit de grea a britanicilor şi erodarea opoziţiei manifestată de Londra faţă de presiunile sovieticilor. Sumner Wells consideră că sosise timpul să discute despre acestea cu Lordul Halifax. În vreme ce Hitler se pregătea să pornească marşul, subsecretarul îi ţinu ambasadorului o prelegere despre marea responsabilitate de a păstra o atitudine morală în zona Mării Baltice. Psihologia sovieticilor — afirma Wells — „nu recunoştea decât fermitatea, puterea şi forţa". Ea reflecta „instinctele primitive" lipsite de „constrângerile civilizaţiei".[79]

Între timp, în noaptea de 21 iunie 1941, un dezertor german pătrunse dincolo de liniile sovietice. Era un muncitor din Berlin — le spuse el interogatorilor ruşi. La aflarea instrucţiunilor date unităţii sale, se hotărâse să treacă în tabăra adversă. Când auzi despre dezertor, Stalin ordonă împuşcarea lui pentru dezinformarea premeditată, sentinţă care nu fu executată numai datorită faptului că atacul începu în zorii zilei următoare.[80] La orele patru şi jumătate în dimineaţa zilei de 22, Înaltul Comandament Militar se întruni cu Biroul Politic şi cu Stalin. Faţa dictatorului rus era albă ca varul; stătea la masă, jucându-se cu pipa plină cu tutun. Apoi intră în încăpere Molotov: „Guvernul german ne-a declarat război". Stalin se afundă în fotoliu, profund îngândurat se lăsă o linişte lungă, apăsătoare. Stalin reacţionă numai la insistenţele şefilor militari de a primi ordine. Dar ordinul de contraatac nu fu dat mai devreme de trei ceasuri.[81]

Molotov fu cel care se adresă poporului rus. „Guvernul face apel la voi toţi, bărbaţi şi femei, cetăţeni ai Uniunii Sovietice, de a fi alături, acum mai mult ca niciodată, de gloriosul nostru conducător, tovarăşul Stalin. Cauza noastră este dreaptă. Duşmanul va fi învins. Victoria va fi de partea noastră".[82]

Stalin nu vorbi în public timp de încă vreo două săptămâni, după care se adresă naţiunii. Între timp, Maiski şi Eden începură discuţiile despre o colaborare anglo-rusă. Ministrul de externe nu oferi nici un plan politic şi nici un angajament de revenire la frontierele din perioada antebelică. La 30 iunie, Eden spuse că nu putea discuta probleme politice de mare anvergură — relată Maiski — din cauza „poziţiei S.U.A. şi a politicienilor lor încăpăţânaţi". Ultimele lor cuvinte înainte de atacul german, şi aproape primele după începerea acestuia, se refereau la sferele de influenţă postbelice".[83]

4. CARTEA ATLANTICULUI

Credeam că această Cartă a Atlanticului era îndreptată împotriva celor care încercau să stăpânească lumea. Acum Carta Atlanticului pare să fie îndreptată împotriva U.R.S.S.

Iosif Stalin către Anthony Eden, decembrie 1941[1]

Anthony Eden fu primul care află vestea cea bună. Fusese convocat la Chequers, reşedinţa de la ţară a primului ministru, în weekend-ul care începea pe 21 iunie 1941. Discuţiile se purtau în jurul negocierilor ruso-germane. Era probabil ca acestea să se încheie printr-un nou pact, o capitulare abjectă faţă de pretenţiile crescute ale Berlinului, sau printr-un atac fulger din partea germanilor. Cei prezenţi la discuţii fură de acord că Rusia nu va rezista mai mult de câteva săptămâni în eventualitatea unui atac. În dimineaţa următoare, la orele şapte şi jumătate, valetul primului ministru se prezentă la uşa camerei lui Eden cu o tavă de argint pe care se afla un trabuc mare: „Cu complimentele primului ministru: armatele germane au invadat Rusia".[2]

Conform mai multor mărturii, Churchill îşi petrecu ziua de duminică lucrând la un mesaj pe care dorea să-l transmită şi în care promitea ajutor ruşilor. Un „mare risc" potenţial, şi anume reacţia americană, se dovedi a fi inexistent — îşi amintea Lordul „Max" Beaverbrook — deoarece ambasadorul James G. Winant venise, de asemenea, la Chequers în weekend-ul acela. Venise ca să transmită asigurările lui

Roosevelt de a acorda primului ministru sprijin total în cazul în care acesta ar anunţa un astfel de plan.[3]

. Churchill era totuşi sfâşiat de emoţii contradictorii. Cei prezenţi îşi aminteau că era agitat, trecând din grădină în birou şi invers. La dejun îi catalogă pe ruşi drept „barbari", declarând în continuare că între „comunism" şi cel mai de jos tip de umanitate nu exista nici cea mai firavă legătură. „Totuşi, după cină, concepţia primului ministru se schimbă cu 180 de grade: rusii erau ţărani nevinovaţi care fuseseră maltrataţi şi ar trebui să nu ne mai gândim la sistemele sovietice sau la Comintern, ci să întindem mâna semenilor noştri la necaz".[4] Şi la fel va continua până la sfârşitul războiului.

Seara, mai târziu, el transmise un mesaj prin intermediul BBC.

> *N-a existat duşman mai înverşunat împotriva comunismului decât am fost eu timp de douăzeci şi cinci de ani. Nu voi retrage nici un cuvânt din câte am spus până acum. Dar toate acestea pălesc în faţa priveliştii care ni se înfăţişează. Trecutul, cu crimele sale, cu nebuniile şi cu tragediile sale dispare brusc.*[5]

La Washington nu se acorda mare importanţă afirmaţiilor lui Churchill în favoarea sau împotriva sovieticilor, în cursul discuţiilor de la Chequers sau în mesajul difuzat de BBC, ceea ce îi interesa era posibilul acord pe care acesta l-ar încheia cu Stalin. În ziua precedentă atacului german, Serviciul de Relaţii Europene al Departamentului de Stat îşi expuse punctul de vedere, cu fermitatea care îl caracteriza:

> *Nu trebuie să abdicăm de la concepţia potrivit căreia faptul că Uniunea Sovietică este în război cu Germania nu înseamnă că aceasta apără, luptă pentru sau aderă*

la principiile pe care noi le susţinem în cadrul relaţiilor internaţionale.[6]

Secretarul apărării, Henry L. Stimson, era de părere că atacul Germaniei schimbase toate datele războiului. „Greşeala" lui Hitler oferea Statelor Unite cea mai bună ocazie pe care acestea o avuseseră vreodată de a obţine conducerea lumii, pe care generaţia lui Wilson nu o întrezărise. Pentru viitorul apropiat — îi scria el lui Roosevelt la 23 iunie — acesta îi elibera de teama că America putea fi târâtă în operaţiuni majore înainte de vreme. „De treizeci de ore" Stimson nu făcuse altceva decât să mediteze la semnificaţia deciziei luate de Germania. Consilierii săi apreciau că lui Hitler i-ar fi fost necesare între una şi trei luni ca „să-i bată" pe ruşi. În acest răstimp, America s-ar putea mobiliza pentru a câştiga războiul în Atlanticul de Nord, „iar conducerea dumneavoastră se va bucura de un succes deplin, ca de altfel orice program viitor pe care îl vom face"

Intrând în acest război împotriva Rusiei, Germania ne-a scutit de multe motive de îngrijorare, cu condiţia să acţionăm cu promptitudine şi să eliminăm pericolele de bază, înainte ca Germania să poată ieşi din mlaştina rusească.[7]

Cu toate acestea, asemenea celorlalţi consilieri ai lui Roosevelt, Stimson era preocupat de angajamentele politice făcute faţă de Uniunea Sovietică şi de pericolul crescut pe care îl reprezentau comuniştii americani, în urma hotărârii preşedintelui de a considera Rusia cel puţin un semialiat.[8] La 14 iulie, două zile după semnarea primului acord ruso-britanic, Roosevelt îl preveni pe primul ministru că era „mult prea devreme pentru oricare dintre noi să facem promisiuni" cu privire la pace. Într-o fază remarcabilă pentru o naţiune care

se bucura încă de pace, preşedintele adăugă că asemenea angajamente trebuie evitate „din simplul motiv că atât Marea Britanie cât şi Statele Unite doresc asigurarea păcii viitoare prin dezarmarea celor care pricinuiesc necazuri..." Şi apoi afirmă:

Înclin să cred că o declaraţie cuprinzătoare din partea dumneavoastră ar fi binevenită de data aceasta, pentru a stabili clar că nu s-a făcut nici o promisiune referitoare la teritorii, populaţii sau economie. Atunci aş putea susţine declaraţia dumneavoastră în termeni foarte fermi.[9]

În aceste prime ore şi zile care urmară atacului german, „Barbarossa", împotriva Uniunii Sovietice, Churchill nu era îngrijorat că ar putea fi constrâns sau determinat prin vorbe linguşitoare să se pună într-o situaţie atât de compromisă. După cum îi explică Eden ambasadorului Maiski, oferta politică a britanicilor se redusese la o singură promisiune: nu se va încheia o pace separată cu Hitler. „Rezultă, prin urmare, că vom acorda orice sprijin ne este posibil Rusiei şi poporului rus".

Preocupările lui Maiski se reduseseră şi ele. La ce fel de ajutor se putea aştepta Moscova pentru poporul rus? La mai mult decât activitatea Forţelor Aeriene Regale deasupra Franţei? Atacul furios al germanilor pătrunsese adânc în teritoriul Poloniei anexate şi în statele baltice. Oare Marea Britanie nu putea întreprinde nici o altă acţiune, cum ar fi de pildă „debarcarea prin orice mijloace, în orice parte a ţărmurilor ocupate de germani, acum când o mare parte a Forţei Aeriene Germane se afla departe, în est?"[10]

În vreme ce Maiski insista pe lângă Eden pentru o operaţiune „terestră" — măcar şi din considerente de ordin psihologic — Stalin trimise un mesaj prin care cerea

încheierea unui tratat oficial cu Anglia. Cabinetul de Război hotărî să răspundă solicitării printr-o propunere de „declarație de principii" asupra strategiei de război. Această declarație trebuia să cuprindă afirmarea de comun acord a principiilor expuse de primul ministru în transmisiunea BBC: acordarea tuturor formelor de ajutor militar și refuzul de a încheia o pace separată.[11]

Churchill dorise să forțeze lucrurile și mai mult, încercând să exploateze teama rușilor de o pace separată, printr-o notă explicativă în genul următor:

> *„Dumneavoastră [Stalin] veți înțelege desigur că la o Conferință pentru Pace care ar urma victoriei noastre și în care Statele Unite vor avea, bineînțeles, un rol decisiv, punctul nostru de vedere va fi acela ca frontierele terestre să fie stabilite în funcție de dorințele poporului locuitor și, în general, după criterii etnografice; în al doilea rând, aceste entități odată stabilite, trebuie să fie libere să-și aleagă propriile forme de guvernare și moduri de viață, atâta timp cât acestea nu contravin drepturilor similare ale popoarelor cu care se învecinează.*[12]

Eden îl convinse pe primul ministru să renunțe la această declarație, care nu numai că se opunea recunoașterii anexării statelor balcanice și a altor teritorii de către ruși, dar periclita scopul principal al răspunsului, și anume o promisiune reciprocă de neîncheiere a vreunei păci separate. Ministrul de externe se temea că nici chiar o declarație comună nu ar fi suficientă pentru a menține totuși Rusia în război și îl întrebă pe ambasadorul Winant ce alternative vedea la o declarație comună, care nu era încă un tratat de asistență reciprocă. Ținând cont de opinia publică din țara sa — spuse Winant — era de preferat ca pactul anglo-sovietic să nu se numească

„tratat". „Un tratat avea o rezonanţă specială în America" — explică el — „în conformitate cu prevederea constituţională potrivit căreia era obligatoriu ca orice tratat încheiat de Statele Unite să fie aprobat de două treimi din Senat".[13]

De asemenea, noţiunea de tratat dădea o anumită notă de permanenţă şi apropiere. După câteva zile, Harry Hopkins ajungea la Londra, fără a şti nimic despre refuzul categoric al lui Churchill de a încheia o înţelegere cu Rusia. Hopkins trebuia să pregătească prima întâlnire dintre Roosevelt şi Churchill din timpul celui de-al doilea război mondial; aceasta urma să aibă loc o lună mai târziu, în largul coastelor insulei Newfoundland*. Instrucţiunile lui Roosevelt către adjunctul său aveau în fruntea listei o notă de avertisment: „Înţelegeri economice sau teritoriale — NU".[14]

Răspunsul lui Churchill la întrebările lui Hopkins referitoare la strategia politică şi militară ocolea părţile mai delicate ale problemei, stabilind un precedent care va caracteriza diplomaţia britanică pe tot parcursul războiului. Era şi de aşteptat. În calitate de unic membru al Marii Alianţe viitoare cu o miză importantă în *status quo ante***, britanicii erau nevoiţi „să se descurce cum puteau", trăgând cât mai bine sforile printre moştenitorii viitori ai Pax Britannica.[15]

Când emisarul special al lui Roosevelt făcu aluzie la teama că britanicii intenţionau „să ducă o politică de conciliere" cu ruşii, de pildă, primul ministru îi spuse lui Hopkins pe un ton categoric că nu-l interesa pacea; dacă Hopkins era îngrijorat în privinţa diplomaţiei britanice, trebuia să discute cu Anthony Eden pentru a-şi risipi îndoielile. Renunţând la intenţia sa iniţială de a-l preveni pe Stalin, primul ministru dorea, fără îndoială, ca ministerul de externe să preia această sarcină. Se pare că lui Hopkins nu-i displăcu răspunsul. Nu era în

---

* Newfoundland=Terra Nova, insulă în sud-estul Canadei (n. tr.)

** Starea de dinainte (l. latină) — (n. trad.).

atribuţiile sale să-l provoace pe primul ministru, chiar dacă avea împuternicirea din partea lui Roosevelt în buzunar. În afară de aceasta, tema principală de discuţie era cum puteau fi ajutaţi britanicii să reziste unui posibil atac violent din partea germanilor, după ce ruşii vor fi fost învinşi. Mesajul lui Roosevelt putea fi transmis mult mai simplu ministrului de externe decât lui Churchill, dându-i-se astfel mai multă forţă de expresie. Şi, conform însemnărilor din jurnalul lui Eden, referitor la această întâlnire, lucrurile se petrecură întocmai. Roosevelt „ţinea foarte mult" — începu reprezentantul preşedintelui — ca britanicii să nu facă promisiuni în privinţa frontierelor postbelice în Europa. Statele Unite nu doreau să intre în război numai pentru a descoperi mai târziu că „existaseră tot felul de înţelegeri despre care lor nu li s-a spus nimic".

Eden explică atunci punctul de vedere al britanicilor. „Doream foarte mult să am mână liberă", spuse el. Dar îşi mai notase în jurnal şi cu ce gânduri făcuse această afirmaţie, care însemna mai puţin (mult mai puţin) decât o promisiune angajantă. „Imaginea unui preşedinte american negociind nestingherit frontierele europene mă umplea de fiori wilsonieni."

Amintirea lui Wilson îi umplea de fiori şi pe politicienii americani, dar din cu totul alte motive. Anularea Tratatului de la Versailles în Statele Unite, când Wilson şi acoliţii săi nu putuseră scoate Liga Naţiunilor din „tratatele secrete" ale aliaţialor în primul război mondial, îi urmărise dintotdeauna pe făuritorii politicii externe şi în special pe democraţi. Numai cu ocazia deschiderii arhivelor de la Kremlin de către bolşevici se descoperi reţeaua completă a tratatelor dintre aliaţi (Marea Britanie, Franţa şi Rusia ţaristă), prin care zone ale Imperiului Otoman fuseseră împărţite, ca pradă de război, învingătorilor.

Roosevelt nu avea nevoie să fie prevenit pentru a nu se lăsa amestecat într-un nou „scandal" al tratatelor secrete. Dar

politicienii nu erau îngrijoraţi numai de faptul că această putere „izolaţionistă" ar putea bloca planurile politice postbelice. Americanii se convinseseră deja că politica de conciliere a britanicilor, datând din perioada când se străduiau să ajungă la o înţelegere cu Germania, avea legătură atât cu apărarea imperiului, cât şi, chiar mai grav, cu rezolvarea problemelor lor economice şi comerciale prin acorduri bilaterale. Toate acestea — politica de conciliere, colonialismul, blocurile economice — urmăreau acelaşi scop.

Negocierile economice la nivel guvernamental cu Germania, chiar dacă nu reuşiseră să-l atragă pe Hitler de partea lor, erau un exemplu al tendinţei spre bilateralitate, ca şi propunerile lui Sir Stafford Cripps de schimburi barter cu Rusia. Germania putea fi învinsă, dar secretarul de stat Cordell Hull se temea că dacă Statele Unite nu reuşeau să obţină un angajament multilateral ferm, „politica comercială hitleristă va fi adoptată, probabil, de Marea Britanie".[17]

Experţi britanici se deplasară la Washington pentru a stabili condiţiile în vederea unor discuţii pe plan economic, în conformitate cu Legea Împrumutului şi Închirierii, exact în timp ce Hopkins, aflat la Londra, punea întrebări precise despre înţelegerile politice cu Rusia. În nici una din cele două capitale politicienii americani nu se convinseră de aderarea totală a interlocutorilor lor britanici la punctul de vedere al S.U.A. cu privire la lumea postbelică. Refuzul Lordului Keynes de a angaja Marea Britanie în acorduri multilaterale — pe care acesta le comparase odată cu „încleştarea unei mâini de mort sau, cel puţin, de muribund" — era în mod special descurajant pentru negociatorii Departamentului de Stat. Aceştia erau de acord cu Hull că alternativa la programul de acorduri comerciale reciproce şi la multilateralitate era mai degrabă întoarcerea la planul New Deal, la alte constrângeri prin regulamente şi în cele din urmă la ceva asemănător socialismului.[18]

Preocuparea lui Roosevelt pentru angajamentele politice faţă de Rusia îl determinase, după cum s-a observat, să-i ceară lui Churchill o declaraţie publică din care să reiasă că nu avusese niciodată în vedere aşa ceva. El îl asigurase pe primul ministru că „nu era nici o grabă" în privinţa aceasta, dar devenise apoi extrem de insistent. Deşi textul pactului anglo-rus din 12 iulie 1941 privind acordarea de ajutor reciproc nu conţinea nici un protocol secret, îngrijorarea americanilor mai stăruia încă. Ea îl urmări pe Roosevelt şi pe consilierii săi, de-a lungul croazierei efectuate la începutul lunii august pe vasul Augusta, cu destinaţia Argentina, lângă Newfoundland; acolo *Prince of Wales*, avându-i la bord pe primul ministru şi pe Harry Hopkins, venise la întâlnirea cu partea americană. Hopkins făcuse o călătorie rapidă de la Londra la Moscova şi înapoi, pentru a ajunge la timp şi a-l însoţi pe Churchill în călătoria peste Atlantic. Se întorsese de la o întâlnire cu Stalin, convins că Uniunea Sovietică nu va fi strivită de Germania sau forţată să ceară pace înainte de vreme. Cu toate acestea — îi relată el lui Roosevelt — supravieţuirea Rusiei (şi victoria sa în război) depindea, în ultimă instanţă, de ajutorul Occidentului. Odată ce se deschisese un front de est stabil — îi spusese Hopkins lui Stalin — se putea iniţia un program amplu de ajutoare, în conformitate cu prevederile Legii Împrumutului şi Închirierii. Roosevelt se ducea aşadar la întâlnirea cu Churchill convins că ţinea în mâinile sale destinele Rusiei şi ale Marii Britanii.[19]

Subsecretarul de stat Welles nu pierdu vremea şi îi „aminti" omologului său britanic, Sir Alexander Cadogan, că trecuseră şase săptămâni de când Roosevelt îi ceruse lui Churchill o declaraţie publică, în care acesta să afirme că nu se făcuseră promisiuni pentru perioada postbelică — trecuseră şase săptămâni şi nici un răspuns.[20] În anii 1890, Lordul Salisbury ar fi fost vexat de o asemenea forţare a mâinii, dar acum se aflau în 1941, anul de cotitură, cum îl

numea Churchill. Cadogan se oferi să le arate textele tuturor acordurilor britanice curente, asigurându-l pe Welles că acestea nu conţineau nimic îngrijorător. Americanul spusese că „i-a mai venit inima la loc" aflând aceasta şi trecu la altă problemă. Care erau intenţiile britanicilor în privinţa renunţării la splendida izolare? „Nu văd cum am putea urma strategii divergente" în privinţa problemelor economice postbelice — conchise Welles, gândindu-se la cuvintele dispreţuitoare ale lui Keynes faţă de programul lui Cordell Hull, de revenire a tuturor statelor la principiile sănătoase ale liberalismului în comerţul exterior.[21]

Această întâlnire la vârf cu privire la război se soldă cu o declaraţie anglo-americană referitoare la obiectivele războiului, cunoscută sub numele de Cartea Atlanticului. Roosevelt era mai puţin preocupat de a obţine garanţii specifice din partea primului ministru decât de „a se asigura" în privinţa britanicilor, înainte ca americanii să intre în război. Nici Churchill şi nici Roosevelt nu doreau să se oprească asupra unei definiţii anume a Cartei Atlanticului; ambii erau mulţumiţi că puteau apăra declaraţia în ţara lor.[22]

Privind în urmă, după război, Churchill preciza cu multă plăcere cititorilor memoriilor sale că el, şi nu Roosevelt, schiţase pentru prima oară ceea ce avea să devină mai târziu faimoasa Cartă a Atlanticului. „Luând în considerare toate poveştile referitoare la concepţia mea reacţionară despre Bătrânul Continent şi supărarea pe care se zice că i-ar fi pricinuit-o aceasta preşedintelui, mă bucur că se va consemna faptul că proiectul celei ce avea să devină „Carta Atlanticului" a fost în formă şi în fond, o lucrare britanică, prezentată cu propriile mele cuvinte."[23]

După câteva modificări de terminologie, prima declaraţie de război a aliaţilor conţinea opt „principii comune" care cuprindeau „speranţele acestora într-o lume viitoare mai bună." Punctul al treilea statua angajamentul acestora de „a

respecta dreptul tuturor naţiunilor de a alege forma de guvernământ în care vor trăi şi... dorinţa de a li se restitui drepturile la suveranitate şi autoguvernare celor cărora le-au fost luate cu forţa."

Discuţiile cele mai grele din cadrul întâlnirii de la Argentina se dovediră a fi cele referitoare la eforturile americanilor de a-i convinge pe englezi să accepte punctul patru al declaraţiei propuse. Prin el, ambele guverne urmau să consimtă sprijinirea în egală măsură a accesului statelor la comerţ şi materii prime. Asupra acestui punct, Keynes i se opunea lui Hull, sistemul splendidei izolări se împotrivea legii acordurilor comerciale reciproce iar trecutul britanic se vedea pus faţă în faţă cu viitorul american. Roosevelt îl opri pe Welles de la insistenţe prea mari, atunci când Churchill argumentă că nu putea semna o astfel de declaraţie fără a adăuga cuvintele „cu respectarea cuvenită a obligaţiilor lor în vigoare". Deocamdată, era de ajuns. Roosevelt considera că spusese destul de clar că în această privinţă trebuia să se ajungă la o concluzie comună.[24]

La sfârşit, Sir Alec Cadogan îl întrebă pe Welles dacă această Cartă a Atlanticului, iniţiată de Roosevelt şi Churchill, era suficientă pentru a-i convinge pe americani că britanicii nu făcuseră angajamente anterioare, sau dacă mai doreau ca aceştia să facă o declaraţie publică separată. „După Declaraţia în opt puncte" — replică subsecretarul — „ar fi un lucru absolut inutil şi era sigur că preşedintele nu dorea nimic în sensul acesta."[25]

Carta servi scopurilor britanicilor — susţinea Churchill, asigurând o declaraţie de război din partea americanilor: „după declaraţia comună, era o chestiune de onoare ca americanii să nu stea deoparte".[26] Dar Churchill spera să provoace această chestiune de onoare cu prilejul conferinţei. Rusia trebuia ţinută în război — spunea el. O pace separată pe frontul de est ar duce oricum la un dezastru. Trebuia să-l

convingă pe Roosevelt — spunea primul ministru — că „el nu va răspunde de consecinţe dacă Rusia era silită să ceară pace şi dacă, să zicem, până în primăvara viitoare britanicii îşi vor fi pierdut orice speranţă cu privire la intrarea Statelor Unite în război."

Preşedintele a suportat foarte bine aceste declaraţii — raportă Churchill Cabinetului de Război — „şi a spus clar că va căuta un «incident» care să justifice deschidera ostilităţilor." Reproducerea fidelă a cuvintelor lui Roosevelt de către Churchill este mai puţin importantă decât contextul în care a fost făcută şi decât îngrijorarea cu privire la o pace separată în est. Este mai cu seamă semnificativ faptul că în cazul acesta, ameninţarea era folosită de către primul ministru britanic în speranţa de a-şi mări influenţa asupra lui Roosevelt — un început complicat al diplomaţiei celui de-al doilea război mondial.[27]

Miza fiind atât de mare, nu era de mirare că Churchill se gândea la Pacea de la Brest-Litovsk şi la retragerea ruşilor din primul război mondial. Cu atât mai mult cu cât strategia sa „periferică" va depinde de un echilibru fragil pe frontul de est. Aşa cum schiţase Churchill înainte de Conferinţa Atlanticului, şi cum o va face mereu, strategia periferică se baza pe metoda tradiţională britanică, blocadei navale, întărită acum cu bombardamente aeriene.

Aceste etape în sine puteau provoca prăbuşirea germanilor — îi sugeră el lui Roosevelt. „Dar ar trebui să se facă şi planuri de sprijinire a populaţiilor de către armatele eliberatoare la momentul potrivit." Această proiectare a celui de-al doilea front, sau a unei serii de mici fronturi secundare, în scopul sprijinirii revoltelor locale „la momentul potrivit" nu era deloc pe placul stategilor militari americani. Stimson ridiculizase odată planurile stategegice ale lui Churchill, ca fiind bune numai de astupat găuri de şoareci. Cu atât mai puţin îşi imaginau americanii campaniile corespunzătoare din

nordul Africii, la care primul ministru îl tot îndemna pe Roosevelt.[28]

„Scrisoarea" adresată de Churchill şi Roosevelt lui Stalin. cu prilejul Conferinţei Atlanticului, promitea conducătorului rus „maximum de ajutoare de care ar putea fi nevoie urgentă". În scrisoare, se remarca necesitatea unei conferinţe pentru discutarea „strategiei de perspectivă" şi se încerca stabilirea unei legături între distribuirea ajutoarelor din Occident şi planificarea stategică. „Războiul se duce pe mai multe fronturi şi, înainte de a se sfârşi, poate că vor mai apărea şi alte câmpuri de luptă."[29]

Mai târziu, Churchill afirma că el şi Roosevelt schiţaseră acest mesaj împreună; dar cuvintele ambigue despre „şi alte câmpuri de luptă" sugerează abilitatea şi subtilitatea primului ministru referitoare la problemele „echilibrului" în diplomaţia din timpul războiului. Dacă se menţinea frontul de est — îşi imagina el — aceasta va necesita un efort din partea Occidentului de a restabili echilibrul, printr-o combinaţie abilă de reasigurări şi ajutoare materiale. Atâta vreme cât America nu participa la război, nu se putea face mare lucru pentru a-i smulge iniţiativa strategică lui Churchill, nici pentru a-l împiedica pe acesta să stabilească relaţii cu noul aliat. Rusia stalinistă, şi în fine, nici pentru a-l opri să mai strecoare în urechile lui Roosevelt tot felul de idei.[30]

Statele Unite nu aveau o relaţie analogă cu Stalin, carenţă pe care Roosevelt se va strădui mai târziu, în timpul războiului, să o înlăture. Oricât de dubioasă li s-ar fi părut americanilor planificarea militară britanică, aceasta nu cuprindea nici un cadru pentru relaţiile sovieto-americane. În prima sa conferinţă de presă, după întoarcerea de la Argentia, Roosevelt spuse că întâlnirea fusese plănuită încă din luna februarie, că ea consta „în primul rând într-un schimb de opinii" şi că până în prezent nu se intenţionase aplicarea celor opt puncte ale

cartei. Ajunseseră, el şi cu primul ministru, la o înţelegere deplină din toate punctele de vedere asupra situaţiilor din lume, inclusiv a celei din Extremul Orient? Ei bine — veni răspunsul — discutaseră despre toate zonele lumii. Unul dintre reporteri sesiză rapid sensul posibil al ambiguităţii intenţionate a cuvintelor lui Roosevelt.

Reporterul. Domnule preşedinte, este cumva Rusia obligată să adere la acest program în opt puncte?

Preşedintele. Nu.

Reporterul: Dar va fi?

Preşedintele: Nimeni nu s-a gândit la aceasta înaintea dumitale.[31]

Era cu siguranţă o mică denaturare a adevărului, dar nici nu se poate spune că sovieticii fuseseră invitaţi la elaborarea proiectului cartei. Când, în ciuda observaţiilor lui Roosevelt, aceasta le fu prezentată de către britanici ca *un fait accompli**, ambasadorul Maiski reacţionă după cum era de aşteptat. S-ar zice — se plânse el ministrului de externe Eden — „că Anglia şi S.U.A. se consideră Dumnezeul Atotputernic, chemat să judece restul lumii păcătoase, inclusiv ţara mea. Nu puteţi forma o alianţă pe astfel de baze."[32]

Eforturile insistente ale britanicilor de a obţine aderarea sovieticilor la cartă i se părură Moscovei „un şantaj". Intenţionau americanii şi britanicii să renunţe la furnizarea de ajutoare pentru a le forţa mâna? Molotov credea în posibilitatea unei asemenea intenţii şi îl informă pe Maiski că Uniunea Sovietică nu fusese consultată în prealabil în legătură cu declaraţia. „Tovarăşii noştri sunt foarte iritaţi de faptul că se urmăreşte legarea U.R.S.S.-ului la carul altor state."[33]

---

* Fapt împlinit (1. franceză) (n. trad.)

Ruşii erau, de asemenea, enervaţi de faptul că britanicii dovedeau o ceremonie de semnare specială, la care să asiste şi reprezentanţi ai guvernelor din exil. „Britanicii şi americanii" — scria un ministru de externe adjunct — „ar vrea să ne reducă la statutul guvernelor aflate în exil la Londra şi în dominioanele Regatului Unit."[34] Ruşilor nu le plăcea prea bine. Churchill dorise să excludă imperiul din Carta Atlanticului, dar dorea, de asemenea, să împingă Rusia în rândul guvernelor din exil, pentru a-i face egali din puct de vedere politic. În cele din urmă, încercarea sa de a menţine două lumi separate — pe de o parte lumea naţiunilor de limbă engleză şi imperiul, pe de altă parte lumea statelor semnatare a Cartei Atlanticului — nu reuşi. După întoarcerea de la Argentia, primul ministru răspunse întrebărilor referitoare la împărţirea lumii în două categorii, declarând că evoluţia imperiului şi a Commonwealth-ului constituia o problemă aparte, diferită de cea a naţiunilor pe care germanii le privaseră de libertate. Dacă dorea să controleze expansionismul ruşilor, nu putea restrânge prevederile Cartei Atlanticului la Europa. Conducătorul Partidului Laburist şi adjunctul primului ministru, Clement Attlee, declară în faţa unor studenţi din vestul Africii, la Londra, că această cartă se referea la „toate rasele omenirii". Protestele primului ministru referitoare la faptul că el şi preşedintele îşi limitaseră promisiunile la „viaţa statelor şi naţiunilor aflate sub jugul nazist" nu făceau decât să atragă atenţia asupra obiectivelor războiului.[35]

Păstrându-şi punctul de vedere potrivit căruia lumea putea fi împărţită în sfere care *se aflau* sau *nu se aflau* sub incidenţa Cartei Atlanticului, politicienii britanici continuau să facă presiuni asupra sovieticilor, pentru a-i determina să semneze declaraţia anglo-americană. În cele din urmă, ruşii acceptară. Maiski aduse cu sine o lungă declaraţie pentru a fi citită la Conferinţa Aliaţilor, care proclama aderarea Uniunii Sovietice, adăugând un protest care cuprindea acest paragraf esenţial.

Ţinând cont de faptul că aplicarea practică a acestor principii se va adapta în mod inevitabil împrejurărilor, necesităţilor şi particularităţilor istorice ale anumitor ţări guvernul sovietic declară că aplicarea consecventă a acestor principii se va bucura de cel mai mare sprijin din partea guvernului şi a popoarelor Uniunii Sovietice.[36]

Aici apar câteva semnalări, cu precădere expresiile „aplicare consecventă" şi „cel mai mare sprijin". Acestea indicau în mod clar nu numai că ruşii îşi rezervau dreptul de a adapta Carta la „împrejurările" din jurul lor — cum făcea şi Churchill — dar şi că respectarea regulilor anglo-americane depindeau de acţiunile Occidentului în propria sa sferă.

Declaraţia lui Maiski punea, de asemenea, un mare accent pe necesitatea de „a contribui la înfrângerea cât mai rapidă şi mai decisivă a agresorului".

Pentru ducerea la bun sfârşit a acestei misiuni, trebuie să se întrunească şi să-şi dedice toate forţele şi resursele, în vederea găsirii celor mai eficiente căi şi mijloace de a-şi atinge scopul.

Aceste expresii codificate se refereau la conferinţa trilaterală, pe care Hopkins o promisese în timpul vizitei sale la Moscova, efectuată în luna iulie, chiar înainte de întâlnirea la vârf dintre Roosevelt şi Churchill. Deşi conferinţa nu fusese amânată în scopul forţării sovieticilor de a adera la Carta Atlanticului, Lordul Beaverbrook, care conducea delegaţia britanică în cadrul convorbirilor despre Legea Împrumutului şi Închirierii la Moscova, îl găsi pe Stalin într-o dispoziţie foarte bănuitoare. Eforturile lui Beaverbrook de a înlătura aceste sentimente îi provocară lui Stalin triste amintiri, care îl făcură să zâmbească, dar şi să taie în carne vie. În toiul discuţiei referitoare la deschiderea unui al doilea front, ca alternativă

la prezenţa trupelor britanice în Rusia, Beaverbrook îl întrebă pe Stalin dacă credea că era posibilă o invazie a aliaţilor în Franţa. Am putea lăsa aceasta la aprecierea lui Churchill — replică Stalin — dar de ce să nu se trimită trupe la Arhanghelsk sau în Ucraina? Odată Churchill dorise să trimită o armată la Arhanghelsk — îi răspunse Beaverbrook cu sarcasm. Această propunere se soldase cu „comentarii batjocoritoare" în legătură cu „incidentele din războiul precedent"[37]

Se trecu uşor peste această menţionare a intervenţiei britanicilor în Rusia, în 1918, Stalin interesându-se apoi de obiectivele de pace ale acestui război. Atât Beaverbrook cât şi conegociatorul său american, Averell Harriman, replicară că cele opt puncte ale Cartei Atlanticului reprezentau un program pentru pace. Beaverbrook argumentă că, prin semnarea cartei, Stalin şi-ar face mulţi prieteni deoarece obiectivele cuprinse în ea erau importante pentru opinia publică americană. Era o ocazie pentru Stalin de a folosi presa în vederea construirii unei imagini mai bune despre Rusia. Roosevelt — adăugă Harriman — dorea mai multe „informaţii" din partea guvernului sovietic, deoarece categorii largi de americani aveau prejudecăţi mari în privinţa sovieticilor.[38]

Sau poate că Stalin avea alte idei? — întrebă Harriman. Stalin îl privi pe Beaverbrook. „Cele opt puncte vă satisfac?" Prietenul, de obicei vorbăreţ al lui Churchill păru stupefiat de întrebare. Harriman interveni, preluând iniţiativa. Se gândea Stalin la ceva anume? — întrebă el. Stalin se gândea, într-adevăr, la o propunere: „Ce-ar fi dacă i-am obliga pe germani să plătească daunele?" Beaverbrook răspunse în doi peri: „Mai întâi trebuie să câştigăm războiul."[39]

La întâlnirea următoare, Harriman aduse liste cu produse pe care Statele Unite le puteau pune la dispoziţia Uniunii Sovietice, conform Legii Împrumutului şi Închirierii. După ce parcurseră listele, americanul îl întrebă pe Stalin dacă nu

dorea să-i trimită lui Roosevelt o telegramă de rutină, așa cum făcuse Churchill o vreme. Întrucât în viitor vor apărea multe chestiuni de discutat, era important să dezvolte „un strâns schimb de idei între ei trei". Beaverbrook sugeră ca Stalin să-l invite pe Churchill la Moscova. Încurajat de această disponibilitate anglo-americană, conducătorul sovietic își susținu insistent punctul de vedere referitor la atitudinea Finlandei. Trupele finlandeze se aflau în momentul acela pe teritoriul Rusiei — pretinse el — luptând de partea Germaniei. El mai întrebă dacă nu s-ar putea semna un tratat sau o alianță, nu numai pentru război, ci și pentru pace, între Rusia și Anglia.[40]

Harriman era foarte mulțumit de toate acestea. „Am avut senzația că fusese sincer cu noi și că, dacă ne-am respecta promisiunile pe care i le-am făcut și am menține relațiile personale cu Stalin, suspiciunea care a existat între Guvernul Sovietic și guvernele noastre ar putea fi înlăturată."

Mesajele lui Stalin din vara și toamna precedentă anului 1941, prin care acesta cerea îndeplinirea promisiunilor făcute cu prilejul întâlnirilor din august și septembrie, referitoare la planificarea de perspectivă, Churchill le răspunse prin mesaje de felicitare pentru eroismul forțelor de luptă sovietice. Acestea avură darul de a-l liniști numai în mică măsură pe conducătorul rus, sau de a mai îmblânzi limbajul „cererilor" sale din ce în ce mai amenințătoare, cu privire la deschiderea unui front apusean.

Argumentul de bază al lui Churchill consta în faptul că practic nu existau forțe disponibile și nici mijloace de a le transporta până în Franța și pentru a întreprinde ceva de proporțiile imaginate de Stalin. Un asalt prematur asupra coastei franceze, puternic fortificată, ar duce, dimpotrivă, la un mare dezastru, amânând victoria cu luni, dacă nu chiar cu ani de zile. În particular (și, uneori, în prezența ambasadorului Maiski), primul ministru se arătă destul de supărat

de faptul că Stalin considera că ar avea vreun drept de a le face reproşuri britanicilor cu privire la orice front.

Cu numai patru luni în urmă — îi spuse el lui Maiski la începutul lunii septembrie — guvernul Maiestăţii Sale nu ştia de ce parte va trece Rusia. Într-adevăr, se credea că era foarte probabil ca Stalin să-i aleagă din nou pe Hitler. „Chiar şi atunci, eram siguri că până la urmă vom învinge. Nu am crezut niciodată că supravieţuirea noastră ar depinde de acţiunile voastre în vreun fel. Orice s-ar întâmpla, orice aţi face, dintre toate naţiunile sunteţi singurii care nu aveţi nici un drept să ne reproşaţi ceva."[41]

Aluziile la Pactul sovieto-nazist din 1939 îl făceau întotdeauna pe Maiski să replice: „Dar cu Acordul de la München cum rămâne?" Churchill nu avea nimic împotrivă să discute despre Acordul de la München, vărsându-şi mânia distrugătoare pe mormântul sărmanului Neville Chamberlain. (Chamberlain murise în noiembrie 1940, după şase luni de la părăsirea cabinetului). Pe de altă parte, nu dorea să înceapă consultări militare anglo-sovietice la nivel înalt, indiferent de aluziile mesajelor lui Stalin la stomacul delicat al lui John Bull* sau la o pace separată în est.

Nici ambasadorul, Sir Stafford Cripps, şi nici ataşatul militar, generalul Noel Mason-Macfarlane, nu primiră permisiunea de a se întoarce la Londra, pentru a susţine dorinţa de mai mare consultare şi colaborare cu Rusia. Churchill se opuse personal cererii lui Mason-Macfarlane, bălmăjind un pretext despre faptul că generalul nu putea să-şi părăsească postul în timpul zilelor critice ale bătăliei pentru Moscova. Stalin ar fi preferat ca acesta să fie la Londra, căci tot ce putea face Mason-Macfarlane era să observe cu atenţie, prin binoclu, înaintarea germanilor.

---

* Personaj din satira lui John Arbuthnot „Law is a Bottomless Pit" (1712), care întruchipează trăsăturile tipice ale naţiunii britanice (N. trad.).

Generalul se învoi, telegrafiindu-le superiorilor săi că britanicii nu puteau spera să-i înfrângă pe germani, „ducând războaie separate". Era ilogic, continua el, să încerce să coordoneze trimiterea de ajutoare americane. pe două fronturi pe care se duceau două „războaie necoordonate".[42]

Corespondenţa din ce în ce mai caustică dintre Stalin şi Churchill continuă până în toamnă. Deşi armatele germane se apropiau de Moscova iar în Sud, de Bazinul Donеţ şi de Munţii Caucaz, regiuni de importanţă industrială vitală, se pare că diferitele propuneri ale ruşilor rămaseră fără un răspuns clar. „Nu înţeleg ce doreşte Stalin" — se plângea Churchill.[43] Scrisorile dintre Londra şi Moscova, din această perioadă, cu greu mascau realitatea îngrijorătoare a suspiciunii lor reciproce. Cu sau fără război, în relaţiile anglo-sovietice se făcuseră tot atâtea progrese ca şi în discuţiile militare din vara anului 1939. Ceea ce dorea Stalin — destul de evident pentru alţii — era ca Londra să nu ţină lucrurile în şah pe frontul de est, din punct de vedere militar şi politic, astfel încât să exploateze situaţia la momentul oportun. La ce serveau promisiunile de a nu se încheia o pace separată? La lăsarea Rusiei şi Germaniei să se epuizeze? La lipsirea Uniunii Sovietice de avantajele obţinute prin Pactul sovieto-nazist?

În perioada când era la Moscova, Harriman primi o nouă misiune specială. El urma să ia legătura cu reprezentanţi ai armatei poloneze care se pregătea pe teritoriul Rusiei. Instrucţiunile sale iniţiale se refereau la faptul că, de vreme ce guvernul polonez în exil fusese deja declarat eligibil, pentru acordarea împrumutului şi închirierii (pe când Rusia nu fusese acceptată), ar trebui să trateze direct cu polonezii. Cel de-al doilea motiv pentru acest demers avea să genereze multe complicaţii politice în viitor:

Considerăm că este în conformitate cu politica noastră să susţinem prestigiul Poloniei cât mai mult cu

putinţă şi să determinăm Europa de Est să trateze direct cu polonezii, în privinţa sprijinirii forţelor polone din Rusia; deoarece asemenea negocieri directe ar conduce, probabil, la creşterea prestigiului şi la individualizarea acelor forţe, atât în prezent, cât şi în viitor.[44]

Două zile mai târziu, dispoziţiile speciale adresate lui Harriman erau revocate de către Harry Hopkins, dar atât Harriman, cât şi Beaverbrook discutară despre înarmarea polonezilor cu ministrul de externe Molotov, care, în mod surprinzător, nu se opuse cu nimic eforturilor anglo-americane.[45]

Toate maşinaţiile legate de Carta Atlanticului, reticenţa britanicilor de a discuta despre deschiderea unui al doilea front iar apoi refuzul lui Churchill de a declara război aliaţilor Germaniei, produseră o criză în corespondenţa dintre Stalin şi Churchill, la începutul lunii noiembrie. Atât Maiski, cât şi Eden se temeau de o posibilă ruptură. Stalin ceruse să se trimită în Rusia între douăzeci şi treizeci de divizii, care să i se alăture în lupta pe frontul de est; în acelaşi timp, Maiski ridică de mai multe ori, din propria iniţiativă, problema unei declaraţii de război a britanicilor împotriva aliaţilor Germaniei — Finlanda, Ungaria şi România. Într-o perioadă când nu era posibil să acorzi mai mult sprijin material, era cu atât mai important, — spunea el —să se satisfacă dorinţele politice ale Moscovei. „Vă rog, faceţi aceasta" — spuse ambasadorul.[46]

De la Londra nu se primi un răspuns clar pentru nici una din cele două solicitări. Apoi, pe la începutul lunii noiembrie, Stalin primi o scrisoare de la primul ministru, formulată în termeni aproape condescendenţi. Oare conducătorul rus credea că declararea unui război împotriva aliaţilor Germaniei

era „chiar o afacere bună" pentru Marea Britanie? La urmă urmei, aceasta ar putea lăsa impresia că „Hitler ar fi capul unei Mari Alianţe Europene, extrem de potrivnică nouă." Cât despre planurile militare britanice, Churchill nu mai avea nimic de adăugat, decât „fiţi siguri că nu ne vom lăsa pe tânjală."[47]

Eden îi arătă ambasadorului Maiski mesajul lui Churchill, la scurt timp după transmiterea acestuia la Moscova. Ce s-ar întâmpla dacă, după primirea telegramei, guvernul său ar insista pentru o declaraţie de război împotriva celor trei ţări pro-germane? — întrebă Maiski. Ministrul de externe arătă că dacă Stalin privea chestiunea ca pe „una de importanţă majoră", Cabinetul de Război va face tot posibilul să-i dea satisfacţie. Era o chestiune de subliniere a acestei necesităţi.[48]

Stalin răspunse mesajului lui Churchill în douăzeci şi patru de ore de la primirea lui, precizând ceea ce considera mai important

> *În primul rând, nu există nici o înţelegere clară între ţările noastre cu privire la scopurile războiului şi la planurile de stabilire a păcii, după război; în al doilea rând, nu există, între U.R.S.S. şi Marea Britanie, nici un tratat de ajutor reciproc în lupta împotriva lui Hitler. Până la stabilirea unei înţelegeri în aceste două privinţe, nu numai că relaţiile anglo-sovietice vor fi tulburi, dar dacă e să fim sinceri nu va exista nici un fel de încredere reciprocă.*[49]

Situaţia privitoare la aliaţii Germaniei devenise inacceptabilă pentru Uniunea Sovietică. Ba mai mult, Stalin era supărat că Statele Unite fuseseră consultate în această privinţă şi chestiunea fusese făcută publică prin intermediul presei. În aceeaşi zi în care îşi trimise mesajul, Stalin făcu o declaraţie proprie, difuzată la „radio" cu prilejul aniversării

Revoluției Bolșevice. În declarație, el susținea că eșecul Armatei Roșii era rezultatul refuzului Occidentului de a veni în ajutorul Rusiei.[50]

Maiski și Eden erau de față în momentul în care Churchill citea scrisoarea lui Stalin, congestionat la față, încleștându-și pumnul cu gesturi spasmodice. Urmă apoi - după cum relată primul ministru cabinetului -- „o discuție pe față". Dacă Rusia ne-ar fi anunțat că va intra în război de partea noastră — începu Churchill — lucrurile ar fi stat altfel. Cât privește problema unei înțelegeri postbelice, guvernul Maiestății Sale nu putea depăși prevederile Cartei Atlanticului.[51]

După ce Maiski și Eden îl liniștiră pe primul ministru, se hotărî ca Eden să fie trimis la Moscova. După cum le spuse membrilor cabinetului, ministrul de externe știa că rușii se temeau de presupusele intenții ale Statelor Unite și Marii Britanii de a stabili condițiile păcii între ele. El dorea să înlăture aceste suspiciuni. Când Eden și Maiski se întâlniră apoi în particular, pentru a mai limpezi atmosfera, Eden se plânse de tonul scrisorii lui Stalin și de încercările evidente de a stârni opinia publică împotriva cabinetului de război. Ambasadorul sovietic recunoscu că tonul scrisorii era nepotrivit. Dar propunerile lui Stalin — spuse el -- erau cereri foarte rezonabile. (Ar fi putut să adauge că Eden însuși sugerase ca Stalin să numească problemele pe care el le considera importante). Mai mult decât atât, tonul se putea explica și prin suspiciunile rușilor față de acei membri ai guvernului britanic antebelic care pledaseră pentru a i se acorda Germaniei mână liberă în est. „Ca urmare, atunci când din motive poate foarte întemeiate nu am deschis un al doilea front, aceste suspiciuni au fost, într-o oarecare măsură, stârnite din nou. Iată de ce — după cum mi-a explicat chiar el mai înainte — prezența soldaților britanici în Rusia avea o mare semnificație politică, pe lângă valoarea lor militară."[52]

Maiski îi mai transmise lui Eden un mesaj verbal de liniștire din partea lui Stalin, în care acesta pretindea că nu

intenţionase să ofenseze guvernul britanic. Stalin îi rugase pe Maiski să transmită că el ridicase probleme importante şi că nu dorea complicarea situaţiei prin provocarea unor neînţelegeri personale. În mod special era supărat de afacerea finlandeză, deoarece fusese profund afectat de modul în care aceasta fusese tratată la Londra, situând Uniunea Sovietică pe o poziţie umilitoare în faţa lumii întregi. În ciuda sentimentelor sale rănite — se încheia mesajul — el nu se gândea decât la un singur lucru: să ajungă la un acord de ajutorare reciprocă şi de stabilire postbelică a păcii.[53]

Maiski îl însoţi pe ministrul de externe la Moscova, în dificila sa misiune diplomatică. Plecând din Londra cu trenul, Maiski privea pe fereastră şi se gândea la primirea care urma să îi se facă în capitala rusă, în timp ce satele şi câmpurile verzi se succedau cu repeziciune prin faţa ochilor săi, asemeni unui model monoton de pe un tapet. Apoi ceva îi atrase atenţia, ceva diferit. În fiecare gară pe lângă care treceau în viteză era o mare agitaţie, lumea gesticula şi alerga de colo-colo, părând că discută cu aprindere.

„Nu puteam înţelege ce se întâmplase" — scria el mai târziu. Eden dădu dispoziţie ca trenul să se oprească în gara următoare şi un subaltern se întoarse cu o veste uluitoare. Japonia atacase Statele Unite.[54] Ministrul de externe nu era sigur dacă trebuia să-şi continue drumul la Moscova, dar Maiski îi spuse că acum misiunea sa devenise mai importantă ca oricând. Churchill, care se pregătea deja să meargă la Washington, îi ură numai „drum bun." Dar după cum putură să-şi dea seama atât Maiski cât şi Churchill — nimic nu mai era ca înainte. Ambasadorul era îngrijorat — şi temerile sale aveau să se confirme, odată ajunşi la Moscova — de faptul că Stalin nu înţelegea pe de-a întregul semnificaţia atacului de la Pearl Harbor.

Maiski ştia că încercările de a impune acum lui Eden sau guvernului Maiestăţii Sale să aleagă între două alternative, ar

fi dat în mod sigur greş. Evident. americanii se vor opune oricărui acord care ar implica stabilirea frontierelor postbelice; şi iată că acum, dintre toate vocile care se ridicau în numele Occidentului, trebuia să o asculte pe a lui Roosevelt. N-ar fi fost tocmai în interesul Rusiei să-l supere pe preşedinte.[55] Era preferabil să discute cu americanii despre deschiderea unui al doilea front decât să-i ademenească pe Eden şi Churchill cu ajutorul conservatorilor.

Planul discuţiilor pe care ministrul de externe urma să le poarte la Kremlin fusese stabilit înainte de atacul de la Pearl Harbor. Mai mulţi funcţionari de la Foreign Office admiteau faptul că semnarea Cartei Atlanticului îi făcuse pe ruşi să bănuiască un bloc anglo-american, dar trebuia totuşi să i se spună lui Stalin că guvernul Maiestăţii Sale nu putea să recunoască anexarea statelor baltice. Eden intenţiona, de asemenea, să amâne orice discuţie cu privire la cererea de despăgubiri din partea Germaniei. oferind în schimb promisiuni cu privire la ajutorul britanic pentru reconstrucţia postbelică a Rusiei. Pe agenda ministrului de externe mai figura discutarea unui plan vag de „federalizare" a statelor mai slabe din Centrul Europei, începând cu un acord între Cehoslovacia şi Polonia, care ar putea include mai târziu şi statele balcanice.[56]

„Dacă nu vom propune noi înşine o soluţie acceptabilă pentru naţiunile balcanice" — se menţiona în memoriul redactat de Foreign Office şi dus de către Eden la Moscova — „există pericolul ca guvernul sovietic să reuşească să obţină o influenţă preponderentă în Balcani. prin intermediul propagandei panslaviste."[57] Adjunctul lui Eden. Sir Alexander Cadogan, numi acest plan „Carta Volgăi."[58] Când Eden prezentă proiectul cabinetului de război, dori ca el să fie cât mai precis, pentru a exorciza suspiciunile lui Stalin cu privire la faptul că erau „gata să facă pace cu o Germanie aflată sub controlul armatei, dacă aceasta răsturna Partidul [Nazist]

de la putere." Churchill obiectă. Era prea mult. Cum putea şti cineva ce guvern va prelua conducerea la sfârşitul războiului.[59]

În mare, programul prezentat de Eden în vederea discuţiilor de la Moscova nu era prea substanţial, încărcat cum era cu speculaţii şi subterfugii mentale, cum era cel al lui Churchill cu privire la tratativele viitoare cu o Germanie posthitleristă. Nu este de mirare că o parte din fucţionarii de la Foreign Office şi unii membri ai cabinetului găseau că e o prostie să se angajeze în tratative numai cu un guvern posthitlerist pe placul sovieticilor. Ba mai mult, la Moscova Eden nu ar fi fost singur, deoarece după atacul de la Pearl Harbor, Statele Unite deveniseră dintr-odată un factor major, de care trebuia să se ţină cont în toate calculele politice.

„Nu-l lăsaţi pe Churchill să vă lege prin alte angajamente speciale decât cele prevăzute de Carta Atlanticului" îl avertiză William C. Bullitt pe preşedintele Roosevelt, printr-o notă scrisă de mână, la 5 decembrie 1941. Fostul ambasador în Rusia şi Franţa, acum adversar înverşunat al sovieticilor, avertiza că nu avea nimic de-a face cu diplomaţia Bătrânului Continent. „Încercaţi să-l împiedicaţi [pe primul ministru] să se angajeze vis á vis de Rusia. Tratatele — dacă se vor încheia — vor fi tot atât de greu de aplicat cum au fost vechile tratate secrete pentru Wilson."[60]

Acesta nu era un sfat nou. Şi nici o părere singulară. În aceeaşi zi, respectiv cu două zile înainte ca japonezii să atace Pearl Harbor, secretarul de stat Cordell Hull îi telegrafiase ambasadorului Winant la Londra. Roosevelt aprobase personal avertizarea ministrului de externe Anthony Eden, aflat în drum spre Moscova, de a nu accepta nici un fel de acord. Rusia va avea parte de tratament egal la conferinţa de pace, nimic mai mult. Carta Atlanticului trasase atitudinile şi strategia

Statelor Unite față de lumea postbelică — spuse Hull — și ar fi o „nenorocire" dacă „unul dintre cele trei guverne, care au acum o bază comună prin Carta Atlanticului, s-ar arăta inclinat să-și asume anume responsabilități privind unele condiții ale tratatelor postbelice... Mai presus de orice, nu trebuie să existe acorduri secrete."[61]

Cu toate acestea, la 16 decembrie 1941, puțin după orele șapte seara, Stalin deschise discuțiile de la Kremlin cu o propunere îndrăzneață, oferind nici mai mult nici mai puțin decât o guvernare anglo-rusă a Europei postbelice. Departe de a dori să-i alunge pe britanici dincolo de Marea Mânecii după înfrângerea Germaniei, Stalin imaginâ o hartă a Europei care îi prezenta bine așezați în bazele militare din Franța și Olanda. Rusia urma să aibă fortificații asemănătoare în Finlanda. Pe măsură ce Stalin vorbea, frontierele se deplasau iar de pe hartă dispăreau spațiile albe: baze navale britanice apăreau pe țărmurile Norvegiei și Danemarcei, în timp ce baze navale și militare ruse luau naștere pe teritoriul unei Românii mai mari. De la est la vest și de la nord la sud Marea Britanie și Rusia stăpâneau pline de bunăvoință în Europa Centrală.

> *În acest scop, va trebui să avem forță militară și cred că ar fi de dorit să se încheie o alianță militară între țările democratice; acestea ar trebui organizate sub egida unui fel de consiliu care să dispună de o forță militară internațională. Dacă o parte din țările europene vor, vrea să se unească într-o federație. Uniunea Sovietică nu va avea nimic de obiectat față de un asemenea procedeu.*[62]

Privind în jur, probabil că Eden se întreba dacă se afla într-adevăr în capitala în care trebuia să ajungă. Oare Stalin vorbea serios despre această propunere uluitoare? Eden avea

să mediteze la această problemă la întoarcere, când va putea încerca să tragă şi câteva concluzii. Între timp, consideră necesar să mai temporizeze puţin mersul evenimentelor. Stalin ţintea departe, mult prea departe. Tratatele pe care le propusese — răspunse Eden — contraveneau obligaţiilor pe care le aveau britanicii faţă de Statele Unite, în conformitate cu Carta Atlanticului.

„Doresc să fiu cât se poate de sincer în legătură cu aceasta" — spuse Eden. „Chiar înainte ca Rusia să fie atacată, domnul Roosevelt ne-a trimis un mesaj prin care ne ruga să nu facem nici o înţelegere secretă cu privire la reorganizarea postbelică a Europei fără a-l consulta mai întâi pe el." Ministrul de externe raportă cabinetului de război că Stalin nu mai fusese interesat de alte declaraţii comune. El dorea recunoaşterea imediată a pretenţiilor teritoriale din Finlanda, statele baltice şi România. Nu putea face alte concesii decât ca problema frontierei poloneze să fie lăsată deschisă, până mai târziu. „Dorinţa sa era de a stabili că scopurile noastre de război erau identice, pentru ca alianţa noastră să fie mai puternică. Dacă scopurile noastre erau diferite, atunci nu era posibilă o alianţă reală". Ce trebuia să răspundă la toate acestea? — întrebă Eden cabinetului de război.[63]

Răspunsul veni repede. „După cum vă mai amintiţi, probabil, Sir A. Cadogan îl asigura pe domnul Sumner Welles cu prilejul întâlnirii membrilor semnatari ai Cartei Atlanticului, că guvernul Maiestăţii Sale nu se angajase la nimic care să-i lege mâinile la tratativele postbelice." Desigur, aceasta nu însemna că Marea Britanie se va opune neapărat cerinţelor Rusiei la conferinţa de pace.[64] Dar nici nu însemna că Churchill intenţiona să le aprobe. Acum — dădea de înţeles mesajul cabinetului — Statele Unite vor trece de partea Londrei, pentru a limita ambiţiile sovieticilor.

În ce consta Carta Atlanticului? se întreba Stalin. Diferenţa dintre matematică şi algebră putea fi definită ca diferenţa dintre declaraţii precum Carta Atlanticului şi tratate. „Consider că o declaraţie este ca algebra, pe când un acord este comparabil cu aritmetica practică, şi cred că în situaţia de faţă, când Hitler se laudă cu tratatele pe care a reuşit să le obţină, ar fi mai înţelept să se încheie tratate între cele două ţări, iar documentele noastre să fie concepute în sensul acesta.[65]

Da — reuşi să spună Eden — dar trebuia ca asemenea propuneri care anulau totul până la ele să fie analizate nu numai de către Statele Unite, ci şi de către dominioane... şi aşa mai departe. Protestele sale rămaseră în suspensie. Foarte bine — spuse Stalin — informaţi-i şi pe americani. Ar fi oare posibil să faceţi aceasta pe cale scrisă? Nu, — spuse Eden — „cred că ar fi mult mai înţelept să discutăm cu ei despre asta." Stalin nu descurajă: „Aş fi încântat dacă Statele Unite ar participa."

„Mă îndoiesc că vor fi de acord" — reluă Eden, fără a fi sigur că înţelesese bine ceea ce auzise, sau dacă dorea sau nu ca americanii „să participe". Era în defensivă, întregul său program de discuţii era absorbit de planurile vaste ale lui Stalin. Dacă Stalin asta dorea aşa cum întrebase Churchill, ce fel de răspuns se putea da? Stalin nu numai că insista cu propunerile de tratate pe lângă Eden, dar dorea chiar să-şi „sublinieze" dorinţa „de-a ajunge la o înţelegere cu voi, pentru a face un front comun în privinţa acestor probleme."

„De ce ar veni restabilirea frontierelor noastre în contradicţie cu prevederile Cartei Atlanticului?" atacă Stalin. Eden, aflat în întregime în defensivă, replică slab: „Nu am afirmat niciodată aceasta". La un moment dat, când discuţia se aprinse, Stalin se supără datorită argumentelor permanente ale lui Eden, potrivit cărora „nu putea să revină asupra înţelegerii

cu preşedintele Roosevelt." Stalin izbucni: „Credeam că prevederile Cartei Atlanticului sunt îndreptate împotriva celor care doresc să stăpânească lumea. Acum Carta Atlanticului pare să fie îndreptată împotriva U.R.S.S."[66]

Zguduit de întrevederile de la Moscova şi îndoindu-se, probabil, de capacitatea britanicilor de a deschide un al doilea front în Europa, destul de curând pentru a împiedica un posibil dezastru (militar sau politic) pe frontul de est, Eden ajunse la concluzia că era poate mai bine să stabilească o înţelegere cu Stalin acum decât mai târziu.[67]

Ultima încercare a lui Stalin de a obţine o înţelegere la Moscova se referise la o propunere de amendare a proiectului declaraţiei pe care ministrul de externe britanic sperase să i-o propună, la sosire. Aceasta urma să se încheie — sugera Stalin — cu următorul amendament: „Cele două părţi contractante consimt să lucreze împreună la reconstrucţia Europei, după război, ţinând cont de interesele ambelor părţi atât în privinţa securităţii, cât şi *a intereselor U.R.S.S. în restabilirea frontierelor violate de către agresiunea hitleristă.*" Stalin spuse că sugerase această formă de tratat pentru a înlătura temerile potrivit cărora Uniunea Sovietică intenţiona să bolşevizeze Europa după război. „Aş dori ca aceste principii să fie afirmate limpede, pentru alungarea oricărei temeri din cugetul oamenilor în această privinţă."[68]

Probabil că Eden avea în minte acest argument surprinzător atunci când raportă cabinetului de război şi primul ministru Churchill, aflat la Washington, că Stalin considera recunoaşterea frontierelor din 1941 drept „testul de aciditate" al bunăvoinţei britanicilor. Când Eden le aminti colegilor săi că „dacă vom câştiga războiul, forţele armate ale Rusiei vor pătrunde probabil în Germania şi, într-o bună zi, aceasta ar putea dori mai mult decât recunoaşterea frontierelor din 1941", ministrul de externe primi o muştruluială la

care numai un subaltern din India care si-a depăşit prerogativele s-ar fi putut aştepta.[69]

Statele baltice ajunseseră în posesia Rusiei — îi telegrafia Churchill lui Eden, de la Washington, la 8 ianuarie 1942 — ca urmare a „actelor de agresiune ale unei complicităţi ruşinoase cu Hitler." A ceda pretenţiilor lui Stalin însemna „a dezonora cauza noastră." Ce voia să spună cu testul de aciditate? Înainte de atacul lui Hitler, ruşii erau total indiferenţi faţă de soarta oricui, în afară de ei înşişi. În final:

> *Când spuneţi... că „nimic din ceea ce putem face noi sau S.U.A. nu va afecta situaţia la sfârşitul războiului", faceţi o presupunere foarte generală a condiţiilor care vor predomina atunci. Nimeni nu poate prevedea care va fi raportul de forţe, sau care armată va învinge. Este totuşi probabil ca Statele Unite şi Imperiul Britanic, departe de a fi epuizate, să fie blocul cel mai puternic din punct de vedere economic şi militar din istoria omenirii şi ca Uniunea Sovietică să aibă nevoie de ajutorul nostru în procesul de reconstrucţie, mult mai mult decât vom avea noi nevoie de al lor.*[70]

La vremea aceea, Churchill era stăpân pe situaţie. Călătoria sa la Washington fusese un succes aproape pe toate planurile. Cine se credeau ruşii de veneau cu asemenea pretenţii? Şi de ce credea Anthony că trebuia să-şi încheie vizita la Moscova „în sunet de fanfară"? „Ruşii trebuie oricum să continue să lupte pentru propria lor viaţă" — îi telegrafie el lui Clement Attlee — „şi depind de noi pentru ajutoare mari, pe care le-am strâns cu greu şi pe care le vom trimite cu conştiinciozitate."[71]

Starea de spirit a lui Churchill era mult diferită de cea din ziua în care auzise de atacul german. Acum, când americanii

intraseră în război, situaţia era cu totul alta. Dacă frontul de est se menţinea, şi părea că se va menţine. era probabil ca Germania să se îndrepte spre Africa de Nord. Roosevelt era de acord cu aprecierea lui Churchill asupra intenţiilor germane şi îşi asigură prietenul englez că va trimite trupe cât mai curând posibil „acolo unde acestea vor fi de cel mai mare folos."[72] Putea oare spera la ceva mai bun? Frontul rusesc se menţinea iar Roosevelt îşi manifestase entuziasmul pentru strategia periferică.

Dar aparenţele înşelau.

5. PELERINAJE LA WASHINGTON

Gravitatea din ce în ce mai mare a războiului m-a făcut să cred că principiile Cartei Atlanticului n-ar trebui interpretate în sensul negării frontierelor pe care le avea Rusia, în momentul în care a fost atacată de Germania.

Winston Churchill către Franklin Roosevelt, 7 martie 1942[1]

Atacul japonez de la Pearl Harbor făcuse ca importanţa pelerinajului la Moscova, impus lui Anthony Eden, să pălească; toate drumurile duceau acum la Washington. Cel puţin, aceasta era optica lui Churchill. „Aderarea Statelor Unite" — îi transmise primul ministru lui Eden, care tocmai se afla pe drum — „compensează toate neajunsurile, şi în timp, cu răbdare, va duce la victoria sigură."[2]. Churchill se pregăti imediat să plece în Statele Unite. Raţoartele preliminare ale lui Eden din Uniunea Sovietică îi parvenirâ pe când se apropia de destinaţie. Acum nici nu se mai punea problema de a satisface pretenţiile teritoriale ale lui Stalin. A-l aborda pe Roosevelt în legătură cu propunerile ruşilor referitoare la teritoriile ocupate — îi telegrafie Churchill ministrului său de externe — putea duce la „necazuri de lungă durată pentru ambele părţi."[3]

Cât era de diferită atmosfera de la Washington din timpul războiului, plină de agitaţie şi de încredere, în comparaţie cu turnurile sumbre ale Kremlinului din capitala rusă asediată! „Nu este cazul să ne temem — scrisese Adolf Berle în revista *Fortune,* în ajunul intrării americanilor în război. „Mai degrabă

vom avea ocazia de a făuri cea mai strălucitoare epocă pe care au văzut-o Statele Unite. Putem face ca țara să devină pe loc mai prosperă și mai liberă decât a fost vreodată."[4] Merită repetat, totuși, că în timp ce politicienii americani de-abia așteptau să dispună de vaste resurse economice și militare pentru război și pentru pacea care va urma, aceștia se temeau că s-ar mai putea încă împiedica de diplomația „Bătrânului Continent." Sau altfel spus, dacă rușii se temeau că li se va atribui rolul de simpli mașiniști, în timp ce eroii americani și partenerii lor vor juca scena finală a dramei războiului, americanilor le era la fel de teamă că ceva va merge prost. Ce-ar fi dacă, în ultimul moment, colaboratorii lor ar veni cu un alt deznodământ?

Uneori aceste griji deveneau aproape obsesive. „Teoretic" — scria Berle în jurnalul său — „Eden nu făcuse nici o promisiune [la Moscova], dar în diplomație există întotdeauna acel clar-obscur care poate determina sau nu o promisiune, în funcție de înțelegerea dintre cele două părți..."[5] Toate mișcările lui Stalin erau suspectate, dar probabil că tot atât de atent trebuiau supravegheați și britanicii. În ciuda referirilor frecvente ale lui Churchill la Carta Atlanticului, strategia sa „periferică" de război presupunea în mod inerent riscuri mari. În timpul primei lor discuții la Washington, primul ministru argumentă că dacă rușii rezistau, germanii își vor îndrepta atenția spre Africa de Nord. Din rațiuni psihologice — observă el" — era important ca acest risc să fie asumat de britanici și de americani în egală măsură. Deocamdată, Roosevelt părea dornic să li se alăture. Era nerăbdător — spuse el — să ordone intrarea în acțiune a forțelor americane terestre „cât mai curând posibil, oriunde acestea ar putea fi de folos..."[6]

Experții militari americani nu se lăsară impresionați de strategia „periferică". Îngrijorarea lor coincidea cu presimțirea din ce în ce mai gravă că britanicii doreau ca trupele americane să lupte pentru restaurarea „sferei de influență"

britanică în Orientul Mijlociu, ca urmare, în mod inevitabil, Europa Centrală urma să fie lăsată pradă fie haosului, fie dominaţiei ruşilor. Având aceste preocupări, Departamentul de Stat pregătise o declaraţie a Naţiunilor Unite, pentru a fi semnată de Churchill, alături de reprezentanţi ai celorlalte ţări aliate împotriva puterilor Axei.

Declaraţia reprezenta primul din cele câteva documente prin care administraţia încerca să ridice Carta Atlantică la rangul de adevărată constituţie universală pentru „o singură lume" postbelică. Adolf Berle era din nou unul dintre inspiratorii principali ai documentului. Când li se prezentă proiectul, ruşii interveniră cu ceea ce Berle numi schimbări ciudate în formulări:

> *Au inclus după cuvintele „lupta pentru libertate", cuvintele „în propriile lor ţări, ca şi în alte ţări", cu o eventuală referire la ţările subjugate din Europa şi, în egală măsură, la o viitoare revoluţie mondială.*[7]

Dar Berle dorea să vadă cum se vor comporta ruşii mai târziu. Pe celălalt „front" se făceau presiuni asupra lui Churchill pentru ca acesta să permită Indiei să semneze ca entitate separată şi nu numai ca membră a Commonwealth-ului, cu drept de autoguvernare, aflată sub controlul Marii Britanii (ceea ce, în sine, ar fi fost o „promovare"). Roosevelt însuşi alcătui noua listă a semnatarilor, după proiectul iniţial, trecu India de pe lista membrilor Commonwealth-ului (pe care figura împreună cu Canada, Australia, Noua Zeelandă şi Africa de Sud), în locul cuvenit în ordine alfabetică, între Honduras şi Luxemburg.[8]

Întors la Londra, Eden hotărî că membrii cabinetului de război nu trebuiau să ignore comentariile umilitoare ale lui Stalin referitoare la declaraţiile răsunătoare. Rezultatul războiului ar putea depinde de buna dispoziţie a lui Stalin.

tot atât de mult ca şi de succesul Armatei Roşii. Dar Eden se gândea şi la dorinţa ruşilor de a risipi temerile cu privire la intenţiile Uniunii Sovietice de a bolşeviza Europa. Încheierea acum a unui acord asupra frontierelor ar putea îngrădi extinderea comunismului.[9]

Marea Britanie avea suficiente motive de bănuială împotriva Rusiei — continuă Eden. Îl invitase pe Molotov la Londra, într-un efort de a înlătura aceste sentimente reciproce. Ministrul de externe rus păruse încântat de invitaţie. Dar, aflat încă la Washington, Churchill nici nu vru să audă. Acum nu trebuia să se discute nimic în legătură cu frontierele — îi reproşă aceasta lui Eden. „Ştiu că în această privinţă preşedintele Roosevelt este tot atât de ferm ca şi mine, şi şi-a exprimat în mai multe rânduri satisfacţia în legătură cu atitudinea hotărâtă pe care am adoptat-o la Moscova." Şi mai spunea în continuare:

> *Sugeraţi că „testul acid al sincerităţii noastre", depinde de disponibilitatea noastră de a recunoaşte ocuparea acestor teritorii de către Uniunea Sovietică, indiferent de voinţa popoarelor lor. Eu, dimpotrivă, consider că sinceritatea noastră trebuie să contribuie la menţinerea principiilor Cartei Atlanticului, la care Stalin a subscris. De asemenea, de aceasta depinde asocierea noastră cu S.U.A.*[10]

Ambasadorul Halifax consideră, în răspunsul său către Eden, că primul ministru nu avea motive să fie „atât de furios". Anthony nu exagera — îi scrise Halifax lui Churchill la 11 ianuarie 1942 — atunci când sublinia preocuparea lui Stalin pentru securitatea postbelică. „Aparte de marea sa importanţă în câştigarea războiului... pacea viitoare va depinde în mare măsură de Joe şi de disponibilitatea noastră de a gândi şi acţiona împreună cu această ţară, după aceea."

Am sentimentul, după ce m-am gândit iar şi iar la discuţiile noastre cu ruşii din vara anului 1939, că Anthony nu exagerează în privinţa importanţei pe care o au toate aceste idei referitoare la securitate, în concepţia lui Stalin, şi cât de mult îl vor influenţa ele în colaborarea cu noi.[11]

În loc de a spune că ceea ce dorea Stalin „se lovea" de Carta Atlanticului („o aluzie destul de clară la faptul că nu va obţine nici o schimbare din partea noastră, dacă putem să împiedicăm acest lucru"), Halifax propuse un compromis între Cartă şi revendicările lui Stalin, prin organizarea statelor baltice sub formă de protectorate. Dar ceea ce este interesant aici este faptul că ambasadorul considera Statele Unite ca pe o a treia partidă, care venea la rând după Rusia, conform alfabetului diplomaţiei postbelice.

Eden îi mulţumi predecesorului său pentru „o scrisoare atât de utilă" referitoare la Rusia. Era greu de precizat care erau motivele reale ale lui Stalin în privinţa răspândirii comunismului — scria el — dar preocuparea sa pentru securitatea naţională a ruşilor era dincolo de orice îndoială. „Mi se părea a fi un om cu o viziune completă a unei Realpolitik şi mai degrabă un continuator al lui Petru cel Mare decât al lui Lenin." Adepţii socialismului şi comunismului internaţional aveau o concepţie uşor de recunoscut — sugera Eden. „Dar pot să afirm un lucru, şi anume că acesta nu s-a manifestat în nici o împrejurare."[12]

Eden supuse din nou cazul Cabinetului de Război: în mod sigur nu era înţelept să rateze ocazia de a ajunge la o înţelegere cu Rusia din cauza atitudinii „exagerat de morale" a Americii, „cel puţin atunci când nu era vorba de interesele americane."[13] Eden îi ceruse lui Stalin răgaz de două sau trei săptămâni şi termenul expirase. Argumentul în favoarea stabilirii frontierelor, conform principiului „garduri bune, vecini

buni", va reveni mai târziu în timpul războiului, în special cu prilejul Conferinţei „Tolstoi" din octombrie 1944, dar la începutul anului 1942, ceea ce avea să-l determine pe Churchill să se răzgândească era situaţia militară britanică din ce în ce mai precară, precum şi creşterea tensiunilor politice din ţară. Japonezii cuceriseră Singapore la începutul anului 1942, iar primul ministru era uimit că, în nordul Africii, comandanţii săi militari „stăteau degeaba de atâta vreme, în ciuda cheltuielilor enorme, în timp ce ruşii se luptau cu disperare şi vitejie pe frontul lor vast."[14]

Aceasta nu numai că îi dădea feldmareşalului german Erwin Rommel ocazia de a-şi reface proviziile în nordul Africii — după cum le spunea Churchill comandanţilor săi — dar provoca şi un declin politic la Londra. Churchill scria în bătaie de joc despre cei care mâzgăleau lozinci sau îi arătau cu degetul pe membrii Parlamentului, în drumul acestora spre Camere „Al Doilea Front Acum!" Dar pe la mijlocul lunii februarie trebui să facă „o remaniere considerabilă" a cabinetului de război, pentru „a-i crea condiţii lui Sir Stafford Cripps, care dorea să aducă forţe proaspete..."[15]

Cripps se întorsese de la Moscova pentru a conduce forţele „celui de-al doilea front" iar Churchill se simţi obligat să-l roage să devină preşedintele Camerei. Deşi Churchill scria despre Cripps că putea veni cu forţe proaspete, această afirmaţie era în parte înşelătoare, deoarece Sir Stafford părăsise de mult timp grupul parlamentar Laburist. Forţa sa provenea aproape în exclusivitate din convingerea populară că el putea aduce ceva din spiritul rusesc în consiliile guvernului Maiestăţii Sale.

Se vorbea chiar despre el ca despre succesorul lui Churchill într-un „guvern al poporului". Primul ministru era prea familiarizat cu lupta dintre Lloyd George pe de o parte, şi Arthur Henderson şi Ramsay Mac Donald pe de altă parte, în primul război mondial — când se credea ca şi acum, în

1942, că Rusia era salvarea — pentru a nu fi îngrijorat de posibilitatea şi de pericolul ca „armistiţiul politic" din timpul războiului să fie anulat.

Oficialităţile americane erau de acord că mişcaarea în favoarea lui „Cripps pentru funcţia de premier" necesitase supraveghere. Directorul FBI, J. Edgar Hoover, îl anunţă pe asistentul secretar de stat Adolf Berle că, potrivit informaţiilor secrete, asupra conducerii lui Churchill nu părea să plutească nici o ameninţare imediată. La rândul său, ambasadorul Winant raportă că numirea lui Cripps în funcţia de preşedinte al Camerei Comunelor fusese salutată pe larg de presă:

> *Unii comentatori prevăd o intensificare a eforturilor de a strânge relaţiile cu Rusia, ca rezultat al prezenţei sale în Cabinetul de Război, iar numirea sa va fi pe placul tuturor celor care doresc o recunoaştere mai largă a rolului jucat de Rusia în război.*[16]

Între timp, vechiul adversar de cabinet al lui Cripps, ministrul economiei de război, Lordul Beaverbrook — „Max", celebrul lord al presei conservatoare — devenise subit rusofil! Da — susţinea el — să deschidem un al doilea front cât mai curând posibil; şi nu numai atât, trebuie să încheiem un acord politic anglo-rus, prin care să acceptăm pretenţiile sovieticilor asupra frontierelor din 1941.

Beaverbrook îşi susţinu chiar argumentele direct în faţa americanilor. Canadian fiind, nu avusese niciodată încredere în yankei, dar acum îi scria lui Harry Hopkins scrisori confidenţiale despre greşelile colegilor săi de cabinet. „Marea Britanie nu duce nici o politică externă faţă de Rusia", începea o scrisoare. „Max" mergea chiar mai departe decât Stalin în condamnarea lipsei de reacţie a britanicilor faţă de insistenţele ruşilor pentru obţinerea de „ajutor militar". Beaverbrook făcu mult tapaj pe seama nemulţumirilor sovieticilor, trecându-le sub formă de titluri în ziarul său londonez *Daily Express*.

„Stalin susţine că britanicii îi tratează pe ruşi ca pe nişte băştinaşi sau negri." Beaverbrook înţelegea de ce. Cabinetul de război părea să nu priceapă că singura soluţie pentru o politică eficace era ca aceasta să se bazeze pe egalitate — o voce egală în conducerea războiului, o voce egală care să dispună care vor fi ajutoarele şi unde vor fi ele trimise, şi o participare „necondiţionată" la hotărârile privind pacea. Aliaţii occidentali ar trebui să înceapă — conchidea el — prin recunoaşterea frontierelor Rusiei din 1941, fără multă zarvă.[17]

Orice ar fi crezut Harry Hopkins despre pledoariile înverşunate ale lui Beaverbrook, argumentele acestuia începură să câştige teren în cabinetul de război. La urma urmei — întrebă el — la ce se referea Carta Atlanticului? La securitate, nu-i aşa? Stalin spusese chiar că dorea să lase deschisă discuţia referitoare la frontiera poloneză postbelică. Dată fiind contribuţia ruşilor la război, în comparaţie cu cea a americanilor, nu trebuia să existe nici o ezitare în îndeplinirea a cel puţin câtorva cerinţe din partea sovieticilor.

Beaverbrook continuă o vreme în această direcţie. Nu numai că ruşii duceau greul războiului, dar guvernul Maiestăţii Sale nu reuşise să îndeplinească multe dintre revendicările sovieticilor, sau le întârziase, ca în cazul declaraţiei de război împotriva Finlandei. Eden preluă argumentul din acest stadiu, sugerând că reconcilierea cu americanii ar fi posibilă dacă li s-ar garanta sovieticilor bazele militare postbelice din statele baltice. Aceasta fusese tehnica folosită de americani. Bazele americane din Indiile de Vest — îi explică ministrul de externe ambasadorului Winant — fuseseră preluate de la Marea Britanie, prin Tratamentul Distrugerii de Baze din 1940. Eden presupunea că aranjamentul ar putea părea unora drept o violare a Cartei Atlanticului. Nu sugera că Londra acţionase sub aceeaşi constrângere ca şi conducătorii statelor baltice, dar Winnant era de părere că avea dreptate.[18]

Lui Churchill nu-i plăcea întorsătura pe care o luau lucrurile, dar Eden, şi Beaverbrook îl situaseră într-o postură defensivă. Foarte bine atunci — insistă el — să le prezentăm americanilor argumentele pro şi contra, într-o manieră echilibrată. Dar aceasta însemna să le dea americanilor ultimul cuvânt — se plânse ministrul de externe. Churchill nu putea fi înduplecat să facă mai mult. Eden făcu tot posibilul, cu ajutorul ambasadorului Halifax, pentru a determina Washingtonul să schiţeze un gest în sensul îndeplinirii dorinţelor Moscovei. Era vorba în principal de situaţia statelor baltice — începu Halifax — şi de politica britanică dusă acolo, începând cu 1939, prezentate drept cauze ale deteriorării relaţiilor anglo-sovietice şi ale Pactului sovieto-nazist. Poate că un „compromis" care ar implica recunoaşterea „dreptului" sovieticilor de a deţine baze în statele baltice ar fi de ajuns, sau promisiunea că primul ministru va spijini anexarea acestora la Rusia, cu ocazia conferinţei pentru pace.

Când Halifax îşi termină prezentarea, subsecretarul Sumner Welles îi spuse că vorbele sale „au scos în evidenţă cele mai urâte aspecte care au caracterizat evenimentele de la München."[19] Fără îndoială, ambasadorul tresări de durere la auzul acestei comparaţii. Welles nici n-ar fi putut să fie mai distant cu el. Îi va vorbi preşedintelui, dar „nu putea concepe că acest război să se poarte în scopul de-a prelua din nou o ordine contrafăcută, inerent vicioasă şi cam peticită, pe care puterile europene încercaseră să o stabilească între 1919 şi 1939."[20]

Două zile mai târziu, Welles îi raportă Lordului Halifax că petrecuse o oră şi jumătate cu Roosevelt, prezentându-i acestuia toate telegramele şi alte documente referitoare la acest subiect. Roosevelt le studiase „în cele mai mici amănunte". Îl rugaase apoi pe Welles să-i spună Lordului Halifax că „preşedintele nu se gândise decât la un singur cuvânt şi acesta era cuvântul «provincial»."[21]

Beverbrook refuză să ia acest răspuns drept unul definitiv. La 18 februarie el trimisese cabinetului de război un „ultimatum". „Cer colegilor mei să ia o hotărâre" — începea acesta. „Acum, guvernului britanic îi este imposibil să refuze cererea ruşilor." Şi pentru care motiv? Şi cu un raţionament de operetă, Beaverbrook argumentă că declaraţia iniţială a primului ministru, care pleda pentru sprijinirea ruşilor în a-şi apăra „patria natală", fusese dată la 22 iunie 1941 şi, prin urmare, se referea la frontierele sovietice de la acea dată. „Guvernul Britanic nu va îndeplini promisiunea din 22 iunie a primului ministru, decât dacă va admite cererile privitoare la frontierele de drept ale ruşilor."[22]

Cabinetul de Război refuză să dea curs acestui argument iar Beaverbrook demisionă imediat. Ultima picătură — îi scrise el lui Anthony Eden — a fost avansarea de către Churchill a şefului Partidului Laburist, Clement Attlee, adversar la fel de înverşunat al unui acord cu ruşii, în funcţia simbolică de vice prim-minnistru.[23] În demisia sa exista chiar o ameninţare implicită a unei campanii de presă de proporţii împotriva guvernului.

În presa americană apăruseră deja zvonuri despre anumite disensiuni între aliaţi. Roosevelt încercă să abată eforturile de a afla ce se întâmpla. „Nu credeţi că am putea câştiga războiul" — moralizâ el cu prilejul unei conferinţe de presă, pe la sfârşitul lunii februarie — înainte de a începe să stabilim toate amănuntele care ţin de geografie, de formele de guvernământ, de frontiere şi alte lucruri de felul acesta? N-ar fi mai bine să câştigăm întâi războiul, de vreme ce tot aveţi principii?"[24]

Între timp, preşedintele îl informase pe Halifax că spera să-l vadă pe ambasadorul rus Maxim Litvinov şi să caute, împreună cu el, un mijloc de a satisface cerinţele ruşilor cu privire la securitate, fără a încălca principiile Cartei Atlanticului. Roosevelt era prea optimist în legătură cu capacitatea sa de

convingere — observă Eden. Stalin nu intenţiona să discute aspectele pozitive şi negative cu preşedintele. Frontierele fuseseră stabilite în Europa Occidentală pe bază de tratat — prezicea Eden că va spune Stalin — iar statele baltice votaseră pentru aderarea la Uniunea Sovietică, în timp ce aranjamentele cu privire la Basarabia şi Bucovina se făcuseră printr-un tratat cu România. În ce consta deci încălcarea Cartei Atlanticului prin aceste aranjamente? —avea să obiecteze Stalin.[25]

Dar Churchill considera că, de fapt, ar fi fost mai bine dacă Roosevelt prelua controlul situaţiei. Preşedintelui i-ar putea displăcea o încercare din partea britanicilor de a-l priva de această ocazie. Poate dorea să negocieze intrarea ruşilor în război împotriva Japoniei? Poate că da — replică Eden — dar în final se va ajunge probabil într-un punct mort. Nedându-şi seama cât de importantă era pentru Stalin problema frontierelor, Roosevelt ar putea face o gafă care să-i pună într-o situaţie imposibilă. Şi ce s-ar mai întîmpla atunci?[26]

Încetul cu încetul, primul ministru acceptă, fără nici o convingere, ca Eden să abordeze problema atât cu Maiski, cât şi cu Winant, pentru a vedea dacă lucrurile se pot aranja la Londra. Winant va trebui să se consulte cu Roosevelt; între timp, ministrul de externe va discuta cu ambasadorul Maiski, pentru a afla cum va reacţiona el la propunerea unei discuţii tripartite. Înţelegeţi — îi spuse el diplomatului rus — că guvernul Maiestăţii Sale se „angajase" să nu facă promisiuni cu privire la Europa postbelică „fără acordul lor [americanilor]." Era o aluzie care intriga, deoarece părea să reducă principiile Cartei Atlanticului la o chestiune de negocieri. Dar pe Maiski nu-l preocupau asemenea subtilităţi. Trecuseră opt săptămâni — spuse el — de când Eden părăsise Moscova. Cât despre americani, de ce ar dori să se amestece atât de mult în tratativele anglo-ruse? Îl văzuse

şi îl informase pe Winant că, la urma urmei, Statelor Unite nu li se ceruse să semneze nimic, ci doar să încuviinţeze.[27]

Eden ştia că le promisese ruşilor un răspuns într-un termen relativ scurt. Îl îndemnă pe Churchill să-i scrie lui Roosevelt o scrisoare personală, căci dacă problema frontierelor nu se rezolva era imposibil să poarte discuţii strategice cu ruşii. Stalin spusese clar că vedea într-o înţelegere politică o condiţie prealabilă obligatorie pentru cooperarea strategică. Dacă, de pildă, Marea Britanie dorea să ridice problema intrării Rusiei în războiul din Orientul Îndepărtat, aceasta se va discuta numai după ce se va lămuri chestiunea frontierelor. „Altminteri, Stalin nici nu va discuta şi nici nu va asculta."[28]

Nici unul dintre argumentele invocate de Eden nu îi constrânse atât de mult ca deteriorarea continuă a situaţiei militare, în special în Orientul Îndepărtat. Japonezii cuceriseră Burma după o scurtă luptă, îndreptându-se în continuare spre Indiile de Est Olandeze. Churchill se temea pentru soarta Indiei şi a Australiei. „Pare că, aproape în fiecare zi, pierdem câte o altă parte a imperiului" — îi scria şeful Statului Major Imperial unui prieten — „şi ne confruntăm cu o situaţie de coşmar după alta."[29]

În acest context, Churchill simţi că trebuia să-şi schimbe atitudinea. „Gravitatea din ce în ce mai mare a războiului" — îi telegrafie el lui Roosevelt la 7 martie 1942 — „m-a făcut să cred că principiile Cartei Atlanticului n-ar trebui interpretate în sensul negării frontierelor pe care le avea Rusia în momentul când a fost atacată de Germania."[30]

Aceasta a fost baza aderării Rusiei la Cartă şi bănuiesc că ruşii au desfăşurat un proces sever în scopul lichidării elementelor ostile din statele baltice, etc., din momentul ocupării acestora la începutul războiului. De aceea, sper că veţi fi în măsură să ne daţi mână liberă pentru a semna tratatul pe care îl

doreşte Stalin, cât mai curând posibil. Totul prevesteşte o nouă şi imensă invazie germană în Rusia, la primăvară, şi nu putem face mare lucru pentru a putea ajuta singura ţară care se confruntă serios cu armatele germane.[31]

Când scria „nu putem face mare lucru" pentru a ajuta Rusia din punct de vedere militar. Churchill se temea cel mai mult că Roosevelt va considera cuvintele sale o provocare. Scrisoarea lui Stalin către Churchill, din noiembrie 1941, putea fi interpretată ca oferind o alternativă: fie deschiderea unui al doilea front în 1942, fie recunoaşterea frontierelor sale din 1941. Cea mai mare greşeală pe care o putea face Roosevelt ar fi fost să-i facă lui Litvinov o promisiune necugetată cu privire la deschiderea unui al doilea front în Occident.

Roosevelt înlătură temerile lui Churchill. „Se poate să fie o perioadă critică" — îi telegrafie el primului ministru — „Dar amintiţi-vă că nu este atât de rea ca cele cărora unii dintre voi le-aţi supravieţuit." Politica dusă de Roosevelt cu ruşii în timpul războiului începuse cu acordarea Împrumutului şi Închirierii. Consilierul său principal în problemele ruseşti, Averell Harriman, îi spusese că Legea Împrumutului şi Închirierii le oferea şansa de a stabili noi relaţii cu Rusia, înlăturând vechile neînţelegeri şi suspiciuni. Acum se gândea la o urmare firească a acordării împrumutului şi închirierii, care îl făcu pe Churchill să se înfioare. „Sunt din ce în ce mai interesat" — spunea Roosevelt — „de deschiderea unui nou front la vară, în Europa, bineînţeles pentru aviaţie şi raiduri." Se puteau aştepta la pierderi grele, dar acestea vor fi compensate de pierderile la fel de mari ale germanilor, „precum şi de constrângerea germanilor de a disloca forţe importante, de toate tipurile, de pe fronturile ruseşti."[32]

La sfârşitul războiului, Rusia avea tot dreptul să se bucure de securitate şi linişte — îi spuse Roosevelt ambasadorului Halifax. Dar înţelegerea politică şi securitatea Rusiei vor

depinde de hotărârile aliaţilor în privinţa Germaniei, care în nici un caz nu vor presupune împărţirea unor bucăţi mari de teritorii învingătorilor. Carta Atlanticului — continua preşedintele — cerea în mod limpede dezarmarea Germaniei. Despre aceste probleme avea să discute personal cu Stalin.

Iritat de aceste aluzii permanente la politica de conciliere şi la Acordul de la München, ambasadorul Halifax răspunse sarcastic că statele baltice nu înregistraseră succese notabile prin autoguvernare, în perioada interbelică. Poate părea cinic, dar a pune soarta popoarelor baltice mai presus de asigurările referitoare la cooperarea sovietică în lumea postbelică ar fi trecut cu greu drept o concepţie „realistă".

Dar poate că ruşii încercau să-şi deschidă „al doilea front" al lor, fără a recurge la căile diplomaţiei britanice. Lui Halifax îi parveni ştirea trimisă de secretarul particular al lui Roosevelt, Generalul Edwin M. „Pa" Watson, că ambasadorul sovietic Litvinov încercase să obţină o audienţă la preşedinte pentru a discuta cu acesta importanţa deschiderii unui al doilea front împotriva germanilor. Potrivit informaţiilor trimise de Halifax la Londra, Litvinov nu-i spusese nimic despre aceasta; devenea astfel foarte probabil că ruşii încercau să-i determine pe americani să facă presiuni asupra guvernului Maiestăţii Sale, pentru deschiderea unui al doilea front.[33]

Când Roosevelt îl întîlni pe Litvinov la 12 martie 1942, preşedintele îl asigură pe ambasador că Statele Unite erau hotărâte să nu lase Rusia lipsită de apărare în faţa unui nou atac german la sfârşitul războiului. Restul discuţiei deveni subiect de controversă. Roosevelt îşi amintea, „Spunea că pusese piciorul în prag" — îşi notase vicepreşedintele Henry A. Wallace în jurnalul său — „împiedicându-i pe britanici şi pe ruşi să încheie un acord prin care ruşii ar obţine această zonă [statele baltice]." Roosevelt îi mai spusese lui Wallace că îi sfătuise pe ruşi să stabilească relaţii economice strânse cu zona respectivă, dar să accepte relaţii politice separate

timp de cel puţin cinci ani, după care se putea organiza un plebiscit. Ştia că ruşii considerau că plebiscitul avusese deja loc, dar condiţiile de desfăşurare nu fuseseră corecte.[34]

Din această discuţie Halifax află că Roosevelt insistase să nu se încheie nici tratate secrete şi nici tratate oficial recunoscute înainte de câştigarea războiului. Pe de altă parte, era dispus să sprijine orice măsuri „legitime" de apărare a securităţii sovieticilor.[35] Potrivit singurului document existent în arhivele ruseşti, în cele din urmă, preşedintele îl asigură pe ambasadorul Litvinov de faptul că personal nu vedea „nici o dificultaate" în rezolvarea problemei frontierelor, după război. Dar încheierea unei înţelegeri secrete anglo-ruse îl neliniştea:

> *Problema ar putea provoca discuţii neplăcute, iar preşedintelui i s-ar putea aminti de principiul autodeterminării, menţionat în Carta Atlanticului. El însuşi considerase că separarea provinciilor de Rusia, după război, fusese o greşeală şi credea că şi Wilson se opusese acestui lucru. De aceea, personal îl asigurase pe Stalin că era absolut de acord cu noi.*[36]

În faţa acestor două interpretări total diferite, diplomaţii britanici şi ruşi se întrebau în ce consta, de fapt, politica americană. Maiski spuse că Moscova interpretase raportul lui Litvinov asupra convorbirii ca o dovadă certă a acceptării cerinţelor sovieticilor pentru securitate. Când Eden arătă că informaţia Lordului Halifax nu corespundea deloc cu o atare interpretare, Maiski acceptă dar veni, în cele din urmă, cu o soluţie ingenioasă:

> *[Roosevelt] se opunea încheierii unui tratat secret — dar aici nu era vorba despre un tratat secret. Spusese că nu putea subscrie la un tratat oficial recunoscut cu*

privire la problema frontierelor, înainte de câştigarea războiului. Dar nu-i cerea nimeni să subscrie la tratatul anglo-sovietic. Tot ce i se cerea era să-l aprobe, sau cel puţin să-l accepte.[37]

Eden hotărî să facă aşa cum îi sugerase Maiski şi să aştepte pur şi simplu răspunsul lui Stalin către Roosevelt, pentru a lămuri situaţia. Răspunsul sosi câteva zile mai târziu. Moscova hotărâse numai să ia notă de punctul de vedere al lui Roosevelt, plasând din nou povara responsabilităţii pe umerii britanicilor, în vederea continuării demersurilor pentru un tratat anglo-sovietic, care să conţină clauze politice. Maiski spuse foarte clar că guvernul său credea că această problemă trebuia rezolvată între Londra şi Moscova. „Nu au cerut niciodată preşedintelui să intervină; dimpotrivă, cu ajutorul Domnului Winant, încercaseră din răsputeri să determine Statele Unite să nu facă aceasta." Maiski spera ca Londra va fi acum în măsură „de a spune răspicat guvernului Statelor Unite că în interesul Aliaţilor în război, vom încheia acum tratatul nostru cu Rusia."[38]

Evident, Roosevelt nu făcuse impresia pe care o sperase. „Ştiu că n-o să vă supăraţi dacă voi fi brutal de sincer" — îi scrise Roosevelt confidenţial lui Churchill, la 18 martie 1942 — „când spun că personal m-aş descurca mai bine cu Stalin decât Foreign Office-ul sau Departamentul de Stat. Stalin îi urăşte din sufet pe toţi ai voştri. Crede că pe mine mă place mai mult şi sper că va continua să creadă aceasta."[39] Când Harry Hopkins se întâlni cu Halifax, la 26 martie, discutară îndelung despre pericolele din ce în ce mai mari de a ajunge în impas. Halifax relată că Hopkins „îşi stoarce creierii să găsească o cale de a stabili o legătură, pe care să o supună atenţiei preşedintelui."[40]

Omul de încredere al lui Roosevelt avea multe pe cap, inclusiv raportul primit din partea serviciului secret de informaţii militare, G-2, care sugera o „posibilitate evidentă a unei înţelegeri ruso-germane." După părerea şefului servicului secret de informaţii militare, generalul Raymond Lee, acest pericol provenea în parte din modul în care se acordase dreptul la împrumut şi închiriere. Concluzia sa era următoarea:

Slabele raporturi sovieto-britanice şi dependenţa noastră faţă de britanici în ceea ce priveşte cooperarea şi furnizarea de informaţii au stricat relaţiile noastre cu U.R.S.S. Nu trebuie să se mai dea crezare informaţiilor furnizate de sursele britanice, referitor la situaţia sovieticilor; în locul lor, este de preferat un contact direct la nivel înalt. Ruşii exploatează ajutorul nostru, dar nu ne înţeleg altruismul, sunt bănuitori în legătură cu capacitata noastră de a ajunge la o înţelegere asupra planurilor de război şi nu reuşesc deloc să colaboreze cu noi.[41]

Serviciul secret de informaţii militare aprecia că aceste lucruri contribuiseră în mare măsură la concluzia pe care o trăseseră americanii, şi anume că nu se putea face nici un progres până când Statele Unite nu vor smulge Marii Britanii controlul iniţiativei diplomatice. Sumner Welles putea să se certe cu Halifax şi să-l numească adeptul în continuare al Acordului de la München; dar argumentul cel mai puternic era că britanicii păreau să caute o înţelegere pe probleme teritoriale deoarece nu puteau, sau nu voiau, să discute despre singura problemă care conta: al doilea front.

Asemeni criticilor lui Churchill din Marea Britanie, mulţi politicieni americani crezuseră că ezitările primului ministru se datorau dorinţei sale de a păstra imperiul. Puţini mergeau însă până într-acolo încât să spună: „Chamberlain prefera

reîmpărţirea Africii decât o luptă pentru Cehoslovacia, Churchill este gata să lase statele baltice şi jumătate din Europa de Est sub jugul de fier al Rusiei decât să invadeze Europa." Dar comparaţii se puteau face: în vreme ce Chamberlain încercase să determine revenirea Germaniei la spiritul său burghez, acum politica britanică părea să urmărească întoarcerea la Rusia imperială a lui Petru cel Mare. Strategia nu va da rezultate: nu va salva Rusia, ci va încuraja, de fapt, încheierea unei păci separate ruso-germane. La urma urmei, vechea diplomaţie dusese la Pactul sovieto-nazist. De ce n-ar profita Stalin de cea mai bună ofertă?

Raportul generalului Lee se afla, de asemenea, pe biroul secretarului apărării Henry L. Stimson. La 27 martie 1942, Stimson îi scria preşedintelui: „În 1877, John Sherman spunea că «singura cale de a recăpăta plata în bani peşin este de a o recăpăta». Tot astfel, singura cale de a prelua iniţiativa în acest război este de a o prelua." Preşedintele ar trebui să trimită „un sol de încredere" la Londra, cu planurile americanilor pentru o ofensivă europeană. N-ar trebui să discute cu subordonaţii. Apoi, Roosevelt va trebui să sprijine pe cei însărcinaţi cu producerea de mijloace de debarcare, în vederea ultimei invazii. „Ritmul construcţiei de nave pentru debarcare n-ar trebui să amâne criza războiului mondial."

Singura obiecţie pe care o făcură britanicii în legătură cu o operaţiune urgentă de traversare a Mării Mânecii — continuă Stimson — se referea la mijloacele de debarcare. Stătea în puterile lui Roosevelt să preia controlul situaţiei, în timp ce, dacă nu vom avea propriul nostru plan ofensiv, forţele noastre vor fi în mod inevitabil dispersate şi irosite."[42]

În vreme ce Roosevelt chibzuia, ambasadorul Halifax îi ceru o nouă audienţă pentru a-i explica punctul de vedere al Marii Britanii. Cabinetul de război hotărâse să continue negocierile finale ale tratatului. Răspunsul veni că preşedintele nu vedea nici un rost în a-l primi pe Halifax; nu avea nimic

de adăugat la ceea ce spusese deja. Însă în realitate avea, căci Welles îl informase pe Halifax că, dacă s-ar putea organiza un schimb reciproc de populaţie, americanii ar putea „încerca să accepte tranzacţia."[43]

Halifax era sigur că Stalin va declina o astfel de propunere, deoarece ar anula povestea potrivit căreia plebiscitul demonstrase voinţa statelor baltice. Apoi Roosevelt îi telegrafie lui Churchill, la 1 aprilie şi apoi la 3 aprilie, pentru a-l anunţa că-i va trimite pe Hopkins şi pe generalul George C. Marshall la Londra, deoarece ajunsse la „anumite concluzii" despre probleme de larg interes şi despre situaţia militară cu care se confruntau cele trei mari puteri. De asemenea, îl informă pe Churchil că voia să-i propună lui Stalin să-şi trimită reprezentanţii „să discute urgent" cu el. Din mesaje răzbate hotărârea fermă a lui Roosevelt de a-i scutura pe britanici de mentalitatea rigidă şi plină de ifose care, după părerea americanilor, mai domnea încă în consiliile de război.

> *Poporul dumneavoastră şi al meu cer stabilirea unui front, pentru a dezamorsa presiunea exercitată împotriva ruşilor, şi ele sunt suficient de înţelepte pentru a vedea că astăzi ruşii ucid mai mulţi germani şi distrug mai mult echipament decât noi doi laolaltă. Chiar dacă nu obţinem succesul deplin, obiectivul cel mare va fi atins.*[44]

Care era „obiectivul *cel mare*", Roosevelt nu spunea. Dar în mod cert, succesul în plan militar nu era singurul criteriu de măsură al avantajelor operaţiunii. În momentul în care trimitea acest mesaj primului ministru, Roosevelt ştia că britanicii şi ruşii îşi vedeau în continuare de acordul lor în spirit „baltico-münchenez". De aceea, când îi scrise lui Stalin, încercă să-l convingă pe conducătorul sovietic să i-l trimită

pe ministrul de externe Molotov *înainte* ca acesta să meargă la Londra pentru negocierile finale asupra tratatului.[45]

Îi spuse lui Stalin că intenţiona să-i facă „o propunere militară extrem de importantă, care presupunea folosirea forţelor noastre armate astfel încât să uşureze situaţia critică de pe frontul vostru de vest. Acest obiectiv este foarte important pentru mine" În scopul de a grăbi şi mai mult vizita lui Molotov, Roosevelt sugeră că avea nevoie de „sfatul" lui Stalin „înainte de a stabili definitiv strategia de urmat, în acţiunea noastră militară comună."[46]

Se dovedi însă că nu fusese de ajuns. Programul lui Molotov rămase neschimbat. Dar cel puţin Hopkins ajunse la Londra înaintea ministrului de externe rus. Îl salută pe Eden asigurându-l din partea lui Roosevelt personal că „principala noastră propunere ar trebui să domolească pretenţiile pe care diplomaţia rusă le impune Angliei."[47] Dar ceea ce se petrecu după această întrevedere îi lăsă pe toţi înmărmuriţi. Cu prilejul unei sesiuni speciale a cabinetului de război, din 14 aprilie, Churchill le promise vizitatorilor săi americani că nu va precupeţi nici un efort pentru succesul tentativei în care se angajaseră.[48]

Eden îi cântă în strună afirmând că planul americanilor avea o semnificaţie mult mai largă decât una pur militară. „Aceasta reprezenta, de fapt, imaginea celor două ţări de limbă engleză angajate în eliberarea Europei." Presa va arăta „popoarelor noastre că nu eram sortiţi să rămânem în defensivă pe vecie." Rezistenţa frontului rusesc până la sfârşitul primăverii ar echivala cu o victorie — continuă ministrul de externe — „şi în cazul acesta am dori să ajungem pe Continent şi să luăm parte la ea."[49]

Ce se întâmpla? Căzuseră britanicii de acord cu deschiderea unui al doilea front în 1942? Marshall şi Hopkins aduseseră cu ei multe propuneri, inclusiv un plan de invazie

prin traversarea Mării Mânecii, stabilit inițial pentru 1943, precum și un plan adițional de debarcare în Franța, cândva prin toamna anului 1942. Prima lovitură avea să fie pusă la cale numai în cazul în care frontul rusesc era pe punctul de a cădea, sau dacă germanii ajungeau într-o situație foarte critică. Deci, ce se hotărâse? Britanicii îi trimiseră acasă pe Marshall și pe Hopkins, crezând că totul era în ordine, că se stabilise ceva concret și că un tratat între Marea Britanie și Uniunea Sovietică nu mai era necesar. Cu toate acestea, discuțiile nu se axaseră pe amănuntele vreunui plan.

Churchill ajunsese acum la părerea certă că era mult mai bine să recunoască frontierele din 1941 decât să încerce o invazie militară în viitorul apropiat. Primind un mesaj de la Halifax, în care acesta îi spunea că Roosevelt căuta o alternativă la un acord asupra frontierelor, primul ministru comentă: „Iată o concepție care mie mi se pare stupidă."[50]

Pregătirile în vederea vizitei lui Molotov continuau. Recapitulând ceea ce Stalin îi spusese lui Eden în decembrie, oficialitățile britanice schițaseră un proiect în opt puncte (același număr de puncte pe care îl conținea și Carta Atlanticului!), prin care sperau să înlăture cel puțin câteva dintre motivele de îngrijorare ale americanilor. Dar era evident că situația statelor baltice nu era decât vârful icebergului, un aspect asupra căruia americanii insistaseră tot timpul.[51]

Articolul unu al proiectului reafirma „principiile" Cartei Atlanticului, ca bază comună pentru pace. Al doilea reprezenta o asigurare reciprocă asupra faptului că Germania nu va putea amenința din nou securitatea Europei. Al treilea recunoștea, într-o manieră evazivă frontierele Rusiei din 1941, cu excepția celei cu Polonia și cu un *quid pro quo* în sensul că ambele părți erau de acord ca teritoriile să nu se mărească dincolo de aceste frontiere și să nu se intervină în treburile interne ale „națiunilor Europei". Articolul patru permitea celor aflați sub o nouă suveranitate să emigreze, luându-și bunurile cu ei. Este interesant de observat că Roosevelt îi propusese

lui Litvinov, în discuţiile lor, ceva asemănător. Ideea ca persoanele dezrădăcinate să cutreiere Europa de Est postbelică nu se bucură totuşi de mare succes, astfel că articolul fu eliminat chiar de la începutul negocierilor anglo-sovietice.

Articolul cinci propunea întemeierea unei federaţii balcanice, alimentând, în mod sigur, suspiciunile ruşilor faţă de intenţiile britanicilor de a rămâne implicaţi într-o potenţială politică antisovietică în zonă. Ultimele trei articole se refereau la relaţiile bilaterale, la obligaţia de a nu se încheia vreo pace separată, la asistenţa economică şi la durata tratatului — subiecte evident mai uşoare pentru ambele părţi.[52]

Reacţia ruşilor faţă de acest proiect fu de a propune o anexă separată, care să trateze situaţia Poloniei; potrivit acesteia, britanicii ar urma să recunoască orice acord asupra frontierelor postbelice, încheiat între Moscova şi conducătorii aflaţi în exil.[53] Lui Eden nu-i plăcu această „anexă". Cu atât mai puţin îi plăcură eforturile ambasadorului Maiski de a face ca propunerea să pară mai rezonabilă. Britanicii aveau în mod special obligaţia de a adera la ea — insistă Maiski — deoarece oferiseră atât de puţin ajutor militar pentru a pune capăt cumplitelor pierderi de sânge de pe frontul de est, pierderi care vor mai continua totuşi încă un an.

Aceasta nu era tot. Maiski spuse că Stalin mai dorea un „protocol secret" la acest tratat, în sensul celor explicate de conducătorul rus lui Eden în decembrie. Dorea ca Marea Britanie să recunoască pactele de apărare dintre Rusia şi Finlanda şi dintre Rusia şi România. Din punctul său de vedere, Stalin va încuraja Londra să negocieze înţelegeri similare cu Belgia şi Olanda. Evident, o astfel de înţelegere presupunea o împărţire formală a Europei în sfere de influenţă permanente (atât cât puteau fi de permanente lucrurile deocamdată). O dominaţie anglo-rusă atât de puternică ar pune Marea Britanie într-o postură de invidiat faţă de Europa

de Est, unde asemenea înţelegeri vor avea drept rezultat aceeaşi constrângere impusă Cehoslovaciei în 1938, şi faţă de Statele Unite, de care bunăstarea imediată şi de perspectivă a Marii Britanii depindea într-un mod atât de evident.

Pentru guvernul Maiestăţii Sale nu se punea problema luării în considerare a unui astfel de protocol — îi spuse Eden lui Maiski. Ce se întâmplase cu articolul propus de britanici referitor la întemeierea unei federaţii a statelor mici din Europa de Est? Veni acum rîndul lui Maiski să se perpelească. Ambasadorul sublinie printr-o „explicaţie" lungă şi pătimaşă că guvernul sovietic nu se opunea ideii în sine, dar considera că momentul de a hotărî asupra acestei probleme era nepotrivit. Promovarea ideii de confederaţie în această etapă n-ar face decât să încurajeze activităţile guvernelor din exil în orice direcţie, adică, desigur, direcţii antisovietice. Eden avu ultimul cuvânt, cel puţin de data aceasta:

Am spus că eram foarte decepţionat. Multă lume credea că eram gata să predăm ţările mici din Europa dominaţiei sovietice şi, dacă nu menţionam nimic în legătură cu o confedraţie, într-o manieră asemănătoare celei pe care am sugerat-o, mă temeam că efectul tratatului va fi foarte nefast în acele zone.[54]

Iată ce însemna să vorbeşti pe şleau. Ideea unei confederaţii îi era foarte dragă lui Eden. Mai mult decât orice comentariu din partea subalternilor de la Foreign Office, atitudinea sovieticilor cu privire la această problemă spori opoziţia ministrului de externe faţă de finalizarea tratatului politic. Din punctul de vedere al sovieticilor, desigur, reconstituirea acelui *cordon sanitaire** de după primul război mondial, pe care Aliaţii îl creaseră printr-un şir de tratate pe

---

* Cordon sanitar (l. franceză) — (N trad.).

tot cuprinsul Europei de Est, trebuia evitată, indiferent de forma nouă pe care ar fi putut-o căpăta — Chiar şi cu preţul pierderii mult doritului tratat politic.

Interesul pentru semnarea tratatului scăzu de ambele părţi. „După părerea mea" — remarcă veşnic scepticul Sir Alexander Cadogan — „unul dintre obiectivele tratatului era să-i ţinem pe ruşi în frâu, în timpul prioadei periculoase, (acum) când atacul german devenea iminent. deşi nu izbucnise încă, şi când ruşii *mai puteau* fi speriaţi suficient ca să ia parte la vreo negociere. Din nefericire, ruşii continuă să pretindă un preţ pe care pur şi simplu nu-l putem plăti."[55]

Cadogan spuse că dorea tratatul, dar dacă preţul era prea mare, nu se putea face nimic, decît să se încerce evitarea unei rupturi. Poate că, în cele din urmă, era mai bine aşa. În general vorbind, concepţiile lui Cadogan rezumau punctul de vedere al specialiştilor de la Foreign Office, tocmai în momentul în care Molotov ajungea cu avionul în Scoţia. Dar câţiva parlamentari îi scriseseră, de asemenea, ministrului de externe despre tratatul iminent, de care aflaseră din diferite surse, în special de la guvernul polonez din exil. „În sălile Camerei Comunelor se vorbea foarte mult" — scria Harold Nicolson, referindu-se la „Acordul baltic". Concepţia sa era una pragmatică: dacă Rusia învingea Germania, ea avea să ocupe statele baltice, cu sau fără consimţământul Marii Britanii. Dacă dimpotrivă pierdea. Rusia va încheia o pace separată, şi toate înţelegerile făcute cu alte ţări se vor duce pe apa sâmbetei. De aceea. nu vedea nici un avantaj în semnarea unui acord care ar şoca „lumea liberală".[56] Va trebui să voteze contra unui astfel de acord şi s-ar putea şi să ia cuvântul împotriva lui.

Între timp, Eden îl sfătui pe Halifax să facă tot posibilul pentru a pune capăt publicităţii făcute acestui subiect în Statele Unite. Şi aceasta nu pentru că americanilor nu le-ar plăcea tratatul, ci pentru că „o ruptură acum ar fi foarte

neplăcută pentru relaţiile dintre cele trei puteri. Nu există nici o perspectivă apropiată de semnare a acestuia şi vă vom ţine la curent în legătură cu progresele înregistrate".[57]

Molotov nu părea tulburat de vacarmul din presă. La sosirea sa, la 20 mai 1942, ministrul de externe rus îl informă imediat pe Eden că, după discuţii, îşi va continua drumul spre Statele Unite. În afară de proiectele tratatelor, dorea aşadar să discute despre „problema unui al doilea front". Şi îl informă pe Eden că „preşedintele Roosevelt însuşi îi pusese această problemă domnuluiStalin".[58] Atitudinea lui Molotov sugera o oarecare încredere faţă de el, aproape protectoare. „În 1939 ne-am dat silinţa" — afirmă ministrul de externe, întâlnindu-l pe Sir William Strang — „dar n-am reuşit: am ratat ocazia amândoi".[59]

Timp de cinci zile, între 21 şi 26 mai, Molotov şi Eden repetară toate argumentele cunoscute, favorabile tratatului politic. La început, ministrul de externe rus încercă să-l convingă pe omologul său britanic că „protocolul secret" nu reprezenta altceva decât o codificare a conversaţiilor dintre Stalin şi Eden. Dând greş cu acest argument, el sugeră ca protocolul să fie inclus, în termeni mai ambigui, în însuşi tratatul politic.[60]

Desele referiri ale lui Eden la concepţiile americanilor, pe care la început nu le considerase hotărâtoare, demonstrau că atitudinea de stăpân faţă de problemele Poloniei îl făcuse pe diplomatul britanic să ceară ajutor din afară. În aceste condiţii, oarecum schimbate, Eden era fericit să-l aibă în preajmă pe ambasadorul Winant, gata să ofere punctul de vedere al Washingtonului.[61]

Secretarul de stat Cordell Hull scria în *Memoriile* sale că sosirea lui Molotov în Anglia stârnise cele mai puternice proteste de până atunci împotriva încercărilor anglo-ruse de a decide singure asupra problemelor postbelice. „Memorandumul nostru a fost redactat în termeni atât de duri, încât ne

era oarecum teamă că preşedintele nu-l va aproba. Cu toate acestea, domnul Roosevelt îşi dădu repede acordul asupra lui..."[62] Înarmat nu numai cu acest protest, ci şi cu alte „informaţii importante" pentru Molotov, Winant îi telefonă lui Maiski pentru a stabili o întâlnire. Întâlnirea avu loc la Ambasada Rusă, la orele 2, pe data de 24 mai.

Cu această ocazie, Winant sublinie interesul manifestat de Washington pentru deschiderea mai devreme a unui al doilea front; el adăugă că Departamentul de Stat îl informase, de asemenea, despre aranjamentele pentru discutarea politicii comerciale şi „a unui program de asistenţă..." Potrivit unei telegrame trimise de ambasador în ţară, Molotov ascultă cu mare interes, apreciind totodată că atitudinea preşedintelui faţă de tratat reprezenta chezăşia unei consideraţii deosebite. El se gândea să amâne discuţia cu privire la un tratat politic până după întoarcerea sa de la Washington, unde urma să afle direct de la preşedinte ce avea acesta de spus.[63]

Două zile mai târziu, Molotov consimţea să renunţe la tratatul politic, stabilind în locul acestuia o simplă alianţă militară. Eden era foarte uşurat că nu trebuia să continue disputa cu Molotov asupra anexelor şi protocoalelor secrete. Îi mulţumi lui Winant pentru ajutor. De asemenea, îi mulţumi conducătorului polonez aflat în exil, Wladislaw Sikorski, pentru eforturile depuse, atribuindu-i „întregul merit" pentru modul în care evoluaseeră lucrurile. Sikorski îl contrazise, apreciind că lui Eden îi revenea, în proporţie de „150%", meritul de a fi luat cu curaj taurul de coarne. „Este adevărat" — îi întoarse Eden complimentul — „dar am reuşit datorită sfaturilor dumneavoastră. Evident, polonezii îi cunosc pe ruşi mult mai bine ca noi."[64]

Eden ştia că atinsese o problemă delicată. Era puţin probabil ca ruşii să renunţe la obiectivele lor. Ceva mai târziu, problema poloneză va trebui rezolvată. Între timp, trebuia vegheat ca lucrurile să evolueze în acelaşi mod, inclusiv exilul.

a cărui influenţă asupra politicii interne nu putea fi ignorată şi care mai putea încă juca un rol în echilibrarea forţelor după război. Pe de altă parte, în dorinţa de a înlătura bănuielile ruşilor, Eden sublinia valoarea unui tratat militar „apolitic", propunând ca acesta să fie valabil timp de douăzedci de ani. Atât ministrul de externe, cât şi primul ministru îşi permiseseră luxul de a crede, în cele din urmă, că bunăvoinţa emisarului rus de-a reduce pretenţiile anterioare era de bun augur pentru cooperarea postbelică. „Relaţiile noastre cu U.R.S.S. se situau acum pe o poziţie total diferită şi cu mult mai satisfăcătoare."[65]

Ce îl determinase pe Stalin să urmeze această cale? Ivan Maiski scria: „Nu înţeleg ce l-a putut sili pe Stalin să-şi schimbe atitudinea, dar orice ar fi fost, schimbarea s-a produs." Molotov dădu propriul său răspuns la această întrebare în cursul unei serii de interviuri, cunoscute de curând sub numele de „memoriile" sale. Stalin îi ordonase să accepte tratatul britanicilor, mai puţin stipulaţiile referitoare la frontiere, datorită politicii războiului, precum şi a faptului că deocamdată atât fusese de ajuns pentru deschiderea discuţiei.[66] Molotov plecă degrabă la Washington, ducând în servietă schema alianţei militare pentru o perioadă de douăzeci de ani, pentru care făcuse această mare „concesie" cu privire la statele baltice. În cuda presupusei sale indoieli, până şi Maiski trebuie să fi înţeles că Rusia câştigase două avantaje: o alianţă militară mult superioară cu Marea Britanie, care se întindea pe perioada postbelică, şi indicii serioase din partea Washingtonului că Roosevelt nu accepta strategia periferică, despre care ruşii credeau că era mai degrabă menită să lase Germania şi Uniunea Sovietică să-şi epuizeze forţele în luptă. Strategia periferică fusese zădărnicită, sau cel puţin aşa părea să fie, de contraoferta lui Roosevelt la tratatul politic, un al doilea front. Astfel, potrivit telegramei lui Winant despre schimbarea bruscă de atitudine a lui Molotov, „ruşii

sunt deosebit de interesaţi în deschiderea unui al doilea front".[67] Ei nu reuşiseră să obţină nici o promisiune clară din partea britanicilor în legătură cu această acţiune în 1942, dar acum îl siliră pe Roosevelt să preia conducerea relaţiilor anglo-americane, de teama unui tratat politic anglo-rus.

Pe lângă aceasta, conform însemnărilor istoricului rus Vilnis Sipols, britanicii îl informară oficial pe Molotov că ei recunoşteau integrarea Letoniei, Lituaniei şi Estoniei în U.R.S.S., retrăgându-şi foştii reprezentanţi de pe listele diplomatice aflate la Foreign Office. Formularea alianţei militare se referea la înfrângerea „Germaniei", nu numai la „Germania hitleristă". Existau suficiente evenimente şi deosebiri care înlăturau, de pildă, posibilitatea ca generalii şi politicienii germani să reuşească a negocia pacea pe frontul de vest, eliminându-l pe Hitler, în stilul prinţului Max la sfârşitul primului război mondial. Harold Nicolson avusese dreptate: dacă Rusia învingea pe frontul de est, aceasta va acapara oricum statele baltice; dacă dimpotrivă, era învinsă, un tratat n-ar mai fi avut nici o importanţă.[68]

În timpul acesta, la Washington, Roosevelt întindea covorul roşu pentru a-l întâmpina pe Molotov. Pe parcursul războiului ruso-finlandez, relaţiile americanilor cu Uniunea Sovietică ajunseseră, probabil, la cota lor inferioară, dar acum, lucrurile se schimbaseră. Relaţiile ruso-americane deveniseră o *tabula rasa* (în special pentru consilierii preşedintelui de la Casa Albă) pe care se puteau scrie faptele de vitejie din timpul războiului şi trasa profilul unei lumi noi mai bune.

Hopkins era deprimat de modul în care preşedintele redeschisese acest nou capitol al relaţiilor ruso-americane. Cu prilejul primei sale întâlniri cu Molotov, în după-amiaza zilei de 29 mai 1942, spre seară. Roosevelt îi prezentă ministrului de externe sovietic o propunere inutilă (chiar dacă era bine intenţionată) din partea Departamentului de Stat, ca americanii să-şi ofere bunele oficii de a media neînţelegerile

ruşilor cu Iranul şi Turcia, precum şi o propunere relativ dificilă, dacă nu chiar controversată, ca ruşii să semneze sau să adere la Convenţia de la Geneva din 1929, cu privire la tratamentul prizonierilor de război.

Discuţiile deveniră destul de tensionate când Molotov sugeră că ruşii îşi cunoşteau ceva mai bine propriile lor relaţii cu ţările respective, decât americanii. De asemenea, îşi permise să facă o analogie evidentă între modul în care ruşii şi germanii îşi tratau prizonierii de război. Bănuind că Molotov începea să creadă că Roosevelt nu voia cu adevărat să coopereze, Hopkins interveni. „Conferinţa părea să nu ajungă la nici un rezultat şi i-am propus lui Molotov să se odihnească."[69]

În seara acea, odată cu servirea coktailurilor, atmosfera deveni mult mai propice pentru discuţii serioase. Roosevelt dorea să discute despre lumea postbelică, rugându-şi musafirul să se gândească la o cooperare a marilor puteri, ca bază pentru o nouă ordine mondială. Toate celelalte naţiuni trebuie dezarmate — insista preşedintele — chiar şi o putere istorică, cum e Franţa. Când sunt prea mulţi poliţişti, apare pericolul ca aceştia să se bată între ei. „Preşedintele spuse că nu putea concepe o altă Ligă a Naţiunilor cu o sută de semnatari diferiţi; pur şi simplu, erau prea multe naţiuni pentru a le putea mulţumi pe toate şi de aceea o asemenea ligă era şi va fi un eşec."

Este uşor de bănuit ce credea Molotov despre această discuţie. El spuse clar că dorea să revină la discutarea situaţiei lor de aici şi acum. Cunoştea preşedintele tratatul negociat la Londra? — întrebă el. Roosevelt răspunse afirmativ şi că acesta „era spre binele tuturor". Nu era acum momentul să ridice problema frontierelor viitoare. Poate că mai târziu va sosi şi timpul potrivit pentru aceasta. Molotov ar fi putut para această lovitură, replicând că era greu să vorbeşti despre Cei Patru Mari Poliţişti, când nimeni nu ştia

ce trebuie apărat. În schimb, el sublinie că guvernul său avea convingeri foarte clare asupra acestor aspecte, dar avusese mare încredere în preferinţa manifestată de britanici şi în ceea ce credea el că reprezenta atitudinea preşedintelui.[70]

După această introducere, Molotov se lansă într-o amplă discuţie privind necesitatea deschiderii urgente a unui al doilea front. O victorie germană în est nu era chiar de neînchipuit — spunea el — şi ea i-ar lăsa pe aliaţii occidentali să înfrunte singuri maşina de război hitleristă. Dacă nu se deschidea de urgenţă un al doilea front — continuă Molotov — astfel încât măcar patruzeci de divizii germane să fie retrase de pe frontul de est, Rusia ar putea cădea, sau în cel mai bun caz ruşii se vor retrage spre Volga. „Dacă această catastrofă se producea, va fi prea târziu ca sovieticii să pună în joc mijloacele de care dispuneau în prezent şi întregul şoc al unui atac hitlerist mult fortificat va fi suportat de către Imperiul Britanic şi Statele Unite."[71]

Preşedintele îi aminti lui Molotov că fusese nevoie ca atât el personal cât şi Churchill să se consulte cu consilierii lor militari, care preferau „o acţiune sigură în 1943, unei aventuri riscante în 1942". Dar recunoştea forţa argumentului invocat de ministrul de externe şi necesitatea unei acţiuni ofensive „în cel mai scurt şi mai potrivit timp cu putinţă".[72] După ce a doua zi Molotov explică iar, mai amănunţit, propunerile sale, în prezenţa celor mai apropiaţi consilieri militari ai lui Roosevelt, preşedintele se întoarse către generalul Marshall. Evoluţia evenimentelor era oare „suficient de clară pentru a-i putea spune domnului Stalin că ne pregătim pentru un al doilea front?" „Da" — veni răspunsul. „Preşedintele îl autorizează atunci pe domnul Molotov să-l informeze pe domnul Stalin că intenţionăm să înfiinţăm un al doilea front anul acesta."[73]

Ce însemna aceasta exact? Generalul Marshall nu era sigur că ar fi putut răspunde. Nici Roosevelt însuşi nu ştia. Dar oricât de subtil încercă preşedintele să treacă peste

această promisiune, înlocuind la un moment dat expresia „ne pregătim" pentru un al doilea front cu „să înființăm... anul acesta", se pusese într-o situație limită. Marshall încercă să intervină, explicând că trebuiau rezolvate probleme logistice serioase. Roosevelt părea să uite pericolul, sau să creadă că prin șiretenie ar putea schimba situația. Dar din discuția finală cu Molotov, la 1 iunie, era imposibil să-ți dai seama cum stăteau de fapt lucrurile.[74]

După un schimb de replici usturătoare referitoare la Finlanda, Roosevelt reveni la obligațiile speciale pe care fiecare dintre cele Patru Mari Puteri trebuia să și le asume după război. Rusia — sugeră el — va trebui să participe la un nou sistem de tutelare a tranziției dificile a teritoriilor coloniale spre independență. El menționă Indochina Franceză, Statele Malaieziene și Indiile de Est Olandeze. Ne-am putea întreba la ce se gândea Molotov în vreme ce Roosevelt turuia vesel până la capăt lista coloniilor ce urmau să intre sub supravegherea marilor puteri. Președintele se opusese oricărei tentative anglo-ruseşti de a discuta despre frontierele postbelice, ca fiind riscante pentru pacea viitoare și neconforme cu Carta Atlanticului. Dar ceea ce considerase că nu putea fi rezolvat în etape, la Londra, propunea acum global, tuturor celor Patru Mari Puteri. Trebuia realizată dezarmarea restului lumii, reorganizarea sistemului colonial și, în general, supravegherea evenimentelor cât mai îndeaproape cu putință, sau cel puțin așa se părea.

După o asemenea tiradă, nu e de mirare că Molotov mai insistă o ultimă dată pentru o promisiune concretă referitoare la al doilea front. Ei bine — întrebă Roosevelt cu șiretenie — se gândise oare Molotov că deschiderea timpurie a unui al doilea front ar putea însemna scurtarea convoaielor de ajutoare acordate Rusiei prin Legea Împrumutului și Închirierii? „Cu un sarcasm ce părea intenționat", ministrul de externe rus întrebă la rândul său ce s-ar întâmpla cu Rusia dacă

Moscova ar accepta scurtarea convoaielor şi totuşi nu s-ar deschide un al doilea front. Întrebă apoi chair mai insistent" „Care este răspunsul preşedintelui referitor la al doilea front?"

„Intenţionăm să înfiinţăm un al doilea front" — replică Roosevelt.[75] Nu specifică anume când, dar oricum răspunsul fusese inspirat, provenind din dorinţa de a salva o anumită imagine a păcii viitoare, chiar dacă soarta războiului era încă incertă. Dacă Roosevelt ar fi acceptat pur şi simplu o împărţire definitivă a lumii între Marile Puteri, ar fi putut încerca să împace concepţia „wilsoniană" a Departamentului de Stat cu metodele tradiţionale evidenţiate deja în proiectul tratatului anglo-rus. Dar modul de abordare a problemei de către Roosevelt, şi evoluţia concepţiei sale în timpul războiului sugerau că bâjbâia mereu în căutarea unei noi metode, care să poată realiza obiectivele wilsoniene prin creşterea încrederii în cadrul alianţei Marilor Puteri.

Harry Hopkins încercă să transmită ceva din această abordare, într-o scrisoare către ambasadorul Winant, din 12 iunie. Lucrurile merseseră bine cu Molotov — scria el. Molotov şi preşedintele se înţeleseseră „de minune". „Pur şi simplu. nu putem hotărî soarta lumii între noi şi britanici, fără a-i accepta şi pe ruşi, ca parteneri egali". Din această cauză, dacă lucrurile ar merge bine pentru chinezi, şi aceştia ar trebui consideraţi parteneri de discuţii. Epoca „poverii purtate numai pe umerii albilor" apusese.

Presa, care făcea multă vâlvă în jurul deschiderii celui de-al doilea front, relata toate acestea — continuă Hopkins. „Am impresia că unii britanici ascund ceva, dar în mare situaţia este cât se poate de bună."[76] Cititorii ziarului *Washington Post*, din 18 iunie, ar fi putut afla de la Walter Lippmann în ce consta esenţa înţelegerii încheiate la Londra, Washington şi Moscova, lucru pentru care istoricii au avut de aşteptat timp de patru decenii până să o găsească în arhive. Discutând despre negocierea tratatului anglo-rus; Lippmann

elogia ceea ce numea el politica „liberală" adoptată în cele din urmă de toate cele trei naţiuni:

Trebuie totuşi să înţelegem că politica liberală a devenit posibilă numai atunci când a fost limpede că Statele Unite se pregătesc să ac'ţoneze ferm şi constructiv în perioada postbelică. Dacă nu am fi făcut-o... nu am fi fost în măsură să ne exprimăm părerea referitor la ceea ce ar trebui să facă Rusia pentru a-şi asigura frontierele vestice din punct de vedere strategic... Îmbinând înarmarea cu diplomaţia, urzind împreună planul războiului şi pregătirile pentru pace, ne îndreptăm cu paşi siguri spre ţelul nostru.[77]

Patru zile mai târziu, Hopkins şi ambasadorul Maxim Litvinov fură văzuţi împreună la Madison Square Garden, unde avea loc o adunare pentru sprijinirea războiului rus. „Şi ce se mai aude cu trupele noastre de trei milioane de infanterişti împreună cu echipamentul lor mecanizat?" — întrebă Hopkins. „Doresc să asigur asistenţa că generalul Marshall, marele comandant al armatei noastre, nu pregăteşte aceşti oameni pentru jocuri de noroc. Al doilea front? Da, şi dacă va fi nevoie, al treilea şi al patrulea front, ca să strângem armata germană într-un cerc de oţel."[78]

Cu toate acestea, în timp ce Hopkins vorbea, anumite forţe zădărniceau posibilităţile lui Roosevelt de a stabili în termenii doriţi de el, şi de a se asigura că Europa va fi într-adevăr împărţită în zone de influenţă. La 9 iunie, preşedintele se întâlni cu amiralul Louis „Dickie" Mountbatten, trimis de Churchill pentru a-i pregăti vizita. Subiectul „lungii şi interesantei discuţii" era al doilea front. Mountbatten justifică punctul de vedere tipic britanic, afirmând că lipsa mijloacelor de debarcare şi prezenţa a douăzeci şi cinci de divizii germane în Franţa însemna că „nici o debarcare pe care am putea-o duce la bun sfârşit nu va dizloca trupele..."

Drept răspuns, Roosevelt îl rugă pe Mountbatten „să-i amintească primului ministru de înţelegerea încheiată cu ocazia ultimei sale vizite la Washington, că în cazul în care lucrurile ar lua, vara aceasta, o întorsătură foarte urâtă pentru ruşi, se va întreprinde o debarcare de sacrificiu în Franţa, pentru a-i ajuta". În această discuţie, Roosevelt dădu semne clare de suspiciune (mai mari decât cele împărtăşite de consilierii săi militari) cu privire la faptul că britanicii doreau să-l atragă spre strategia lor „periferică", răpindu-i astfel posibilitatea, chiar înainte ca America să-şi fi făcut simţită puterea, de a proiecta o pace americană. Relatarea de către Mountbatten a prezentării făcute lui Churchill asupra acestei convorbiri ilustrează aceste preocupări.

Am explicat că dumneavoastră [Roosevelt] aţi subliniat necesitatea ca soldaţilor americani să li se dea ocazia de a lupta cât mai curând posibil...

Am spus că aţi cerut asigurări privind disponibilitatea noastră de a profita de fisura apărută în moralul soldaţilor germani, debarcând în Franţa la toamnă...

Am subliniat că nu doriţi să trimiteţi un milion de soldaţi în Anglia numai pentru a afla, poate, că prăbuşirea totală a Rusiei a făcut imposibil atacul asupra Franţei. Am spus că aţi întrebat dacă n-am putea pune piciorul în Europa cândva, anul acesta, chiar şi în decembrie; în acest caz, veţi acorda cea mai mare prioritate producerii şi expedierii de nave de debarcare, echipament şi trupe...

Am arătat că nu agreaţi ideea de a trimite divizii din Anglia, de vreme ce din America oricum porneau alte trupe şi că aţi propus să lăsăm aproximativ şase divizii în Anglia, urmând ca şase divizii americane să fie trimise în locul lor, direct, să lupte în Africa de Nord...[79]

Când Churchill ajunse personal, presa vorbea despre „măsurile fulger" şi despre al doilea front. Mai sosiseră însă rapoarte referitoare la căderea Tobrukului sub ocupaţie germană, în Africa de Nord. Noi rapoarte din Washington începeau să sugereze că al doilea front va trebui să se limiteze acum la apărarea Egiptului. Nimeni nu era mai decepţionat de această perspectivă decât secretarul apărării Stimson. El nu anticipase căderea Tobrukului, dar se aşteptase ca Churchill să ridice o întreagă barieră de argumente împotriva ideii unui atac prin traversarea Mării Mânecii. Stimson îl îndemnă pe preşedinte (bucurându-se de asentimentul total al consilierilor săi militari) să nu „vorbească nimic despre vreun plan nou, nici măcar în şoaptă, unui prieten sau duşman," decât dacă aceasta ar ajuta în mod evident atingerii obiectivului de invadare a Franţei, „devenind astfel imposibil de interpretat drept o dovadă de îndoială sau şovăire..."[80]

Cu toate acestea, aşa cum se temuse, obiectivul se îndepărta. La 15 iulie, Stimson îi trimise preşedintelui o notă scrisă de mână şi o carte despre campania blestemată a primului război mondial, din Dardanele. Aceasta oferea o paralelă la „actualele tentative de diversiune faţă de operaţiunea Bolero [atacul propus prin traversarea Mării Mânecii] ale prietenilor noştri britanici... Vă rog să o citiţi neîntârziat şi *înainte de a lua hotărâri cu privire la modul în care veţi acţiona*".[81]

În jurnalul său, Stimson se plângea de „guvernul obosit şi defetist, care îşi pierduse spiritul de iniţiativă, zădărnicind ajutorul unei naţiuni tinere şi puternice, a cărei putere nu suferise încă de pe urma nici unui război".[82]

„Mă simt cumplit de demoralizat" — nota Hopkins în urma unui răspuns negativ dat de britanici, cu privire la atacul prin traversarea Mării Mânecii, în 1942. Roosevelt îşi trimise consilierii speciali şi pe generalul Marshall la Londra pentru a găsi o cale de a-şi ţine făgăduiala dată lui Molotov. Nu se miră prea tare de refuzul britanicilor — recunoştea preşedin-

tele într-o telegramă trimisă emisarilor săi — dar ei trebuia să găsească o alternativă de a folosi „forţele terestre americane în 1942", indiferent că acestea se vor desfăşura în Africa de Nord, Norvegia, Egipt, Munţii Caucaz sau chiar în Persia. Trebuie pur şi simplu, să se hotărască.[83]

Stimson era de părere că Roosevelt cedase prea uşor într-un punct esenţial şi îi trimise preşedintelui un memoriu în care îi atrăgea atenţia, aluziv, că lăsase Marea Britanie să-şi impună propria strategie militară pentru a salva imperiul.[84]

Roosevelt se înfurie la auzul propunerii lui Stimson, cu atât mai mult cu cât se temea de veridicitatea ei. Încăpăţânarea secretarului nu contribuia cu nimic „la ajutarea ruşilor ca să reziste în 1942" — se plângea el. Astfel Roosevelt hotărî declanşarea unui atac asupra Africii de Nord. Forţele americane nu vor mai debarca în Europa înainte de 1944. Multe erau motivele care ar fi pus sub semnul întrebării un atac prin traversarea Mării Mânecii în 1942. Dar campania din Africa de Nord avu drept consecinţă campania din Italia, în 1943, abătând gândirea strategică a lui Roosevelt de la obiectivele sale iniţiale, atât din punct de vedere militar cât şi politic. Britanicii salutară intervenţia lui Roosevelt din 1942, de reducere a tratatului anglo-rus la o alianţă militară, pe o perioadă de douăzeci de ani. Ei preferau să evite angajamentele politice de felul celor propuse de Stalin şi Molotov, în special referitor la Polonia. Dar până în 1944, atât Churchill cât şi Stalin vor susţine că tratatul lor, oricât de îngust ar fi fost, era suficient de cuprinzător pentru a le permite să decidă soarta Europei Centrale şi de Est.

Acest rezultat nu constituia o surpriză pentru unii observatori, ca de pildă pentru revista Time a lui Henry Luce, care prezisese că tratatul anglo-rus din 1942, deşi lipsit de clauze

politice, era menit să contrabalanseze dominaţia americană la masa tratativelor pentru pace. Şi Roosevelt înţelesese mizele care erau în joc, fapt pentru care era la fel de îngrijorat. Întrebarea pusă de Time îl apăsa şi pe preşedinte:

> *Cât de mult se datora încheierea pactului de către Marea Britanie opiniei recente a Partidului Conservator că, într-o lume în care Statele Unite deveneau pe zi ce trece tot mai puternice, un pact cu Rusia era o mişcare înţeleaptă, pentru păstrarea importanţei Europei în lumea de mâine?*[85]

Dintre toate pelerinajele la Washington, în primele luni de război, călătoria lui Molotov fusese probabil cea mai rodnică, cel puţin din punct de vedere diplomatic. El reuşise să determine trecerea diplomaţiei occidentale în defensivă. Dacă îşi amintea cu precizie mulţi ani mai târziu, se dusese la Washington ştiind bine că aliaţii occidentali nu erau capabili să deschidă un al doilea front în 1942. Britanicii fuseseră aproape gata să le recunoască frontierele, datorită incapacităţii lor de a lupta în Europa: acum ruşii emiteau pretenţii şi faţă de Roosevelt. „Acest fapt a fost foarte important pentru poporul nostru rus" — îşi amintea Molotov — pentru menţinerea moralului său, „pentru politică şi pentru presiunile exercitate împotriva lui". Indiferent dacă, după trecerea primejdiei, lauda de sine a lui Molotov cu privire la „triumful" său era justificată sau nu, preşedintele resimţea tensiunile. În curând, el începu să-şi reanalizeze opoziţia faţă de politica lui Churchill referitoare la ţările baltice, subliniind totuşi că pusese capăt unor negocieri politice premature.[86]

6. CÂNTĂRIND SFINXUL RUS

Sunt impresionat de aprecierea potrivit căreia asistenţa economică reprezintă una dintre cele mai eficace arme pe care le avem la dispoziţie, pentru influenţarea evenimentelor politice europene în direcţia pe care o dorim, precum şi pentru împiedicarea dezvoltării sferei de influenţă a Uniunii Sovietice asupra Europei de Est şi în Balcani.

Ambasadorul Averell Harriman, 1944[1]

„La începutul anului 1943" — consemna Cordell Hull în ale sale *Memoirs* — „Rusia părea tuturor naţiunilor lumii un sfinx, afară de faptul că rezista, luptând eroic."[2] Rezolvarea enigmei, mai precis sarcina de a descoperi atitudinea Rusiei faţă de planurile postbelice americane şi de a determina Kremlinul, într-un fel sau altul, să coopereze, îi revenea lui Hull, în calitate de şef al Departamentului de Stat. Cu toate acestea, Roosevelt nu dorea să-l implice pe Hull în discuţiile celor Trei Mari Puteri cu privire la strategia de război, ca şi cum hotărârile luate la aceste întruniri nu ar fi determinat planurile postbelice. Desemnat ca şef al planificării economice pentru pace, Hull trebui să se bizuie pe mici frânturi de informaţii, deoarece Roosevelt păstra un control atent asupra oricărei probleme care avea legătură cu relaţiile sovieto-americane.

Nu se poate spune că deznodământul fu fericit. Indignaţi de atitudinea preşedintelui, politicienii de la Departamentul de Stat (şi alţii) deveniră cu atât mai bănuitori faţă de ceea ce spunea şi făcea Roosevelt, de dragul Marii Alianţe. Mai rău încă, Roosevelt îşi luase demult obiceiul nefericit de „a debarca" agenţii însărcinaţi special cu urmărirea relaţiilor

sovieto-americane. Astfel se petrecuseră lucrurile cu William C. Bullitt, în anii 1930, când se punea problema unei posibile colaborări împotriva Japoniei, şi tot astfel se întâmplă, la mijlocul războiului, cu Averell Harriman, când tocmai se discuta un plan concret de ajutor din partea americanilor, pentru reconstrucţia Rusiei după război.

Cu toate acestea, ar fi o greşeală să tragem concluzia că preşedintele şi secretarul său de stat aveau păreri diferite în ce priveşte punctul central al viitoarelor relaţii sovieto-americane. După părerea ambilor, Stalin avea de ales între două posibilităţi, şi anume.

> *prima, izolarea care ar fi urmat ajustării unor teritorii de-a lungul frontierelor Rusiei şi păstrării de către aceasta a armamentului greu; a doua, în integrarea Rusiei ca parte a întregii lumi şi în îndeplinirea tuturor responsabilităţilor sale, conform unei politici sănătoase şi practice de cooperare internaţională.*[3]

Dacă Rusia alegea prima alternativă, separând după război Europa de Est şi zona balcanică de restul economiei mondiale, aceasta nu numai că avea să fie o povară cumplită pentru planurile de reconstrucţie, oricare vor fi fost ele, dar, în concepţia lui Hull, va recrea lumea anilor 1930, cu toate implicaţiile sale. Nu problema economică în sine a pieţelor din Europa de Est îi îngrijora atât de mult pe politicienii americani, cât economia politică a ordinii postbelice.

Preşedintele prefera ceea ce s-ar fi putut numi o abordare a sovieticilor în două etape. Era convins că perioada de importanţă crucială a tranziţiei de după război, trebuia folosită pentru instaurarea încrederii între Cele Trei Mari Puteri. Se presupunea că, pe măsură ce ar creşte încrederea, tendinţa acţiunilor unilaterale ar dispărea de la sine. Efortul de a face

concesii în scopul liniştirii lui Stalin în timpul războiului avea să fie răsplătit după încheierea tranziţiei spre o lume mai deschisă. Trebuie să recunoaştem că toate acestea îi erau cam neclare lui Roosevelt. Totuşi, înţelegerea abordării în două etape explică de ce preşedintele aprobase atitudini aparent contradictorii, de pildă în cazul pretenţiilor emise de Rusia asupra frontierelor sale din 1941.

Deşi ei începuseră să se gândească la mecanismele de revigorare a economiei, abordarea problemelor sovieticilor nu devenea cu nimic mai clară.

Metoda lui Roosevelt depindea de păstrarea unor puternice legături personale între Cele Trei Mari Puteri. Ce s-ar fi întâmplat în cazul în care planificarea postbelică ar fi contravenit necesităţii de armonie? Preşedintele putea să amâne luarea unor hotărâri, cu condiţia să nu ajungă în situaţie de a risca atât Marea Alianţă, cât şi planificarea postbelică.

Pe de altă parte, Roosevelt avea în mod sigur dreptate să creadă că adeseori „planificatorii" nu ţineau seama de lumea reală, ci numai de abstracţiuni. În problema cheie a sferelor de influenţă, importantă şi pentru planificarea economică, şi pentru cea politică, preşedintele se eschivase. În ciuda declaraţiilor sale publice împotriva sferelor de influenţă, şi a intervenţiei sale în negocierile asupra tratatului anglo-rus, preşedintele îşi exprimase personal faţă de Molotov punctul de vedere referitor la responsabilităţile ce reveneau Celor Patru, într-o lume a dezarmării care nu se aplica însă marilor puteri. Atât Marea Britanie cât şi Rusia priveau „ridicarea" statutului Chinei cu scepticism şi îngrijorare: scepticism referitor la capacitatea Chinei de a juca un rol atât de important şi îngrijorare cu privire la faptul că America spera să se folosească de „votul" Chinei pentru a obţine o majoritate în discutarea oricărei propuneri americane.

Lui Roosevelt îi plăcea să prezinte mici schiţe ale unei Organizaţii a Naţiunilor Unite aşa cum şi-o imagina el. Aceasta ar fi urmat să aibă trei organisme — îi spuse el odată Lordului Halifax: o adunare generală a tuturor membrilor, un comitet executiv al Celor Patru şi un consiliu consultativ, format din reprezentanţi zonali aleşi, care ar fi trebuit să se întâlnească periodic cu Cei Patru, în momente de criză. Roosevelt propunea ca adunarea să se întrunească anual, pentru a da posibilitatea „micilor puteri... să-şi spună păsurile". Pe de altă parte, comitetul executiv urma să „ia cele mai importante hotărâri şi să conducă forţele politice ale Naţiunilor Unite". Rămânea de văzut dacă această schemă corespundea efortului real de a reda independenţa coloniilor sau urmărea numai un aranjament mai special de împărţire a lumii în sfere de influenţă.

Roosevelt se lăsa furat de aceste „instrucţiuni" improvizate, propunând de pildă ca francezii să părăsească Dakarul şi Bizerte-ul, din Africa, pentru a lăsa Statele Unite şi Marea Britanie să devină poliţiştii Naţiunilor Unite. Ambasadorul Halifax se întrebă dacă nu cumva preşedintele era „prea aspru cu francezii". Ba da, era — recunoştea Roosevelt —, dar fără îndoială că „Franţa va cere un ajutor în schimbul căruia va pune anumite teritorii ale sale la dispoziţia Naţiunilor Unite".[4]

În cursul acestei discuţii, Sumner Welles îi aminti preşedintelui că le promisese francezilor restituirea integrală a imperiului, la sfârşitul războiului. Roosevelt pară, spunând că se referise numai la Africa de Nord, dar că în orice caz „această poziţie ar putea fi rectificată, în procesul de clarificare a lucrurilor după război".

Planificatorii de la Departamentul de Stat se temeu că preşedintele lăsa prea multe lucruri de „rectificat" la sfârşitul războiului. Trebuia să existe o bază — argumentau ei — dincolo de discuţiile care se purtau între Cei Trei. Teama cea

mare a Departamentului de Stat era că, dacă tranziția nu era bine condusă, Statele Unite vor cădea în „izolaționism", mai ales dacă aliații Americii din timpul războiului duceau politici independente. Consecințele primului război mondial și decepția americanilor față de „tratatele secrete" (reversul sferelor de influență) stăruiau mereu prezente în memoria celor de la Departamentul de Stat. Secretarul Hull reprezenta, desigur, aripa „wilsoniană" a Partidului Democrat, „internaționalistul" care se temuse întotdeauna că adepții planului „New Deal" vor exagera în sensul autosuficienței economice și al planului național. Hull aștepta ocazia. Rezistase primului val al curentului „New Deal" iar când izbucni războiul se simți îndreptățit să-și mențină concepția fundamentală cu privire la necesitatea existenței unei legături între căile comerciale deschise și o lume pașnică.

Cămila este un animal rumegător — îi plăcea lui Hull să le spună colegilor săi de la Departamentul de Stat, după atacul de la Pearl Harbor — încet la mers și greoi. Dar în final cară mult mai multă greutate decât toți măgarii! Când discutăm despre planificarea economică postbelică, nu trebuie să dispreţuim această luptă în interiorul administrației, care decurge din planul New Deal. Faptul că războiul a pus capăt discuțiilor despre „izolaționism" nu însemna cel puțin nu pentru secretarul Hull — că acestea nu vor reapărea după obținerea victoriei. Hull avea să-și verifice chiar amintirile despre polemica din țară, discutând cu V. M. Molotov, cu ocazia Conferinței miniștrilor de externe de la Moscova, din 1943. Secretarul introdusese o listă lungă de măsuri pentru punerea bazelor lumii postbelice, reușind în cele din urmă să-l „rețină" pe ministrul de externe sovietic pentru a-i afla părerile. Molotov declară că după părerea sa era important să se ajungă la un acord. Apoi făcu o pauză, ca și cum ar fi înțeles brusc de ce era Hull atât de hotărât, și spuse:

Ţara dumneavoastră a pus capăt izolării, nu-i aşa, domnule secretar?

Da, aşa este. Şi ţara dumneavoastră a pus capăt izolării, nu-i aşa, domnule ministru?

Molotov zâmbi şi recunoscu că aşa era.[5]

„După război" — continuă Hull, profitând de ocazia oferită de Molotov — „puteţi urma calea izolării, dacă doriţi, înghiţindu-vă toţi vecinii. Dar aceasta ar fi opera dumneavoastră. Când eram mic, cunoşteam un bătăuş în Tennessee. Obişnuia să obţină lucruri bătând şi înşelând alţi băieţi. A sfârşit prin a nu mai avea nici un prieten pe lume."[6]

Pentru americani, aceasta reprezenta cea de-a doua lor şansă de a îndrepta lumea. Părea să nu mai existe o alta. Avea să fie irosită? Da, dacă britanicii continuau şi după război sistemul splendidei izolări, stabilit la Ottawa.[7] Şi aceasta s-ar putea întâmpla dacă Rusia i-ar determina pe ceilalţi să accepte o lume postbelică împărţită în sfere de influenţă.[8] Dacă s-ar întâmpla oricare din aceste lucruri, atunci ar exista toate motivele să ne temem de renaşterea naţionalismului economic în alte părţi, chiar şi în Statele Unite, sub forma unui supraprogram New Deal.

Pe scurt, dacă nu se luau măsuri din timpul războiului pentru a se asigura că aceste lucruri nu se vor întâmpla, politica nu va ajunge la ceea ce Roosevelt numea etapa a doua. În aceasta consta suprapunerea diplomaţiei economice pe cea politică. Pe de altă parte, în ciuda temerilor lui Hull referitoare la modul în care Roosevelt înţelegea legăturile dintre angajamentele politice şi problemele economice, mulţi foşti adepţi ai planului New Deal fură de acord cu analiza făcută de secretar.[9] Poate unul dintre cei mai importanţi politicieni care credeau în Puterea Raţiunii, asistentul secretar de stat Adolf Berle, era ferm în această privinţă. „Principiul organizator" al Europei postbelice — scria acesta în jurnalul

său la 27 octombrie 1942 — „va urma fie direcţia lui Stalin, fie pe cea liberală şi individualistă."[10]

Nu erau speranţe ca Rusia să renunţe la „sistemul" său comunist de a face comerţ de stat în străinătate şi de a impune monopoluri guvernamentale în ţară. Nimeni de la Washington nu spera aceasta. Dar ceea ce se spera totuşi era găsirea unei formule de-a realiza anumite obiective, cum ar fi constrângerea Rusiei de a-şi respecta „obligaţiile" ce-i revin, precum şi disponibilitatea de a participa (oricât de pasiv) la restaurarea economiei mondiale, după principii capitaliste liberale.

Mai mult decât atât, experienţa anilor 1930 îi învăţase pe Hull şi pe subalternii săi că Rusia nu părea să devină un debuşeu major pentru mărfurile americane. Visul unei pieţe de un miliard de dolari, despre care vorbise Maxim Litvinov la Conferinţa asupra problemelor economice de la Londra, din 1933, nu se împlinise niciodată. Tendinţa Rusiei spre autosuficienţă, lipsa de interes a americanilor pentru produsele ruseşti, precum şi nesfârşitele dispute privind hotărârile luate cu prilejul negocierilor pentru stabilirea relaţiilor diplomatice, toate acestea avură un efect de slăbire a relaţiilor economice. În 1938, ultimul an dinaintea războiului, Rusia cumpărase aparatură americană în valoare de aproximativ optzeci de milioane de dolari, pe care Statele Unite o exportase în anul acela.[11]

Diplomaţii americani şi în special înflăcăratul de odinioară William C. Bullitt, primul ambasador al S.U.A. în Uniunea Sovietică (1933—1936), dădură o interpretare sinistră eşecului diplomaţiei economice antebelice.[12] Într-un discurs din 1934, ţinut la Camera de Comerţ din Philadelphia, ambasadorul Bullitt descrisese Uniunea Sovietică drept un „continent plin de bogăţii minerale tot atât de mari, sau chiar mai mari decât cele ale Statelor Unite, un continent cu o populaţie de 170.000.000 de locuitori... Puţine sunt produsele americane

de care Uniunea Sovietică să nu aibă nevoie."[13] Dar în toiul despărţirii de conducătorii sovietici şi de strategiile lor, Bullitt avertiză printr-o depeşă diplomatică celebră că va veni vremea când Rusia va deveni „un factor primejdios în domeniul comerţului exterior".

Ea încearcă, pe cât posibil, să nu depindă de nimeni şi îşi va exercita fără milă monopolul asupra comerţului, obligându-şi duşmanii să vândă la preţuri mici şi aducându-le astfel prejudicii... Va încerca să instaureze un haos cât mai mare în economiile ţărilor capitaliste, în speranţa că mizeria va da naştere revoluţiei comuniste.[14]

Cordell Hull sintetizează aprecierile antebelice ale Departamentului de Stat cu privire la sovietici, într-o scurtă propoziţie: „Prezintă tot atâta încredere ca şi Jesse James".[15] Prin aceste câteva cuvinte, Departamentul îşi menţinea scepticismul referitor la relaţiile economice sovieto-americane în sine, precum şi cu obiective viitoare; dimpotrivă, Casa Albă vedea în astfel de măsuri luate în timpul războiului, ca de pildă Legea Împrumutului şi Închirierii, posibilitatea stabilirii unui climat prielnic pentru relaţiile economice şi politice postbelice.

Cauzele care determinaseră hotărârea de a trimite ajutoare în Rusia, conform Legii Împrumutului şi Închirierii, au fost deja menţionate: merită însă amintit faptul că Roosevelt se gândise la sovietici atunci când respinsese încercările de-a exlude Moscova din program.[16] Cu toate acestea, în primele săptămâni care urmară atacului german asupra Rusiei, preşedintele preferă alte modalităţi de a trimite ajutoare. La conferinţa de la Casa Albă, ţinută cu ambasadorul Konstantin Umanski, se stabili că primul ajutor pe care urma să-l primească Rusia va fi dat de Corporaţia Financiară pentru

Reconstrucţie şi va consta într-un sistem mixt de aranjamente de schimb barter şi de creditare.

La această conferinţă, Roosevelt îi arătă ambasadorului rus teama sa de a acorda prea repede ajutor prin Legea Împrumutului şi Închirierii, „datorită nepopularităţii Rusiei în rândul unor grupuri mari de americani, care se bucurau de o mare putere politică în Congres... Dacă Moscova ar putea determina schimbarea imaginii sale în ochii americanilor, acordând libertatea religiei, aceasta ar avea, probabil, un efect educativ pozitiv... înainte ca acordarea dreptului de ajutor prin Legea Împrumutului şi Închirierii să fie discutată în Congres..."[17]

Şi totuşi, înainte de sfârşitul anului, unii dintre coordonatorii Programului Împrumutului şi Închirierii vorbeau despre „nevoia de a avea în Rusia un prieten adevărat şi un client pentru perioda postbelică". Generalul John Burns, şeful comitetului de protocol pentru sovietici, îi înmânâ lui Harry Hopkins un lung memoriu asupra relaţiilor cu Rusia, în octombrie 1942, care se încheia cu următoarea concluzie:

> *Nevoia Rusiei pentru produsele americane, în perioada postbelică, va fi extrem de acută. Rusia va trebui nu numai să se restabilească după pierderile suferite în rezerva de locuinţe, industrie, materii prime şi agricultură, dar va trebui să asigure resursele necesare progresului inevitabil, conform standardelor de viaţă care vor rezulta după război.*[18]

Apariţia unui atare mod de gândire în rândul unor membri ai guvernului le dădu strategilor de la Departamentul de Stat fiori de groază. Ei văzură în această interpretare exact atitudinea greşită, ce nu trebuia adoptată în relaţiile cu Rusia. Ambasadorul Bullitt, care îşi începuse cariera în 1933 ca

persoană desemnată de Roosevelt pentru a ţine piept Departamentului de Stat şi care urma să ajute Rusia, se opunea acum celor care insistau că cea mai importantă sarcină a politicii americane consta în înfrângerea neîncrederii sovieticilor. Sugerând că „liberalii" cu această orientare se lăsau înşelaţi de propaganda Kremlinului, realizată cu sprijinul partidelor comuniste străine. Bullitt îi scrise preşedintelui la 29 ianuarie 1943, pentru a-l îndemna să încerce să obţină o întrevedere cu Stalin.

Bullitt îi aminti lui Roosevelt că, în discuţiile lor frecvente ajunseseră la concluzia că soarta lui Wilson la Paris fusese rezultatul unei aşteptări mult prea îndelungate. Odată ce Germania s-ar preda — continua el — influenţa americană asupra Rusiei ar dispărea, şi în locul unui echilibru de forţe postbelic în Europa, va apărea un Echilibru al Neputinţei. Cei ce vedeau în Rusia un debuşeu pentru produsele americane vor fi extrem de dezamăgiţi, deoarece sovieticii intenţionau să retragă Europa de Est şi, în final, întreaga Europă (dacă le reuşea planul), din circuitul economiei mondiale.

> *Reprezentanţii noştri diplomatici de la Moscova au fost asiguraţi în repetate rânduri de către guvernul sovietic că acesta nu va renunţa la monopolul absolut asupra comerţului exterior, deoarece renunţarea ar însemna prăbuşirea întregului sistem sovietic al economiei dirijate de stat. Prin urmare, ştim că zonele anexate de către Uniunea Sovietică vor fi retrase, ca şi până acum, din circuitul comercial firesc dintre naţiuni, pe care politica noastră trebuie să-l promoveze.*[19]

Ce trebuia să facă preşedintele? El trebuia să insiste să se întâlnească cu Stalin. „Folosind vechea metodă a măgarului, morcovului şi bâtei, l-aţi putea determina pe Stalin

să acţioneze în direcţia dorită de noi." La aceasta s-ar putea adăuga ameninţări de încetare a ajutorului acordat prin Programul Împrumutului şi Închirierii, sau refuzul de a sprijini reconstrucţia Rusiei, în semn de avertisment că Statele Unite ar putea fi puse în situaţia de a-şi concentra eforturile în lupta împotriva Japoniei, în locul Germaniei.[20]

Până atunci, Churchill dusese o politică diplomatică proprie, care propunea relaţii între Cele Trei Mari Puteri. De fapt, Roosevelt nici nu apucase să strecoare vreun cuvânt. Primul ministru venise la Washington imediat după atacul de la Pearl Harbor, pentru a-l determina pe Roosevelt să adere la concepţiile sale strategice, iar în august 1942 întreprinsese o dificilă călătorie la Moscova, pentru a-i spune lui Stalin că în anul acela nu se va deschide un al doilea front. Înfrângerile militare suferite de britanici, şi lipsa de nave de debarcare, precum şi alţi factori, făceau ca până şi cel mai mic atac pe continent să devină imposibil. Potrivit relatărilor primului ministru, „faţa lui Stalin se încruntă toată". În Franţa nu exista nici măcar o singură divizie germană mai importantă, bombăni el. Această observaţie provocă o discuţie în contradictoriu, referitoare la sursele de informaţii secrete şi altele. Dar până la sfârşitul anului „promise primul ministru — vor ataca Africa de Nord. Operaţiunea „Torch"* — spuse el — va contribui la realizarea unor lucruri mai importante în Europa, în 1943. Luând o bucată de hârtie, Churchill desenă un crocodil, pe care îl numi Europa, şi îi arătă lui Stalin ceea ce el numea „pântec moale". Vom ataca acolo exact în timp ce îi vom „ataca botul puternic".[21]

Stalin deveni mai interesat. „Îşi imaginä întreaga scenă într-o sclipire" — îşi amintea Churchill de reacţia lui Stalin.[22] „Fie ca această operaţiune să reuşească" — spuse el. Ce

---

* Torţa (l. engleză) — (N. trad.)

Ltceva observa însă Stalin? Observase mai întâi că primul ministru avea girul lui Roosevelt în problemele strategice: observase că Churchill considera posibilă plasarea forţelor militare în Europa de Sud-Est; în fine, observase că negocierile viitoare asupra sferelor de influenţă vor depinde de poziţiile militare. Luând promisiunea lui Churchill, cu privire la stabilirea unui al doilea front în 1943, drept un angajament solemn, indiferent dacă se realiza sau nu în anul acela, Stalin putea cel puţin să facă presiuni morale asupra aliaţilor occidentali, cu ocazia conferinţei pentru pace.

De aceea, în discuţiile ulterioare, Stalin revenì de mai multe ori la problema celui ce-al doilea front, adeseori într-un nod jignitor, care-l făcu pe primul ministru să se întrebe care era cauza acestor schimbări bruşte de atitudine. Dar prin aceste plângeri, conducătorul sovietic pregătea terenul pentru viitoarele revendicări politice. Churchill înlăturase de multe ori criticile ruşilor, reproşându-i lui Maiski faptul că pe vremea pactului sovieto-nazist Marea Britanie rămăsese singură: acum Stalin făcea comentarii jignitoare asupra refuzului britanicilor de-a înfrunta armata germană pe câmpul de luptă.

Într-o manieră ocolită, Churchill ridicase şi alte probleme, referitoare la Europa de Sud-Est şi Turcia, în timpul vizitei sale la Moscova, dar Foreign Office-ul insista asupra formării unei confederaţii balcanice în perioada care mai rămânea până la sfârşitul anului. Aceasta părea să-i irite pe ruşi într-un moment nepotrivit. Cu toate acestea, toţi supravegheau cu atenţie acţiunile ambasadorului sovietic faţă de guvernele aflate în exil la Londra. Se bănuia că acestea încercau să anuleze diplomaţia plină de tact, promovată de Foreign Office pentru înfiinţarea confederaţiei.[23]

La încheierea cu succes a operaţiunii „Torch", Churchill şi Roosevelt se întâlniră la Casablanca în ianuarie 1943, pentru a stabili următoarele măsuri strategice de război. Preşedintele încercase să-l determine pe Stalin să ia parte la

aceste discuţii, menţionând chiar conducătorului rus ideea unei întâlniri tripartite, înainte de a încerca să afle părerea veşnic întreprinzătorului Churchill. Multe lucruri ar fi luat altă întorsătură dacă Stalin ar fi răspuns invitaţiei lui Roosevelt. Dar el nu o făcu, preferând să rămână acasă, indiferent de consecinţe, şi să joace până la capăt rolul victimei.

Consilierii lui Roosevelt se săturaseră, de asemenea, de a fi obligaţi să urmeze strategia britanică şi veniră la Casablanca hotărâţi să nu-i mai ducă trena lui Churchill. Dar nici aceasta nu se întâmplă. Britanicii aduseseră nave întregi de documente — bombăni un diplomat american — în sprijinul propunerii lor pentru o strategie unică în întreaga zonă a Mării Mediterane, care ar amâna înfiinţarea unui al doilea front pentru mai mult de un an.[24]

Cea mai celebră declaraţie făcută în cadrul Conferinţei de la Casablanca fu pronunţarea dramatică de către Roosevelt a concluziei că aliaţii nu vor accepta nimic altceva decât „predarea necondiţionată" a naţiunilor Axei. La vremea respectivă, aceasta fusese controversată, rămânând şi după război. Churchill şi Roosevelt discutară despre declaraţie, primul întrebându-se dacă Italia n-ar trebui scutită de aplicarea unor termeni atât de tranşanţi. Preşedintele dorea în mod clar să-l asigure pe Stalin, care — spunea el consilierilor săi militari înaintea conferinţei — „se simţea părăsit", că nu va exista o pace separată în Occident.[25]

Harry Hopkins era vizibil nemulţumit de hotărârile militare luate la Casablanca. „I-am spus" — relată el o conversaţie a sa cu Churchill — „că mi se părea un efort foarte mic din partea ţărilor noastre, pentru 1943".[26] În special — se pare că adăugase el — având în vedere veştile de pe frontul de est. După cinci luni de lupte la Stalingrad, armata germană fusese obligată să capituleze. Aceasta reprezentase „bătălia decisivă" a războiului european, recunoscută ca atare atât în capitalele Aliaţilor, cât şi în cele ale Axei. Rusia supravieţuise

atacului furios al lui Hitler. Se confruntaseră două armate de mai mult de un milion de oameni fiecare şi ruşii câştigaseră. Stalin dorea un contraatac rapid pe tot frontul, ceea ce se dovedi o greşeală costisitoare, dar bătălia de la Stalingrad ştersese definitiv din mintea oamenilor ideea că pacea putea fi numai o problemă anglo-americană.[27]

Potrivit însemnărilor istoricului militar John Erickson,

Din punct de vedere politic, bătălia de la Stalingrad reprezenta o victorie cu consecinţe de durată, asemeni unui fitil care arde încet, influenţând cursul ulterior al războiului, atât pe frontul de est, cât şi în general. Dacă bătălia de la Potlava din 1709 a transformat Rusia într-o putere europeană, atunci lupta de la Stalingrad a făcut din Uniunea Sovietică o putere mondială.[28]

Fitilul ardea deja prea repede, din punctul de vedere al lui Churchill. Imediat după Conferinţa de la Casablanca, primul ministru plecă să-i convingă pe turci să intre în război sub aripa protectoare a Occidentului. Ministrul de externe Eden avea îndoieli serioase asupra rezultatului acestei misiuni, „de a pătrunde în Balcani, cu sprijinul Turciei, vechiul duşman al ruşilorÎ, înainte ca aceştia să ajungă ei înşişi acolo"[29] Dar căzu de acord cu colegii săi de la Foreign Office, care erau nerăbdători acum să urmeze planul înfiinţării unei confederaţii balcanice, în scopul de a controla orice acţiune viitoare a ruşilor. Am putea avea de jucat una sau două cărţi — observă Orme Sargent — în ciuda avantajelor pe care le au sovieticii în zonă. La sfârşitul războiului, în Balcani s-ar putea afla o armată anglo-americană, înaintând cu greu prin „pântecele moale" al crocodilului; Turcia ar putea fi o ţară beligerantă, iar „noi şi americanii vom controla acţiunile de ajutorare, care vor hrăni populaţia muritoare de foame de pretutindeni..."[30]

Oficialităţile de la Foreign Office erau atât de nerăbdătoare să pună în practică ideea confederaţiei, încât se făcu o încercare de abordare a Turciei, la scurt timp după vizita lui Churchill. Istambulul o interpretă ca pe o promisiune că li se ceda rolul de conducător. Unele vorbe ajunseră la urechile ruşilor iar Molotov declară răspicat că guvernul său nu agrea această idee. Eden dădu imediat înapoi. „Multe vor depinde de propria noastră ocupaţie a zonei" — afirmă el într-un memoriu referitor la Europa postbelică, adresat cabinetului.[31]

Când ministrul de externe sosi la Washington la începutul anului 1943, Roosevelt îl rugă deschis să-şi spună părerea despre „teoria lui Bullitt, potrivit căreia guverul sovietic era hotărât să stăpânească întreaga Europă prin forţa armelor, sau prin forţa propagandei comuniste". Eden reacţionă mult mai violent, răspunzând că „cel mai înţelept şi mai util lucru" ar fi să cultive „cât mai mult cu putinţă prietenia şi încrederea guvernului sovietic, pentru a deschide calea cooperării internaţionale..."[32]

Era imposibil de spus dacă temerile lui Bullitt erau justificate; totuşi „ar trebui să nu ne înrăutăţim situaţia şi să încercăm să lucrăm cu Rusia..." Roosevelt era de acord, adăugând că nu-l deranjau nici pretenţiile Rusiei asupra statelor baltice. „Spera într-un plebiscit, dar nimeni „nu va fi în stare să o scoată de acolo cu forţa". De asemenea, nu vedea vreo dificultate în acceptarea revendicărilor Rusiei referitoare la Finlanda, şi nici a liniei Curzon*, ca viitoare frontieră de răsărit a Poloniei.[33]

Specialiştii de la Foreign Office observară că Roosevelt părea „să se fi apropiat foarte mult de concepţiile noastre

---

* Linie de demarcaţie propusă de George Nathaniel Curzon, marchiz de Kedleston (1859—1925) şi ministru de externe britanic între anii 1919—1924, în vederea opririi ofensivei Armatei Roşii în Polonia (N. trad.).

referitoare la Uniunea Sovietică". Poate chiar prea mult, ţinând cont de disputele noastre de la Londra. „Ar fi desigur imposibil să începem negocierile cu ruşii în sensul acesta" — avertiză Frank Roberts de la Foreign Office — „înainte ca efortul militar occidental să-l egaleze pe cel al ruşilor, în ochii naţiunilor ocupate din Europa".[34]

Atenţia manifestată de specialiştii de la Foreign Office faţă de începutul unor dezbateri americane, constitui subiectul editorialului semnat de Walter Lippmann, la 1 aprilie 1943. Multe personalităţi acordau o deosebită atenţie articolelor bine documentate ale eruditului iar în acest editorial el analiza concepţiile ferme ale lui Bullitt. El avertiză că, potrivit unor semne clare părerile lui Bullitt câştigau teren (mai ales în rândul specialiştilor de la Departamentul de Stat). Izolaţionismul de după primul război mondial — sublinia Lippmann — reprezentase o reacţie faţă de teama că Statele Unite se implicau într-un angajament de anvergură faţă de *status quo*. Articolul X al Actului de Constituire a Ligi Naţiunilor, care se referea la obligaţia expresă de a se opune rezistenţă agresiunilor şi agresorilor, îi determinase pe oameni să aleagă între implicarea în toate neînţelegerile din Europa şi retragerea într-o atitudine de rezervă. O nouă reacţie izolaţionistă era inevitabilă — continua el — în cazul în care Washingtonul insista să impună principii generale şi judecăţi preliminare tuturor problemelor, în conformitate cu anumite norme abstracte.

Mai presus de toate — conchidea Lippmann — politicienii americani „n-ar trebui să inducă în eroare şi alte guverne, lăsându-le sau încurajându-le să creadă că pot adopta o strategie ce poate fi urmată numai cu sprijinul permanent armat al Statelor Unite... Este de datoria noastră să le spunem limpede Aliaţilor noştri... că trebuie să găsească o formulă care să menţină echilibrul, fără a recurge la intervenţia permanentă a Statelor Unite."[35]

Lippnamm devenise un cu totul alt om față de cel care. cu un an în urmă, îl lăudase pe Roosevelt pentru că salvase Carta Atlanticului de diplomația anglo-rusă. Şi se părea că şi Roosevelt devenise un alt om. Indiferent ce îl impresionase pe președinte în lunile care urmaseră Conferinței de la Casablanca şi bătăliei de la Stalingrad, în mintea şi sufletul său se dădea o luptă evidentă. Cu adevărat alarmat acum, Bullitt reluă ofensiva în mai 1943, repetându-şi recomandările anterioare şi adăugând:

Cel mai ciudat fenomen al perioadei actuale îl constituie faptul că, în timp ce forța noastră militară crește vizibil, influența noastră politică asupra lumii slăbește. Vă amintiți observația lui Napoleon, potrivit căreia Wellington a câștigat la Watterloo deoarece nu realizase că era înfrânt? Noi ne aflăm în situația inversă. Pierdem conducerea lumii, deoarece nu ne dăm seama că am dobândit putere asupra ei.[36]

Spre sfârşitul primăverii anului 1943, odată cu dizolvarea Cominternului de către Moscova, temerile lui Bullitt păreau să fi dispărut. Acum ştim că manipularea partidelor comuniste străine de către sovietici nu încetase; dar deciziile luate la vremea respectivă de către Washington se bazau în primul rând nu pe un optimism exagerat cu privire la obiectivele postbelice ale ruşilor, ci pe cu totul alte temeiuri. Politicienii considerau că un efort general de a opri înaintarea ruşilor în Balcani ar fi dus la invadarea Germaniei de către Armata Roşie, ceea ce constituia cheia dominației postbelice în Europa. O confruntare în Balcani ar mai fi însemnat şi implicarea Statelor Unite în zona de cea mai mică importanță pentru obiectivele de război americane; pe de altă parte, rămânând în rezervă, creau un precedent, lăsând partenerilor lor libertatea de a aborda probleme critice, într-o manieră incoerentă.[37]

Una dintre modalităţile de trecere prin perioada de tranziţie era cea sugerată iniţial de Averell Harriman, pornind de la Legea Împrumutului şi Închirierii şi terminând cu ajutorul acordat pentru reconstrucţia postbelică. Dar Hull nu întrezărea nici un indiciu că ruşii ar fi fost interesaţi de programul său de refacere a sistemului economic mondial.

Hull făcu presiuni asupra lui Eden în privinţa aparentului dezinteres manifestat de Rusia pentru cooperarea postbelică. încercând, de pildă, să-l convingă de faptul că multă lume, nu numai Bullitt, spunea că Moscova va lua „ceea ce va dori fără a se consulta cu nimeni". Ministrul de externe avu o atitudine aproape frivolă, răspunzând laconic că între timp Rusia ucidea germani. Ştim cu toţii asta — izbucni la rândul său Hull — dar dacă Rusia nu menifestă nici un interes pentru eforturile noastre reunite, de a promova pacea şi stabilitatea economică „bazată pe o politică comercială liberală... nu vom obţine nimic, cu excepţia faptului că Rusia şi Marea Britanie vor fi înlăturat Germania."[38]

La începutul primăverii anului 1943, Roosevelt încă mai spera să-l convingă pe Stalin că nevoia sa de securitate putea fi asigurată fără violarea Cartei Atlanticului. Un articol inspirat, referitor la planurile lui Roosevelt, semnat de Forrest Davis în *Saturday Evenind Post*, punea întreaga responsabilitate pentru menţinerea armoniei între Cei Trei pe umerii Moscovei. Enigma zilei se rezuma la ceea ce intenţiona Rusia să facă cu noua sa forţă militară. În cazul în care Stalin opta pentru colaborare, se puteau pune bazele pentru o lume postbelică civilizată; altminteri, aliaţii occidentali vor fi, fără îndoială, nevoiţi să revină la un sistem al echilibrului de forţe, condus de americani.

Adoptând un punct de vedere realist, neutopic — continua Davis — preşedintele rămânea încrezător în posibilitatea încheierii unui acord între marile puteri. Numitorul comun l-ar constitui nevoia de pace a tuturor statelor, atât a celor aflate

sub dominaţia Rusiei, care trăiseră într-o economie a războiului, încă de la înfiinţarea Uniunii Sovietice, cât şi a Statelor Unite, „care nu fuseseră cotropite şi erau relativ prospere". Stalin trebuia să accepte — scria Davis — să-şi asume riscuri atât pe timp de pace, cât şi pe timp de război, aşa cum făceau cu toţii.

> *Probabil că Stalin şi-ar putea satisface dorinţa de securitate teritorială, fără a contraveni principiilor Cartei Atlanticului, printr-o combinaţie de plebiscit şi de tehnici de protectorat. Aceasta implică un risc, dar el nu poate spera să reuşească în ambele cazuri: pe de o parte insistând asupra respectării unui* fait accompli *în Europa de Est, pe de altă parte colaborând în alte zone.*[39]

Luând hotărârea de a încerca să-l convingă pe Stalin să accepte o atitudine asemănătoare celei adoptate de Statele Unite în America Latină, ca model pentru Europa de Est. Roosevelt îşi dublă eforturile în vederea stabilirii unei întâlniri faţă în faţă cu conducătorul rus.[40] Aparent impresionat de relatările fostului ambasador Joseph Davies în legătură cu perspectivele de discutare ale problemelor postbelice, preşedintele îl rugă pe Davies să fie mediator în stabilirea întâlnirii cu Stalin. Aceasta va implica discutarea unor probleme ca, de pildă, frontiera de răsărit a Poloniei — îl preveni Davies. Roosevelt nu făcu nici o obiecţie. Fără a-l autoriza explicit pe Davies să declare că era de acord cu revendicările Rusiei faţă de aşa-numita linie Curzon, care delimita cu aproximaţie teritoriul acaparat de Armata Roşie în 1939, preşedintele îi spuse lui Davies că putea declara: „Credem că revendicările dumneavoastră asupra liniei de frontieră Curzon sunt îndreptăţite, dar considerăm că nu este înţelept să insistăm acum asupra acestei probleme."[41]

Averell Harriman fu apoi însărcinat să-l convingă pe refractarul Churchill de justeţea unei astfel de întâlniri.

Harriman sublinie faptul că opinia publică americană cu privire la o întâlnire tripartită, în care lui Churchill părea să-i revină rolul de intermediar, va diminua şansele acceptării rezultatelor. Churchill era profund alarmat, dându-şi seama de consecinţele acestui fapt. Propaganda adversă va face mare caz — protestă el faţă de Roosevelt — de o întâlnire între Stalin şi preşedinte, de la care Commonwealthul Britanic şi Imperiul erau excluse. „Aceasta va fi o problemă foarte serioasă şi contrariantă, dezorientând şi îngrijorând multă lume."[42]

Nimeni nu era mai îngrijorat şi mai dezorientat decât el însuşi — ar fi trebuit el să recunoască. Apoi Roosevelt trânti o mică minciună. Spuse că ideea unei întâlniri în doi fusese sugerată de Stalin şi transmisă prin Joseph Davies. Insistă însă asupra faptului că dorea să dea curs acestei idei. Stalin va fi mai sincer dacă vor discuta singuri — îi telegrafie el primului minstru. Doresc să discute cu dictatorul sovietic despre China, despre statele balcanice, Finlanda şi Polonia. „Vreau să-i sondez modul de gândire referitor la speranţele şi ambiţiile postbelice ale Rusiei, cât mai profund cu putinţă."[43]

Astfel, în timp ce îi mărturisea lui Davies gândurile sale despre probleme ca linia Curzon, îi ascundea totuşi lui Churchill unele dintre acestea. Pur şi simplu Roosevelt nu dorea ca britanicul să organizeze o confruntare între Statele Unite şi Uniunea Sovietică, pentru a discuta despre sferele de influenţă, atunci când spera din toată inima că mai rămâneau şi alte posibilităţi. Dacă Churchill ar fi avut iniţiativa unei înţelegeri, cea mai bună soluţie la care s-ar fi putut aştepta ar fi fost interimară, care ar fi putut avea sau nu o influenţă benefică. Harriman făcu mare caz din faptul că Statele Unite puteu oferi lucruri pe care Marea Britanie nu şi le putea permite:

După cum ştiţi, sunt un optimist înveterat în privinţa relaţiilor noastre cu Rusia, datorită convingerii mele că

Stalin doreşte mai mult decât orice pe lume, evident după distrugerea lui Hitler, să ajungă dacă este posibil, la o înţelegere clară cu dumneavoastră şi cu America. El consideră că reconstrucţia şi securitatea Rusiei se bazează pe aceasta mai mult decât pe oricare alternativă.

Este un om care urmăreşte scopuri simple şi deşi poate folosi căi ocolite pentru a ajunge la ele, nu se abate de la obiectivele sale de perspectivă.[44]

Şi totuşi, nimic din toate acestea nu se putea întâmpla dacă britanicii şi ruşii încercau să aplice o soluţie „independentă" în problema sferelor de influenţă. Grijii faţă de prejudiciile psihologice pe care le-ar genera repetarea experienţei concilierii, în primul rând subminarea în continuare a credinţei într-un guvern liberal, i se adăuga convingerea că aceasta oricum nu va rezolva problema. Iar în cazul în care încercarea eşua şi urma o confruntare Est-Vest, ce s-ar întâmpla atunci?

Departamentul de Stat îl considera pe Churchill perfect capabil de a abate problemele politice, după război, astfel încât să provoace fie o luptă între Est şi Vest, fie un acord anglo-sovietic, pentru protejarea imperiului, adică exact greşeala pe care o făcuse Chamberlain cu Hitler. Ori de câte ori Roosevelt atingea problema imperiului, primul ministru îl îndepărta de la acest subiect. Preşedintele nu stărui niciodată în argumentele sale, dincolo de un anumit punct, dar spuse suficient de multe lucruri, pentru a-l impresiona pe Churchill. Cât despre primul ministru, acesta deplângea faptul că Roosevelt avea aspiraţii „vagi" asupra unei ordini postbelice a lumii, care „nu-i costa nimic", lăsând în schimb „întregul nostru Imperiu în mare încurcătură". „L-am informat pe preşedinte de mai multe ori" — spunea Churchill cu

exasperare la un moment dat — „că nu accept aplicarea universală a Cartei Atlanticului".[45]

Roosevelt nu dorea să-i provoace deschis nici pe Stalin şi nici pe Churchill, ameninţându-i cu „excluderea" dintre semnatarii Cartei Atlanticului; nici nu dorea să dea impresia că Statele Unite intenţionau să-i deposedeze de zonele de securitate. Dar nici nu le putea permite să impună din nou condiţiile care duseseră la război. Roosevelt era de acord cu secretarul apărării, Henry L. Stimson: în planurile britanicilor, zona balcanică arăta mult prea mare şi ameninţătoare. Londra părea să presimtă — îi scria secretarul preşedintelui — că Germania putea fi învinsă printr-o serie de fricţiuni în nordul Italiei şi în Balcani „şi că singura luptă necesară va fi cea dusă de Rusia". În continuare adăuga:

În contextul problemelor postbelice cărora va trebui să le facem faţă, mie mi se pare că atitudinea aceasta faţă de Rusia este extrem de periculoasă. Exact ca şi în cazul Marii Britanii, onoarea noastră depinde de deschiderea unui al doilea front adevărat. Nu putem conta pe faptul că aceste metode de război îl vor păcăli pe Stalin, făcându-l să creadă că ne-am ţinut promisiunea.[46]

În aceeaşi zi, Roosevelt se întâlni cu Stimson şi cu şefii statelor majore ale armatei. Discuţia începu printr-un dialog între Stimson şi Roosevelt, cu privire la faptul că o expediţie în Europa de Sud-Est ar fi însemnat o nebunie; dialogul se încheia cu următoarea concluzie:

Preşedintele a spus că Foreign Office-ul britanic nu doreşte ca Balcanii să ajungă sub dominaţia rușilor. Marea Britanie doreşte să ajungă în Balcani. A spus că personal nu înţelegea logica acestui raţionament. Nu

credea că ruşii ar dori să anexeze statele balcanice. Ei doresc să stabilească legături cu restul lumii slave. În orice caz, consideră că din punct de vedere politic, nu era înţelept să planificăm o strategie militară bazată pe şansă.[47]

În scopul prevenirii unei diversiuni în Balcani — îşi avertiză el generalii — Statele Unite trebuie să aibă cea mai mare contribuţie în cadrul operaţiunii „Overlord"* din Franţa, „începând cu prima zi a atacului". Cu câtăva vreme în urmă, bazându-se pe strategia militară şi pe obiectivele sale politice, Roosevelt riscase, promiţând în 1942 că va deschide un al doilea front, lucru care nu se realiză. Acum, când puterea americanilor ajungea la apogeu, preşedintele părea mai degrabă hotărât să cedeze Balcanii prin neprezentare în zonă, decât să permită fie o confruntare anglo-rusă, fie încheierea unui acord politic anglo-rus. Ce trebuia înţeles din această metamorfozare totală a concepţiilor sale anterioare?

William Bullitt, aflat pe linie moartă într-un birou al Departamentului Marinei, scria în chip de protest:

Războiul reprezintă o încercare de a realiza obiectivele politice prin luptă; iar aceste obiective politice trebuie avute mereu în vedere, în planificarea operaţiunilor. Obiectivele noastre politice necesită stabilirea forţelor britanice şi americane în Balcani şi în Europa Centrală şi de Est. Primul lor obiectiv ar trebui să fie înfrângerea Germaniei iar al doilea — oprirea înaintării Armatei Roşii în Europa.[48]

Departe de a fi preocupat de aventurismul britanic în Balcani, Bullitt era convins că Roosevelt trebuia să-i provoace

---

* Stăpânitorul (l. engleză) — (N. trad.)

pe britanici, pentru a preîntâmpina o „conciliere" prin stabilirea sferelor de influenţă. „O Europă împărţită între o sferă de influenţă sovietică, de tip comunist, şi o sferă de influenţă britanică, de tip capitalist, va duce în cel mai bun caz la încheierea unui armistiţiu, dar nicidecum la pace. Europa va deveni o nouă «casă împărţită împotriva propriilor sale interese».".[49]

În ajunul următoarei întâlniri dintre Roosevelt şi Churchill, cu prilejul Conferinţei de la Québec din august 1943, problema forţelor politice postbelice din fostele ţări ale Axei şi din sateliţii acestora devenise o realitate în Italia. În prim plan se afla, într-o postură delicată, un guvern post-mussolinian; problema de ordin general persista însă, cuprinzând în mod tot mai confuz şi mai ameninţător discuţiile politice militare.

Harry Hopkins adusese cu el un memoriu redactat de generalul J. H. Burns, coleg cu Edward R. Stettinius în administraţia care introdusese Legea Împrumutului şi Închirierii. În esenţă, memoriul arăta că Rusia dusese şi va continua să ducă greul războiului.

Indiferent când vor deschide aliaţii un al doilea front pe continent, acesta va fi, în mod cert, un front secundar în comparaţie cu cel din Rusia, care va continua să ducă tot greul. Fără ajutorul Rusiei în război, Axa nu poate fi înfrântă în Europa iar poziţia Statelor Unite devine nesigură.[50]

Datorită faptului că Rusia era „factorul decisiv în război", era necesar să se depună toate eforturile pentru a-i câştiga prietenia. Mai mult decât atât, după înfrângerea Axei, „ea va domina fără îndoială Europa, astfel încât este esenţial să se dezvolte şi să se menţină cele mai bune relaţii cu Rusia".

La Québec, discuţiile despre relaţiile postbelice cu Rusia gravitară mereu în jurul sfinxului, încheindu-se în mod confuz.

Eden şi Hopkins erau primii care urmau să facă o vizită. Dacă mergea la Moscova pentru viitoarea întâlnire a miniştrilor de externe — spunea Eden — şi declara clar că în 1943 nu se va deschide un al doilea front şi nu se va da curs revendicărilor asupra frontierelor Rusiei, „atunci cred că întâlnirea ar face cu siguranţă mai mult rău decât bine". Hopkins era de acord, adăugând că părerile lui Roosevelt asupra frontierelor Rusiei erau aproape identice cu cele ale lui Eden. Le spusese deja acest lucru lui Litvinov şi Molotov.[51]

Roosevelt — continuă Hopkins — dorea să se întâlnească personal cu Stalin deoarece nu putea încredinţa nimănui sarcina de a-i transmite conducătorului sovietic aceste lucruri. Cu toate acestea, în timpul dejunului la care erau prezenţi atât Hull şi Hopkins, cât şi Eden şi Churchill, Roosevelt se comportă ca şi cum concesiile făcute ruşilor ar fi fost ultimul lucru la care se gândea. Miniştrii de externe nu puteau acţiona în calitate de plenipotenţiari — observă preşedintele. Dacă Molotov ridica problema Finlandei sau a statelor baltice, reprezentantul american va trebui să spună că nu avea instrucţiuni în acest sens şi că va raporta în ţară. La ce ar folosi aceasta — exclamă Churchill — de vreme ce guvernul Statelor Unite nu va putea da un răspuns? Roosevelt spuse că va păstra tăcere asupra acestor chestiuni, „aşa cum şi ruşii păstrau tăcerea". Enervat în mod evident de acest gambit în stil Roosevelt, Churchill spuse că nu înţelegea cum s-ar putea ameliora astfel relaţiile dintre Cei Trei. Mai enervat chiar, Eden spuse că adoptarea unei asemenea atitudini era „total inacceptabilă" din punctul său de vedere. Încă din 1941, Stalin îşi formulase clar revendicările cu privire la frontierele vestice. Hull nu putea pretinde doi ani mai târziu că auzea pentru prima oară despre acestea, astfel încât trebuia să raporteze în ţară.[52]

Cu toate acestea, pe măsură ce discuţia continua, Churchill părăsi punctul de vedere al lui Eden, afirmând că,

peste un an, Rusia avea să fie ceva mai slabă decât puterile occidentale. Prin urmare, nu avea nici un sens să discute „aceste probleme acum". De data aceasta interveni Harry Hopkins. Relaţiile cu Rusia se deteriorau. „Trebuie să încercăm să le ameliorăm încă de pe acum." Dar în lipsa unui acord cu privire la strategia ce trebuia adoptată în problema frontierelor — repetă Eden — nu se putea spera într-o îmbunătăţire a relaţiilor politice dintre Cei Trei. Roosevelt încheie discuţia făcând referiri vagi la planul său pentru o declaraţie a Celor Patru Puteri, în vederea organizării unei păci interimare, înainte ca tratatele finale de pace să fie gata de semnat.[53]

Eden se temea să meargă la Moscova cu mâna goală, fără a oferi un al doilea front şi fără un acord asupra frontierelor postbelice. Nedorind să se lase târât în Balcani de către britanici, Roosevelt îl trimise pe Cordell Hull să-i prezinte propunerea referitoare la declaraţia Celor Patru Puteri, completată cu o clauză care interzicea marilor puteri folosirea forţei armate în zonele eliberate. Rusii aveau, de asemenea o ordine de zi scurtă: măsurile necesare încheierii războiului cât mai curând posibil. Hull sublinie faptul că se afla acolo pentru a discuta nu despre strategie militară, ci numai despre soluţiile care ar trebu adoptate după război. Cu toate acestea, el cedă insistenţelor ruşilor de a face o nouă promisiune, cu privire la deschiderea unui al doilea front în 1944.

Acest angajament făcu posibilă audierea propunerii referitoare la declaraţia Celor Patru Puteri. Prevederile esenţiale cuprindeau un angajament faţă de o organizaţie generală de securitate, bazată pe relaţii de egalitate între statele iubitoare de pace, şi o clauză de autoreţinere, în paragraful 6, care stipula următoarele:

După încheierea ostilităţilor, ele nu vor folosi forţa armată pe teritoriilor altor state decât în scopurile [de dezarmare a statelor inamice] menţionate în această declaraţie şi în urma consultării comune.[54]

Declaraţiile ulterioare, ca de pildă Declaraţia de la Yalta asupra Europei eliberate, derivau toate, într-un fel sau altul, din acest angajament. La 25 octombrie, secretarul de stat făcu o propunere privind participarea Statelor Unite la acţiunea de refacere a U.R.S.S. în urma pagubelor provocate de război. Odată ce urgenţa impusă de război nu va mai fi de actualitate, „capacitatea noastră productivă va fi suficient de mare pentru a ne da posibilitatea de a juca un rol important în restabilirea şi reconstrucţia U.R.S.S." Se hotărî ca discuţiile preliminare să înceapă între reprezentanţii sovietici şi misiunea Statelor Unite la Moscova.[55]

Discutarea cu acelaşi prilej, de către Hull, a declaraţiei Celor Patru Puteri şi a „ofertei" americane cu privire la ajutorul pentru reconstrucţia postbelică avea menirea de a-i impresiona pe ruşi atrăgându-le atenţia asupra avantajelor pe care le puteau obţine. Marea Britanie nu putea face o astfel de ofertă. Hull credea că ruşii îşi dăduseră cel puţin seama cât i-ar fi costat o politică de „izolare" sau un „tratat" bilateral cu britanicii, în comparaţie cu sprijinul acordat de americani.

Secretarul era pur şi simplu încântat de ceea ce credea că realizase la Moscova. Luând cuvântul la o sesiune specială comună a Congresului, Hull declară că problema postbelică fusese rezolvată: „Întrucât prevederile Declaraţiei Celor Patru Naţiuni erau în curs de aplicare, nu va mai fi nevoie de sfere de influenţă, de alianţe, de echilibru de forţe sau de orice alt fel de aranjament special prin care, din nefericire, în trecut, naţiunile se străduiau să-şi salvgardeze propria securitate sau să-şi promoveze propriile interese."[56]

Roosevelt era, de asemenea, emoţionat ca şi Churchill, care califică rezultatele drept „prodigioase". Dar noul ambasador numit în Rusia, Averell Harriman, atrase atenţia asupra unui aspect. Mai rămăseseră câteva semne de întrebare — îi telegrafie el lui Roosevelt — „dar caracterul anumitor dificultăţi reale a fost definit în termeni mai tranşaţi" În primul rând, problema celui de-al doilea front rămânea de o importanţă crucială; în al doilea, din modul în care decurseseră discuţiile, ruşii trăseseră probabil concluzia că Washingtonul era de acord să nu ridice obiecţii serioase asupra problemei frontierelor. Deşi se îndoia de dorinţa ruşilor de a-şi extinde sistemul, „existau indicii potrivit cărora, în ciuda faptului că ne ţin la curent, vor acţiona în sens unilateral faţă de aceste ţări, în vederea stabilirii unor relaţii satisfăcătoare pentru ei înşişi."[57]

Raportul lui Harriman avu darul de a imprima o notă de realism adevărat atitudinii lui Roosevelt faţă de lumea postbelică. Când primi felicitarea pentru Declaraţia de la Moscova a Celor Patru, din partea scepticului Walter Lippmann în persoană, preşedintele îi scrise drept răspuns, la 8 noiembrie 1943: „Moscova a însemnat un real succes. Şi totuşi, uneori presimt că lumea va fi extrem de norocoasă dacă va primi 50% din ce încearcă să obţină prin acest război, un rezultat permanent. Şi acest procent ar putea fi foarte mare."[58]

În ciuda rezervelor sale, Harriman era mai mult decât dornic să-şi înceapă misiunea în Uniunea Sovietică. Predecesorii săi acţionaseră într-o direcţie greşită — îi spuse Harriman lui Adolf Berle — folosind o „politică a declaraţiilor blânde şi încurajatoare", care le dăduse ruşilor posibilitatea de a-i face pe americani să se simtă vinovaţi, ori de câte ori se produceau incorectitudini în acordarea de ajutoare, conform Legii Împrumutului şi Închirierii. „El crede că găsirea unei formule adecvate în relaţiile cu ruşii va fi extrem de

dificilă" — observă Berle — „dar spune că este un optimist incurabil..."[59]

Într-o discuţie oficială cu mai mulţi corespondenţi britanici şi americani, la 4 noiembrie, noul ambasador în Uniunea Sovietică declara că acordarea de asistenţă Rusiei după război era o chestiune „de cea mai mare importanţă".

> *Americanii au cea mai mare simpatie pentru ruşi, care au suferit atât de mult, şi doresc din inimă să încerce să fie de cel mai mare ajutor. Vom avea un plan de realizat a celui mai mare ajutor [sic]. Vom avea planuri pentru construcţia de maşini şi echipamente necesare Uniunii Sovietice, şi prin acestea vom ajuta propriul nostru popor să transforme producţia de război într-una de pace.*[60]

Chiar înainte de sosirea lui Harriman la Moscova, şi înainte de Conferinţa miniştrilor de externe, şeful producţiei de război americane, Donald M. Nelson, petrecu zece zile în oraş. El fu primit atât de Molotov, cât şi de Stalin. Ori de câte ori discuţiile ajungeau la relaţiile economice postbelice, gazdele lui Nelson făceau presiuni asupra acestuia, în vederea obţinerii de produse americane pe credit. Entuziasmul lui Stalin în ceea ce priveşte creditarea îi impresionă pe membrii ambasadei. Nelson plecă, promiţând să prezinte ideea unei comisii mixte ruso-americane, care să conceapă un plan pentru o astfel de înţelegere cu Roosevelt.[61]

Fără îndoială că Harriman auzise de schimburile de păreri dintre Nelson şi Stalin, ceea ce-i ridică „optimismul incurabil" şi mai mult. Îl neliniştea însă un lucru: nu dorea ca discuţiile să ajungă subiect de controverse la Washington. Dacă se întâmpla aceasta — se temea el — nu va mai exista niciodată un plan pe care să-l prezinte ruşilor. Mesajul lui Nelson declanşă totuşi vizibil acţiunea la Washington, deoarece

ambasadorul află că Harry Hopkins discuta deja cu oficialităţile sovietice despre „formarea unui fel de comitet".

Era cel mai în măsură — îi telegrafie Harriman lui Hopkins — să judece dacă cererile sovieticilor ţineau într-adevăr de obiectivele războiului. Produsele care nu erau necesare războiului trebuiau să intre sub incidenţa unor reglementări financiare diferite — continuă Harriman.

Nu încape îndoială că ei doresc să facă cea mai bună afacere posibilă cu noi, dar dacă vor fi duri la tratative. Cred că, din punctul nostru de vedere, putem face o afacere mai bună la Moscova... Nu trebuie să pierdem din vedere că acest subiect este de maximă importanţă pentru toate relaţiile noastre cu guvernul sovietic.[62]

Elbridge Durbrow, expert al Departamentului de Stat în problemele Europei de Est, era mai îngrijorat de aşteptările nerealiste referitoare la comerţul cu Rusia. Un comitet interdepartamental studiase problema — observa el în însemnările sale — şi ajunsese la concluzia că, deşi sovieticii ar fi avut o nevoie uriaşă de produse de bază după război, ei produceau puţine lucruri care i-ar fi interesat pe americani.

Contrar părerii generale asupra acestui subiect, Statele Unite şi Uniunea Sovietică nu sunt ţări complementare, deoarece puţine sunt produsele fabricate în U.R.S.S. pe care le putem lua în schimbul mărfurilor americane.[63]

Din acest motiv, Durbrow se îndoia că Uniunea Sovietică şi-ar putea plăti la timp creditele primite de la Washington. Desigur, acestea nu ar trebui să depăşească mai mult de 200 milioane de dolari. „Se va avea deci o grijă foarte mare,

pentru a se evita crearea de impresii false în legătură cu posibilităţile comerţului postbelic cu Uniunea Sovietică.[64]

Harriman şi Durbrow vorbeau despre două lucruri diferite. Ambasadorul dorea controlul negocierilor economice la Moscova, nu din grijă pentru pieţele americane, ci pentru a concepe un ajutor de reconstrucţie, în scopuri politice. Uneori, situaţiile se suprapuneau. În ajunul primei întâlniri dintre Roosevelt şi Stalin, la Teheran, încă nu se hotărâse unde se vor purta discuţiile cu privire la ajutorul şi creditele postbelice şi care vor fi priorităţile în vederea încheierii unui acord în scopuri politice. Harriman avea motive întemeiate de frământare.

Cei Trei începură discuţiile la Teheran, la 28 noiembrie 1943. Pe ordinea de zi a lui Stalin se afla, ca de obicei, în primul rând problema de importanţă generală a celui de-al doilea front. Aceasta reprezentase dintotdeauna atât o problemă militară, cât şi una politică; acum era profund legată atât de politica de pace, cât şi de cea de război. Roosevelt înlătură cuvintele lui Churchill despre alternativele la operaţiunea „Overlord", de invadare a Franţei, şi trecu la o discuţie între patru ochi cu Stalin, referitoare la „pacea viitoare a lumii".

Roosevelt venise la Teheran — le spuse Harry Hopkins subalternilor lui Churchill — „pentru a ajunge la o înţelegere cu Stalin şi nu va permite să i se zădărnicească acest scop".[65]

7. ÎNTRE CONFERINŢA DE LA TEHERAN ŞI CONFERINŢA „TOLSTOI"

Acum nu este momentul pentru un război ideologic. Sunt hotărât să las revolta la o parte... Vă urez tuturor succes... la negocierile cu privire la România, în cadrul cărora considerăm că aveţi cel mai greu cuvânt de spus.

Winston Churchill către V.M. Molotov, 16 aprilie 1944[1]

Aflat la bordul vasului *USS Iowa*, în drum spre Conferinţele de la Cairo şi Teheran, preşedintele Roosevelt şi şefii statelor majore reunite vorbeau pe îndelete despre eforturile britanicilor de a dirija rezervele militare spre zona est-mediteraneană şi spre Balcani. Roosevelt observă că Churchill era interesat de crearea unei „federaţii economice europene". Dar preşedintele nu dorea să ajungă „legat de mâini şi de picioare, pentru a accepta orice sferă de influenţă în Europa". Nu dorea să fie silit, de pildă, să menţină trupe ale S.U.A. în Iugoslavia. Pe lângă aceasta, trebuia bine analizată atitudinea ruşilor.

Când generalul Marshall se plânse de faptul că planurile britanicilor vor prelungi războiul în Europa şi vor amâna sfârşitul războiului din Pacific, bombănind într-una pe drumul de întoarcere spre Munţii Stâncoşi că Statele Unite se pregăteau pentru operaţiunea „Overlord", în timp ce Londra intenţiona să „îngroape" planul de invadare a Franţei, urmărind alte operaţiuni militare, Roosevelt propuse să li se spună britanicilor că ar trebui să-şi deplaseze trupele din Orientul Mijlociu, „aproape de Balcani", şi să le trimită în Orientul Îndepărtat.

Trupele ruseşti — remarcă Roosevelt — se aflau la o distanţă de şaizeci de mile de frontiera poloneză şi la numai patruzeci de cea cu Basarabia. Odată ce ar traversa râul Bug, acestea ar fi gata să intre în România. În aceste condiţii, Stalin ar putea să mai arunce o privire asupra strategiei occidentale şi să ceară unele schimbări, de pildă un atac dinspre Marea Adriatică spre Dunăre. Generalul Marshall îl îndemnă pe preşedinte să nu vehiculeze această idee la Conferinţa Celor Trei. Se temea că Churchill va profita de orice semn de schimbare în gândirea lui Roosevelt pentru a insista în favoarea unei strategii în Balcani, pe care ar prezenta-o apoi lui Stalin drept un plan anglo-american.[2]

Cu şase luni în urmă, la Chicago, Roosevelt, Churchill şi consilierii acestora analizaseră „problema" ruşilor de mai multe ori, fără a se apropia câtuşi de puţin de esenţa ei. Acum Stalin, care reprezenta de fapt esenţa problemei, era de faţă pentru a afla ce hotărâseră. La începutul războiului, Roosevelt luase atitudine împotriva oricăror încercări de rezolvare a problemelor teritoriale. Pe de altă parte, Churchil îl îndemnase să nu admită ca prevederile Cartei Atlanticului să împiedice încheierea unui acord cu ruşii. Când primul ministru susţinuse acest punct de vedere, desigur că nu se putea şti cu precizie unde şi când se va manifesta din nou puterea occidentală. Acum, când sosise momentul luării unei hotărâri, Churchill spera ca puterea militară anglo-americană să-şi poată răscumpăra o parte din averea occidentală sacrificată.

Nici Roosevelt şi nici Churchill nu se arătau încântaţi de perspectiva înlocuirii Germaniei de către Rusia, ca putere predominantă în Europa. Dar nici strategia lui Roosevelt referitoare la „al doilea front", nici strategia „periferică" a lui Churchill nu preîntâmpinaseră necesitatea unor alegeri dificile. Oricât de dezamăgit ar fi fost Roosevelt de cursul evenimentelor, el nu intenţiona să-i permită lui Churchill să-l amestece

într-un conflict anglo-rus, pentru dominaţia în Europa de Sud-Est. Nu putea înţelege în ce măsură o astfel de provocare a sovieticilor ar fi îmbunătăţit perspectiva. Propriile sale planuri de abordare a problemei ruseşti rămâneau vagi, bazându-se în general pe menţinerea Marii Alianţe. Dincolo de ideile confuze referitoare la folosirea ajutorului economic pentru încurajarea cooperării postbelice cu ruşii, care nu i-au fost de fapt prezentate lui Stalin nici la Teheran şi nici la Yalta, preşedintele era hotărât să evite apariţia unui „bloc" anglo-american, ca strategie politică stabilită pentru câştigarea păcii.

În ciuda avertismentului lui Marshall, Roosevelt sugeră totuşi posibilitatea unei acţiuni în Marea Adriatică, în colaborare cu partizanii lui Tito, şi la nord-est de România, în vederea unei fuzionări cu Armata Roşie. Churchill acceptă pe loc ideea, aşa cum era de aşteptat, iar Stalin o respinse la fel de repede, aşa cum era, de asemenea de aşteptat. Deşi consilierii săi militari şi Harry Hopkins erau aproape înspăimântaţi de fascinaţia subită pe care o exercita „operaţiunea din Adriatica" asupra lui Roosevelt, ea ar fi putut reprezenta totuşi un mijloc de a stimula iniţiativa lui Churchill şi de a domoli elanul lui Stalin.[3]

În orice caz, în discuţiile particulare cu Stalin, asupra statelor baltice, Roosevelt era în sfârşit în măsură să-şi prezinte „strategia" faţă de zona respectivă. El îşi prefaţă observaţiile către Stalin, expunându-şi pe larg speranţele legate de viitoarea organizare a lumii. Cumva, în viitor, după ce Cei Trei le vor fi „aranjat pe toate", spera că vor ajunge la o conducere a lumii în spiritul rezonabil wilsonian.[4]

Cel puţin, acestea erau speranţele sale; dar în momentul acela, era necesar să i se dea asigurări lui Stalin. De aceea, referitor la statele baltice, Roosevelt trebuia să arate că recunoaşterea includerii acestora în Uniunea Sovietică ridica o serie de dificultăţi politice, concretizate în milioanele de americani provenind din ţările respective. Dar preşedintele „nu

dorea să declare război Uniunii Sovietice din motivul acesta". Singurul lucru pe care îl dorea era un referendum sau un alt mijloc de exprimare a voinţei populare.

Stalin nu fu la fel de receptiv, subliniind numai faptul că Constituţia sovietică permitea suficiente posibilităţi de exprimare a voinţei populare. Când discuţia ajunse la problema frontierelor postbelice ale Poloniei, Roosevelt ridică aceeaşi obiecţie referitor la electoratul americani de origine poloneză. El nu fusese de faţă când Churchill şi Stalin discutaseră despre această problemă, jucându-se de-a frontierele cu beţe de chibrit pe masa la care luau dejunul; aşadar, îi ceda bucuros lui Churchill rezolvarea acestei probleme. Personal, era de acord cu dorinţa lui Stalin de a deplasa frontierele cu Polonia spre vest, dar trebuia să ţină cont de părerea a şase sau şapte milioane de alegători de origine poloneză; prin urmare, nu putea „participa la luarea vreunei hotărâri aici, la Teheran, sau nici măcar iarna viitoare, asupra acestui subiect..." şi nu putea „participa deocamdată, în mod oficial, la vreo astfel de înţelegere.[5]

Este interesant de observat că Roosevelt nu ridică nici măcar problema frontierelor de vest ale Rusiei, de faţă cu politicienii britanici, preferând, aşa cum subliniase întotdeauna, să trateze numai cu Stalin.[6] Nu se poate trage decât următoarea concluzie: deşi Roosevelt credea că s-ar putea referi la exact aceleaşi frontiere, exact aceleaşi zone (de pildă statele baltice) şi exact aceleaşi consecinţe *imediate*, era convins că implicaţiile *de perspectivă* ale unui acord între Churchill şi Stalin, sau chiar ale unui aranjament între Cei Trei, ar fi fost oarecum diferite de urmările unei înţelegeri sovieto-americane.

Întors de la Teheran, Roosevelt îşi informă consilierii apropiaţi că „Unchiul Joe" le stătea la dispoziţie. Într-un lung monolog asupra conferinţei, preşedintele se entuziasmă de rezultatele acesteia şi de noua sa relaţie cu Stalin. „Preşedin-

tele apără atitudinea lui Stalin faţă de Estonia [sic], Letonia şi Lituania. El spuse că Stalin nu dorea Finlanda, dar dorea acea parte a Finlandei necesară protejării Leningradului, pe care Rusia o obţinuse în războiul din 1940 împotriva Finlandei." Nu dezaprobă nici părerea lui Stalin, potrivit căreia Polonia trebuia să fie mulţumită de primirea Prusiei de Est, care avea cele mai roditoare terenuri, în schimbul teritoriului ce se întindea până la aşa-numita linie Curzon, din est.[7]

Relatarea lui Roosevelt nu fu pe placul a cel puţin unui membru al cabinetului, şi anume al secretarului de stat Cordell Hull. Într-o discuţie cu secretarul apărării, Stimson, el declară că principalul (punct de stabilit era că nu se puteau face anexări forţate. Era, desigur, tocmai principiul enunţat în celebra „doctrină Stimson", care se opusese pătrunderii japonezilor în Manciuria. Pe tot parcursul deceniului '30, Stimson nu contenise să le reproşeze britanicilor că nu-l sprijiniseră pe deplin în timpul crizei din Manciuria. Dar acum îi argumentă lui Hull celălalt aspect al problemei:

> *Credeam că trebuie să fim mai realişti, de pildă în privinţa sentimentelor ce stau la baza acţiunilor Rusiei: (a) că ne-a salvat de la pierderea războiului; (b) că înainte de 1914 Polonia îi aparţinuse în întregime, inclusiv Varşovia, tocmai până în Germania, şi că nu cerea restituirea acestei zone etc, etc.*[8]

Între timp, ambasadorul Harriman se întorsese la Moscova, cu convingerea că fusese împuternicit de Roosevelt să îndeplinească o misiune crucială. În timpul conferinţei, preşedintele vorbise cu Hopkins şi Harriman despre un plan de asistenţă economică postbelică pentru Rusia. Dar nu-i spusese nimic lui Stalin despre aceasta. Roosevelt „regreta" faptul că, în timpul programului atât de încărcat, nu găsise timp să discute problema ajutorului american pentru

reconstrucție — îi explică Harriman lui Molotov — dar îl autorizase pe el însuși să înceapă negocierile.[9]

La următoarea lor întâlnire, pe 31 decembrie 1943, Molotov îl întrebă pe ambasador ce credea că era de făcut. Harriman credea că o agenție guvernamentală americană ar putea mări creditele pentru cumpărarea echipamentului și materialelor necesare reconstrucției. Desigur, va trebui să se înlăture restricțiile impuse de Legea Împrumutului și Închirierii și să se dea dispoziții pe baze noi. Harriman considera că, de vreme ce specialiști din Statele Unite veneau la Moscova, se putea face o listă privind obiectivele planului.

Grija cea mare a lui Harriman era deocamdată păstrarea problemei ajutorului sub controlul său, la Moscova. Își imagina misiunea ca pe o consecință a Conferinței de la Teheran, și ca pe un punct culminant al activității sale în domeniul relațiilor sovieto-americane, încă de pe vremea hotărârii de a extinde ajutorul acordat, potrivit Legii Împrumutului și Închirierii. Și tot atât de important este faptul că Roosevelt ocolise cât putuse de mult birocrația Washingtonului în urgentarea acelei hotărâri de însemnătate crucială.

Dar după ce abordase atât de plin de încredere problema cu Molotov, Harriman descoperi că nu putea oferi datele concrete ale vreunui plan. Sperase să facă o propunere pe placul sovieticilor — dacă aceștia doreau să colaboreze cu partenerii lor occidentali, renunțând la politica de cucerire și extindere spre Europa de Est. Brusc, legătura directă dintre Harriman și Roosevelt încetă. Fie din cauza grijii cu privire la riscul unei confruntări cu Congresul în anul alegerilor, fie din alte motive, președintele hotărî să nu intervină atunci când Departamentul de Stat preluă controlul negocierilor cu Moscova.[10]

Când Harriman își lansă planul, Harry Hopkins era bolnav, astfel încât — după părerea unora — ambasadorului îi fu imposibil să restabilească legătura cu Casa Albă.[11] Dar chiar

Hopkins îi sugeră lui Harriman un plan conceput de către administratorul ajutorului acordat prin Legea Împrumutului şi închirierii, Oscar Cox, pentru a-l folosi ca măsură paleativă până la stabilirea unei strategii definitive, prin reglementări care să permită furnizarea de bunuri până în 1947. Ideea lui Cox era că bunurile care nu erau luate pentru război puteau fi negociate printr-o acordare de credit diferită, care va respecta totuşi Legea Împrumutului şi Închirierii. Cu alte cuvinte, ruşii vor fi obligaţi să ia mărfurile contractate conform Legii Împrumutului şi Închirierii, dar să le plătească potrivit unui nou acord negociat. Dat fiind faptul că sovieticii nu importaseră niciodată din America marfă în valoare de 100 milioane de dolari, în anii premergători războiului, materialele din uzine furnizate prin Legea Împrumutului şi Închirierii puteau fi folosite în scopul reconstrucţiei, fiind de calitate de două ori mai bună decât cele primite înainte de război. „Metoda pe care am propus-o" — îi spuse Cox lui Hopkins —, „îi va ajuta să pornească pe drumul reconstrucţiei."[12]

Aceasta deveni baza unui plan conceput la Washington, pe care oficialităţile americane încercară să-l negocieze cu ruşii, pentru următoarele şase luni. Harriman îl considera o măsură paleativă, prin care nu se împlineau obiectivele sovieticilor sau ale propriului său plan, de a-i atrage pe ruşi în direcţiile dorite, într-o lume postbelică. Cox însuşi era de acord cu aprecierea lui Harriman şi insistă pentru acordarea de credite suplimentare de la Banca de Import-Export, în condiţii acceptabile chiar şi pentru „Asociaţia Naţională a Industriaşilor".

În prezent, Banca de Import-Export are autoritatea de a face împrumuturi până la 700 milioane dolari, din care numai 200 milioane de dolari au fost folosiţi. Cred că printr-o suplimentare acordată industriaşilor particulari şi băncilor particulare, această diferenţă de 500

milioane ar putea fi folosită pentru finanţarea lucrărilor de reconstrucţie pentru sovietici, în valoare de cel puţin un miliard şi jumătate. De asemenea, din punct de vedere politic şi practic cred că nu ar fi imposibil pentru Congres să mărească autoritatea de a face împrumuturi a Băncii de Import-Export.[13]

Pentru Cordell Hull, Cox nu reprezenta un adversar. Secretarul de stat nu putea participa la consiliile de război ale celor Trei, dar când discuţiile ajunseră la problema planurilor postbelice, departamentul său avu un cuvânt mult mai greu în Dealul Capitoliului* decât cel al consilierilor prezidenţiali. Dacă afirma că autoritatea de a acorda împrumuturi a Băncii de Import-Export era aproape nulă, aceasta ar fi reprezentat un alt mod de a-şi manifesta dezacordul cu privire la lăsarea unor chestiuni atât de importante în sarcina lui Oscar Cox sau Averell Harriman. Cu toate acestea, ceea ce era mai important era lipsa oricărei pricepări, sau incapacitatea lui Roosevelt, de a stabili regulile de bază pentru colaborarea dintre Departamentul de Stat şi ambasada de la Moscova.[14]

Când supravieţuirea Rusiei reprezentase soluţia pentru primii ani ai războiului, Casa Albă folosise toate mijloacele şi pârghiile necesare sprijinirii Rusiei prin Legea Împrumutului şi Închirierii. Acum, apelurile repetate adresate de Harriman lui Hopkins de a-l sprijini în realizarea „unui instrument bine pus la punct", rămaseră fără rezultat. Ele merită să fie enumerate pe larg. La 13 martie 1944, de pildă, amabasadorul insistase ca Washingtonul să mediteze asupra soluţiilor de anvergură pe care se putea miza. „Sunt impresionat de aprecierea că asistenţa economică reprezintă una dintre cele mai eficace arme pe care le avem la dispoziţie, pentru a îndrepta

---

* Sediul Congresului S.U.A. — (N. trad.).

evenimentele politice din Europa în direcţia dorită de noi şi a evita dezvoltarea unei sfere de influenţă a Uniunii Sovietice asupra Europei de Est şi a Balcanilor."[15] După care continuă:

Dacă vrem ca ajutorul nostru dat Rusiei pentru reconstrucţie să aibă o valoare reală în contextul general al relaţiilor noastre cu guvernul sovietic, reprezentând un câştig pe care acesta îl obţine de la noi, cu condiţia să intre în jocul internaţional conform standardelor noastre, trebuie să-i oferim un instrument bine pus la punct. Promisiunile vagi stârnesc suspiciunea sovieticilor, în timp ce un program precis, oferit acum, dar ţinut mereu sub controlul nostru, ar fi extrem de preţios. Stalin trebuie să ofere poporului său o reconstrucţie rapidă, dacă doreşte să păstreze puterea supremă. Pe de altă parte, noi avem nevoie urgentă să facem afaceri cu ruşii, în timpul perioadei de conversie a producţiei de război. De aceea, insist ca această problemă să nu fie studiată numai de către o comisie interdepartamentală, ci să fie studiată numai de către o comisie interdepartamentală, ci să fie urmărită în mod activ, în scopul găsirii unei soluţii de trecere promptă la acţiune. Desigur, îmi dau seama de dificultăţile politice din ţară, dar sper ca avantajul dublu al unei acţiuni prompte, să poată oferi resurse pentru abordarea acestei probleme.[16]

În vreme ca Harriman dicta aceste cuvinte, Roosevelt aprobase deja înfiinţarea unui comitet interdepartamental pentru studierea „mijloacelor optime prin care le-am putea fi de ajutor". Acest comitet se va afla sub conducerea statului — spuse Hull — şi ar trebui să fie format din reprezentanţi ai ministerelor Comerţului, Finanţelor, ai Comisiei pentru Tarife, ai Departamentului pentru Economie Externă, „şi poate

ai Departamentelor de Marină şi Război". Roosevelt scrise pe memoriu: „O.K. Care va fi personalul?"[17]

Spre deosebire de mesajele sale urgente de a ajuta Rusia prin Legea Împrumutului şi Închirierii din 1941 şi 1942, atitudinea lui Roosevelt pare surprinzător de „detaşată". După cum era de aşteptat, procedura se transformă într-un şir nesfârşit de negocieri, care se prelungiră până în vară, cu privire la condiţiile de creditare, în vederea adoptării propunerii iniţiale făcută de Cox. Aceste negocieri se purtară într-o atmosferă rece. „Nici chiar căldura din cameră" — îşi amintea Dean Acheson mai târziu — „nu putea transforma răceala dintre aliaţi în cordialitate".[18] Discuţiile în contradictoriu asupra unor zecimi de procente din dobânzi, asupra numărului de ani necesari amortizării cheltuielilor şi asupra preţurilor mărfurilor, depăşiră cu mult cele mai sumbre presimţiri ale lui Harriman.

Când George Kennan reveni la ambasada de la Moscova în 1944, după o absenţă de şapte ani, începu să explice Washingtonului că ideea „bizară", potrivit căreia Rusia ar putea fi orientată spre o colaborare postbelică era o iluzie. Referindu-se la anumiţi politicieni puţin cunoscuţi în Occident, dar ale căror voci se făceau auzite în consiliile sovietice, cu una sau două excepţii, Kennan scria următoarele:

> *Aceşti conducători sovietici de vază nu prea cunosc lumea din afară. Ei nu-i cunosc personal pe politicienii străini. Tabloul vast al vieţii internaţionale, economice şi politice, nu le poate, oferi temeiul unei comparaţii, nu poate avea vreo însemnătate decât prin ceea ce consideră ei că ar influenţa problemele legate de securitatea Rusiei şi viaţa internă a Rusiei. Dumnezeu ştie ce imagini ciudate şi ce impresii îşi pot forma în mintea lor din ceea ce aud despre viaţa de dincolo de frontierele Rusiei. Dumnezeu ştie la ce concluzii ajung şi ce măsuri iau pe baza acelor concluzii.*[19]

Pronosticul lui Kennan era prin urmare mult mai sumbru decât speranţele de viitor, destul de rezervate, ale lui Harriman. Ambele erau împotriva rezolvării lucrurilor de jos în sus. Văzută din perspectiva Ambasadei americane de la Moscova, politica dusă la Washington părea prea notărâtă în „punerea la punct" a Rusiei prin aceste metode. Molotov bănuise — după cum afirma ulterior — că acesta fusese stilul lui Roosevelt încă de la început. „Roosevelt credea în puterea dolarului. Nu că n-ar fi avut încredere şi în altceva, dar considera că poporul său era atât de bogat iar noi atât de săraci şi de epuizaţi încât ne vom duce să cerşim. «Şi atunci le vom da un şut în fund, dar deocamdată trebuie să-i ajutăm să reziste». Aici şi-au făcut ei calcule greşite" — se lăuda Molotov la bătrâneţe. „În aceasta ei nu erau marxişti şi noi eram. S-au trezit numai după ce li se luase jumătate din Europa."[20]

Cei mai aspri critici ai lui Roosevelt, printre care şi Kennan, îl acuzară mai târziu, pentru convingerea sa că diplomaţia personală putea înlocui strategiile politice pregătite cu grijă, şi chiar mai mult, pentru convingerea sa că putea trece peste prăpastii ideologice uriaşe, aducându-i pe Churchill şi Stalin la masa tratativelor. Totuşi, în reconstituirea situaţiei, cel mai surprinzător element rămânea faptul că Roosevelt îşi dăduse seama de capacitatea sa personală limitată de a influenţa hotărârile. Evident, Casa Albă nu mai putea ignora pur şi simplu opoziţia Congresului, aşa cum făcuse în primele zile ale războiului, când naţiunea se bizuia pe puterea executivă pentru păstrarea securităţii naţionale. De asemenea, vasta birocraţie, al cărei eşafodaj se afla în interiorul puterii executive, necesară transmiterii hotărârilor de eficientizare a războiului, devenea acum o piedică în calea hotărârilor rapide pentru pace. Poate că reticenţa lui Roosevelt era doar o reflexie a acestor situaţii, care creaseră un preşedinte „slab"

în perioada de tranziţie de la al doilea război ondial spre începutul războiului rece.

În orice caz, Harriman nu era singurul care se simţea dat la oparte de nesiguranţa generată de conferinţa de la Teheran. Politicienii britanici ajunseseră, de asemenea, la concluzia că Roosevelt constituia o enigmă aproape tot atât de mare ca şi ursul rus. Şi se temeau că America s-ar putea să nu fie de nici un ajutor în perioada postbelică. În legătură cu aceasta, Eden afirma într-o şedinţă a cabinetului de război de la sfârşitul lunii ianuarie 1944 următoarele:

A trebuit să recunoaştem că, odată ce am fost de acord cu anexarea statelor baltice de către Rusia şi cu transferul masiv de populaţie de origine germană în estul Prusiei şi al râului Oder, pentru a face loc polonezilor deposedaţi, vom fi acuzaţi pe motivul că o atare acţiune contravine principiilor cartei Atlanticului. Atitudinea ideală pe care ar trebui să o adoptăm ar fi să amânăm orice hotărâre cu privire la frontiere pentru după război şi apoi să luăm în discuţie toate problemele referitoare la frontiere. Dar situaţia nu a depins numai de noi. Armatele ruse înaintau pe teritoriul Poloniei.[21]

Plângerea lui Eden referitoare la discuţiile de la Teheran şi la consecinţele acestora, „odată ce am fost de acord" cu modificarea frontierelor poloneze, căzu pe fondul primelor hotărâri legate de o guvernare postbelică în Italia. Ferm hotărâţi să nu lase ca sovieticii să împiedice realizarea unor planuri vizând un regim pro-occidental în statul duşman învins şi neavând nici o speranţă în vreo acţiune militară majoră în Balcani, britanicii începură să se gândească la măsurile pe care era necesar să le ia ei înşişi, după Conferinţa de la Teheran. Ei nu puteau oferi Moscovei tentaţii economice importante, dar Churchill era nerăbdător să-şi pună diplomaţia personală la încercare.

La Conferinţa miniştrilor de externe de la Moscova, se hotărâse înfiinţarea unei Comisii-Europene Consultative [EAC] a Celor Trei care, teoretic, urma să ia decizii cu privire la organizarea internă a guvernelor provizorii, în timpul perioadei de tranziţie de după război. Dar EAC aproape că nu era consultată în privinţa problemelor din Italia, în vreme ce britanicii începuseră formarea unui nou guvern.

Pe la mijlocul lunii martie 1944, Moscova anunţă brusc stabilirea de relaţii cu regimul de dreapta al mareşalului Badoglio, care îşi croise drum spre putere după căderea lui Mussolini. Departe de a fi bucuroşi de „nerăbdarea" ruşilor de a coopera, aşa cum reieşea din insistenţele Londrei în adresele diplomatice către Moscova, era necesar ca legăturile cu guvernul italian să se facă prin intermediul EAC. Englezii ar fi preferat ca Moscova să nu aibă contacte directe cu Roma. Moscova răspunse că în toate problemele de acest fel trebuia să existe o participare egală între Est şi Vest. „... Este demn de reţinut că neavând până în prezent contacte directe cu guvernul italian, guvernul sovietic se aflase într-o poziţie de inferioritate faţă de aliaţii săi; aceştia stabiliseră de la bun început relaţii directe cu guvernul Badoglio, prin intermediul numeroaselor lor instituţii şi numeroşilor lor reprezentanţi pe teritoriul Italiei eliberate."[22]

Desigur, sugestiile ruşilor referitoare la mărirea guvernului Badoglio provocară teama că Moscova avea sub control, în interiorul Partidului Comunist Italian, chiar „mai multe instituţii şi mai mulţi reprezentanţi".[23] Pentru Churchill, răspunsul la o astfel de întrebare consta în următoarea propunere făcută ruşilor: în schimbul concesiilor speciale cu privire la statele baltice, la frontierele poloneze şi la Balcani, Moscova să fie de acord să nu-şi folosească influenţa exercitată asupra elementelor comuniste, pentru a submina poziţia britanicilor în Italia şi Grecia sau pentru a le răpi polonezilor şansa la independenţă.

Ceea ce-l va însufleți așadar pe Churchill cu prilejul discuțiilor din cadrul „Conferinței", ținută la Moscova, la mijlocul lunii octombrie 1944, era dorința de a împiedica nu numai răspândirea dominației ruse, impusă de Armata Roșie, ci și a comunismului ca sistem. Eden, care insistase cel mai mult pentru încheierea unui acord cu privire la frontierele poloneze, rezumă noile temeri legate de acțiunile din Italia, într-un comentariu asupra unei lucrări elaborate de Foreign Office, la 3 aprilie 1944: „De ce năpustesc așa la porțile Italiei? Comportarea lor ar putea fi considerată o încercare premeditată de a distruge toate partidele de stânga, precum și partidele de centru, cu excepția celui comunist. Este greu de găsit o altă explicație."[24]

În același document, Churchill atrăgea atenția asupra faptului că, în ciuda inițiativelor sale personale pline de efuziune" față de sovietici, nu putea simți „nici un pic de încredere sau siguranță în privința lor. Singurele lor realități sunt forța și faptele." În toiul speculațiilor Cabinetului de Război, cu privire la faptul că scopul final al rușilor ar putea fi instaurarea comunismului în Italia, Churchill declară că Moscova nu deținea forțe armate în zonă. „În situații ca cea de față, ultimul cuvânt ar trebui... să aparțină celor care au dus greul". El aminti membrilor Cabinetului de Război că „noi nu am pretins să ne amestecăm în modul rușilor de a trata țările cucerite sau eliberate din Europa de est."[25]

În timpul acestor săptămâni dinaintea Zilei Z, a invadării Franței, Eden și Churchill reexaminară de mai multe ori situația Poloniei, Italiei, Greciei și a restului statelor balcanice. Churchill pomenise despre faptul că va veni o vreme când sovieticii vor avea nevoie de puterile occidentale iar Eden revenise la problema cooperării postbelice cu Rusia. La un moment dat, primul ministru mârâi către colegii săi. „Vreau să salvez cât mai mulți polonezi de la moarte." Și totuși, câteva zile mai târziu, el informă un vizitator american că

organizarea lumii postbelice „ar trebui să se sprijine în mod ferm pe Cele Trei Mari Puteri".[26]

În ziua următoare acestei ultime întâlniri cu americanul Isaiah Bowman, Churchill începu o corespondenţă care va culmina cu „Conferinţa Tolstoi". Pentru ca Molotov să nu interpreteze greşit gestul său, Churchill îi scrise ministrului de externe: „Noi vă lăsăm conducerea afacerilor privind România". Istoricul David Carlton argumentă că ruşii protestaseră împotriva prezenţei în România a funcţionarilor Serviciului Britanic pentru Operaţii Speciale (SOE), oferindu-i astfel lui Churchill ceea ce dorea, şi anume prilejul negocierii sferelor de influenţă asupra Greciei şi României.[27]

Americanii se dovediră imposibil de convins în această privinţă. Înainte şi după Conferinţa de la Teheran, Roosevelt spusese clar că nu va încuraja nici un efort de stabilire a unei prezenţe militare semnificative în Europa de Sud-Est. Pe de altă parte, deşi dându-se de înţeles că ar accepta alternativa unei înţelegeri politice cu Rusia înainte ca sfârşitul războiului să lase Europa pradă haosului, plângerile sale frecvente, potrivit căror politica din anul alegerilor îl împiedica să facă progrese în această direcţie, îi îngrijoră pe politicienii britanici, care credeau că vor ajunge prea târziu pentru a mai „salva" ceva pentru Occident.[28] Dacă, aşa cum sublinia Roosevelt, deciziile finale asupra problemelor teritoriale trebuiau amânate până la sfârşitul războiului — se frământau britanicii — aceasta nu-i va împiedica cu nimic pe ruşi să încerce obţinerea unei influenţe politice, ca în cazul Italiei, *în toate zonele eliberate*.

Ceea ce înrăutăţea lucrurile şi mai mult — observă Eden cu strângere de inimă — era că, ajutându-l pe Tito în Iugoslavia şi organizaţia de stânga EAM* în Grecia, Londra le dăduse ruşilor ocazia de a-i urma „exemplul". „Căci noi

---

* Ethniko Apeleftheretiko Metopo = Frontul Naţional de Eliberare, înfiinţat la 27 septembrie 1941; grupare politică de rezistenţă antigermană, controlată şi inspirată de Partidul Comunist (N. trad.).

suntem cei care i-am susţinut pe Tito şi organizaţia sa comunistă de partizani. Şi acelaşi lucru este valabil şi pentru Grecia, unde iniţial SOE a lansat şi sprijinit EAM-ul. În ambele cazuri, i-am susţinut din motive operative imediate, în ciuda faptului că erau mişcări comuniste. Din nefericire, se pare că cei mai buni şefi de gherilă sunt comuniştii."[29]

Deşi nu servea scopurilor imediate urmărite de Churchill, rezerva studiată a lui Roosevelt îi dădea primului ministru unele avantaje, în momentul în care acesta reflecta la următoarea sa acţiune. Dacă înţelegerea sa cu Stalin eşua, fie datorită numeroaselor aspecte aflate în joc, fie datorită unei schimbări în raportul de forţe, el putea cere ajutorul americanilor, chipurile pentru apărarea Cartei Atlanticului. Probabil că primul ministru nu se gândise chiar la aceasta, dar când sosi timpul să preia iniţiativa, el urmă întocmai metoda respectivă.[30]

Dar calea pe care o aveau de urmat nu era chiar atât de clară: pe atunci, Eden făcea presiuni asupra ambasadorului rus Feodor Gusev, numit în locul lui Maiski, ca să analizeze „propunerea de ordin practic" ca fiecare dintre naţiunile lor să accepte conducerea celeilalte, respectiv a ruşilor în România şi a britanicilor în Grecia. Lui Gusev îi plăcu ideea, întrebând însă dacă americanii fuseseră consultaţi. Nu fuseseră — replică Eden — dar „nu-şi putea imagina că aceştia se vor opune în vreun fel. La urma urmei, propunerea se baza într-adevăr pe operaţiunile militare ale propriilor noastre forţe..."

Dacă americanii erau de acord — spuse ambasadorul Gusev — guvernul sovietic era gata să dea — un răspuns final afirmativ".[31] Luat prin surprindere, Eden consemnă în partea de jos a minutei sale, pentru a atrage atenţia subalternilor săi: „Vă rog, analizaţi cum se poate discuta aceasta cu americanii".[32] La început, ambasadorul Halifax, ascunse faptul că propunerea fusese discutată cu ruşii: „Nu

i-am spus secretarului de stat Hull că dumneavoastră [Eden] aţi discutat deja cu ruşii, prezentându-vă propunerile drept rodul unor meditaţii independente." Îi subliniase lui Hull — continuă Halifax — că întreaga idee apăruse din considerente pur geografice şi militare. Aceasta nu va prejudicia în nici un caz interesul celor Trei Naţiuni în înţelegerea lor postbelică. Temerile lui Hull nu se risipiră. Orice acţiune care s-ar fi „referit la crearea sau acceptarea ideii sferelor de influenţă" — protestă secretarul de stat — „se va întoarce mai târziu împotriva noastră".[33]

Ceea ce de fapt se şi întâmplă în ziua următoare. La o conferinţă de presă, Hull fu rugat să răspundă unei acuzaţii aduse politicii americane de către ministrul de externe al Olandei: acesta reproşase Washingtonului că favorizase atitudinea dictatorială a Celor Trei faţă de naţiunile mici. Secretarul se lansă într-o negare vehementă a motivului acuzaţiei, declarând: „Timp de 150 de ani, am învăţat toate naţiunile de pe Pământ şi toate popoarele lumii ce înseamnă libertatea şi am practicat-o. Am încurajat toate naţiunile să aspire la libertate şi să se bucure de ea. Atitudinea noastră faţă de Filipine reprezintă un exemplu evident. N-a fost nevoie ca acestea să ne pună la încercare pentru a afla ce făceam pentru ele."[34]

Exemplul Filipinelor, pe care americanii obişnuiau să-l pună criticilor pe tapet, folosindu-l ca „model" pentru comportarea altor naţiuni, nu era de proporţiile situaţiei în cauză. Din punctul de vedere al Londrei, o comparaţie mai exactă se putea face cu hegemonia S.U.A. în America Latină. Churchill o folosi în apelurile sale către Roosevelt, dar Foreign Office-ul nu fu deloc încântat când Churchill îi trimise preşedintelui primul său mesaj referitor la înţelegerea asupra Greciei şi respectiv României. Aceasta nu numai pentru că ar fi preferat să nu-şi bată capul cu încercările primului ministru de „a trata" cu americanii, dar Churchill dezvălui

acum ceea ce Halifax ascunsese, şi anume că discuţia cu ruşii avusese deja loc, şi că întreaga răspundere o purtau britanicii prin propunerea de încheiere a unei înţelegeri anglo-ruse. Churchill mai dezvălui faptul că Moscova dorea să ştie dacă Washingtonul era de acord. „Desigur că nu dorim să ciopârţim Balcanii în sfere de influenţă..." — repetă Churchill — iar „înţelegerea" va fi valabilă numai pe timp de război.[35]

Roosevelt transmise mesajul Departamentului de Stat, care observă pe loc deosebirile dintre declaraţia lui Halifax către Hull şi telegrama lui Churchill. Secretarul de stat interimar Edwar R. Stettinius îi mărturisi lui Halifax profunda sa îngrijorare faţă de duplicitatea evidentă. Aflând acum că subiectul fusese deja discutat cu ruşii — spuse Stettinius — guvernului S.U.A. îi era „dificil să răspundă". Se redactă un mesaj pe care Roosevelt urma să-l adreseze primului ministru.[36]

Când Churchill află despre această discuţie, pătrunse şi mai adânc în fondul problemei, adresând un nou mesaj ambasadei din Washington. Nu se punea problema sferelor de influenţă — sublinia el — dar era necesar ca Cei Trei să acţioneze împreună iar cineva trebuia să-şi asume răspunderea. Grecii erau aliaţi vechi ai britanicilor, sacrificaseră pentru ei patruzeci de mii de oameni în 1941. Avea toate motivele — continuă el — să creadă că Roosevelt era „pe deplin de acord" cu orientarea sa în privinţa Greciei şi Iugoslaviei. Cel mai rău lucru care li se putea întâmpla acestor ţări era supunerea lor unor decizii telegrafiate între cele trei sau patru puteri. Pe de altă parte — spunea primul ministru — Londra se lăsa condusă de S.U.A. în America Latină, „atâta timp cât aceasta nu atingea problema vitelor sau oilor noastre. În această privinţă, este firesc să avem concepţii ferme, ţinând cont de cât de puţin primim."[37]

Lui Halifax i se spuse că îi putea arăta telegrama lui Hull sau oricui altcuiva. E posibil să fi crezut că referirea la America Latină îi va stânjeni pe americani, care pretindeau că părerile lor despre Argentina lui Peron să fie respectate, indiferent de impactul acestora asupra importului de carne al britanicilor; sau poate crezuse că aluzia la înţelegerea dintre Churchill şi Roosevelt cu privire la zona Balcanilor va face carieră în Departamentul de Stat. Se înşela. Între timp. Stettinius îl informase pe Roosevelt că propunerea britanicilor, „oricât de abil" ar fi fost prezentată, constituia strădania de a obţine consimţământul americanilor pentru stabilirea sferelor de influenţă, pe care Departamentul de Stat nu o dorea. Ba mai mult, prin răspunsul propus de către departament, pe care Roosevelt i-l dădu lui Churchill, britanicii erau refuzaţi, sugerându-se că Washingtonul avea ultimul cuvânt:

> *...Recunoaştem că, în orice teritoriu dat, guvernul responsabil din punct de vedere militar va lua în mod inevitabil hotărâri ca urmare a cursului evenimentelor militare, dar suntem convinşi că tendinţa firească de extindere a unor asemenea hotărâri şi asupra altor domenii decât cel militar, va deveni şi mai puternică printr-un acord de tipul celui sugerat. După părerea noastră, acesta va avea ca rezultat menţinerea deosebirilor dintre dumneavoastră şi sovietici şi împărţirea zobei balcanice în sfere de influenţă...*[38]

Foreign Office-ul mimă surpriza faţă de atitudinea americanilor,' deşi în realitate nu avusese niciodată vreun motiv să creadă că abordarea wilsonienilor din anturajul lui Cordell Hul ar duce la un alt rezultat. 'Subsecretarul permanent Alec Cadogan consemna. „Americanii au o fobie uimitoare faţă de «sferele de influenţă»" Se părea că problema reală consta în minimalizarea încurcăturii produse

de gafa lui Halifax, de telegrama inoportună a lui Churchill către Roosevelt, precum şi de plasarea responsabilităţii pe umerii ruşilor, pentru a fi încercat să găsească o soluţie. Astfel, într-o scurtă scrisoare, se explica faptul că „propunerea guvernului sovietic... apăruse în urma unei observaţii întâmplătoare [cuvintele «comentariu neoficial» erau tăiate] a secretarului de stat [Eden]..." Astfel că nu existase nici o posibilitate de a o discuta cu americanii de la bun început. dar de îndată ce sovieticii preluaseră această „observaţie întâmplătoare, transformând-o într-o propunere oficială, ne-am consultat cu guvernul S.U.A., la sugestia făcută într-adevăr de guvernul sovietic".[39]

Eden era furios în special pe Churchill. „Iată rezultatul «amestecului» primului ministru" — le spuse el colegilor săi. „Ce ne facem acum?"[40] Indiferent de discuţiile care urmară, Churchill hotărî că trebuia să facă presiuni mai mari asupra lui Roosevelt. A doua sa telegramă adresată preşedintelui, datată 11 iunie, argumenta că alternativele erau haosul şi paralizia. De data aceasta primul ministru nu se sfii să facă politică. Repetă instrucţiunile pe care i le dăduse lui Halifax, în legătură cu sacrificiile făcute de britanici pentru greci, punând problema direct: „Ruşii sunt gata să ne lase să preluăm conducerea în Grecia, ceea ce înseamnă că E.A.M. şi acţiunile sale nefaste ar putea fi controlate de forţele naţionale ale Greciei. Altminteri ţara la care ţineţi atât de mult va cădea pradă războiului civil şi dezastrului."

El spuse că obişnuia să-i raporteze preşedintelui asemenea chestiuni iar Roosevelt obişnuia să citească toate telegramele pe care i le trimitea. "Cred că aţi putea avea încredere în mine, în această privinţă." Rusia era pe punctul de a pătrunde în România, o ţară care intrase „bucuros" în război împotriva sovieticilor, provocând multe pierderi Armatei Roşii. Având în vedere că în zonă nu existau trupe britanice sau americane şi că ruşii oricum aveau să facă ceea ce

doreau, „ar fi bine să ne lăsăm în seama sovieticilor". Singura concesie făcută de Churchill cu privire la faptul că o astfel de înţelegere era temporară consta în a-i propune preşedintelui să fie de acord cu ea pentru o perioadă de încercare de trei luni.[41]

Această cerere dădu rezultate, deşi nu chiar pe cele dorite de Churchill. Fără a consulta Departamentul de Stat, Roosevelt trimise cel mai laconic răspuns, acceptând perioada de încercare de trei luni. „Trebuie să avem grijă să explicăm clar că nu stabilim nici un fel de sfere de influenţă postbelice." Răspunsul primului ministru se înscria din nou, în mod evident, în spiritul relaţiilor iniţiale dintre britanici şi Washington, şi anume că propunerea se referea numai la problemele militare. Mulţumindu-i lui Roosevelt, Churchill spuse că îl rugase pe Eden să-i transmită lui Molotov poziţia americanilor şi „să le explice clar că motivul limitării perioadei la trei luni este de a nu stabili dinainte sferele de influenţă postbelice."[42]

Informarea lui Molotov de către Eden, prin intermediul ambasadorului Gusev, cu privire la acceptul Washingtonului pentru o perioadă de încercare de trei luni, era făcută în termeni cu care ar fi fost de acord până şi Hull, ca o alternativă mai bună de alegere între două rele; sau cel puţin, aşa spera Eden. Insistând asupra preocupării americanilor pentru sferele de influenţă permanente, ministrul de externe declară că întotdeauna intenţionase să aplice înţelegerea numai pe timpul războiului, „şi să nu prejudicieze drepturile şi responsabilităţile pe care fiecare dintre cele trei guverne vor trebui să le exercite la stabilirea păcii şi după aceea, pentru întreaga Europă".[43]

În mijlocul atâtor proteste care pluteau în aer, când Churchill încerca să-l liniştească pe Roosevelt iar Eden încerca să susţină opţiunile viitoare în favoarea ruşilor, în toiul evenimentelor din preajma Zilei Z, la 6 iunie 1944, care îi

preocupau pe politicieni. hotărârile luate erau cel puţin confuze.[44] Pentru Departamentul de Stat, ele nu făceau decât să agraveze lucrurile. Subalternii lui Hull erau îngroziţi de — „această propunere primejdioasă" Hull observă că propunerea nu se limita la Grecia şi România. formularea lui Churchill referindu-se de fapt la întreaga zonă balcanică. El consideră că „analogia" făcută de primul ministru cu „poziţia noastră în America de Sud" era jignitoare.

Secretarul nu se opri aici. revenind asupra deosebirii dintre versiunile lui Halifax şi Churchill, cu privire la originea propunerii şi la eforturile Londrei de a muşamaliza întreaga afacere. S-ar fi zis acum că dacă *ruşii* n-ar fi cerut aprobarea americanilor, „Guvernul acesta s-ar fi confruntat cu un acord deja încheiat, asupra sferelor de influenţă..."[45] Hull îi dădu lui Roosevelt schiţa unei telegrame pentru Churchill preşedintele expedie telegrama în care se exprima preocuparea americanilor pentru modul în care se trata această problemă şi speranţa că „pe viitor" aspectele importante nu vor mai fi stabilite „în această manieră".[46]

Churchill insistă din nou asupra faptului că numai ruşii puteau interveni în problemele referitoare la România. Numai recunoscând această realitate, îi putea convinge să nu mai facă reclamă organizaţiei de stânga E.A.M., în Grecia. „Nu recunosc să fi făcut vreo greşeală în această privinţă." Era imposibil să tratezi — scria el — dacă nici unul din Cei Trei nu făcea vreo propunere oricăruia dintre ei, fără „a-l informa" totodată şi „pe al treilea". Uitase în aparenţă de panica pricinuită de negocierile separate dintre Roosevelt şi Stalin. Primul ministru aminti atunci de discuţiile lui Roosevelt cu conducătorii polonezi, despre care „deocamdată n-am auzit nimic de la dumneavoastră."[47]

Din considerente proprii, Moscova dădea acum înapoi în privinţa propunerii britanicilor, făcând observaţia că ar putea aduce ceva „nou în situaţia deja creată" şi că trebuia să mai studieze problema. Poate că amânarea convenea perfect

obiectivelor urmărite de Stalin; în vreme ce Armata Roşie înainta pe teritoriul României, el continua să se bucure de o libertate de acţiune deplină, câştigând putere din ce în ce mai mare în alte zone.[48] Era foarte probabil ca sovieticilor să nu le fi plăcut explicaţia lui Eden cu privire la atitudinea americanilor; bănuind că acestora li se ceruse să accepte o înţelegere care, mai târziu, putea fi anulată printr-o schimbare a relaţiilor dintre britanici şi americani. Dacă Rusia accepta versiunea lui Eden, nu însemna oare aceasta că perioada de încercare de trei luni era într-adevăr un mijloc de a opri derularea evenimentelor politice până când Occidentul şi-ar fi consolidat poziţia faţă de Rusia în Europa de Est?

La 1 iulie 1944, Ambasada sovietică de la Washington trimise Departamentului de Stat un *aide-mémoire*, a cărui esenţă era tocmai această preocupare, mascată într-o întrebare referitoare la punctul de vedere al americanilor.[49] Întrebarea pusă de ambasadă dădu departamentului prilejul să declare cu fermitate că Statele Unite n-ar fi încurajat niciodată această înţelegere, decât pentru „strategia actuală de război". Răspunsul departamentului reafirma, pentru a nu ştiu câta oară, că Washingtonul nu era de acord cu nici o înţelegere care s-ar opune „înfiinţării şi funcţionării efective a unui sistem mai larg de securitate generală, la care vor contribui toate ţările.

Stalin s-ar fi mulţumit poate cu acest răspuns, interpretând că, de fapt, propunerea britanicilor era şi fusese întotdeauna o modalitate de a deschide porţile pentru Europa de Est, până când situaţia militară va permite retragerea puterii ruşilor. Dar Departamentul de Stat era mai mult ca sigur recunoscător lui Stalin pentru prilejul oferit de a diminua importanţa asentimentului lui Roosevelt faţă de „propunerea primejdioasă" a primului ministru.

Ambasada britanică de la Washington înaintă Londrei o copie a răspunsului dat de Departamentul de Stat întrebării

puse de ruşi, după aproape două săptămâni de la primirea acestuia. În mare, se scursese aproape o lună de la adresa ruşilor datată cu 1 iulie. Churchill îşi ieşise din fire. „Ce înseamnă aceasta? Că americanii sunt de acord cu perioada de încercare pe trei luni de zile, sau aruncăm iar totul la canal?" „Nu ştiu", scria Eden. „Să facem iar presiuni asupra Moscovei [?]" — era întrebarea pe care şi-o punea atât lui însuşi cât şi consilierilor săi.[51]

Curând după aceasta, Eden trase concluzia din memorandumul americanilor că Departamentul de Stat dorea ca Moscova să renunţe chiar la încercarea pe perioada de trei luni. Între timp, ruşii trimiseseră în misiune forţe pentru a sprijini ELAS*, cartierul general al partizanilor din Grecia. Discutase această problemă cu ambasadorul sovietic — îl informă ministrul de externe pe Churchill. Dacă răspunsul era conciliator, atunci mai exista o şansă „de a-i face să recunoască poziţia noastră dominantă în Grecia; în caz contrar, mă tem că nu vom putea face aceasta."[52]

Ziua următoare, el susţinu în faţa Cabinetului de Război trimiterea a încă două sute de ofiţeri în misiunea secretă din Grecia, precum şi a unor forţe mult mai mari, imediat după retragerea germanilor. În ciuda celor ce-i spusese lui Churchill referitor la asigurarea dominaţiei britanice, Eden insistă faţă de cabinet asupra faptului că „desigur, nu se punea problema de a le impune grecilor o anume formă de guvernământ sau de a se amesteca în libertatea deplină a acestora de a-şi alege sistemul în care doresc să trăiască pe viitor." Înăbuşindu-şi rapid îndoielile pe care le-ar fi putut avea în calitate de şef al Partidului Laburist, vice-prim ministrul

---

* Ellinikos Laikos Apelertheretikos Stratos = Armata Naţională de Eliberare, înfiinţată în decembrie 1941 şi condusă de generalul Stefanos Sarafis: „braţul înarmat" al EAM — (N. trad.).

Clement Attlee împărtăşi punctul de vedere al lui Eden şi îşi dădu consimţământul, bazându-se pe datoria umanitară de a supraveghea trimiterea de ajutoare cu vaporul spre Grecia.[53]

La o săptămână după aceasta, Churchill organiză un plan strategic pentru un desant paraşutat în zona Atenei, în scopul de a cuceri capitala, înainte ca EAM să poată acţiona. Era îngrijorat de faptul că întoarcerea regelui grec înainte de plebiscit nu era privită cu ochi buni de cabinet: şi afirmă că nici nu fusese de acord cu o asemenea soluţie.

„Guvernul grec [adică regimul regalist afalt sub protecţia britanică] va lua fiinţă aproape imediat după desantul paraşutat şi în câteva ore va trebui să funcţioneze la Atena, unde probabil că poporul îi va primi pe paraşutiştii britanici cu entuziasm."

Cheia succesului acestei operaţiuni era ca americanii să fie ţinuţi la curent şi cooptaţi în acţiune. Ministrul de externe Eden nu credea că lucrurile erau atât de simple. Într-adevăr, cabinetul pusese problema întoarcerii imediate a regelui. El îi spuse primului ministru că în opinia publică din Marea Britanie, din Grecia şi din America domnea o mare confuzie, în special datorită leit-motivului organizaţiei EAM, potrivit căruia „încercăm să-l readucem pe rege cu ajutorul baionetelor britanice".[54]

Era un avertisment voalat că apelul adresat de Churchill lui Roosevelt, în scopul trimiterii de trupe în Grecia, risca să primească acelaşi răspuns din partea politicienilor americani ca şi cel dat propunerilor britanice de stabilire a unei înţelegeri asupra Balcanilor. Dar sfatul lui Eden nu reuşi să-l determine pe primul ministru să renunţe la telegrama către Roosevelt. „Întotdeauna am mers alături, în deplină înţelegere asupra politicii noastre în Grecia — începea telegrama — „şi am apelat la dumneavoastră în toate problemele importante." Restul mesajului repeta, în esenţă, pe un ton foarte retoric,

argumentele pe care primul ministru le prezentase în vederea stabilirii unei înţelegeri cu ruşii. Adăugă că britanicii vor avea nevoie de ajutorul forţelor aeriene americane, pentru a se ajunge la numărul de zece mii de paraşutişti.[55]

Poate că unul dintre obiectivele lui Churchill era să forţeze Statele Unite să se înfrunte acum cu consecinţele faptului că nu fuseseră de acord cu înţelegerea asupra României, în care caz Rusia nu ar mai fi sprijinit EAM. Din acest punct de vedere, Washingtonul avea de ales între a-şi da un asentiment diplomatic pentru o înţelegere anglo-rusă sau pentru un sprijin militar, în scopul unei evacuări anticipate, şi a vedea cum haosul şi comunismul triumfă în zona Meidteranei. Este puţin probabil ca Churchill să fi formulat o astfel de alternativă în mod conştient, dar efectul la Washington a fost acelaşi: Departamentul de Stat se consideră împins la acţiune de încercările insistente ale lui Churchill de a implica Statele Unite într-un joc al puterii despre care, în aceşti ani, premergători războiului rece, nu credea că ar avea succes.

Roosevelt nu răspunse vreme de mai multe zile. Între timp, un articol probabil inspirat, semnat Drew Pearson, denunţă politica britanicilor în Grecia, etichetând-o printre altele drept o politică de cooperare cu colaboraţioniştii nazişti, în încercarea de a-şi asigura avantaje economice postbelice şi cedarea insulei Creta. Oficialităţile britanice din Orientul Mijlociu presupuseră că articolul lui Pearson fusese inspirat de organizaia americană omologă — SOE-ului, şi anume Biroul de Servicii Strategice (OSS). OSS îşi conducea propia activitate în Grecia, favorizându-i pe cei care în mod hotărât nu erau pro-britanici. „Au scăpat situaţia din mână" — i se spunea lui Churchill într-un mesaj — „şi numai o abordare directă a preşedintelui ar putea pune capăt necazurilor. Sunt capabili să provoace un conflict anglo-american referitor la Grecia, care ar putea prejudicia politica guvernului Maiestăţii Sale."[56]

Churchill meditã la posibilitatea de a-i scrie direct lui Roosevelt, se gândi mai bine apoi încercă să exercite presiuni asupra şefului OSS din zonă, şi să-şi câştige simpatia lui Harry Hopkins. Ambasadorul Halifax încercă să-l liniştească pe primul ministru. Nu era vorba de vreo conspiraţie împotriva britanicilor — sublinie Halifax — ci doar de o dezaprobare clară a Washingtonului faţă de ideea că cel mai bun mijloc de a combate EAM era de a-l sprijini pe regele exilat.[57]

Primul ministru răsuflă uşurat când primi, în urma apelului său, un răspuns din partea lui Roosevelt; acesta îl asigura că nu avea nimic împotriva pregătirilor pe care le făceau britanicii în vederea trimiterii unor forţe pentru păstrarea ordinii după retragerea germanilor. Preşedintele promise că, în cazul în care americanii ar avea avioane disponibile, acestea ar putea fi folosite într-o asemenea operaţiune.[58] Girul neautorizat pe care Roosevelt îl dădu planurilor britanicilor în problema Greciei rămâne oarecum o enigmă. Discuţiile cu Stalin referitoare la încercările de a sprijini insurecţia de la Varşovia, grijile din ajunul alegerilor, simpla oboseală (mesajul era schiţat de către amiralul Leahy) — toate au contribuit, probabil. dar, aşa cum arată editorul corespondenţei dintre Roosevelt şi Churchill, „această telegramă reprezintă un mare pas înainte în sprijinirea politicii britanicilor faţă de Grecia eliberată".[59]

Între timp, pe măsură ce armatele sale înaintau, conducătorul sovietic începu negocieri cu o seamă de partide din europa de Est. Nu le făcea favoruri speciale comuniştilor, pe care-i numea „politicieni de la ţară". Probabil că se temea ca nu cumva întârzierea să deschidă, Doamne fereşte, calea unei „revoluţii" adevărate în tot Estul Europei. Astfel, John Erickson scria:

Crearea unui „bloc comunist", în mod oficial, în Europa de Est, nu pare să fi făcut parte din planurile

sale la vremea respectivă: dimpotrivă, împărţirea îi convenea de minune, promiţând ca şi până acum exploatarea nelimitată a acestei regiuni relativ nevătămate, în interesul refacerii economiei sovietice... Cei care au zădărnicit aceste negocieri, fie datorită principiilor comuniste, fie din respect faţă de propria naţiune, şi-au atras în mod invariabil furia sa.[60]

Churchill avu primul ideea unei întâlniri în tête-à-tête cu Stalin, la sfârşitul lunii septembrie, cu scopul declarat de a trece în revistă toate problemele care le stăteau în faţă; el îi sugeră lui Roosevelt că principala sa preocupare era legată de planurile ruşilor referitoare la războiul din Orientul Îndepărtat şi de frontiera poloneză. Şi, sigur că da, mai erau *„şi alte aspecte", cu privire la Iugoslavia şi Grecia, care ar fi trebuit discutate. Când primul ministru îşi publică propriul raport asupra „Conferinţei Tolstoi" în 1953, îşi justifică totuşi vizita la Moscova ca pe o încercare de a ţine inamicul pe loc, datorată în bună parte întârzierii cu care americanii îşi „dădeau seama de creşterea influenţei comuniştilor, de dinainte şi după marşul victorios al puternicelor armate comandate direct de la Kremlin".*[61]

În timp ce se pregătea să plece la Moscova pentru „Conferinţa Tolstoi", Churchill adresă în particular americanilor o ripostă bine ţintită pentru că se opuneau unei acţiuni militare anglo-americane în Europa de Sud-Est. „Stalin" — spuse primul ministru cu mâhnire — „va obţine ceea ce vrea. Au avut grijă americanii de aceasta."[62] Pe de altă parte, potrivit spuselor medicului său, Lordul Moran, Churchill credea acum că putea trata cu Stalin cu aceeaşi convingere ca şi Roosevelt, în trecut. „Atmosfera de acolo este complet diferită de când s-a debarcat în Normandia. Voi profita de pe urma acestui fapt pentru a ajunge la o înţelegere amicală cu Stalin în privinţa Poloniei. Acesta este motivul plecării mele."[63]

Pentru ruşi. „Conferinţa Tolstoi" reprezenta un prilej de a verifica intenţiile britanicilor cu privire la o eventuală renaştere a acelui *cordon sanitaire* de după primul război mondial. Moscova avea mari îndoieli faţă de diversele propuneri făcute de britanici în legătură cu „confederaţiile" europene, cu rolul guvernelor din exil, care se aflau la adăpost sub privirea binevoitoare a leului britanic, şi cu intrigile diplomatice de atragere a Turciei în război. După cum declarase ministrul de externe Molotov la Conferinţa miniştrilor de externe, care avusese loc în 1943 la Moscova, „unele planuri de federalizare amintesc poporului sovietic de faptul că politica acelui «cordon sanitaire» fusese îndreptată după cum se ştie, împotriva Uniunii Sovietice."[64]

Churchill ceruse ca ambasadorul american Averell Harriman să participe la „Conferinţa Tolstoi", pentru a-l asigura pe Stalin că — „aprobaţi misiunea noastră... [şi pentru] a participa la discuţii", deşi acesta nu avea să fie invitat la multe din discuţiile cheie.[65] Când aflară de intenţia primului ministru de a merge la Moscova, subalternii lui Roosevelt se temură exact de acest lucru. Dar Roosevelt nu-i putea refuza lui Churchill cererea. Pe ordinea de zi se aflau câteva probleme, în afară de cea a Balcanilor şi a sferelor de influenţă, iar Washingtonul era dornic să afle orice ar fi putut spicui Harriman de la oficialităţile britanice şi ruse cu privire la discuţiile între patru ochi dintre Churchill şi Stalin. Aşadar, într-o mare măsură, Churchill reuşi să obţină ce dorea în ambele direcţii: Harriman era prezent, când era nevoie de un acord al Celor Trei, şi era ţinut afară când nu era nevoie de prezenţa sa.

Mesajul lui Churchill către Roosevelt, la 5 octombrie 1944, trimis înainte de plecarea primului ministru la Moscova, sublinia dilema americanilor:

Sunt foarte bucuros că Avereil va participa la toate discuţiile noastre mai importante: dar sunt sigur că nu doriţi ca aceasta să prefigureze discuţii între patru ochi dintre mine şi U.J. [Unchiul Joe, adică Stalin], sau dintre Anthony şi Molotov, aşa cum se fac cele mai bune aranjamente de obicei. Vă puteţi baza pe mine în privinţa informării permanente asupra tuturor aspectelor care privesc interesele noastre comune, pe lângă rapoartele pe care vi le va trimite Averell [67]

Modul în care Churchill folosise în acest mesaj expresia „interesele noastre comune" implica desigur faptul că anumite subiecte nu constituiau interese comune cu Statele Unite. Între Marea Britanie şi Uniunea Sovietică existau interese speciale. Deşi pe tot parcursul războiului devenise un fapt obişnuit ca Stalin să-şi exprime îngrijorarea faţă de o „înţelegere" anglo-americană, Churchill se temea (cu atât mai mult cu cât echilibrul de forţe părea să se încline hotărâtor de partea britanicilor şi a americanilor) că Roosevelt ar putea profita de ocaazie pentru a folosi „blocul" sovieto-american în anumite situaţii care atingeau interesele Imperiului Britanic în afara Europei. Ambii conducători considerau că americanii îşi luau cam multă libertate în privinţa planurilor şi sfaturilor în domeniii care afectau interesele securităţii britanicilor şi sovieticilor.

Între timp, un specialist în problemele Rusiei de la Departamentul de Stat, pe nume Charles Bohlen, îi trimisese lui Harry Hopkins un memoriu, argumentând de ce întâlnirea dintre Churchill şi Stalin nu trebuia să aibă loc. Dacă la Moscova americanii nu vor fi reprezentaţi la nivel înalt, lumea va trage concluzia că Statele Unite „s-au spălat pe mâini de problemele politice europene" sau că l-ar fi autorizat pe Churchill să vorbească în numele Washingtonului. Stalin şi Churchill — continua Bohlen — fie se vor angâja într-o dispută

extrem de aprinsă, fie vor ajunge la împărţirea Europei în sfere de influenţă. Dacă totuşi conferinţa se ţinea, preşedintele trebuia să-i spună clar lui Stalin că nici un acord încheiat între cei doi nu angaja cu nimic Statele Unite.[68]

Hopkins fu de acord cu Bohlen, contramandă pe loc expedierea mesajului lui Roosevelt şi-l chemă pe preşedinte din dormitor, unde acesta se bărbierea. Roosevelt ascultă cu atenţia interpretarea dată de subalternul său argumentelor lui Bohlen şi cei doi schiţară o lungă telegramă către Stalin, în locul salutărilor banale din mesajul iniţial al preşedintelui. Noua versiune începea cu regretele lui Roosevelt că „următoarea întâlnire" nu era o conferinţă a Celor Trei. Stalin „va înţelege bineînţeles" că nu există nici un aspect, de ordin politic sau militar, de care Statele Unite să nu fie interesate. „Sunt ferm convins că toţi trei, şi *numai* toţi trei, putem găsi soluţii pentru problemele rămase încă nerezolvate." Deşi dorea ca ambasadorul Harriman să participe ca „observator", aceasta nu putea angaja Statele Unite în nici o privinţă şi — spunea Roosevelt — ar prefera să considere discuţiile anglo-sovietice ca preliminare pentru o întâlnire între Cei Trei, care va putea avea loc oricând după alegeri.[69]

Lui Harriman personal, preşedintele îi repetă că nici o problemă discutată de Churchill şi Stalin nu era lipsită de importanţă pentru Statele Unite. „Este important să-mi păstrez deplina libertate de acţiune după încheierea acestei conferinţe."[70] Stalin se arătă surprins de mesajul lui Roosevelt, sublinind că înţelesese că Churchill venea ca purtător de cuvânt pentru ambele puteri occidentale. Dar deşi acceptase justeţea protestului lui Roosevelt, în scurt timp se străduia împreună cu primul ministru să ajungă la înţelegeri permanente, nu numai în privinţa Balcanilor.

Potrivit memoriilor sale, la deschiderea lucrărilor „Conferinţei Tolstoi"; la 9 octombrie 1944, orele 22, Churchill privi

în jurul mesei şi aprecie că momentul părea potrivit pentru a aborda subiectul. „Să ne ocupăm de problema Balcanilor, începu el cu o frază care avea să fie mult citată după aceea. Apoi primul ministru îşi scrise propunerea de înţelegere pe o foaie de hârtie oarecare. Rusia urma să aibă o influenţă asupra României în proporţie de 90% iar Marea Britanie una de 90% asupra Greciei. Ele urmau să-şi împartă pe jumătate dominaţia asupra Ungariei şi Iugoslaviei iar Rusia va domina Bulgaria în proporţie de 75%. Împinse hârtia de partea cealaltă a mesei, către mareşalul Stalin; acesta luă un creion albastru, făcu o bifă mare pe foaie şi o împinse înapoi.

„După aceasta urmă o tăcere îndelungată" — îşi amintea Churchill. În cele din urmă, primul ministru spuse: „Nu s-ar putea socoti că am fost cam cinici dacă s-ar afla că am luat aceste hotărâri, fatale pentru milioane de oameni, într-un mod atât de detaşat? Să ardem hârtia." „Nu, păstraţi-o." — replică Stalin.[71]

Dar lucrurile nu se petrecuseră chiar aşa. La o întâlnire preliminară dintre Eden şi Molotov, la orele 19 din aceeaşi seară, ministrul de externe explicase că scopul primului ministru era de a raporta evoluţia situaţiei militare în Vest şi de a sublinia „hotărârea noastră de a lucra toţi trei". „Trecuse un an de la ultima lor întâlnire, şi se intenţiona ca această vizită să marcheze şi să arate că cei trei sunt de acord în orice problemă.[72]

Când Churchill deschise de fapt discuţiile, câteva ore mai târziu, el nu începu cu faimoasele tratative referitoare la Balcani, pe care le dezvălui pentru prima oară în memoriile sale, ci cu problema Poloniei şi a liniei Curzon. El sugeră că liderul polonezilor de la Londra, Stanislaw Mikolajczyk, să fie convocat la Moscova, astfel încât ambele părţi, polonezii de la Londra şi Comitetul Polonez pentru Eliberare Naţională, susţinut de ruşi, să fie „forţaţi să ajungă la o înţelegere".

După ce hotărâră ca în problema Poloniei să decidă cei doi reprezentanţi, Churchill reveni la situaţia Greciei şi a României. Condiţiile de pace impuse de ruşi României — începu el — erau rezonabile şi dovedeau o bună cunoaştere a problemelor statale în contextul păcii viitoare. Aceasta era o problemă exclusivă a ruşilor.

Dar în Grecia, lucrurile stăteau altfel. Marea Britanie trebuia să fie principala putere în Mediterana şi spera ca mareşalul Stalin o va lăsa să hotărască în privinţa Greciei, aşa cum mareşalul o făcea pentru România.

Stalin era de acord că Marea Britanie „ar trebui să vină cu o propunere în privinţa Greciei. Aici, Churchill propuse ca aceste chestiuni să fie exprimate în limbaj diplomatic, deoarece americanii ar putea fi şocaţi. Dar atâta timp cât el şi Stalin se înţelegeau unul pe altul, el. Churchill, putea „să-i explice lucrurile acestea preşedintelui".

Stalin spuse că primise din partea lui Roosevelt un mesaj referitor la statutul de observator al lui Harriman şi la faptul că preşedintele considera discuţiile lor ca fiind doar preliminare pentru o întâlnire a Celor Trei. Churchill răspunse că el nu avea secrete faţă de preşedinte, dar nu dorea ca prezenţa lui Hariman să împiedice „discuţiile apropiate" dintre ei doi. Ambasadorul nu avea chiar acelaşi statut ca ei. Răspunsul lui Stalin merită citat în întregime.

Mareşalul Stalin a spus că răspunsese numai că nu ştia ce probleme se vor discuta, dar că de îndată ce va afla îi va comunica preşedintelui. Observase unele semne de îngrijorare în mesajul preşedintelui, cu privire la discuţiile lor şi, în general, nu îi plăcuse mesajul. Acesta părea să pretindă prea multe drepturi pentru Statele Unite, lăsând prea puţine pentru Uniunea

Sovietică şi Marea Britanie, care, la urma urmei, încheiaseră un tratat de ajutor reciproc.[73]

Din nou, Churchill se angajă în discuţii ample şi de perspectivă; înainte de a reveni la situaţia din Balcani. Odată fusese tentat, ca şi americanii, să voteze pentru înfiinţarea Organizaţiei Naţiunilor Unite şi ca marile Puteri să nu aibă drept de veto în discuţiile referitoare la situaţiile în care erau implicate. Dar acum vedea că ruşii au argumente foarte puternice. Să presupunem că China ar ridica problema Hong Kongului — spuse el. Marea Britanie ar trebui să se retragă, lăsând Rusia şi Statele Unite să decidă în această problemă.

Această observaţie, nu tocmai subtilă, se referea la o presupusă nevoie a Marii Britanii şi Rusiei de a se apăra de binefacerile imperialismului american. Din acest punct de vedere, nu avea mare importanţă dacă politica postbelică a Statelor Unite urma orientarea stabilită de adepţii unui „Secol American" sau dictatelor morale din apelul vicepreşedintelui Henry Wallace pentru un „secol al Omului de rând". Dar putea oare Churchill, care spusese adeseori despre ruşi (printre altele) că nu erau demni de încredere, să-şi închipuie aşa ceva?

Se pare că putea, cel puţin cu această ocazie. „Conferinţa Tolstoi" reprezintă punctul culminant al diplomaţiei anglo-sovietice din timpul războiului. După ce-şi afirmă punctul de vedere asupra dreptului de veto al marilor puteri, primul ministru reveni la problema Balcanilor, extinzând prima discuţia de la situaţia Greciei şi a României la cea a Ungariei şi Iugoslaviei. Pentru aceasta din urmă, propuse ca Marea Britanie şi Rusia să-şi împartă influenţa în mod egal. Stalin răspunse referindu-se la Bulgaria şi, încercând să sondeze terenul cât mai adânc cu putinţă, la Turcia. Ce-ar fi dacă Rusia avea dreptul de a controla strâmtorile din Marea

Neagră? La Convenţia de la Montreux din 1936, referitoare la căile de intrare în Marea Neagră, Japonia primise tot atâtea drepturi ca şi Rusia. Dacă Marea Britanie era interesată de Mediterana, Rusia era deopotrivă de preocupată de Marea Neagră, aflată încă sub dominaţia Turciei.

Pus dintr-odată în gardă, Churchill întrebă la ce schimbări se gândea Stalin. Deocamdată — veni răspunsul — consensul cu privire la faptul că hotărârile Convenţiei de la Montreaux trebuie abrogate era de ajuns. „Ce-ar face Marea Britanie dacă Spaniei sau Egiptului li s-ar da dreptul de a închide Canalul Suez, sau ce ar spune guvernul Statelor Unite dacă vreo republică sud-americană ar avea dreptul să închidă Canalul Panama? Rusia se afla într-o situaţie şi mai grea." Churchill acceptă principiul, propunând numai ca aceasta să fie aplicat în mod amabil, astfel încât să nu sperie Istanbulul. Primul ministru propuse apoi ca Stalin să reia problema Convenţiei de la Montreux cu Statele Unite.[74]

Revenind la situaţia din Balcani, Churchill spuse că avea sentimentul că ar trebui să facă ceva pentru a împiedica izbucnirea unor războaie civile ideologice în ţările acelea. „Acestea ar trebui oprite prin autoritatea cleor trei mari Puteri." „De acord" — spuse Stalin. (Dată fiind evoluţia ulterioară a războiului rece, aceasta este probabil, cea mai mare ironie din întreaga diplomaţie de război a Celor Trei). Prin declaraţia sa că nu vor încerca să impună cu forţa un rege în Grecia, Iugoslavia sau Italia, Churchill îl rugă pe Stalin să-i „ternpereze pe comuniştii din Itlaia şi să nu-i mai stârnească".

Stalin spuse că aceasta nu va fi prea lesne, comuniştii italieni putând să-l trimită la dracu. În Bulgaria, Armata Roşie îi oprise de fapt pe comuniştii bulgari de a forma soviete. Dar asupra Bulgariei — continuă Stalin — nu putea fi de acord ca Marea Britanie să aibă o mare influenţă. Aceasta era o ţară cu deschidere la Marea Neagră. Se temea oare Churchill

că Rusia intenţiona să lanseze un atac asupra Turciei? Nu avea o astfel de intenţie. Înainte ca disputa să continue, primul ministru propuse să-i lase pe Eden şi pe Molotov să pună la punct amănuntele.[75]

Prin urmare, lucrurile nu se făcuseră spectaculos, într-o clipă, aşa cum avea să scrie Churchill în memoriile sale. Harriman află despre „acordul" cu privire la Balcani în ziua următoare" pe 10 octombrie, la un „dejun" care dura patru ore. Aşezat lângă Stalin, află fie de la Stalin însuşi, fie de la un subaltern al acestuia că liderul rus modificase o telegramă comună către preşedinte, privind discuţiile referitoare la Balcani, scoţând cuvintele „având în vedere datoria noastră diferită faţă de ei", care implicau recunoaşterea din partea fiecăruia a sferei de influenţă a celuilalt. Raportul ambasadorului asupra acestei şarade extraordinare continua astfel:

După dejun, vrând să i-o plătesc lui Churchill, i-am spus lui Stalin că veţi fi foarte bucuros că a eliminat această frază, deoarece sunteţi de părere că toate problemele trebuie rezolvate de către noi trei. Stalin spuse că îi părea bine să audă aceasta şi întinzându-se prin spatele lui Churchill, îmi strânse mâna.[76]

În seara aceea, discuţiile fură relate pe un ton mai puţin amical. Molotov deschise convorbirea sa cu Eden afirmând că raportul de influenţă de 50% pentru fiecare în privinţa Ungarie era inacceptabil. Sovieticii doreau 75%. Eden protestă, reproşând faptul că liderul iugoslav Tito făcuse în secret o vizită la Moscova, fără a-i informa pe britanici. Atmosfera era mult mai rece decât în searta precedentă, mai ales după ce Eden declară că „guvernul Maiestăţii Sale era nemulţumit de întreaga situaţiei din Balcani". Un motiv de iritare pentru britanici îl constituia activitatea ofiţerilor bulgari

în nordul Greciei, care se comportau faţă de ofiţerii britanici de parcă ei ar fi câştigat războiul şi nu invers.

Molotov se dovedi înţelegător până la un anumit punct, repetând că Bulgaria trebuia pedepsită pentru rolul jucat în război. Dar argumentă că Rusia trebuia să deţină acolo, ca şi în România, o influenţă în proporţie de 90%. Urmă o succesiune rapidă de propuneri, prin care Molotov se arătă dispus să negocieze diferite procente în privinţa Iugoslaviei, în schimbul unui control aproape absolut asupra Bulgariei şi aproape acelaşi lucru referitor la Ungaria. La un moment dat, încercă să explice ce ar fi însemnat aceste procente. În Iugoslavia — spuse ministrul de externe rus — 60/40 însemna că Marea Britanie va deţine controlul asupra ţărmului iar Rusia asupra interiorului ţării. Eden acceptă în cele din urmă ceea ce considera a fi un compromis de bun simţ, şi anume ca douăzeci procente să revină dominaţiei Marii Britanii asupra Bulgarie şi Ungariei, obţinute printr-o înţelegere în două etape, astfel încât după război Rusia să permită funcţionarea unei comisii de control, formată din reprezentanţi ai aliaţilor. În acest scop Molotov acceptă responsabilităţi egale în Iugoslavia. În mare, împărţirea zonei balcanice reprezenta cel puţin o consecinţă a tratamentului aplicat Imperiului Otoman după primul război mondial, cu excepţia faptului că acum în joc era soarta oamenilor şi nu petrolul.[77]

Churchill nu avea răbdare cu detaliile. „Nu vreau să umblaţi după chiţibuşuri" — îl mustră el pe Eden. „Dacă ajungi la un aspect dezavantajos, eu aş trece la următorul. Sunt multe lucruri care n-au importanţă." „Dar Bulgaria nu face parte dintre ele" — replică Eden.[78] Churchill însă nu dorea să se certe cu ruşii pentru procente abstracte. Intenţiona să-i timită lui Stalin o scrisoare în care să-şi expună punctul de vedere. Se pare că nu o trimise, deoarece Harriman îl avertiză să n-o facă, ceea ce sugerează că, pe lângă scrisoarea lui Churchill către Harry Hopkins, Roosevelt

era în măsură să afle totul despre înţelegere.[79] În schiţa scrisorii neexpediate, Churchill îşi exprima speranţa că Marea Britanie, Rusia şi Statele Unite vor putea lucra împreună în Balcani, la punerea unor baze solide pentru o pace durabilă. Hotărârile „Conferinţei Tolstoi" erau doar preliminare la o hotărâre a Celor Trei la masa tratativelor pentru pace, procentele nereprezentând decât o metodă de a stabili cât de aproape erau în anumite situaţii specifice — cu alte cuvinte, un ghid referitor la modificările necesare planurilor lor.

După cum spuneam, acestea ar putea fi considerate crude şi chiar cinice dacă ar fi supuse atenţiei ministerelor de externe şi diplomaţilor din lumea întreagă. De aceea, ele nu pot constitui baza unui document public, cel puţin nu deocamdată. Ele ar putea reprezenta, totuşi, un ghid bun pentru evoluţia afacerilor noastre. Dacă vom avea succes în aceste afaceri, vom împiedica probabil câteva războaie civile, precum şi multă vărsare de sânge şi dezbinare în ţările mici despre care este vorba. Principiile noastre generale ar trebui să lase fiecărei ţări libertatea de a adopta forma de guvernământ pe care o doreşte poporul ei.[80]

Apoi Churchill abordă problema ideologică, fără a-şi ascunde părerea privind lupta posibilă dintre formele de guvernare totalitare şi „cele pe care le numin libera alegere, controlată prin sufragiul universal". Era recunoscător — spuse el — că Stalin declarase că nu intenţiona să încerce schimbarea prin forţă sau prin propagandă comunistă a sistemelor stabilite în ţările balcanice. Cu excepţia fascismului, care nu putea fi tolerat, Marile Puteri ar trebui să accepte situaţiile interne ale acestor ţări „şi să nu se ingrijoreze în privinţa lor, sau să se amestece în treburile lor, odată ce s-au

pus bazele pentru reinstaurarea calmului, după această teribilă baie de sânge prin care am trecut cu toţii".

Tocmai pornind de la acest punct de vedere, am încercat să jalonez măsura de interes pe care o are fiecare dintre noi în aceste ţări, bucurându-se de deplinul acord al celuilalt şi de asentimentul Statelor Unite, care se pot îndepărta vreme îndelungată, pentru a se reîntoarce apoi pe neaşteptate cu puteri uriaşe.

Să fi avertizat oare Churchill că în cazul în care Stalin nu respectă înţelegerea Statele Unite se vor întoarce cu puteri uriaşe? Sau, aşa cum arătau discuţiile sale anterioare cu Stalin, vorbea despre necesitatea respectării înţelegerilor respective de către Marea Britanie şi Uniunea Sovietică, datorită atitudinii postbelice incerte a americanilor faţă de Europa?

Dar sensul paragrafului următor era imposibil de interpretat greşit. Hitler încercase să exploateze teama de un „comunism prozelitist agresiv, existent pretutindeni în Europa"; deşi Hitler fusese definitiv învins, Stalin ştia prea bine că „teama persista în fiecare ţară deoarece, dincolo de meritele sistemelor noastre diferite de guvernare, nici o ţară nu doreşte să treacă printr-o revoluţie sângeroasă necesară, cu siguranţă, în aproape toate cazurile, pentru a impune o schimbare atât de drastică în viaţa, obiceiurile şi concepţiile societăţii lor".

Scrisoarea se încheia cu un paragraf care transmitea „sentimentul" că, odată cu trecerea anilor, diferenţele dintre sisteme se vor atenua, datorită „scopului nostru comun, de a face oamenilor o viaţă mai bogată şi mai fericită, mai puternică cu fiecare an". Era o scrisoare remarcabilă. Deşi primul ministru repeta într-una că înţelegerea era, aşa cum dorea Washingtonul, doar temporară, era din nou clar că

Churchill intenţiona să stabilească o pace durabilă pe baza unei înţelegeri permanente.

Date fiind demersurile primului ministru, începute înainte de „Conferinţa Tolstoi" şi continuate până în ajunul acesteia,[81] de a asigura libertatea de acţiune a britanicilor faţă de politica americană, Churchill redactă un raport extrem de corect asupra întâlnirilor sale cu Stalin şi ale lui Eden cu Molotov, raport pe care Harry Hopkins urma să-l transmită lui Roosevelt. Mesajul începea cu o apreciere referitoare la atmosfera prietenească de la Moscova şi la „trista încurcătură" din Balcani. Reluând plângerile britanicilor cu privire la vizita secretă a lui Tito la Moscova şi la comportarea bulgarilor în Grecia, Churchill explică faptul că ruşii aveau „un mare interes în Ungaria", şi pretindeau „responsabilitae deplină" în privinţa României, dar erau gata „să renune la interesele lor în Grecia". „Toate aceste aspecte sunt pritocite de domnii Eden şi Molotov".

Se întâlnea „des cu Averell" — continuă primul ministru — dar „în prezent avem atâtea lucruri de împărţit în privinţa Balcanilor, încât am prefera să aprofundăm discuţia *á deux** pentru a putea vorbi mai deschis decât într-o adunare mai mare. Îi voi telegrafia preşedintelui în legătură cu toate acestea, într-o zi sau două".[82] Eden îi dădu aceleaşi lămuriri lui Harriman, inclusiv o explicaţie cu privire la motivul pentru care Churchill folosise expresia „nepopulară" de „sfere de influenţă", pentru a defini „un acord practic" în privinţa Balcanilor „şi responsabilităţile respective" ale Rusiei şi Marii Britanii. Churchill şi Eden sperau că Roosevelt şi Hull vor fi mulţumiţi de aceste înţelegeri, şi convinşi că dacă nu „se întreprinde" ceva „în această direcţie, în ţările respective se vor produce tulburări politice, dacă nu chiar un război civil..."[83]

Şi mesajul direct al lui Churchill către Roosevelt sublinia pericolul unui război civil, „când dumneavoastră şi cu mine

---

* În doi (1. franceză) — (N. trad.).

vom fi de partea unei tabere iar U.J. de cealaltă parte". Va continua să-l ţină pe preşedinte la curent, asigurându-l din nou că orice înţelegere stabilită la „Conferinţa Tolstoi" constituia „subiectul unor discuţii profunde şi de prelucrare cu dumneavoastră a unui material brut",[84] În cursul acestor trei contacte cu Hofkins, Harriman şi Roosevelt, Churchil şi Eden nu calificară înţelegerile lor ca „temporare", adică o formulă valabilă pe o perioaă de nouăzeci de zile, ci mai degrabă „preliminare", în sensul unui material în curs de finalizare.

Mesajele lui Roosevelt către Harriman, în timpul „Conferinţei Tolstoi", erau menite să-i amintească ambasadorului că era prezent numai în calitate de observator. Citise relatarea lui Harriman despre dejunul din ziua de 10 octombrie, atunci când se presupunea că Stalin eliminase o frază care implica crearea sferelor de influenţă. Roosevelt adăugă: „În prezent zona balcanică mă interesează extrem de mult şi consider că ar trebui luate orice fel de măsuri care ne pot asigura că problema Balcanilor nu ne va târî într-un viitor război mondial."[85]

Pe tot parcursul războiului, Roosevelt avusese o atitudine oscilantă; mai întâi refuză să sprijine orice propunere „provincială" negociată de Churchill şi Stalin cu uşile închise: apoi hotărî că, dacă tot se stabileau sferele de influenţă, era preferabil ca ele să fie „deschise", astfel încât să lase loc pentru luarea unei hotărâri mai bune, în condiţiile în care Cei Trei „erau implicaţi deopotrivăá şi *dacă* negocia *el* cu Stalin. Dar acum sosise timpul ca în loc de a mai oscila să ia o hotărâre. Churchill şi Stalin ajunseseră deja la o înţelegere.

Harriman venise în Rusia în calitate de ambasador, după Conferinţa de la Teheran, convins că putea facilita un program de cooperare economică şi politică postbelică, în spiritul principiilor wilsonine. Era deja foarte decepţionat. Interesul lui Roosevelt pentru misiunea lui Harriman, cu care preşedintele îl însărcinase personal, părea să fi scăzut făcând loc altor probleme, iar atmosfera de la Moscova nu fusese propice

finalizării unor acorduri durabile. Harriman îl informă acum pe Harry Hopkins că era important să-i raporteze situaţia personal lui Roosevelt, cât mai curând posibil. „A sosit timpul să clarificăm ceea ce aşteptăm [de la ruşi] în schimbul bunăvoinţei noastre. Dacă nu luăm măsuri faţă de politica actuală, după toate semnele Uniunea Sovietică va deveni cel mai mare bătăuş din lume, oriunde propriile sale interese vor intra în joc... Sunt decepţionat, dar nu şi descurajat. Sarcina de a determina guvernul sovietic să joace un rol decent în afacerile internaţionale va fi însă mai dificil decât am crezut noi."[86]

Orice alte preocupări ar fi avut ambasadorul în urma „Conferinţei Tolstoi", şi a eşecului său în a folosi diplomaţia economică pentru a împiedica crearea sferelor de influenţă, sarcina de a-i determina pe sovietici să joace un „rol decent" devenise cu mult mai complicată datorită iniţiativei lui Churchill în privinţa înţelegerii balcanice. Aceasta umbrise rezistenţa opusă pretenţiilor Rusiei de a domina Polonia, oricât de mult încercau primul ministru şi preşedintele de a menţine iluzia că Europa nu era pe cale de a fi împărţită între Cei Trei.

8. DEZNODĂMÎNTUL: POLONIA ŞI YALTA

Prietenii noştri se mai cramponează încă de vechiul lor obicei de a se feri din calea taurului, alergând cu sufletul la gură prin arenă, decât să-l apuce zdravăn măcar de un corn. Ca şi dumneavoastră, mă tem că vor sfârşi prin a ajunge la mare strâmtoare.

Lordul Halifax despre americani, decembrie 1944[1]

Începând cu „Conferinţa Tolstoi", Churchill începuse să-şi semneze adresele către Stalin cu formula „Prietenul şi camaradul dumneavoastră de arme". Ambasada britanică de la Moscova sugeră că, de vreme ce americanii erau hotărâţi să-şi retragă trupele cât mai curând posibil după război, în mod firesc ruşii îşi vor îndrepta privirile spre Londra, pentru a-şi căuta acolo principalii consultanţi în treburile de conducere a Europei. De fapt, erau oarecum bănuitori faţă de puterea capitalismului american. Deşi acesta le putea satisface anumite necesităţi care nu stăteau în puterea britanicilor, putea de asemenea să-i copleşească. „Ei ne consideră europeni: în britanici ei văd un popor care, asemenea lor înşile, a simţit pe pielea sa acţiunea duşmanilor, care a lăsat America neatinsă. Deci, din acest punct de vedere, avem un bun prilej de a începe dezvoltarea relaţiilor noastre într-o atmosferă de mai mare încredere cu dificilul nostru aliat."[2]

Churchill părea de-a dreptul optimist în legătură cu perspectivele formării unei Mari Alianţe. „Putem stabili totul" — îi spuse el lordului Moran — „dacă ne unim noi trei". Desigur, existau câteva amănunte neliniştitoare, dar viitorul

părea foarte luminos. „Dar, Winston" — protestă Eden — „Polonia constituie o problemă mare, nu un amănunt".[3] Şi problema devenea pe zi ce trecea tot mai mare. Optimismul subit al lui Churchill cu privire la posibilitatea de a se înţelege „ca fraţii", atât cu Stalin cât şi cu Roosevelt, pe alt plan decât ceilalţi, va fi pus la grea încercare de problema Poloniei. Aceasta zădărnici toate planurile de „armistiţiu" politic în Balcani, devenind primul conflict al războiului rece.

Marea Britanie acceptase să intre în război împotriva Germaniei din cauza Poloniei: Rusia fusese invadată de două ori prin traversarea Poloniei: iar Statele Unite considerau că de situaţia Poloniei depindea succesul sau eşecul Organizaţiei Naţiunilor Unite, al tuturor planurilor acesteia. Totuşi, Roosevelt evitase să abordeze problemele Poloniei pe tot parcursul războiului, cu o convingere Micawberiană că „se va ivi ceva" care să-l salveze de confruntarea cu ruşii, pentru viitorul acestei ţări. În timpul Conferinţei de la Teheran se dusese la culcare, în timp ce Churchill şi Stalin discutau despre frontierele estice ale Poloniei; avusese însă grijă să-şi justifice poziţia politică în cadrul unei discuţii particulare cu liderul rus, invocând milioanele de americani de origine poloneză ale căror sentimente şi voturi trebuia să le respecte. Stalin pricepu, adăugând însă că Roosevelt trebuie să ducă „muncă de propagandă" cu oamenii aceia.[4]

Întors acasă, Roosevelt deveni foarte prudent, cu excepţia discuţiilor particulare, ori de câte ori vorbea despre statutul guvernului polonez aflat în exil la Londra, condus o vreme de Stanislaw Mikolajczyk. Mikolajczyk conducea Partidul Agrarian şi trecea drept un moderat în problemele relaţiilor ruso-polone. Potrivit relatărilor multora, Roosevelt îl respecta pe Mikolajczyk, luând în considerare problemele lui. Socotea însă că polonezii stabiliţi la Londra aveau o idee exagerată despre posibilităţile pe care li le putea oferi politica şi pe care li le refuza geografia. Amintindu-şi ce-i spusese ambasadorului

polonez despre înaintarea ruşilor, Roosevelt îşi sublinie cu fermitate punctul de vedere: „Credeţi că se vor opri, numai pentru a vă face dumneavoastră sau nouă plăcere? Speraţi ca noi şi Marea Britanie să-i declarăm război lui Joe Stalin dacă ruşii trec peste vechea frontieră? Chiar dacă am vrea, Rusia încă mai poate susţine pe câmpul de luptă o armată de două ori mai puternică decât ale noastre puse laolaltă şi pur şi simplu n-am avea nici un cuvânt de spus în această privinţă."[5]

Mai mult — continua preşedintele — „un plebiscit corect, dacă a existat vreodată aşa ceva", ar putea arăta că provinciile estice „preferă" să revină la Rusia. Polonezii exilaţi la Londra — adăugă el — fuseseră naivi în „problema mormintelor". „Şi încă ce naivi au fost: nu mai am răbdare cu ei." Această aluzie dispreţuitoare la masacrul ofiţerilor polonezi la pădurea Katyn, din 1940, care provocase ruptura finală dintre Moscova şi polonezii aflaţi în exil la Londra, recunoscut de către Rusia numai spre sfârşitul războiului rece, nu îi făcea cinste lui Roosevelt. Arăta în schimb hotărârea preşedintelui de a evita să se gândească la acuzaţiile Germaniei, în mijlocul războiului. Pe viitor, el va manifesta aceeaşi toleranţă pe care şi-o impusese şi în privinţa dominaţiei britanice în India.[6]

Şi totuşi, cu prilejul vizitei lui Mikolajczyk la Washington, în iunie 1944, Roosevelt, deşi îi vorbi deschis conducătorului polonez despre înclinarea spre dreapta a guvernului de la Londra şi despre necesitatea unor concesii în privinţa hotarelor, îl asigură că el nu acceptase linia de demarcaţie Curzon. De asemenea, se delimită de orice încercare a lui Stalin şi Churchill de a stabili singuri frontierele.[7]

Cu toate acestea, la „Conferinţa Tolstoi" din octombrie 1944, după ce Stalin şi Churchill „rezolvaseră" problemele din Balcani, îşi îndreptară atenţia asupra Poloniei. „Conferinţa Tolstoi" avu loc în contextul în care Hitler dăduse ordin ca

Varşovia să fie rasă de pe faţa pământului, pentru a-i pedepsi pe locuitorii săi pentru îndrăzneala de a fi atacat armata germană. Insurecţia de la Varşovia din august-septembrie încordase relaţiile anglo-ruse. Începură să curgă reproşurile pentru refuzul sovieticilor de a-i ajuta pe patrioţii polonezi asediaţi, şi pe de altă parte, pentru atitudinea jignitoare a polonezilor aflaţi în exil la Londra, de a organiza insurecţia, într-o încercare menită să „elibereze" Polonia; înainte ca Armata Roşie să ajungă în capitala lor. Un studiu recent asupra insurecţiei stabilea următoarele:

Autorii insurecţiei hotărâră să acţioneze convinşi fiind că, dacă voiau ca pretenţia Guvernului de la Londra de a conduce şi reprezenta Polonia să fie acceptată de opinia publică mondială, Varşovia trebuia eliberată de forţe credincioase acelui guvern. Cucerind Varşovia, Armata Naţională urma să pregătească terenul pentru confruntarea decisivă, finală cu Stalin, al cărei rezultat va hotărî cine va conduce ţara: polonezii aflaţi în exil la Londra sau comuniştii polonezi şi simpatizanţii lor.[8]

Politicienii de la Washington şi Londra erau mâhniţi de refuzul lui Stalin de a permite avioanelor britanice şi americane să aterizeze în spatele liniilor Armatei Roşii, făcând astfel imposibilă paraşutarea de ajutoare pentru „eliberatorii" Varşoviei. Când situaţia polonezilor se înrăutăţi, unii observatori îl acuzară pe Stalin că încuraja insurecţia în mod deliberat, pentru a-i determina pe germani să rezolve problema în locul său. Acuzaţia fu respinsă.[9]

Oricare ar fi fost strategia politică şi ideologică aflată la baza evenimentelor din august-septembrie 1944, cei care au pierdut cu adevărat au fost polonezii aflaţi în exil la Londra. Trei sute de mii de polonezi şi-au pierdut viaţa. Şi deşi vitejia lor ar fi putut susţine mai bine cererile de ordin moral ale

guvernului din exil, insurecţia îi convinse pe Stalin şi Churchill de necesitatea de a grăbi o altă „reaşezare" a Poloniei, în conformitate cu propriile lor interese. De aceea, îl convocară pe Mikolajczyk la Moscova pentru a-i aduce la cunoştinţă hotărârea lor.

Mikolajczyk nu fu deloc intimidat de prezenţa lui Churchill şi a lui Stalin. Spre marea nemulţumire a primului ministru, conducătorul polonez prezentă un memoriu referitor la stabilirea unui regim postbelic, în care nici nu menţiona măcar Comitetul Naţional Polonez pentru Eliberare, cunoscut sub numele de Lublin, sprijinit de ruşi, ci susţinea conducerea mai multor partide. De asemenea, refuza să accepte linia Curzon.

Stalin fu la fel de ferm asupra pretenţiilor Ucrainei şi Bielorusiei cu privire la teritoriul disputat. După ce discuţia continuă o vreme între Mikolajczyk şi Stalin, fiecare din ce în ce mai nervos, Churchill încercă să intervină de câteva ori, avertizându-l pe conducătorul polonez că n-ar fi înţelept să se despartă de Marea Britanie. „Pe vremea când Marea Britanie intra în război, era singură şi aproape distrusă. Soarta sa atârna de un fir de păr. Iată de ce avea motive să ceară guvernului polonez să facă un gest frumos şi să le dea posibilitatea dea găsi o cale pentru pace în Europa."

Molotov interveni atunci pentru a-l informa pe Mikolajczyk că, la Conferinţa de la Teheran, preşedintele Roosevelt fusese de acord cu linia Curzon, „dar nu dorise ca acest lucru să fie făcut public deocamdată". Se putea trage concluzia — spuse ministrul de externe sovietic — că punctele de vedere ale Uniunii Sovietice, Marii Britanii şi Statelor Unite erau identice. „Considerase necesar să menţioneze aceasta, deoarece domnul Mikolajczyk apelase la bunăvoinţa Celor Trei Puteri."

Ambasadorul Harriman, prezent la întâlnire, nu fu încântat de invocarea de către Molotov a concepţiilor lui Roosevelt.

Nevrând să-şi manifeste dezacordul în prezenţa polonezilor, el vorbi cu Churchill după întrunire. Primul ministru confirmă că la Teheran preşedintele nu luase în mod special nici o atitudine în privinţa înţelegerilor teritoriale, şi spuse că-i va vorbi în particular lui Molotov despre această eroare.[10]

Între timp, Mikolajczyk întrebă dacă şi frontiera vestică poloneză fusese menţionată la Teheran. După discuţii sporadice cu privire la particularităţile frontierei vestice, Churchill întrebă dacă linia Curson nu putea fi considerată „subiect care urma să fie supus discuţiei la Conferinţa pentru pace..." Stalin nu putea fi de acord cu aceasta. Nu putea fi vorba azi de o frontieră şi mâine de alta. Pe măsură ce trupele ruseşti înaintau, ele reinstaurau autoritatea sovieticilor şi colectivizarea gospodăriilor ţărăneşti. Iată de ce trebuia să se stabilească o frontieră definitivă, ca şi cele cu România şi Finlanda. „Aceasta i-ar putea surprinde pe aliaţii lor, dar nu exista altă soluţie, datorită diferenţelor dintre sistemele de guvernare."[11]

Churchill şi Eden primiră astfel sarcina de a-l convinge pe Mikolajczyk să accepte despăgubiri în vest. Doreau de asemenea ca el să rămână în Polonia şi să preia conducerea unui guvern Lublin lărgit. Putea oare primi din partea lui Stalin garanţii pentru teritoriile oferite şi asigurări în privinţa independenţei suverane a noului guvern polonez? — îl întrebă Mikolajczyk pe Churchill. Primul ministru acceptă să încerce şi se întoarse cu o declaraţie prin care Stalin era de acord „în principiu cu o soluţie în sensul celor propuse". Dar aceasta nu era de ajuns. Mikolajczyk spuse că Polonia trebuia să aibă în est oraşul Lvov. Şi Churchill şi Eden începură să dea semne de exasperare. Stalin nu va accepta asta niciodată, iar răspunderea pentru eşec avea să cadă pe umerii polonezilor aflaţi în exil la Londra.[12]

Atunci Mikolajczyk răspunse că va accepta linia Curzon ca pe o linie de demarcaţie, cu excepţia zonei oraşului Lvov,

şi va încerca să-şi convingă colegii de la Londra de faptul că acceptarea finală a liniei de frontieră era inevitabilă. De asemenea, era de acord să rămână în Polonia, ca şef al guvernului Lublin, dacă i se promitea că va deţine un control de 75% asupra guvernului „lărgit". La următoarea întâlnire a lui Eden şi Churchill cu Stalin, conducătorul sovietic comentă că Mikolajczyk era atât de încăpăţânat încât s-ar fi zis că era finlandez. Britanicii îl asigurară că Mikolajczyk era de origine pur poloneză.

Vorbelor înţelepte le urmară aluzii sumbre. La un moment dat, Stalin îi mărturisi în particular lui Churchill că el şi Molotov erau singurii de la Kremlin care optau pentru un tratament. „blând" acordat lui Mikolajczyk. Era sigur că în culise se făceau presiuni puternice — îl informă Churchill pe vice-prim ministrul Clement Attlee — atât din partea partidului, cât şi din partea armatei. Pe de altă parte, conducătorul rus afirmase că dacă Mikolajczyk accepta frontiera, pentru el n-ar fi nici o problemă să-i lase conducerea noului guvern. Churchill, care crezuse cândva că frontierele erau punctul cheie în negocieri, începea să vadă că şi alegerea noului guvern va fi la fel de dificilă. Polonezii din Lublin îi făcuseră cea mai proastă impresie cu putinţă şi îi spuse lui Stalin că-i considera doar o expresie a voinţei sovieticilor. „Fără îndoială că nutresc şi ambiţia de a conduce Polonia, fiind astfel un fel de colaboraţionişti, dar în sens invers."[13]

Cu toate acestea, când rămase între patru ochi cu Mikolajczyk, Churchill strigă la el cu năduf. „Dacă credeţi că puteţi cuceri Rusia, ei bine, sunteţi nebun şi ar trebui să fiţi închis într-un azil pentru nebuni. Ne veţi târî într-un război în care ar putea pieri douăzeci şi cinci milioane de vieţi omeneşti" „Marea Britanie se bucura acum de prietenia Rusiei — continuă el — şi intenţiona să o păstreze. „Vă previn, ne vom sătura până-n gât dacă o să continuaţi să obiectaţi. Vom

spune lumii întregi cât sunteţi de neînţelegători. Vom pune capăt prieteniei noastre."[14]

Mikolajczyk îl întâlni singur pe Stalin la 18 octombrie 1944, şi avu impresia că liderul rus l-ar putea accepta ca lider al guvernului postbelic, nefiind însă de acord decât cu un control jumătate-jumătate între Lublin şi polonezii aflaţi în exil la Londra. Ascultând relatarea lui Mikolajczyk cu privire la întrevedere, Churchill şi Eden prinseră curaj, gata să-i acorde tot sprijinul pentru strădaniile de a-i convinge pe colegii săi de la Londra asupra necesităţii de a accepta linia Curzon, inclusiv, la nevoie, măsurile propuse împotriva unor ziare cu orientare mai naţionalistă ale polonezilor din exil.[15]

Într-unul dintre „rapoartele" sale asupra „Conferinţei Tolstoi" trimise lui Roosevelt, Churchill sublinia dezacordul dintre Mikolajczyk şi Stalin în privinţa liniei Curzon. Apoi se referea la deosebirile de opinie ale britanicilor şi americanilor. Spusese clar că, deşi promisese să susţină linia Curzon, Statele Unite nu erau implicate cu nimic în urma discuţiilor sale cu Stalin. Îşi defini totuşi o poziţie oarecum diferită în relaţiile sale cu Stalin: „Tratatul nostru de douăzeci de ani cu Rusia ne obligă să ne definim poziţia într-o măsură care nu este necesară deocamdată Statelor Unite."[16]

Un asemenea protest se putea referi, bineînţeles, nu numai la Polonia, ci şi la Balcani. În orice caz, primul ministru luase notă de avertismentul lui Harriman că, la Conferinţa de la Teheran, preşedintele nu se angajase cu nimic în privinţa liniei Curzon. Când — spuse Churchill — amintise despre şovăielile ambasadorului faţă de Stalin, i se răspunsese că acestea avuseseră loc „într-o discuţie particulară cu dumneavoastră". „Bineînţeles că n-aş putea comenta această afirmaţie." Mesajele către Roosevelt se încheiau cu câteva cuvinte despre promisiunea lui Stalin de a intra în războiul din Orientul Îndepărtat şi cu foarte scurte comentarii asupra situaţiei din Balcani. Era cea mai bună înţelegere care se

putea obţine: Grecia fusese salvată pentru Occident, Iugoslavia fusese împărţită în mod corect, iar „ascendenţa" ruşilor asupra României fusese în mod inevitabil admisă.[17]

Chiar dacă preşedintele era stânjenit de aluziile aparent întâmplătoare ale lui Churchill la schimburile de idei dintre Roosevelt şi Stalin, sau dacă era mâhnit de referirea mai directă a primului ministru la tratatul anglo-rus din 1942, el nu răspunse. La următoarea întâlnire a Celor Trei, la Yalta, Roosevelt confirmă că, în general, la conferinţa de la Teheran sprijinise propunerea referitoare la linia Curzon.

Unul dintre observatorii lui Churchill, medicul acestuia, Lordul Moran, spune că, la întoarcerea primului ministru de la Moscova, acesta şi-a dat seama că în realitate nu câştigase nimic încercând să obţină prietenia lui Stalin. Dar — argumentează Moran — eşecul suferit în tentativa de a-şi atrage sprijinul lui Roosevelt printr-o atitudine mai fermă faţă de Rusia (respectiv printr-o acţiune militară în Europa de sud-est) fusese acela care îl împinsese către „Conferinţa Tolstoi". Potrivit însemnărilor din jurnalul lui Moran, datate 30 octombrie 1944, „într-un moment, el cere preşedintelui formarea unui front comun împotriva comunismului, pentru ca imediat după aceea să caute prietenia lui Stalin. Uneori cele două strategii alternează cu o rapiditate năucitoare."[18]

Roosevelt avea, de asemenea, o atitudine ambiguă, chiar dacă pe un plan oarecum diferit. Dar el putea fi ferm atunci când se confrunta cu principiile impuse de Departamentul de Stat. Când i se spuse lui Arthur Bliss Lane să nu meargă la Londra ca ambasador pe lângă guvernul polonez din exil, înainte ca acesta să accepte linia Curzon, el îi reproşă preşedintelui că nu era destul de ferm cu ruşii. Roosevelt ripostă: „Vreţi să declar război Rusiei?"[19]

Între timp, Mikolajczyk se dovedi incapabil de a-şi convinge camarazii de la Londra asupra necesităţii compromisului şi demisionă. Pentru sovietici, aceasta era o

confirmare nu numai a faptului că nu se puteau bizui pe el, ci şi a slăbiciunii sale. Mai târziu, ori de câte ori negociatorii britanici şi americani îl pomeneau drept candidatul lor la funcţia de şef al guvernului provizoriu, până la „alegerile anticipate", Molotov făcea referiri la presupusa lipsă de coloană vertebrală a lui Mikolajczyk, după „Conferinţa Tolstoi". Protestele potrivit cărora acesta n-ar fi putut face nimic pentru a păstra aparenta independenţă a antiruşilor din guvernul de la Londra nu făcură decât să înrăutăţească şi mai mult situaţia; ele constituiau o mărturie a faptului că membrii guvernului din exil erau antiruşi din cap până-n picioare.

Întocmai cum promisese, Churchill se lansă într-un atac dezlănţuit împotriva guvernului din exil, în timpul unei dezbateri din Camera Comunelor. Mikolajczyk demisionase — spuse el — din cauza încăpăţânării şi rezistenţei inflexibile ale foştilor săi colegi. Nu-i aşteptau decât necazuri. Primul ministru prezise încleştări între rezistenţa poloneză din ilegalitate şi Armata Roşie. Şi nu numai că susţinu sprijinul britanicilor pentru linia Curzon, ca frontieră între Rusia şi Polonia, dar incluse în noul teritoriu rus oraşul Lvov, care constituise subiectul negocierilor la „Conferinţa Tolstoi". În încheiere, Churchill îşi exprimă regretul că „diferiţi factori" determinanţi pentru situaţia internă din America făcuseră imposibilă afirmarea cu precizie a poziţiei Washingtonului în această privinţă.[20]

Spre sfârşitul toamnei anului 1944, principala dispută asupra Poloniei se ducea între Londra (şi, într-o mai mică măsură, Washington) pe de o parte, şi guvernul aflat în exil la Londra pe de altă parte, deci nu între Occident şi Rusia. Roosevelt reuşise cu greu să se eschiveze până la alegerile din noiembrie. După realegerea sa, îi spuse lui Mikolajczyk, singurul polonez din interiorul sau din afara guvernului din exil, cu care Roosevelt vorbea în mod serios, următoarele: „Referitor la viitoarele frontiere ale Poloniei, dacă guvernele

polonez, sovietic şi britanic ajung la o înţelegere asupra acestui subiect, inclusiv asupra despăgubirii propusă Poloniei din teritoriul Germaniei, guvernul acesta nu va ridica nici o obiecţie."[21]

Să fi pus această declaraţie capăt complicaţiilor interne de care se plânsese Churchill în Parlament? Dimpotrivă. În săptămânile care precedară Conferinţa de la Yalta, factorii interni, atât din Marea Britanie cât şi din Statele Unite, făcură sarcina lui Churchill şi a lui Roosevelt de a păstra pentru ei ceea ce se petrecea în afacerile externe foarte dificilă. Coaliţiile politice încheiate pe timp de război se destrămau în ambele ţări. Deşi nu justifica cedarea din final în problema Poloniei, acest fapt complică lucrurile enorm, lăsând celor doi lideri occidentali mai puţin spaţiu de manevră. Stalin nu avusese niciodată astfel de probleme, dar chiar şi el trebui să se zbată puţin, fie şi pentru a nu impune alianţei de război o ruptură finală, prea curând.

În Statele Unite, alunecarea spre dreapta începu cu ocazia Convenţiei Democrate din 1944, când vice-preşedintele Henry A. Wallace fu înlocuit de către senatorul Harry S. Truman. Roosevelt îi informase pe liderii Democraţi că dacă ar fi delegat, ar vota pentru Wallace, dar evită să intre în conflict cu şefii partidului pentru a asigura realegerea lui Wallace. Încă din 1943, Roosevelt hotărâse, conform unei relatări făcute de Averell Harriman, că nu putea candida iar printr-o platformă New Deal; toate curentele de opinie interne se orientau spre conservatorism. Trebuia să fie pregătit să candideze propunând „planuri postbelice care să convină".[22] Totuşi, teama lui Roosevelt faţă de o lovitură reacţionară din interiorul Partidului Democrat îl determină să facă o propunere confidenţială omului pe care îl învinsese în 1940, Wendell Willkie.

Înainte de alegeri nu se putea face nimic, dar ideea lui Roosevelt era ca prin forţe unite „Willkie şi cu mine să formăm

un nou partid cu adevărat liberal în America". Folosindu-se de Sam Rosenman, cel care îi redacta discursurile, ca intermediar, preşedintele luă legătura cu liderul republican. Willkie se arătă extrem de interesat de idee. Nici el nu credea că se putea face ceva înainte de alegeri, dar era foarte interesat de afacerile externe. „Un guvern liberal sănătos" — îi spuse el lui Rosenman — „este absolut esenţial pentru cooperarea continuă cu celelalte naţiuni ale lumii. Îi cunosc pe unii dintre aceşti reacţionari, în special pe cei din partidul meu."[23]

Dar Willkie muri fără a mai apuca ziua alegerilor din 1944. Cu toată influenţa lui Roosevelt, fără cineva ca Willkie, ideea nu putea fi dusă mai departe, nici atunci şi nici mai târziu. Cei din anturajul preşedintelui, mai ales Harry Hopkins, erau desigur conştienţi de terenul nesigur pe care era fondată coaliţia New Deal. De pildă, Hopkins fusese pus în gardă cu privire la pericolele pe care le-ar putea provoca problema poloneză, ca o piedică a consevatorilor împotriva politicii administraţiei de cooperare cu Uniunea Sovietică. „Am simţit întotdeauna" — îi scrie el ambasadorului John Gilbert Winant — „că atât cu puţin înaintea cât şi în timpul războiului, Vaticanul era mai interesat de înfrângerea Rusiei decât de cea a Germaniei." Dar spera ca „opinia publică internă din ultimele luni" să devină „mai conciliantă faţă de tipul de înţelegere care se profila, şi care părea să fie inevitabil."[24]

Această formulare ciudată sugera că o politică tolerantă faţă de o nouă împărţire a Poloniei era de fapt o politică liberală! O postură stranie, ca să nu spunem mai mult. Şi o postură de care candidatul republican Thomas Dewey se folosi pentru a căpăta voturile etnicilor, criticând diplomaţia „secretă" a preşedintelui şi eşecul acestuia de a obţine recunoaşterea polonezilor aflaţi în exil la Londra. de către Rusia.[25] Hopkins şi alţii îşi imaginaseră că o victorie a republicanilor, sau mai bine zis o reînviere a conser-

vatorismului dominant în ambele partide, a duce la o politică externă „izolaţionistă".[26]

Deşi Hopkins spera ca înţelegerea „inevitabilă" să nu se finalizeze prin vechiul raport de forţe — o formulă sigură a eşecului, atât în ţară cât şi în străinătate — realităţile concrete din Europa de Est nu sugerau nici o altă soluţie, cel puţin nu ca punct de plecare pentru lumea postbelică. Aşadar, asemenea lui Roosevelt, Hopkins putea să împace politica puterii de stil vechi, ca mijloc de a atinge un scop liberal, atât timp cât Statele Unite îşi rezervau dreptul de a avea ultimul cuvânt. De aici, intervenţia sa din timpul „Conferinţei Tolstoi" într-o încercare de a bloca aprobarea lui Roosevelt asupra unei iniţiative „europene" şi de a păstra libertatea de decizie în mâinile americanilor. Roosevelt avea deci de parcurs un drum sinuos, îngust şi plin de primejdii. La dreapta, conservatorii vedeau înaintarea Armatei Roşii ca pe un marş al socialismului, tot aşa cum monarhiştii europeni se temuseră pe vremuri de înaintarea Revoluţiei Franceze prin intermediul baionetelor armatei lui Napoleon. La stânga, liberalii dispreţuiau negocierile dintre Cei Trei, considerându-le o trădare a obiectivelor războiului, expuse iniţial de către Woodrow Wilson şi păstrate acum cu sfinţenie în Carta Atlanticului.

John Maynard Keynes fu martorul reînceperii dezbaterilor, cu prilejul vizitei sale la Washington, la sfârşitul anului 1944. Oamenii „responsabili" — spunea el — erau mai prietenoşi decât înainte şi mai convinşi ca niciodată că o Mare Britanie puternică era esenţială pentru bunăstarea Americii. „O cunoaştere mai bună a Rusiei nu va duce la mai multă intimitate sau încredere faţă de aceasta." Totuşi, Europa Centrală era considerată „o cavernă oribilă, în care domneau mizeria şi haosul".[27] Pe măsură ce se derulau evenimentele către finele anului 1944, atenţia publicului se îndrepta de la acea privelişte cumplită la Grecia, unde trupele britanice

încercau să reprime mişcările de gherilă de stânga, care apăruseră după retragerea germanilor. Editorialistul Drew Pearson intră în posesia unei telegrame ce avea să devină curând celebră; primul ministru o expediase comandantului trupelor britanice din Grecia, pentru a-l sfătui să considere Atena drept obiectiv militar important; astfel toate ziarele din ţară se treziră brusc în faţa acestei noi ameninţări a păcii. Primul ministru era exasperat de această scurgere de informaţii, fără îndoială datorită tărăboiului iscat în Parlament. Îşi vărsă mânia asupra reprezentantului diplomatic american din Grecia, dar nu putu reduce la tăcere strigătele de protest din Camera Comunelor.[28] Nici pe Roosevelt nu-l putu convinge să facă o declaraţie publică în favoarea politicii britanice, apel pe care îl transmise lui Harry Hopkins prin intermediul ambasadorului Winant.[29]

Pe când britanicii cereau sprijinul americanilor în Balcani, Stalin îşi anunţă intenţia de a recunoaşte în Lublin guvernul provizoriu al Poloniei. Oscar Cox, însărcinat cu acordarea ajutorului conform Legii Împrumutului şi Închirierii, îl preveni pe Harry Hopkins că, dacă „nu se întreprindea cât de curând o acţiune îndrăzneaţă şi serioasă", reacţiile populare faţă de situaţiile din Grecia şi Polonia, precum şi faţă de evenimentele din alte ţări, vor aduce prejudicii ireparabile cauzei aliaţilor. „Deja, după cum bine ştiţi, unele persoane din Congres întrebă de ce ajutoarele acordate prin împrumut şi închiriere trebuie folosite pentru uciderea prietenilor noştri greci."[30]

Roosevelt compara adesea situaţia sa cu cea a lui Wilson la Versailles, şi aceasta pe bună dreptate deoarece fusese prevenit de multe ori împotriva „tratatelor secrete", chiar înainte de atacul japonezilor de la Pearl Harbor. Refuzase să se angajeze în vreo înţelegere stabilită la „Conferinţa Tolstoi", dar acum atât Stalin, cât şi Churchill făceau presiuni asupra lui, nu numai pentru a-şi asuma răspunderea de a subscrie

la hotărârile luate cu acel prilej, ci şi pentru a se alătura acţiunii de reprimare a mişcărilor naţionaliste, împotriva dominaţiei marilor puteri. În răstimp de câteva săptămâni, Churchill avea să răspundă atacurilor îndreptate împotriva politicii sale din Grecia, ridicând singur problema Poloniei; acum însă continua să fie nemulţumit de declaraţiile ambigue ale americanilor, cu privire la viitorul Poloniei, în special la frontierele acesteia, precum şi la problema spinoasă a transferurilor forţate de populaţie.

Într-un discurs din Camera Comunelor, ţinut la 15 decembrie 1944, Churchill merse până într-acolo încât să propună ca Marea Britanie şi Rusia, „legate între ele prin alianţa de douăzeci de ani", să sprijine redefinirea frontierelor poloneze în est în favoarea Rusiei iar în vest în favoarea Poloniei şi în detrimentul Germaniei. Reaminti colegilor săi că Rusiei îi revenea meritul pentru „eliberarea" Poloniei. Şi nu era deloc îngrijorat de transferul unei populaţii de câteva milioane de oameni. „Se va face curăţenie. Nu mă sperie perspectiva separării de populaţii şi nici chiar aceste transferuri masive, care devin mai lesne de înfăptuit în timpurile moderne decât au fost vreodată."[31]

Discursul acesta făcu o impresie deosebit de proastă la Washington. Secretarul de stat Edward R. Stettinius, care fusese deja abordat de către Francis Cardinal Spellman în privinţa Poloniei, înfrunta acum mânia senatorului Arthur Vandenberg, potrivit căruia pretutindeni în ţară se credea că Roosevelt îi predase Polonia lui Stalin. Vandenberg avertiză că la orizont se prefigura o dezbatere generală în cadrul Congresului cu privire la politica postbelică. Apoi Departamentul de Stat făcu publică o declaraţie care nu satisfăcu pe nimeni. Aceasta afirma „fără echivoc" politica americană în favoarea unei Polonii libere şi puternice, care să se bucure de dreptul „incontestabil" de a-şi hotărî singură „soarta".

Problemele teritoriale urmau să fie discutate la conferinţa de pace, dar dacă Rusia şi Polonia ajungeau la o înţelegere asupra frontierelor, Statele Unite nu vor ridica nici o obiecţie.[32]

Nu văzuse niciodată un document atât de „timid" — pufni Churchill dispreţuitor. Pe americani nu-i ajuta cu nimic în problemele lor — îi telegrafie primul ministru ambasadorului britanic — şi nici pe el într-ale sale. Ambasadorul considera, de asemenea, că documentul era obscur şi ambiguu, precum răspunsurile Oracolului din Delfi; cu toate acestea, atât aripa dreaptă cât şi cea stângă a presei îl acceptaseră.

Ca şi în alte probleme, prietenii noştri se mai cramponează încă de vechiul lor obicei de a se feri din calea taurului, alergând cu sufletul la gură prin arenă, decât să-l apuce zdravăn măcar de un corn. Ca şi dumneavoastră, mă tem că vor sfârşi prin a ajunge la mare strâmtoare.[33]

Într-o discuţie cu un grup de crainici şi comentatori americani, care avu loc în 1944, Michael Wright de la Ambasada britanică arătă că hotărârile „Conferinţei Tolstoi" mai influenţau încă politica Londrei. Wright le expuse americanilor două aspecte:

N-am înţeles de ce au refuzat Statele Unite să-şi asume răspunderea militară sau politică într-o zonă ca cea a Balcanilor, pentru ca apoi să-i acuze pe alţii că deţin în exclusivitate o sferă de influenţă acolo.

N-am înţeles cum ar putea fi considerată justă încurajarea, de pildă, a polonezilor de a spera la înţelegerea şi sprijinul americanilor, când era evident că americanii nu vor fi trimişi niciodată să lupte pentru Polonia, împotriva Rusiei.[34]

Una dintre măsurile de sprijinire a poziţiei lui Roosevelt veni din partea membrilor aleşi din vechea elită a politicienilor. Secretarul apărării, Henry L. Stimson, primul adversar al pătrunderii Japoniei în Manciuria şi iniţiatorul fatalei doctrine de nerecunoaştere îndreptată împotriva acesteia, recomanda acum o politică total diferită, ca răspuns la înaintarea ruşilor. Preşedintele nu trebuia să ridice obiecţii în privinţa schimbării frontierelor poloneze — îi spuse el lui Roosevelt. Statele Unite ar trebui mai degrabă să nu se amestece deloc.[35] Bancherul Thomas Lamont, un alt vechi „specialist în probleme asiatice", care lucrase atât pentru Japonia cât şi împotriva ei, atrăgea acum în scris atenţia celebrului ziarist liberal Oswald Villard, la 7 decembrie 1944, data unei aniversări importante:

Îmi displace comportarea lui Stalin faţă de Polonia tot atât de mult ca şi dumneavoastră. Dar, să presupunem, de pildă, că dumneavoastră şi cu mine am deţine deplină autoritate, în calitate de consilieri ai Rusiei, în problema frontierelor. Ştiut fiind faptul că în cel mai bun caz, pacea pe care o vom avea, va fi imperfectă şi că fiecare om ar putea fi chemat să se apere pe el şi pe ai săi în cazul acesta ce ar trebui să sfătuim Rusia să facă? În lumina istoriei, aş recomanda în mod sigur o frontieră tot atât de distanţată spre vest ca şi linia Curzon; cât despre Polonia, care a fost împărţită de trei ori într-un secol şi jumătate şi care până în 1919 nu s-a bucurat de independenţă, ar trebui să nu se cramponeze prea mult dacă vrea să-şi atingă în totalitate scopurile.[36]

Problema lui Roosevelt era desigur mult mai complicată. Stalin îl întrebase clar: Era de acord să recunoască Lublinul? Răspunsul lui Roosevelt era în sensul declaraţiei publice a Departamentului de Stat cu privire la Polonia, dar el sublinie

că nu le cerea sovieticilor să-şi „întrerupă relaţiile de rutină cu Comitetul Lublin", şi nici „să accepte sau să trateze cu guvernul de la Londra în componenţa sa actuală". Datorită faptului că numai o parte a Poloniei, dincolo de linia Curzon, fusese eliberată, polonezii nu avuseseră ocazia de a-şi exprima punctul de vedere. Polonia reprezenta o problemă „dificilă şi primejdioasă". De ce trebuia Stalin să facă atâtea presiuni asupra aliaţilor săi? Când Cei Trei se vor întâlni din nou, preşedintele era convins că vor găsi o soluţie. „Din punct de vedere militar, nu am nimic serios de obiectat împotriva unei amânări de o lună de zile."[37]

Stalin răspunse că nu avea „nici o putere" de a aproba dorinţa preşedintelui, deoarece Prezidiul Sovietului Suprem hotărâse deja să nu se întârzie nici măcar cu o zi. Acest răspuns nu se deosebea prea mult de cele ale lui Hitler către Chamberlain, din timpul crizei de la München. Moscova acordă regimului Lublin recunoaşterea diplomatică la 1 ianuarie 1945. Prin aceasta, Stalin îl ajută pe Churchill să iasă dintr-o situaţie neplăcută. Primul ministru îşi putea permite acum să nu mai apere din răsputeri, în Parlament, sensul hotărârilor luate în cadrul „Conferinţei Tolstoi" şi să-şi îndrepte atenţia asupra comportării generale a ruşilor. Se abţinuse să critice acţiunile ruşilor în România de teamă să nu strice acordul anglo-rus asupra Greciei; fusese stânjenit de cererile polonezilor aflaţi în exil la Londra şi ale susţinătorilor acestora. Abătând atenţia generală de la situaţia Balcanilor, acţiunea lui Stalin îl eliberă pe Churchill de restricţia, pe care singur şi-o impusese de a critica politica sovieticilor în Europa de Est.

Hotărârea britanicilor de a zdrobi forţele de stânga din Grecia atrăsese asupra primului ministru nemulţumirea politicienilor de stânga iar asupra politicii sale referitoare la Polonia un atac conjugat, atât din partea stângii, cât şi din cea a dreptei. Cu toate acestea, Churchill îi explicase clar lui

Stalin că, deşi făcuse „concesii" cu privire la frontierele Poloniei, nu intenţiona să accepte din politeţe componenţa viitorului guvern polonez. Astfel încât acum se afla în situaţia de a invoca dezaprobarea generală faţă de comportarea Kremlinului, fără a renunţa de fapt la hotărârile „Conferinţei Tolstoi".

În Statele Unite, un sondaj al opiniei publice realizat de către Departamentul de Stat şi trimis preşedintelui, indica nemulţumirea faţă de colaborarea dintre Cei Trei. Dar tot din el reieşea şi că americanii nu erau siguri de politica pe care doreau să o urmeze guvernul lor. Sentimental, se punea accentul pe un rol mai activ în vederea „asigurării unei situaţii juste pentru ţările mai mici", dar în general opinia publică nu se opunea cedării unei părţi estice din teritoriul polonez în favoarea Rusiei, dacă Polonia primea în compensaţie un teritoriu în vest. Este interesant de remarcat că britanicii erau „învinuiţi mai ales" pentru lipsa lor de cooperare cu celelalte mari puteri.[39]

Instrucţiunile Departamentului de Stat cu privire la întâlnirea Celor Trei, prevăzută pentru sfârşitul lunii ianuarie 1945 la Yalta, subliniau că, în condiţiile date, suspiciunile reciproce cu privire la comportarea britanicilor în Grecia şi la sprijinul acordat de ruşi Lublinului vor determina Londra să susţină elementele de dreapta iar Moscova să sprijine facţiunile de sânga, în estul şi vestul Europei, atât cât le va sta în putinţă. Depindea deci de Statele Unite să găsească grupuri sau indivizi din zonele eliberate care să poată înlătura asemenea suspiciuni.

Aceste guverne trebuie să fie suficient de orientate spre stânga, pentru a satisface starea de spirit predominantă în Europa şi pentru a înlătura suspiciunile

sovieticilor; şi invers, ele ar trebui să fie destul de reprezentative pentru elementele de centru şi petit bourgeois* *ale populaţiei, astfel încât să nu fie considerate simple preludii ale unei dictaturi comuniste.*[40]

Despre cum puteau fi găsiţi aceşti moderaţi în zonele ocupate mai întâi de către forţele germane iar apoi eliberate de către Armata Roşie nu se spunea nimic. Potrivit unui al doilea document, pentru interesele americanilor era esenţial ca în Polonia şi în Balcani să se revină cât mai curând posibil la un comerţ pe baze multilaterale, „în condiţiile cele mai libere cu putinţă". Era în joc politica comercială europeană, şi anume dacă aceasta va urmări o creştere progresivă şi o liberalizare sau se va întoarce la relaţii bilaterale, la restricţii şi la autarhie, cu tot ce implicau acestea. „Schema viitoarei strategii comerciale europene va fi puternic influenţată, dacă nu chiar determinată în mare măsură, de către strategiile şi procedurile stabilite în timpul perioadei de reconstrucţie." În zonele respective, Rusia va exercita o influenţă politică predominantă. Statele Unite nu se vor opune acestei dezvoltări, dar nici n-am dori să-şi vadă propria influenţă „cu desăvârşire anihilată". Această influenţă s-ar putea face simţită numai dacă S.U.A. vor avea „aproximativ aceleaşi şanse în comerţ şi investiţii, precum şi acces la sursele de informaţii".[41]

În vreme ce Departamentul de Stat încerca să urmărească aceste obiective prin declaraţii de constrângere reciprocă şi prin comisii de anchetă, Hopkins şi Roosevelt se bazau pe diplomaţia personală. Ei se temeau să-şi impună punctul de vedere prea curând.[42] Preşedintele încă nu ştia precis când trebuia să joace ceea ce politicienii considerau a fi cele mai bune cărţi ale Washingtonului. La 5 ianuarie 1945, Roosevelt îi dădu unui funcţionar al Departamentului pentru Economie

---

* Mic burghez (l. franceză) — (N. trad.).

Externă instrucţiunea de a acorda Rusiei „maximum de ajutoare", conform normelor împrumutului şi închirierii. Până la încheierea unui nou protocol, „doresc să se depună toate eforturile în scopul continuării neîntrerupte a fluxului de ajutoare către U.R.S.S."[43]

Dar între timp ambasadorul Harriman depusese la Departamentul de Stat o cerere oarecum surprinzătoare din partea ministrului de externe Molotov, de acordare a unor credite pe termen lung, în valoare de şase miliarde de dolari, în vederea cumpărării de produse industriale americane. Harriman susţinea de multă vreme că nevoia Rusiei de ajutor economic va costitui calea pătrunderii influenţei americane asupra Kremlinului. Către finele anului 1943 îşi începuse misiunea de ambasador printr-o declaraţie publică, potrivit căreia negocierea unei astfel de înţelegeri reprezenta pentru el o prioritate. Fusese dezamăgit de faptul că Roosevelt nu dorea să intervină asupra demersurilor cumplit de lente şi lipsite de imaginaţie ale Departamentului de Stat, de a ajunge la o înţelegere cu privire la acea fracţiune de dobânzi pe care Rusia trebuia s-o plătească pentru creditele postbelice.

Negocierile asupra unui plan de ajutor se opriseră în septembrie 1944. Molotov propunea de data aceasta un nou început.[44] Harriman se arătă surprins de „procedura ciudată" a ministrului de externe de a redeschide subiectul, dar repetă ceea ce spusese în tot acest timp: „Guvernul sovietic considera că acordarea, după război, a unui credit mare ca bază pentru dezvoltarea «relaţiilor sovieto-americane» era extrem de importantă". Cu toate acestea, Molotov prezintă propunerea ca pe o ofertă din partea Rusiei de a salva capitalismul american de recesiunea postbelică. În mod cert, Kremlinul trebuia trezit la realitate şi făcut să înţeleagă că acordarea de credite sau de alte forme de ajutor economic era strâns legată de cooperarea politică a ruşilor. Polonia putea constitui un test bun — considera Harriman — în

privinţa posibilităţii ca ajutorul economic dat Rusiei să slăbească autoritatea lui Stalin în Europa de Est.[45]

Ministrul de finanţe Henry Morgenthau jr. era împotriva unei astfel de abordări a problemei. Ministerul propusese un credit încă şi mai mare, de zece miliarde de dolari, ca o contribuţie la „înlăturarea multor dificultăţi pe care le avem, referitor la problemele şi strategiile lor". Morgenthau considera că această tentaţie trebuia să le fie pusă sub nas în momentul în care Roosevelt şi Stettinius ajungeau la Yalta, şi păstrată bine la vedere pe tot parcursul negocierilor. Preşedintele luă partea lui Harriman. Nu intenţiona să ia cu el la conferinţă specialişti în finanţe. „Pur şi simplu le voi spune că nu putem face nimic până când nu ne întoarcem la Washington... Consider că este important să păstrăm această rezervă şi să nu facem nici un fel de promisiuni cu privire la finanţare până când nu obţinem ceea ce dorim.[46]

În mesajul său despre starea naţiunii, din 7 ianuarie 1945. Roosevelt declară Congresului: „În timpul perioadei interimare, noi, împreună cu aliaţii noştri, avem datoria de a face uz de întreaga noastră influenţă pentru ca nici o autoritate, provizorie sau temporară, din ţările eliberate să nu împiedice exercitarea în ultimă instanţă a dreptului popoarelor de a-şi alege liber guvernul şi instituţiile sub conducerea cărora urmează să trăiască, în calitatea lor de oameni liberi."[47] Expresia „în ultimă instanţă" avea pentru Roosevelt sensul unor cuvinte-cheie. Să se fi referit oare la luni de zile sau la ani? Cum putea câştiga încrederea lui Stalin, astfel încât acesta să nu mai recurgă la subterfugii ale Prezidiului Sovietului Suprem pentru a ascunde acţiunile unilaterale din Polonia şi din alte părţi?

Ceea ce-i cerea Morgenthau lui Roosevelt avea nevoie de sprijinul Congresului. Un apel pentru aprobarea legislativă a

unui ajutor de anvergură pentru sovietici, în timp ce în Dealul Capitoliului circulau tot felul de întrebări cu privire la Polonia şi la „aranjamentele" anglo-ruse de împărţire a Europei, risca să fie respins şi să compromită diplomaţia personală a lui Roosevelt. Poate că prudenţa acestuia era nejustificată; probabil că acum lucrurile se schimbaseră. Trecuse vremea când preşedintele îşi exercita întreaga sa influenţă în această problemă. Roosevelt îl lăsă pe Harriman într-o situaţie dificilă. Acesta nu putea recâştiga terenul pierdut, dar îşi putea arăta înţelegerea faţă de necesităţile ruşilor, în alt mod, de pildă în problema despăgubirilor din partea Germaniei.

Într-un discurs adresat aproape în acelaşi timp Congresului, senatorul Vandenberg făcu o propunere paralelă celei a lui Morgenthau. Liderul republican, convertit la internaţionalism, propunea ca Statele Unite şi Marea Britanie să le ofere sovieticilor un tratat de securitate asupra Germaniei. Discursul făcu imediat senzaţie. Revista *Life* declară că „propunerea sinceră a senatorului Vandenberg a înlăturat confuziile şi îndoielile acumulate în luni de zile".

> *După ce va încheia un astfel de tratat, şi numai după aceea, America va avea „datoria şi dreptul" să ceară ca problemele politice sau legate de frontierele din Europa să rămână deschise.*
>
> *... Aceasta ar pune capăt actualei serii de acţiuni unilaterale. Dacă nu-i punem capăt, vom avea necazuri.*[48]

Preşedintele luă cu sine la Yalta o copie a discursului lui Vandenberg, dar nu se referi niciodată la încheierea unui asemenea tratat în cursul discuţiilor de acolo. Obiecţiile sale cu privire la punctul de vedere al lui Morgenthau se aplicau şi de data aceasta. Şi dacă ar fi adoptat propunerea lui

Vandenberg, care era într-adevăr concepută ca mijloc de a bloca acţiunile sovieticilor şi ar fi provocat o dezbatere amplă, aceasta ar fi putut să înrăutăţească şi mai mult lucrurile.

Delegaţia care îl însoţea pe Roosevelt la Yalta era pregătită să realizeze ultimele contacte pentru maşinăria la care Departamentul de Stat lucrase încă de la începutul războiului, astfel încât să-i poată pune în mişcare motoarele chiar înainte ca reprezentanţii Axei să se predea. Lui Roosevelt nu-i plăcuse niciodată se se bizuie prea mult pe ingineri sau mecanici. Încă mai credea — aşa cum făcuse pe tot parcursul mandatelor sale — că nici o maşinărie nu putea funcţiona de la sine, în condiţii de siguranţă. De pildă, separat de sesiunile plenare de la Yalta, în discuţiile din cadrul delegaţiei americane, Roosevelt se opuse propunerilor Departamentului de Stat de a înfiinţa de urgenţă o comisie de specialişti pentru traversarea perioadei de tranziţie, de la momentul predării membrilor Axei şi până la intrarea în atribuţii a Organizaţiei Naţiunilor Unite propuse. Din însemnările criptice ale unei persoane prezente la eveniment, reiese că preşedintele era foarte îngrijorat de confuzia care se făcea între o declaraţie de principii pentru pace şi amestecul Celor Trei în politica internă a ţărilor eliberate. Nu dorea să împovăreze unitatea Alianţei cu o sarcină peste puterile acesteia, într-un moment foarte vulnerabil în procesul de stabilire a păcii.[49]

Prefera să păstreze Declaraţia Celor Trei asupra Europei eliberate, cu aluzii la Carta Atlanticului şi la procesele democratice, separat de un organism executiv. Acolo unde era cazul, se puteau forma comisii *ad-hoc* pentru a analiza condiţiile din orice ţară eliberată, un mijloc mai puţin ameninţător de tratare a diferenţelor inerente care urmau să apară.[50] Ştia prea bine că s-ar putea să nu fie în stare să-şi

menţină punctul de vedere dacă relaţiile se deteriorau în general, dar încă nu dorea să pornească pe un drum care — credea el — ducea aproape sigur la o confruntare dezastruoasă.

Tot ce-i înconjura pe Cei Trei la Yalta demonstra eşecurile lor anterioare: o lume sfâşiată de braţele Axei şi pentru care chiar victoria însemna un nou pericol de stârnire a vechilor neînţelegeri şi suspiciuni, şi de reluare a tristelor dispute ideologice, atât la scară internaţională cât şi (mai ales) la scară *internaţională*. Dintre cei trei conducători prezenţi la Yalta, Roosevelt era poate cel mai optimist. Aceasta datorită rolului pe care Statele Unite urmau să-l joace în lumea postbelică. Întocmai ca la Teheran, fu rugat să prezideze sesiunea plenară de la Yalta, o onoare simbolică reflectând, chiar mai mult decât creşterea puterii militare, aprecierea pentru iniţiativele strategilor americani de a crea un cadru şi un mecanism menit să ofere soluţii haosului economic şi politic din epoca antebelică.

În cursul discuţiilor cu privire la despăgubirile pe care trebuia să le plătească Germania, se puse problema ajutorului economic pentru reconstrucţia Rusiei, o dată sau de două ori, în mod direct şi indirect. Molotov aduse vorba despre acordarea unor credite pe termen lung, la încheierea primei sesiuni a miniştrilor de externe ai Celor Trei, la 5 februarie 1945. Stettinius răspunse că „personal" era gata să discute despre aceasta oricând, atât la Yalta cât şi mai târziu, la Moscova sau Washington. „Acum când la orizont se prefigura sfârşitul războiului" — adăugă rusul — „era foarte important să se ajungă la o înţelegere asupra acestor probleme economice".[51]

Stettinius se opusese propunerii de acordare a unor împrumuturi, susţinută de Morgenthau la Washington, încă înainte de începerea Conferinţei de la Yalta. Şi totuşi, privind în urmă, câţiva ani mai târziu, el scria: „Dacă un asemenea

împrumut ar fi făcut din Uniunea Sovietică o naţiune mai înţelegătoare şi mai cooperantă în lumea postbelică, rămâne una dintre marile «întrebări ale istoriei».“[52]

Există suficiente motive să credem că diferenţele dintre Cei Trei erau atât de mari încât o politică mai deschisă nu ar fi făcut cooperarea mai uşoară. Chiar şi aşa, sovieticii prezenţi la Yalta sondaseră terenul şi constataseră că era slab. Nici discuţiile politice cu privire la dezmembrarea Germaniei nu se purtară pe baze mai solide. Roosevelt nu pomeni de propunerea lui Vandenberg nici faţă de britanici şi nici faţă de ruşi. Şi, pentru a încheia acest subiect, preşedintele îşi lăsă ambii parteneri din Marea Alianţă să ghicească viitorul politicii americane din declaraţii întâmplătoare cu privire la refuzul sau incapacitatea sa de pildă, de a ţine trupele americane în Germania, după război, pentru o perioadă mai lungă de doi ani.

În acest context de presupuneri vagi, începură discuţiile cu privire la frontierele şi guvernul Poloniei. Recunoaşterea de către Stalin a Comitetului Lublin ca fiind guvernul provizoriu al Polonia îi eliberă pe britanici, nu numai pentru că Churchill dobândea libertatea de acţiune politică, ci şi pentru că britanicii nu mai simţeau nevoia de a sprijini cererile polonezilor dincolo de linia Curzon. Ministrul de externe Anthony Eden le reaminti colegilor săi că în perioada în care se încerca convingerea polonezilor aflaţi în exil la Londra să accepte amputările teritoriului polonez în partea de est, ei spijiniseră încheierea unei înţelegeri în privinţa părţii de vest. Ba mai mult, deşi Churchill afirmase că transferurile de populaţie nu vor ridica probleme mari, cabinetul era îngrijorat de faptul că o Germanie supraaglomerată cu refugiaţi va deveni un serios balast din punct de vedere politic şi economic.[53]

Cu prilejul unei întâlniri premergătoare celei de la Yalta, la 1 februarie, Eden îi explică lui Stettinius, fără nici o introducere, că guvernul Maiestăţii Sale ar putea să recunoască generozitatea lui Stalin de a propune guvernului Lublin cursul de vest al râului Oder ca frontieră apuseană a Poloniei. Aceasta ar însemna adăugarea a încă trei milioane de refugiaţi celor cinci milioane care trebuiau reaşezaţi într-o Germanie deja micşorată. Eden nu menţionează ceea ce era esenţial: asemenea transferuri de teritorii şi populaţie vor face ca noua Polonie să fie veşnic dependentă de Rusia în ceea ce priveşte apărarea integrităţii sale teritoriale.[54]

Poziţia Marii Britanii la Yalta — conchise Eden — va fi că toate înţelegerile anterioare trebuiau reanalizate, inclusiv orice dorinţe de a extinde teritoriul Poloniei către vest, spre râul Oder, „căci nu suntem obligaţi să le facem polonezilor din Lublin concesiile pe care eram pregătiţi să le facem domnului Mikolajczyk pentru a rezolva problema Poloniei".[55] Delegaţia americană susţinu, în cadrul propriilor discuţii, o teză mai veche şi o hotărâre potrivit cărora trebuia să se opună din toate puterile încercărilor de deplasare a frontierei poloneze spre linia râului Oder sau spre linia Oder-Neisse".[56]

Prima sesiune plenară de la Yalta, din 4 februarie, fu consacrată în întregime problemelor militare. În toiul glumelor din timpul cinei organizate în seara aceea pentru Cei Trei la Palatul Livadia, Stalin devin brusc serios. Unele ţări eliberate — spuse Stalin — păreau să uite „că Marile Puteri fuseseră silite să-şi verse sângele pentru a le elibera şi... mustrau acum Marile Puteri pentru faptul că acestea nu ţin cont de drepturile puternicilor mici". Uniunea Sovietică era gata să contribuie la menţinerea păcii, dar era ridicol să crezi că o ţară de mărimea Albaniei ar putea avea de spus un cuvânt la fel de greu cu cel al puterilor care câştigaseră războiul şi care erau prezente la această cină.[57]

Roosevelt era de acord. Marilor Puteri le revenea cea mai mare responsabilitate; era de datoria lor să stabilească termenii de încheiere a păcii. Sesizând probabil mai bine punctul de vedere al lui Stalin, şi speriat oarecum de imprudenţa comisă de Roosevelt cu prilejul sesiunii plenare, Churchill ridică mici obiecţii.[58] Marile Puteri trebuie să încheie pacea, dar ele trebuie, de asemenea, să-şi îndeplinească o datorie morală, exercitându-şi puterea cu moderaţie şi cu mare respect faţă de naţiunile mai mici. „Vulturul trebuie să lase păsările mici să cânte, fără să-i pese de ce cântă" — cită el. Ministrul de externe adjunct, Andrei Vâşinski, se aplecă spre vecinul său american în timpul acestui schimb şi spuse că Rusia nu va permite niciodată puterilor mici să judece acţiunile Marilor Puteri. Charles Bohlen pomeni ceva în legătură cu opinia publică americană, la care Vâşinski replică: „Poporul american ar prebui să înveţe să-şi asculte conducătorii".[59]

Dezmembrarea Germaniei, despăgubirile, procedurile de votare în cadrul organizaţiei mondiale propuse, precum şi diferitele soluţii oferite pentru acestea, fuseseră deja discutate, adeseori în termeni codificaţi, de nepătruns, când Roosevelt abordă „problema" poloneză, aproape de încheierea celei de-a treia sesiuni plenare. Stalin îl interogase pe Roosevelt îndeaproape cu privire la vechea sa propunere de divizare a Germaniei în cinci părţi, urmărind modul în care Churchil reuşise să devieze discutarea acestei idei spre un plan „de analiză" pentru viitor. Nu se poate stabili cu precizie cât de mult îl preocupa pe Stalin situaţia Germaniei, în timp ce se trecea la discutarea viitorului Poloniei; în mod cert însă, el nu-şi slăbi insistenţele asupra necesităţii de a se trasa frontierele Poloniei, pentru a împiedica o posibilă „renaştere" a Germaniei.

Preşedintele propuse ca frontiera de est a Poloniei să fie linia Curzon, cu cedarea, dacă era posibil, a oraşului Lvov,

precum şi a câtorva terenuri petrolifere în favoarea polonezilor. „Venind tocmai din America" — spuse el — „avea un punct de vedere mai detaşat asupra problemei Poloniei". Majoritatea celor cinci până la şase milioane de polonezi din America erau la a doua generaţie şi nu aveau nimic împotriva liniei Curzon. Dar i-ar veni oricum mai uşor dacă ruşii ar face un gest frumos în privinţa oraşului Lvov.[60] Mai propuse înfiinţarea unui consiliu prezidenţial polonez, compus din şefii principalelor cinci partide politice, care vor forma un „guvern reprezentativ". Nu pomeni nimic despre frontiera de vest în discursul său de deschidere.

Apoi vorbi Churchill. El înlătură problema oraşului Lvov pentru a se concentra asupra situaţiei interne. Marea Britanie — spuse el — nu avea nici un interes material în Polonia; dar intrase în război pentru a apăra Polonia de agresiunea germană, „într-o vreme când luarea acelei hotărâri era foarte riscantă şi îi costase aproape existenţa lor în lume". Era o chestiune de onoare; nu se va mulţumi niciodată cu o soluţie prin care Polonia nu va fi rămas liberă şi independentă. Propuse apoi trei polonezi aflaţi în exil la Londra — Mikolajczyk (menţionat şi de către Roosevelt), Grabski şi Romer — ca membri ai unui nou guvern, pe care Cei Trei l-ar putea forma acum, în timpul acestei conferinţe. Ar putea cădea cu toţii de acord să-l recunoască drept guvern interimar până la organizarea de alegeri libere. Libertatea politică a Poloniei — conchise el — nu putea constitui un paravan pentru posibilele intenţii ostile şi urzirea de intrigi cu Germania împotriva Rusiei. Cu această singură condiţie, Marea Britanie dorea ca Polonia „să fie stăpână în propria sa casă şi să hotărască asupra propriului său suflet".[61]

Stalin ceru o pauză de zece minute. Probabil că avea nevoie de timp pentru a se calma. Când reveni, se lansă într-o lecţie de istorie: ce „slăbiciune" fusese Polonia pentru Uniunea Sovietică în condiţiile agresiunii germane. Pentru ţara

sa, nu fusese numai o chestiune de onoare, ci pur şi simplu de viaţă şi de moarte. Cât despre modificarea liniei Curzon, dorea să le amintească colegilor săi că aceasta fusese trasată de către Curzon şi Clemenceau, împotriva voinţei Rusiei. Ruşii nu fuseseră nici măcar invitaţi la Conferinţa pentru pace de după primul război mondial, atunci când se stabilise linia. Putea el oare să se întoarcă la Moscova şi să-i înfrunte pe cei care vor spune că luptase mai puţin pentru apărarea intereselor Rusiei decât Curzon şi Clemenceau? Recurse apoi la argumentele lui Mikolajczyk, din timpul „Conferinţei Tolstoi", în vederea stabilirii unei frontiere de vest de-a lungul liniei Oder-Neisse.

Cât despre componenţa guvernului polonez — continuă Stalin — el însuşi fusese acuzat că era dictator. Dar planul lui Churchill? Cum putea fi creat un guvern fără consultarea polonezilor? Se referea, desigur, la Lublin (denumit acum şi Guvernul de la Varşovia). Primul ministru îşi amintea cu siguranţă că formarea noului guvern păruse să aibă o bună ocazie de „fuziune" atunci când Mikolajczyk plecase de la Moscova după „Conferinţa Tolstoi", dar fusese „exclus" datorită faptului că polonezii aflaţi în exil la Londra nu voiau să încheie nici un acord. În aceste condiţii, era foarte greu să împaci cele două părţi. Dar Stalin era gata „să spijine orice încercare" de a se ajunge la o soluţie viabilă. Trebuia aşadar să-i invite pe polonezii de la Varşovia, la Yalta sau la o bază cel puţin tot atât de democratică precum cel al lui De Gaulle".

Churchill nu avea de gând să lase lucrurile în stadiul acesta. După informaţiile sale, polonezii din Lublin nu reprezentau mai mult de o treime din populaţie şi nu aveau să supravieţuiască dacă oamenii vor fi liberi să-şi exprime părerea. Apoi, ca răspuns la afirmaţia lui Stalin, potrivit căreia armata secretă poloneză, sprijinită de polonezii aflaţi în exil la Londra, ucisese mai mult de două sute de soldaţi ai Armatei Roşii, primul ministru ridică problema unui război civil de proporţii în Polonia dacă nu se găsea o soluţie.[62]

„Ne-am temut foarte mult că aceste ciocniri vor provoca amărăciune şi vărsare de sânge... şi tocmai de aceea am fost atât de nerăbdători să ajungem la o înţelegere, de comun acord. Ne-am temut foarte mult de efectul pe care îl vor avea toate acestea asupra problemei Poloniei, care era şi aşa destul de dificilă."[63]

Minutele americanilor asupra acestei sesiuni se sfârşesc cu momentul în care Roosevelt declară că era timpul să o suspende. Minutele britanicilor şi ruşilor includ şi cuvintele de rămas bun ale lui Roosevelt, care fac aluzie la deznodământul final al problemei poloneze la Yalta. Versiunea britanică sună astfel:

PREŞEDINTELE a spus că Polonia fusese o sursă de necazuri timp de peste cinci sute de ani.

PRIMUL MINISTRU a spus că trebuia să facem tot posibilul pentru a pune capăt acestor necazuri.

Apoi conferinţa s-a încheiat.[64]

Minutele ruşilor furnizează o altă variantă, într-un stil asemănător, totuşi puţin diferit:

ROOSEVELT a arătat că problema Poloniei dăduse lumii bătaie de cap o perioadă de cinci secole.

CHURCHILL a declarat că trebuie făcut un efort astfel încât problema Poloniei să nu mai dea lumii bătaie de cap.

STALIN a răspuns că în mod sigur acesta era lucrul care trebuia făcut.[65]

La începutul lucrărilor, poziţiile lor fuseseră următoarele: Roosevelt şi Churchill propuseseră înfiinţarea unui guvern de

coaliţie, poate chiar înainte de încheierea conferinţei, în timp ce Stalin nu era dispus decât să accepte, eventual, intrarea unor polonezi din exilul de la Londra în guvernul existent din Polonia. După această sesiune, Roosevelt îi trimise lui Stalin o scrisoare care cuprindea amendamentele rigide ale britanicilor, potrivit căreia Statele Unite nu puteau recunoaşte guvernul Lublin „în actuala sa componenţă", avertizând totodată că lumea va considera „rezultatul lamentabil" în cazul în care ei se vor despărţi într-un dezacord deschis şi evident asupra problemei Poloniei. Apoi repetă propunerea sa de a convoca la Yalta pe reprezentanţii celor trei grupuri: al celor de la Londra, al membrilor din Lublin şi al liderilor democraţi din Polonia.[66]

În ziua următoare, ministrul de externe Molotov făcu o contrapropunere în şase puncte din partea ruşilor. Problema frontierelor, cuprinsă în punctele 1 şi 2, se va rezolva la est pe linia Curzon, iar la vest pe linia Oder-Neisse. Punctul 3, punct cheie, suna astfel: „S-a considerat că este de dorit ca guvernului provizoriu polonez să i se alăture unii lideri democraţi din cercurile de emigranţi polonezi". Ultimele trei puncte descriau succint cum s-ar putea realiza aceasta şi care ar fi consecinţele: reprezentanţii americani şi britanici se vor întâlni cu Molotov la Moscova, pentru a analiza cum să-şi îndeplinească mai bine mandatul, apoi guvernul polonez „lărgit" va fi recunoscut din punct de vedere diplomatic. Acesta va organiza „cât mai curând posibil" alegeri generale pentru „organele permamente ale guvernului polonez".

După ce termină de citit propunerea, Molotov adăugă că încercările de a lua legătura cu polonezii din Lublin prin telefon eşuaseră, astfel încât era evident că nu mai era timp suficient pentru a se da curs sugestiei preşedintelui de a-i invita în Crimeea. Simţea însă că propunerea ruşilor „venea în întâmpinarea dorinţelor preşedintelui". De fapt, nu

făcea decât să reafirme poziţia lui Stalin în termeni oficiali, adăugându-i o declaraţie unilaterală cu privire la frontiera vestică.

Cu toate acestea, Roosevelt găsi prilejul de a face speculaţii. Propunerile lui Molotov reprezentau — spunea el "un oarecare progres (un progres „evident", în minutele altei întâlniri) în cadrul discuţiei. Îi displăcea totuşi cuvântul „emigranţi" şi nici nu vedea necesitatea de a apela la „emigranţi", „câtă vreme în Polonia existau destui polonezi în acest scop".[67] Singurul polonez aflat la Londra pe care îl cunoştea era domnul Mikolajczyk. Aceasta constituia desigur o reafirmare a poziţiei sale iniţiale. Când Churchill sugeră că până la analizarea propunerii în amănunţime, aceasta ar trebui să cuprindă o referire şi la alţi lideri democraţi din Polonia, Stalin acceptă pe loc.

Şi de ce nu? Câştigase, sau părea să fi câştigat, acceptul pentru crearea unui guvern polonez provizoriu „lărgit", dominat de Lublin. Pe de altă parte, Roosevelt şi Churchill nu reuşiseră să asigure decât o deschidere pentru diplomaţia ulterioară. Dar a-i urni pe ruşi prin deschiderea aceea depindea de cadrul în care se puteau rezolva problemele Poloniei, iar participanţii la Conferinţa de la Yalta nu păreau să se apropie de hotărârile finale în nici una dintre problemele cheie ale acestui cadru.[68]

Cu prilejul unei scurte întâlniri particulare cu Stalin, dinaintea sesiunii plenare următoare, Roosevelt aduse vorba despre trimiterea suplimentară de mărfuri către Rusia, pe bazele unui credit necomercial pe termen lung. Apoi el abordă problemele Orientului Îndepărtat şi necesitatea politică a intrării sovieticilor în război, împotriva Japoniei. Discuţia despre afacerile interne ale Chinei conţinea probabil referiri codificate la schimburile anterioare de idei cu privire la Polonia.

Roosevelt spuse, de pildă, că eşecul creării unei coaliţii între comunişti şi regimul Kuomintang*, care se lupte împotriva japonezilor, se datora mai curând celui din urmă; iar Stalin susţinu că Jiang Jieshi** ar trebui să deţină conducerea. „În acest sens, îşi aminti că în urmă cu câţiva ani, existase un front unit şi că el nu înţelesese de ce acesta nu fusese menţinut."[69]

Când Cei Trei se întruniră din nou, Molotov se grăbi să răspundă aluziei lui Roosevelt, potrivit căreia nu era nevoie să caute emigranţi sugerând că trei polonezi din Lublin şi doi aflaţi pe lista preşedintelui cu liderii democraţi din Polonia să fie invitaţi la Moscova pentru discuţii preliminare. Aceasta era o poliţă plătită lui Churchill; după cum era de aşteptat, Churchill răspunse printr-o lungă declaraţie că ar deveni subiectul unor critici aspre dacă, cedând în problema frontierelor, ar întrerupe şi legătura cu organismul recunoscut pe tot parcursul războiului drept „guvernul legal al Poloniei"

Când Molotov insistă, Churchill răspunse că dacă s-ar putea forma un guvern polonez de uniune naţională, „atunci ar trebui să retragem recunoaşterea Guvernului Polonez de la Londra, acreditând un ambasador pe lângă noul guvern".[70] Roosevelt propusese iniţial ca un comitet „prezidenţial" tripartit, alcătuit din polonezi, să formeze un nou guvern provizoriu, compus din reprezentanţi ai elementelor democratice din Polonia şi „din lideri polonezi din străinătate". Ca răspuns la contrapropunerrea lui Molotov, el renunţă la polonezii de la Londra, menţionându-l numai pe Mikolajczyk drept potenţial candidat. Astfel, atunci când Churchill redeschise problema alegerii între Lublin şi polonezii aflaţi în exil

---

* Regim antipopular chinez (1927—1949) (N. trad.)

** Militar şi dictator chinez, şef al regimului Kuomintang — (N. trad.)

la Londra, Roosevelt încercă să profite de situaţie spunând că, întrucât erau toţi de acord asupra necesităţii organizării de alegeri libere, „singura problemă era modul în care avea să fie guvernată Polonia în intervalul de timp până la ele".[71]

Stalin avea toate motivele să susţină demersurile lui Roosevelt, şi să evite o alegere între Londra şi Lublin. „Desigur" — începu el „ar fi mai bine dacă alegerile libere s-ar putea ţine chiar acum, dar deocamdată războiul a făcut acest lucru imposibil; totuşi se aproapie ziua când astfel de alegeri vor putea avea loc, şi oamenii îşi voi putea exprima părerea în legătură cu guvernul provizoriu." .

După ce se eschivase la încercarea lui Churchill de a aborda problema direct, Roosevelt făcea acum presiuni asupra lui Stalin de a le da aliaţilor săi ceva asigurări legate de programarea alegerilor, pe care să le ofere opiniei publice din ţările lor. Conducătorul rus spuse că acestea ar putea avea loc chiar în termen de o lună de zile. Întrunirea se încheie la scurt timp după aceasta, dar nu înainte ca Stalin să-i amintească lui Churchill de obligaţiile lor reciproce, stabilite în cadrul „Conferinţei Tolstoi", într-una dintre cele mai frumoase circumlocuţiuni diplomatice. Se întrebă ce anume împiedica afacerile din Iugoslavia şi, fără a avea intenţia de a critica, dori să ştie ce se întâmpla în Grecia. Primul ministru răspunse că avuseseră probleme destul de mari în Grecia „şi îi erau recunoscători mareşalului Stalin pentru că nu se amestecase prea mult în afacerile de acolo". În această notă de deosebită delicateţe, Cei Trei încheiară discuţia.[72]

Cina din seara aceea fu o întâlnire prietenească. Roosevelt se referi la Cei Trei ca la o „familie". Churchill se entuziasmă de Stalin, „marele om a cărui faimă s-a răspândit nu numai în întreaga Rusie, ci în întreaga lume". Păşea pe acest drum

cu mult mai mult curaj — spuse primul ministru — datorită relaţiilor lor de „prietenie şi apropiere". „Speranţa mea se îndreaptă spre ilustrul preşedinte al Statelor Unite şi spre mareşalul Stalin, în persoanele cărora vom găsi campionii păcii şi care, după ce îl vor fi strivit pe inamic, ne vor călăuzi în sarcina noastră de a combate sărăcia, confuzia, haosul şi oprimarea."[73]

Ce se afla la baza acestui imn dedicat unităţii dintre Cei Trei? Promisiunea lui Stalin de a organiza alegeri cât mai curând în Polonia sau speranţa lui Churchill că recâştigaseră oarecum spiritul „Conferinţei Tolstoi", extinzându-l şi asupra situaţiei din Polonia? În ziua următoare, realitatea se instală din nou atunci când surogatele lor, miniştrii de externe, abordară iarăşi problema Poloniei. Stettinius lansă o propunere care anulă planul convocării liderilor polonezi la Yalta, acceptând ideea unei consultări „într-o primă etapă la Moscova, cu membri ai guvernului provizoriu actual şi cu alţi lideri democraţi din Polonia şi din străinătate, în vederea reorganizării guvernului actual..." Molotov rugă să i se traducă înainte de a răspunde, ceea ce se şi întâmplă în timp ce discuţiile continuau o procedură de rutină care va conduce la o dispută majoră cu privire la expresia „într-o primă etapă la Moscova..." Varianta ruşilor era „la Moscova, într-o primă etapă...", cea ce în mintea lor sublinia importanţa guvernului polonez existent, cu sensul de „într-o primă etapă" cu grupul Lublin şi nu numai cu sensul de a ţine consultările mai întâi la Moscova.

Această interpretare chinuită avea să devină mai târziu o problemă serioasă. La această întâlnire Molotov reluă declaraţia lui Roosevelt la precedenta sesiune plenară: „În concepţia ruşilor, cel mai important lucru era organizarea alegerilor generale în Polonia." Dar atât pentru Eden cât şi

pentru Stettinius, prezenţa lui Mikolaczyk devenise aproape *sine qua non** pentru încheierea unui acord între Cei Trei. Şi aici Molotov cedă pentru prima oară. A-l considera pe Mikolajczyk „inacceptabil" ar fi putut constitui o „greşeală". „Poate că problemaa lui Mikolajczyk nu era chiar atât de gravă precum părea. Dar ea nu puta fi lămurită în Crimeea."

Eden consideră că pur şi simplu nu putea lăsa aceste fleacuri diplomatice să continue fără a li se pune capăt. Da, alegerile erau importante —spuse el — dar „opinia publică britanică" nu le va considera nici libere şi nici reprezentative pentru voinţa poporului dacă acestea vor fi controlate de Lublin. Stettinius i se alătură, afirmând că trebuia să renunţe la expresia „guvernul polonez existent", dacă doreau să ajungă la o înţelegere. Ar fi preferabil să se pornească cu un nume complet nou. Dorea să ştie care era părerea lui Molotov faţă de denumirea propusă de el, aceea de „guvern polonz provizoriu de unitate naţională", pentru organismul ce ava să reiasă din discuţiile de la Moscova. Stettinius insista asupra unei veritabile coaliţii, sau era vorba de un fleac? Doreau oare americanii să iasă pur şi simplu din atmosfera claustrofobă de la Yalta pentru a-şi reorganiza frontul diplomatic, în vederea a ceea ce presimţeau că va constitui o negociere dificilă?74

Oricum, era limpede că Roosevelt dorea ca Cei Trei să pună capăt discuţiilor cu privire la Polonia. Soarta Poloniei fu influenţată în mare măsură, fără a fi însă stabilită, la cea de-a şasea sesiune plenară, din 9 februarie 1945. Aproape sigur, Polonia va continua să reprezinte o problemă ameninţătoare pentru tranziţia de la război la pace. În ciuda insistenţelor primului ministru de a nu se grăbi să dea problemei poloneze o „soluţie" peticită, care în mod cert nu va rezista, Roosevelt

---

* Indispensabilă (l. latină) — (N. trad.).

susţinu că aceasta era acum „în mare măsură o problemă de etimologie, de găsire a cuvintelor potrivite". Cheia problemei o constituiau alegerile; trebuia ca ele să asigure cele şase milioane de polonezi din America de faptul că permiteau adevărata exprimare a opiniei naţionale. Urmă apoi acest schimb de cuvinte:

PREŞEDINTELE: Doresc ca aceste alegeri din Polonia să fie primele dincolo de orice îndoială. Trebuie să fie asemenea soţiei lui Caesar. N-am cunoscut-o, dar se zice că era pură.

STALIN: Aşa se zice, dar de fapt avea păcatele ei.

PREŞEDINTELE: Nu vreau ca polonezii să se îndoiască de alegerile din Polonia. Chestiunea nu se pune numai din motive de ordin principial, ci şi din raţiuni politice practice.[75]

Declaraţia finală a Celor Trei cu privire la Polonia stabili frontiera de est de-a lungul liniei Curzon, amână luarea unei decizii cu privire la frontiera vestică până la conferinţa pentru pace şi recunoscu necesitatea „reorganizării guvernului actual" prin includerea liderilor democraţi din Polonia şi a „polonezilor din străinătate". Guvernul de la Londra nu era menţionat deloc în document. El fu practic dizolvat din ordinul Celor Trei, indiferent de poveştile care s-au inventat ulterior pe această temă.

Este imposibil de afirmat astăzi dacă a existat vreodată o bază, înainte sau după Confrinţa de la Yalta, pentru o „înţelegere" adevărată între Cei Trei cu privire la Polonia. La Yalta, subalternii lui Roosevelt îl preveniseră că formularea protocolului final asupra situaţiei Poloniei era „elastică".

Amiralul William D. Leahy îi transmise preşedintelui o notă în acest sens iar Roosevelt răspunsese: „Ştiu, Bill, ştiu. Dar deocamdată este tot ce pot să fac pentru Polonia."[76]

Tot ce puteau face Cei Trei era să-şi menţină alianţa intactă, dar nu era de ajuns. Împărţirea Europei fusese realizată în bună parte înainte de începutul războiului rece. Dacă lucrurile nu s-ar fi petrecut astfel, probabil că nu ar fi existat un război rece sau, mai degrabă, situaţia s-ar fi agravat şi mai mult, în mod sigur pentru Europa.

9. SĂ PRESUPUNEM CĂ NU S-A ÎNTÎMPLAT NIMIC

Îmi amintesc că odată am discutat despre încercarea de cucerire a Europei de către musulmani şi de modul în care Charles Martel i-a învins la Tours. Vorbeam despre astfel de episoade din istorie precum înfrângerea turcilor la Viena şi despre cum a fost oprit Genghis Han înainte de a ajunge în Austria... Roosevelt era la fel de interesat de istorie ca şi mine şi ştia mai mult despre anumite perioade decât mine.

Harry Truman, 1960,
amintindu-şi de conversaţiile
purtate cu Franklin Roosevelt.[1]

Dacă Truman îşi amintea bine, în timpul ultimelor luni ale mandatului său Roosevelt era preocupat în mare măsură de găsirea unor paralele istorice la confruntarea ameninţătoare cu Uniunea Sovietică în Europa Centrală. Totuşi, chiar şi în ultimele săptămâni de viaţă, atunci când unii observatori vedeau că Roosevelt „adopta o atitudine mai fermă" faţă de ruşi, el îi mulţumi în scris bancherului Thomas Lamot pentru o notă în care acesta lăuda compromisurile făcute la Yalta în problema frontierelor Poloniei. „Din nefericire, aşa cum observaţi cu multă înţelepciune, pe tărâmul politicii internaţionale atât de mulţi americani sunt încă la o vârstă a inocenţeii."[2]

Roosevelt însuşi contribui la prelungirea vârstei inocenţei în America. Nu dorea să deziluzioneze „atât de mulţi americani", lipsiţi de posibilitatea de a înţelege ce ar fi presupus instaurarea Secolului American, a Secolului Omului de Rând — ce compromisuri de scurtă durată cu Stalin, ce înţelegeri de scurtă durată cu colonialismul european, ce schimbări în ţară. Roosevelet avea desigur o fire complicată

şi, aşa cum subliniază istoricul Warren Kimball, era un „scamator". „Ştiţi că sunt un scamator" — glumea Roosevelt în 1942 — „şi nu-mi las niciodată mâna dreaptă să ştie ce face mâna stângă..."[3]

Truman se considera un cunoscător destul de bun al istoriei. Roosevelt ştia numai ceva mai mult decât el despre „anumite perioade" ale istoriei. Desigur că era nerăbdător *să facă* istoria, împreună cu Stalin şi Churchill, la Conferinţa de la Potsdam, din iulie 1945, după înfrângerea Germaniei. „Jimmy" — îi spunea el consilierului său şef, James F. Byrnes „Jimmy, îţi dai seama că suntem aici de şaptesprezece zile încheiate? Păi, în şaptesprezece zile poţi hotărî orice."[4]

Pe de altă parte, lucrul care îl impresionase pe Roosevelt la Yalta, orice ar fi spus Stalin sau Churchill, fusese ceea ce văzuse în jurul său. Wehrmachtul lui Hitler provocase distrugeri îngrozitoare. Jefuitorii fuseseră alungaţi din Crimeea, dar cu un preţ colosal, nu numai în vieţi omeneşti şi în bunuri, ci şi cu consecinţe pentru proiectele viitoare de pace. Chiar şi după ce victoria asupra Axei deveni inevitabilă, ultimele zvâcniri ale războiului ameninţau cu haosul şi, în cel mai bun caz, cu o refacere incertă şi de lungă durată. Putea oare civilizaţia să se refacă din măcelul care începuse nu în 1939, ci cu mult mai devreme, încă din 1914? Dacă învingătorii nu reuşeau să-şi menţină alianţa încheiată în timpul războiului până când noi organisme îi vor lua locul, la ce se mai putea aştepta omenirea?

Nu e de mirare că în mesajul său către naţiune, Roosevelt omagie Conferinţa de la Yalta pentru că pusese capăt „sistemului acţiunii unilaterale şi alianţelor exclusive". În continuare, el declară ceea ce în mod evident nu era cazul, şi anume că Yalta mai însemnase sfârşitul „sferelor de influenţă şi al raporturilor de forţă, precum şi al tuturor expedientelor la care s-a recurs timp de secole, şi care au

dat greş." Spera că el însuşi nu dăduse greş, că *Cei Trei* nu dăduseră greş, astfel încât fragila alianţă din timpul războiului să se poată transforma, încetul cu încetul, într-o alianţă mare şi puternică pentru pace. Churchill sărbătorise, şi el realizările lor, pe când se pregăteau să plece de la Yalta, spunând vorbe în care nu credea cu totul. Stalin era cel mai rezervat, căutând mereu semne ale dezaprobării celorlalţi doi faţă de pretenţiile Rusiei — despăgubiri, vechi drepturi în Orientul Îndepărtat, hegemonia asupra Mării Negre şi asupra Mării Baltice.

După ce se risipi euforia care urmă Conferinţei de la Yalta, Roosevelt încercă să găsească o paralelă istorică. Nu era — aşa cum sugera Truman mai târziu — un preşedinte obsedat de invaziile barbariilor. Se gândea mai degrabă la experienţa americanilor din perioada confederaţiei postrevoluţionare, cu toate certurile aprinse şi luptele politice dintre statele mari şi micii, dintre statele cu mari pretenţii teritoriale din Vest şi statele de pe coastă, preocupate de pescuit şi de comerţul maritim.

Churchill şi Stalin abandonară hotărârile „Conferinţei Tolstoi", sau mai bine zis ajunseră să-şi dea seama că aveau nevoie de o apărare mai bună. Neavând încotro, succesorii lui Roosevlt se prefăcură că sferele de influenţă nu existaseră niciodată, că acordul de la Yalta fusese perfect şi că, în consecinţă, toate greşelile i se datorau lui Stalin. În parte, erau obligaţi la aceasta deoarece Roosevelt continuase să nege contradicţiile până la moartea sa. Churchill se întoarse acasă şi făcu cabinetului de război fantastica declaraţie potrivit căreia „premierul Stalin era o persoană foarte influentă, în care avea toată încrederea". Multe depindeau de menţinerea lui în funcţie — spuse primul ministru.[5] Oricare ar fi fost capacitatea lui Stalin de a modela viitorul — capacitate care desigur nu era neînsemnată — Roosevelt avea în schimb

talentul de a prelungi starea de neîncredere, care îi dădu atâta influenţă atât în cadrul alianţei, cât şi în ţară.

După moartea sa, politicienii americani avură de ales între „realităţi". Truman nu îndrăzni să vorbească despre ambiguităţile deliberate ale acordurilor de la Yalta, dar în scrierile sale de mai târziu cu privire la situaţia din China, el surprinse dilema.

> *Preşedintele Roosevelt crease ideea potrivit căreia China era o mare putere, deoarece privea în viitor şi dorea să încurajeze poporul chinez. În realitate, Jiang Jieshi nu va reuşi decât cu mare greutate să ocupe din nou sudul Chinei.*[6]

Anthony Eden plecă din Crimeea dezgustat de întreaga afacere. Roosevelt — scria el în jurnalul său — fusese „ambiguu, slab şi ineficient". Churchill ţinuse prea multe discursuri, încercând să unească Occidentul. „Atitudinea lui Stalin faţă de ţările mici mi s-a părut sumbră, ca să nu spun sinistră." Şi în cadrul delegaţiei americane existau îndoieli, dar sentimentul general era că Roosvelt câştigase ceea ce îi scăpase lui Wilson. „Jos pălăria în faţa dumneavoastră, ... un covor de orhidee vă stă la picioare" — suna telegrama trimisă de ginerele lui Roosevelt, John Boettiger, de la Casa Albă. „N-am mai văzut până acum aprecieri atât de elogioase pentru ceva ca cele pentru realizările dumneavoastră de la Yalta. Acestea i-au doborât pe toţi duşmanii dumneavoastră, şi mă refer atât la duşmanii americani, cât şi la naziştii şi japonezi."[8]

Reacţia presei faţă de Yalta a fost „magnifică" — adăuga un funcţionar al Casei Albe, într-o telegramă. Conferinţa fu omagiată pe larg, pentru cele mai bune rezultate pe care le adusese dintre toate întâlnirile Celor Trei, din timpul războiului. Liderii politici ai ambelor partide erau entuziasmaţi, până şi

Herbert Hoover care — raporta funcţionarul — spusese: „ea va aduce lumii o mare speranţă."[9]

La bordul vasului care îl aducea în ţară de la Yalta, Roosevelt fu rugat să-şi spună părerea asupra ultimei declaraţii a lui Churchill, potrivit căreia Carta Atlanticului nu era o regulă, ci doar un ghid. „Pare să submineze autoritatea Cartei Atlanticului" — spuse un reporter. „Carta Atlanticului este o idee frumoasă" — răspunse preşedintele. „Când a fost redactată, Anglia era pe punctul de a pierde războiul. Britanicii aveau nevoie de speranţă şi ea le-a dat-o. De atunci situaţia militară s-a ameliorat ori de câte ori a existat prilejul, astfel încât s-ar putea spune că acum avem o şansă de a câştiga războiul mult mai mare decât oricând înainte."[10]

Presimţirea lui Roosevelt că orhideele lui Boettiger se vor ofili curând îl făcu să-şi tempereze considerabil observaţiile cu privire la ceea ce se putea aştepta acum de la pace. Într-adevăr, orhideele se ofiliră. În răstimp de câteva săptămâni, ba chiar zile, euforia dispăru pe măsură ce acordul în legătură cu Polonia începu să iasă la iveală fiind înlocuită de acuzaţiile generale de rea-credinţă. La drept vorbind, nu problema *poloneză*, ci *problemele* poloneze, fură cele care distruseră acordurile fragile de la Yalta, căci Polonia era atât Scila cât şi Caribda* Pe de o parte, era încurcătura de pretenţii ideologice şi subiective din jurul Celor Trei, care mai întâi îi înfurie iar apoi îi asmuţi pe unii împotriva celorlalţi, cu un sentiment de frustrare; pe de altă parte, era obstacolul geopolitic ce plana ameninţător asupra dezbaterilor, în timp ce se străduiau să pună capăt războiului, astfel încât să poată începe o pace liniştitoare.

---

* În mitologia greacă, monştri marini care străjuiau un loc de trecere identificat cu Strâmtoarea Messina, distrugând corăbii şi înghiţind corăbieri; Ulise însuşi era să cadă victimă Caribdei, dar a scăpat ca prin minune — (N. trad.).

Americanii prezenţi la discuţiile asupra Poloniei la Yalta îşi formaseră o imagine precisă asupra semnificaţiei declaraţiei finale şi a lucrurilor care trebuiau explicate, cu oricât de mare grijă, poporului american. Expertul Departamentului de Stat în probleme ruseşti, Charles Bohlen, care nu prea credea în viitorul relaţiilor ruso-americane, îi spuse celui care scria discursurile preşedintelui că putea folosi acordul asupra Poloniei ca temă principală pentru a argumenta succesul conferinţei. Tulburările provocate de britanici în Grecia şi acţiunile unilaterale ale ruşilor în Polonia n-ar fi devenit atât de acute — spuse Bohlen — dacă astfel de înţelegeri fundamentale ca cele la care s-a ajuns în Crimeea ar fi fost aplicate mai devreme.

În cazul Poloniei — continuă Bohlen — alternativa ar fi fost războiul civil sau un guvern sprijinit de ruşi, care ar fi înlăturat rapid toate elementele în căutare de ajutor în străinătate. Aceasta urmărise Stalin prin refuzul său de a tolera în ariergarda Armatei Roşii orice factor care s-ar „amesteca" în acţiunile sale.[11]

Cu alte cuvinte, Yalta însemna nu o cedare din partea Rusiei, ci o disponibilitate a acesteia de a asculta şi alte puncte de vedere, atâta timp cât securitatea sa nu era ameninţată. James F. Byrnes, succesorul lui Stettinius în funcţia de secretar de stat şi consilier al lui Harry Truman în problema Poloniei, se arătă mai direct. Mărturisind ziariştilor că acordul se încheiase numai după lungi dezbateri, el le spuse că în final Stalin cedase, dar numai în măsura în care acceptase „includerea" în Lublin a câtorva polonezi aflaţi în exil la Londra. Ruşii doreau să se asigure că exilaţii ştiau „că ei erau cei incluşi şi nu invers".[12]

Churchill nu avea motive să-i contrazică pe Bohlen sau pe Byrnes. În ciuda elogiului pe care i-l adusese lui Stalin, în ciuda osanalelor înălţate Celor Trei în cadrul discuţiilor cabinetului şi în dezbaterile parlamentare, era foarte nemulţumit de hotărârile luate în legătură cu Polonia. Cu cât

era controversa mai mare, cu atât era mai neliniştit. Avea aerul cuiva care încerca să se autoconvingă că totul va fi bun. Nu-l îngrijora faptul că Stalin nu-şi va ţine cuvântul, ci îndoiala că nu va putea menţine coaliţia conservatoare, împovărată de hotărârile luate la Yalta, acum, că alegerile băteau la uşă.

Se aşteptase să întâmpine dificultăţi aşa că îşi stabili un plan de bătaie. Cu prilejul dineului de închidere a Conferinţei de la Yalta, Churchill se aplecă spre Stalin şi îi spuse: „În curând vom avea alegeri în Anglia şi voi fi nevoit să-i critic foarte aspru pe comunişti". Interlocutorul său părea să se afle într-o dispoziţie jovială. „Comuniştii sunt băieţi buni" — spuse el. „Noi suntem împotriva lor" — continuă Churchill „şi va trebui să ne susţinem punctul de vedere. Ştiţi că avem două partide în Anglia". „Este mult mai bine cu un singur partid" — spuse Stalin cu sarcasm.[13]

Pe tot parcursul războiului, Churchill se bucurase de luxul unui singurr partid. Dar în scurt timp coaliţia avea să se destrame. Încă de la finele anului 1944, problemele reconstrucţiei pătrunseseră în cabinet. Churchill încercase să respingă aceste intruziuni neplăcute, insistând ca toate proiectele de lege asupra „subiectelor controversate", ca de pildă problema locuinţelor şi a asistenţei medicale, să fie aprobate în cadrul cabinetului de război înainte de a fi înaintate Camerei Comunelor. Aşezaţi chiar *vis-à-vis* de el la masa cabinetului — nota în jurnalul său Hugh Dalton — se aflau doi conservatori „care arătau ca doi capitalişti sinistri, vorbind între ei în şoaptă şi suspectând peste tot urme ale pătrunderii socialismului".[14]

În afara cabinetului, unde nu se mai respecta armistiţiul politic încheiat pe timp de război, primul ministru critica ceea ce numea el promisiunile uşuratice „de o utopie ieftină", ale laburiştilor. Naţionalizarea întreprinderilor constituia un sistem „împrumutat din alte ţări şi de la minţi bolnave " — mărăi el, reluând o temă la care revenea adesea în campania electorală.[15]

Cum se potrivea aceasta cu hotărârile de la Yalta şi cu situaţia Poloniei? Apărarea hotărârilor Conferinţei de la Yalta asupra Poloniei îl costă pe Churchill puţin peste douăzeci de voturi ale Partidului Conservator, într-o dezbatere relevantă a Parlamentului, dar aceste pierderi nu reflectau mânia din interiorul partidului. „Trebuie să te anunţ" — îi scrise el lui Halifax — „că majoritatea guvernamentală de aici nu are nici o legătură cu puternicul curent de opinie din toate partidele şi clasele, pe care îl purtăm cu toţii în sufletele noastre, împotriva unei dominaţii sovietice asupra Poloniei". Nu putea lăsa impresia că ar fi „subscris unui proiect fraudulos" la Yalta.[16]

Cu toate acestea, Churchill nu i se putea opune făţiş lui Stalin, cel puţin nu deocamdată. Dat fiind că era în permanenţă atacat de către Partidul Laburist pentru politica dusă în Grecia, limitarea influenţei lui Stalin în Balcani era foarte importantă pentru el. Stalin era aliatul său din Grecia, pe care cu siguranţă că se putea bizui mult mai mult decât pe opoziţia loială din Parlament. „În privinţa Greciei" — spuse el cabinetului:

> *Atitudinea ruşilor [la Yalta] fusese cum nu se poate mai satisfăcătoare. Premierul Stalin n-a făcut nici o aluzie critică la politica noastră. A fost prietenos şi chiar glumeţ în timpul discuţiilor... Primul ministru a adăugat că premierul Stalin îşi respectase cu mare scrupulozitate acordul cu privire la poziţia noastră în Grecia. A înţeles că emisarul trimis de către comuniştii greci în U.R.S.S. fusese mai întâi reţinut la domiciliu şi apoi trimis înapoi... Comportarea ruşilor în această privinţă i-a întărit convingerile că atunci când încheiau o afacere doreau să o respecte.*[17]

În cele din urmă, Churchill avea să decidă că Declaraţia de la Yalta asupra Europei Eliberate, înlocuia înţelegerile

„Conferinţei Tolstoi"; dar nu era încă pregătit pentru acel gest de curaj care necesită, printre altele, o înţelegere anglo-americană mai serioasă cu privire la Europa postbelică. Discutând în cabinet despre situaţia României, primul ministru constată că avea mâinile legate de „târgul" încheiat cu Stalin. Dar rămânea de văzut — continuă el — „dacă Declaraţia de la Yalta asupra Europei Eliberate n-ar fi putut fi interpretată ca înlocuind înţelegerile independente anterioare, precum cele referitoare la România şi Grecia, încheiate într-o vreme când nu se putea bizui pe ajutorul Statelor Unite".[18]

Cert era că acum avea nevoie de sprijin. Când citiră declaraţiile finale ale Conferinţei de la Yalta, polonezii aflaţi în exil la Londra se întruniră imediat pentru a redacta un comunicat:

> *Metoda adoptată în cazul Poloniei vine în contradicţie cu principiile elementare care stau la baza Alianţei, constituind o violare a literei şi spiritului Cartei Atlanticului, precum şi a dreptului oricărei naţiuni de a-şi apăra propriile interese.*[19]

În ajunul primei întâlniri a Comisiei de analiză a Celor Trei asupra situaţiei Poloniei, Eden promise că dacă ruşii refuzau să-l accepte pe Mikolajczyk în guvernul provizoriu, nu 'va încheia nici un acord.[20] La Moscova, Stalin anticipa exact această manevră. „Churchill vrea ca sovieticii să se învecineze cu o Polonie burgheză, străină nouă" — îi spuse el mareşalului Jukov — „dar nu putem lăsa să se întâmple aşa ceva. O dată pentru totdeauna, vrem să avem de partea noastră o Polonie prietenă şi aceasta vrea şi poporul polonez". După o pauză adăugă: „Churchill a plecat să-i facă curte lui Mikolajczyk, care şi-a petrecut patru ani în Marea Britanie. Polonezii nu-l vor accepta pe Mikolajczyk. Ei au ales..."[21]

Sau mai degrabă, se alesese deja pentru ei. Prima întâlnire a Comisiei de analiză asupra situaţiei Poloniei avu loc la 23 februarie 1945. Atmosfera era cordială. Harriman şi Sir Archibald Clark-Kerr îşi prezentară listele de candidaţi lui Molotov, care promise să le trimită la Varşovia, astfel încât să poată fi luate în discuţie atunci când reprezentanţii organismului respectiv ajungeau la Moscova. Văzând că în fruntea listelor prezentate de americani şi britanici se afla Mikolajczyk, Molotov îi preveni că s-ar putea ca Varşovia să nu-l accepte. Dar întâlnirea se încheie cu aparenta satisfacţie a celor trei politicieni privind cadrul discuţiilor viitoare.[22]

Patru zile mai târziu, ministrul de externe rus prezentă răspunsul guvernului de la Varşovia. Şeful guvernului, Boleslaw Bierut, respinsese multe nume de pe listă, propunând altele în loc. Mai mult ca orice altceva, ambasadorilor occidentali le displăcu limbajul arogant al lui Bierut. Acesta vorbea ca şi cum ar fi fost şeful unui guvern suveran, nu ca al unui organism care se putea aştepta la dizolvare din partea Marilor Puteri. Harriman era de-a dreptul furios. Era necesar să-i invite pe domnul Bierut şi pe colegii acestuia la Moscova — spuse el — pentru a-i „introduce în atmosfera conferinţei din Crimeea".

Atmosfera cordială dispăru. Harriman şi Clark-Kerr erau cei care ar fi trebuit să se adapteze noii atmosfere şi formule ale conferinţei din Crimeea — spuse Molotov. În textul rus, se declara limpede că discuţiile cu polonezii de la Varşovia urmau să aibă loc „la Moscova într-o primă etapă", ceea ce însemna că acelui guvern i se dădea prioritate. Harriman şi Clark-Kerr răspunseră că nimic din declaraţie nu-i permitea lui Bierut să decidă care anume polonezi ar trebui consultaţi şi care lăsaţi deoparte.[23]

Mikolajczyk înrăutăţi şi mai mult situaţia ambasadorilor occidentali, declarând ziarului londonez *Daily Herald* că acordurile de la Yalta nu ţinuseră seama de sugestiile sale

şi propunând ca guvernul Poloniei să fie creat printr-o „masă rotundă", la care să participe conducătorii aflaţi în ilegalitate la Varşovia. Clark-Kerr informă Foreign Office-ul asupra precizării lui Molotov că numai susţinătorii acordului de la Yalta vor fi aleşi să participe la consultări. Putea Mikolajczyk fi convins să dea o nouă declaraţie în care să afirme că hotărârile luate în Crimeea erau singura bază posibilă pentru găsirea unei soluţii şi că era gata să se deplaseze de îndată la Moscova pentru a lua parte la discuţii?[25]

Harriman şi Departamentul de Stat se alăturară acestei cereri, dar Foreign Office-ul respinse propunerea, cel puţin pentru moment, de teama de a nu-i compromite poziţia lui Mikolajczyk.[26] Pe când Roosevelt îşi prezenta raportul asupra Conferinţei de la Yalta în faţa Congresului, la 1 martie 1945, asigurând naţiunea că hotărârile Celor Trei dădeau Europei o stabilitate mai mare decât oricând, şi că Poloniei în mod special i se oferise ocazia de a-şi forma o naţiune puternică şi prosperă, condusă de un guvern popular, negocierile de la Moscova ajunseseră într-un impas.

Churchill dorea ca preşedintele să depăşească acest impas printr-un demers oficial faţă de Stalin, prin care să-i ceară acestuia să respecte interpretările occidetale ale hotărârilor de la Yalta.[27] Roosevelt îşi dădea perfect seama că invocările selective din Carta Atlanticului, ale unui Churchill cu adevărat îngrijorat de soarta polonezilor, erau în acelaşi timp strâns legate de politica internă. Poate tocmai de aceea Roosevelt afirmă, în mod stupid, la o conferinţă de presă, că de fapt nici nu exista un asemenea „document" precum Carta Atlanticului. Întrebat ce se întâmplase cu aceasta, preşedintele protestă mai întâi împotriva „banalităţii" întrebării, apoi lăsă şi mai mult loc pentru speculaţii: „Nu există vreo copie a Cartei Atlanticului, după câte ştiu eu." Explică apoi că aceasta fusese realizată din fragmente mai mari sau mai mici, unele pe „bucăţi de hârtie", cu diferite scrieri de mână, asupra

cărora el şi Churchill căzuseră de acord, punându-le în cele din urmă la dispoziţia presei. „Aceasta este Carta Atlanticului."

Un reporter nedumerit întrebă atunci: „Dar spiritul mai persistă, domnule?" Roosevelt păru în mod intenţionat evaziv: „Păi, tot ce ştiu este că toţi am fost de acord. Am primit câteva memorii semnate de primul ministru britanic, dar acestea nu constituie întregul document. Nu se poate spune că l-am semnat împreună."[28]

Trei zile mai târziu, în toiul comentariilor opiniei publice, reporterii reveniră la problema cadrului şi existenţei reale a Cartei Atlanticului.

ÎNTREBARE: Se pare că recent o parte a populaţiei a început să simtă că pierdem din vedere obiectivele sau că acestea ne scapă...

PREŞEDINTELE (întrerupând): Depinde de ce ziare citiţi.

ÎNTREBARE: Păi, aş dori să aflu de la domnul Preşedinte, nu numai de la alţii. Aş dori să aflu ce gândeşte Preşedintele despre aceasta.

Trebuia, într-adevăr, să „pregătească ceva oficial şi să reflecteze asupra acestui subiect" — spuse preşedintele, lansându-se apoi într-o discuţie încurcată privind „declaraţiile" celebre din istorie. „Unele dintre acestea sunt deosebit de importante" — spuse el — „altele au într-adevăr influenţă asupra... asupra concepţiei oamenilor faţă de obiectivele de întemeiere a unei lumi mai bune." Furat de amintiri, i se părea că se află în clasa lui Endicott Peabody, la Groton School şi divagă, ca şi cum ar fi spus lecţia în faţa directorului şcolii.

Iar Carta Atlanticului mai reprezintă încă un obiectiv. Multe dintre declaraţiile anterioare, de mai multe secole, nu au fost încă înfăptuite şi totuşi obiectivul rămâne încă

la fel de valabil ca şi în momentul când a fost enunţat pentru prima oară, cu o mie de ani în urmă. Consider că obiectivul Cartei Atlanticului este la fel de valabil, dacă crezi în obiective de acest fel — căci unii oameni nu cred, iar alţii îşi bat joc de ele — cu aceeaşi putere ca în momentul enunţării sale, în 1940 (1941).[29]

Preşedintele invocă apoi spre exemplificare Cele Zece Porunci şi Cele Paisprezece Puncte ale lui Wilson, grăbindu-se totuşi să adauge că nu compara Carta Atlanticului cu un document religios. Din când în când — spuse el — apare câte cineva cu ceva nou, care contribuie la împlinirea viitorului, ceva în genul Celor Zece Porunci sau al Celor Paisprezece Puncte ale lui Wilson, pentru care „merită să lupţi".

Un reporter, năucit pe bună dreptate, întrebă: „Domnule Preşedinte, aţi... aţi vrut să spuneţi că suntem tot atât de departe de a atinge scopurile Cartei Atlanticului ca în urmă cu o mie de ani?"

„A, nu, nu" — protestă Roosevelt: „Lumea evoluează cu urcuşuri şi coborâşuri, dar în general curba este ascendentă; în mare, în cursul acestor milenii, viaţa omului s-a îmbunătăţit considerabil faţă de trecut. Şi mai aven încă de parcurs un drum lung." Încheie pe un ton sever, aşa cum ar fi făcut Peabody, despărţindu-se de elevii săi: lumea trebuie să muncească pentru a-şi ameliora situaţia. „Există unii oameni cărora nu le place să lupte pentru aceasta, unii oameni din această încăpere, care, ştiu eu, sunt contra acestor lucruri din naştere. Ei bine, şi aceştia fac parte din urcuşurile şi coborâşurile vieţii."[30]

Roosevelt ştia foarte bine că Rusia acţiona în România iar Churchill în Grecia, conform înţelegerii lor de la Moscova. Această comportare nu coincidea cu ceea ce-şi imaginase

Roosevelt referitor la influenţa Celor Patru în zonele respective, dar cu ce se deosebea ceea ce făceau aceştia faţă de, să zicem, intenţiile declarate ale francezilor de a-şi redobândi dominaţia în Indochina? Sau de cele ale olandezilor în Indiile de Est? Cazul României nu era un exemplu potrivit — îi spuse el lui Churchil o dată, amintindu-i primului ministru de propria sa politică. Ruşii deţinuseră controlul acolo de la bun început şi era greu de contestat pledoaria lor asupra necesităţii militare, deoarece, prin poziţia sa, ţara constituia un obstacol pentru căile lor de comunicaţie.[31] La conferinţele de presă din 2 şi 9 martie, Roosevelt refuzase să se lase antrenat într-o discuţie asupra soartei statelor baltice şi a României. Corespundeau oare evenimentele din România cu Declaraţia asupra Europei Eliberate? — fusese el întrebat. „O, Doamne!" — spusese el, oftând a neputinţă. „Întrebaţi departamentul de Stat."[32]

Cu cât făcea Churchill presiuni mai mari asupra lui în privinţa impasului în care se afla Polonia, cu atât mai tare trăgea el de timp.[33] Roosevelt continua să ofere contrapropuneri şi orice fel de mijloace pentru a evita confruntările. Nu putea tolera reabilitarea grupului Lublin — spunea el într-unul dintre mesaje, dar la 29 martie îi atrase atenţia primului ministru că acordurile iniţiale de la Yalta reprezentaseră un compromis între insistenţa lui Stalin ca Lublinul să fie numai „lărgit" şi „pretenţia noastră că ar trebui să ne încheiem socotelile, pornind de la zero..." „Dacă încercăm să eludăm faptul că am pus, aşa cum reiese clar din acord, puţin mai mult accent pe polonezii din Lublin decât pe celelalte două grupuri... cred că ne vom expune acuzaţiei că încercăm să revenim asupra hotărârii adoptate în Crimeea."[34]

Printre aceste „scrisori" despre Polonia, adresate lui Churchill, se afla o telegramă din 21 martie din partea lui

Roosevelt, care propunea trimiterea unei comisii formate din reprezentanţi ai Celor Trei în Grecia, pentru a analiza modul în care capacitatea productivă a acelei ţări ar fi putut fi stimulată „printr-o acţiune comună apolitică". De obicei, nu trecea mai mult de o zi sau două până când primul ministru răspundea întrebărilor legate de situaţia Poloniei. Dar la mesajul despre Grecia nu-i răspunse timp de aproape două săptămâni, iar atunci o făcu pe un ton de scuză. Într-o vreme în care ruşii excludeau influenţa Occidentului din România — spunea el — „ar părea destul de ciudat să-i invităm să-şi asume o parte de responsabilitate pentru situaţia din Grecia".[35]

S-ar putea face o listă lungă cu gesturile „ciudate" ale lui Roosevelt, pentru istoricii care îi studiază preşedinţia. Acestor lucruri nu trebuie să li se dea prea multă atenţie, dar Roosevelt ştia în mod sigur că primului ministru nu avea să-i placă propunerea referitoare la Grecia. De ce, atunci, a făcut această propunere tocmai acum? Pentru a-i aminti lui Churchill că ideea sferelor de influenţă îi aparţinea *lui*? Este imposibil de spus, mai ales în privinţa acţiunilor lui Roosevelt din ultimele sale săptămâni de viaţă.

În fond, după cum descoperise Mikolajczyk, Roosevelt considera că polonezii trebuie să negocieze singuri, sprijiniţi numai de intervenţii diplomatice în momentele cheie. Conducătorul polonez era exasperat de veşnicele schimbări de dispoziţie ale lui Roosevelt. Acum se jura că va avea grijă ca Polonia să nu iasă din război „vătămată", pentru ca în clipa următoare să spună că nu se putea face mare lucru. „În relaţiile cu Stalin, noi trebuie să ţinem pumnii strânşi" — îi spuse Roosevelt — dar dumneavoastră „trebuie să ajungeţi la o înţelegere cu Rusia".

Singuri, nu aveţi nici o şansă să învingeţi Rusia, şi, ascultaţi-mă pe mine, britanicii şi americanii n-au nici o intenţie să se lupte cu Rusia.[36]

Churchill găsi o oarecare consolare în echilibrul inconstant al lui Roosevelt, folosindu-l pentru a justifica incapacitatea Occidentului de a-i forţa pe sovietici să poarte discuţii cu polonezii de la Londra. Într-una dintre sesiunile ţinute cu grupul de exilaţi, el „mormăi cu blândeţe" că americanii fuseseră de acord cu hotărârea de formare a unui guvern polonez de unitate naţională, dar acum lăsau în seama britanicilor îndeplinirea acestei sarcini.[37] Reproşul cel mai des invocat de către britanici, care avu ecou şi în studiile dedicate războiului rece, consta în faptul că Roosevelt mai „era încă la o vârstă a inocenţei". Era ceva adevărat în această privinţă, dar acelaşi reproş se putea aduce şi crizelor dese de „entuziasm" ale lui Churchill sau incapacităţii sale de a vedea puterea naţionalismului în India şi în restul lumii coloniale.

Departamentul de Stat, pe care încrederea lui Roosevelt în diplomaţia personală îl lăsase indiferent, considera de asemenea că atitudinea britanicilor faţă de Polonia, după Conferinţa de la Yalta, era prea rigidă. Într-adevăr, răspunsurile date de Roosevelt primului ministru erau adeseori schiţate de departament.[38]

Ambasadorul Halifax se confruntă cu acest curent de opinie cu mai multe prilejuri, în timpul discuţiilor cu funcţionarii departamentului care aveau „cea mai mare influenţă" în problema Poloniei. În concepţia lor, cu cât se prelungea situaţia de criză fără ieşire, cu atât mai dependent de Moscova devenea orice guvern polonez, şi deci cu atât mai puţine şanse avea Occidentul de a-şi face simţită influenţa. Halifax relată următoarele:

Aceasta nu înseamnă că Departamentul de Stat consideră că acum ar trebui să acceptăm necondiţionat cererile lui Molotov, dar am putea da impresia, că făcând concesii destul de mari ruşilor, nu ne vom

periclita obiectivul de perspectivă, de a întemeia o Polonie puternică şi cu adevărat independentă.[39]

Londra răspunse înţepat că Halifax ar „face cel mai bine dacă i-ar convinge să adopte concepţia noastră". Chiar dacă, în cele din urmă, vreun guvern polonez s-ar fi ridicat împotriva Rusiei, aceasta cu greu ar putea scuza asentimentul dat cu privire la o înţelegere despre care nu se putea susţine în Parlament că ar fi în conformitate cu hotărârile de la Yalta.

Foreign Office-ul reproşa, de asemenea, că lista cu candidaţi polonezi prezentată de Harriman nu conţinea nici pe departe nume reprezentative. Întrucât aceste nume îi fuseseră trimise lui Stalin de către Roosevelt în timpul Conferinţei de la Yalta cu cel puţin o lună în urmă, părea ciudat că până acum nu se făcuse nici o plângere. Lista propusă de Foreign Office, făcută într-o oarecare măsură la sugestiile lui Mikolajczyk, includea membri ai rezistenţei poloneze, cunoscuţi ca având legături cu guvernul de la Londra. Chiar şi Clark-Kerr avea îndoieli în privinţa ei. Ruşii îşi vor da imediat seama cum s-a realizat această listă — telegrafie el la Londra — şi vor deveni şi mai bănuitori faţă de oricine venea propus de britanici sau de americani.[40]

În momentul acela ruşii agravau şi mai mult situaţia, arestând câţiva polonezi din rezistenţă, pe care îi ademeniseră la Moscova cu promisiunea că îi vor consulta în problema formării noului guvern. Harriman şi Clark-Kerr traseră concluzia că atunci când Bierut sosise la Moscova pentru a se întâlni cu Stalin, el îl convinsese pe conducătorul rus că guvernul său nu avea nici o şansă faţă de nici un polonez cu o reputaţie de adevărat naţionalist, de unde şi aplicarea din vreme a unei tactici obstrucţioniste.[41]

Fără îndoială că aşa stăteau lucrurile. Fără îndoială, de asemenea, că problema Poloniei devenise una „a legitimităţii". Ruşii aveau nevoie să înlăture orice adversari din calea

polonezilor „lor", în timp ce americanii şi britanicii erau hotărâţi să nu boicoteze legitimitatea „necomuniştilor". Arestarea liderilor polonezi ilegalişti constituia o măsură riscantă pentru Stalin, făcând posibilă o ruptură definitivă din cauza Poloniei. „Trebuie să vă spun limpede" — protestă Roosevelt — „că orice astfel de soluţie care va avea drept rezultat continuarea slab disimulată a regimului actual de la Varşovia este inacceptabilă şi va determina Statele Unite să considere acordul de la Yalta drept nul."

La următoarea şedinţă a Comisiei Celor Trei, Harriman citi această parte a mesajului preşedintelui. Evident, conform hotărârii Conferinţei de la Yalta, unii membri ai guvernului de la Varşovia urmau să fie excluşi din noul guvern — răspunse Molotov — iar unii membri noi din afară aveau să fie incluşi. Dar aceasta nu însemna că guvernul de la Varşovia era constituit pur şi simplu în mod egal din cele trei grupuri.[42]

Dar — insistă Harriman — Mikolajczyk trebuia inclus. De ce? — întrebă Molotov. Se părea că nu vor putea lucra fără acordul acelui domn. „Molotov nu putea accepta aşa ceva, deoarece nu se baza pe nici o hotărâre luată în Crimeea." Harriman bătu puţin în retragere. Aceasta numai pentru consultări — spuse el — la care rusul răspunse că lista putea fi completată ulterior, după consultările iniţiale. Nu putea înţelege — nimeni din Uniunea Sovietică nu putea înţelege — de ce li se impunea acest ultimatum. Mikolajczyk era un stimulent pentru acte „teroriste" în Polonia — adăugă Molotov. Ori de câte ori acesta venea la Moscova, actele începeau din nou. Clark-Kerr protestă. Guvernul Maiestăţii Sale nu credea că ar fi avut vreo legătură cu acestea. „Faptele rămân fapte" — spuse Molotov. „Domnul Mikolajczyk nu e chiar atât de nevinovat." Şi astfel starea de impas persista.[43]

Sovieticii vedeau motive mai sumbre în ameninţarea cu întreruperea discuţiilor asupra Poloniei. Aveau dovezi că Occidentul încerca să negocieze o pace de ultimă clipă cu

germanii. Convorbirile secrete cu generalii germani care comandau forţele naziste din Italia începuseră chiar, datorită lui Allen Dulles, şeful serviciului secret american din Berna. Confuzia cu privire la cât de mult trebuia spus ruşilor despre aceste convorbiri, precum şi refuzul lipsit de tact faţă de cererea lui Molotov de a invita generalii ruşi să participe la discuţii aduseră cele două părţi „în pragul înstrăinării". Dulles însuşi scria mai târziu că negocierile cu privire la „o capitulare secretă" aveau drept scop împiedicarea trupelor sovietice sau a partizanilor procomunişti de a ajunge la Trieste „şi poate chiar la vest de acesta, înaintea noastră".[44]

Indignarea sovieticilor ajunsé până aproape de nivelul reproşurilor din august 1939, dinainte de Pactul sovieto-nazist. Poate că, în parte, starea era simulată, pentru a masca acţiunile din Polonia. Stalin anunţă sumbru că Molotov nu va participa la Conferinţa de la San Francisco, de întemeiere a Organizaţiei Naţiunilor Unite, indiferent de ce va crede lumea despre distrugerea unităţii dintre Cei Trei.[45] Dezminţirilor lui Roosevelt cu privire la faptul că negocierile ar fi avut drept scop încheierea unei păci separate, Stalin le replică dur că sursele sale de informaţii erau mai bune decât ale preşedintelui şi că el ştia lucruri de care poate că nici Casa Albă nu avea cunoştinţă. Negocierile — insistă Stalin — avuseseră scopul de a permite o posibilă încetare a focului pe frontul de vest şi stabilirea unor condiţii de pace mai blânde pentru Germania, în timp ce pe frontul de răsărit războiul făcea ravagii:

Şi astfel acum pe frontul de vest germanii au încetat războiul împotriva britanicilor şi americanilor. În acelaşi timp, ei continuă războiul împotriva Rusiei, aliata Marii Britanii şi a S.U.A.

În mod cert, această situaţie nu ajută la păstrarea şi promovarea încrederii dintre ţările noastre.[46]

Acest schimb de mesaje dintre Stalin şi Roosevelt, cu privire la negocierile de la Berna, se încrucişă cu cele referitoare la impasul în care se găsea Polonia. De ce — întrebă Stalin — predau germanii oraşe importante din inima Germaniei, în timp ce luptau cu disperare pentru locuri obscure din Cehoslovacia „de care aveau tot atâta nevoie precum un mort de o cataplasmă"?[47] Astfel Stalin se folosea de negocierile de la Berna nu numai pentru a abate criticile referitoare la situaţia Poloniei, ci şi pentru a-şi îndemna generalii să ajungă la Berlin înaintea forţelor occidentale. Începând cu sfârşitul lunii martie, Stalin folosi orice relatare, orice zvon, public sau secret, referitor la planurile militare anglo-americane pentru a-şi stimula generalii să ajungă primii nu numai la Berlin, ci şi la Viena şi la Praga.[48]

Convocat în biroul lui Stalin de la Kremlin, mareşalului Jukov i se comunică faptul că frontul de vest căzuse. „Hitleriştii" nu mai voiau să oprească înaintarea „trupelor aliate", dar îşi întăreau forţele în est. Frunzărindu-şi hârtiile de pe birou, găsi o scrisoare de la un „om de bine din străinătate", care îi descria în amănunţime propunerile germanilor în vederea păcii. „Ce înţelegi din aceasta?" — îl întrebă el pe Jukov. „Cred" — spuse el, fără a aştepta vreun răspuns — că „Roosevelt nu va viola acordurile încheiate la Yalta, dar în privinţa lui Churchill acesta nu se va da înapoi de la nimic". Aprinzându-şi pipa, Stalin făcu următoarea observaţie: „Cred că va fi o luptă grea..."[49]

Gesturile studiate ale lui Stalin urmăreau să dea impresia că îşi cântărise deja aliaţii şi ştia cum să pareze presupusele lor maşinaţii. Imaginea lui Roosevelt de om cinstit, în pericol de a fi înşelat de către Churchill, justifica simularea faţă de americani a faptului că planurile militare ale lui Stalin nu prevedeau marşul până la Berlin.[50]

Între timp, Harriman telegrafia la Washington, pentru a informa: „Ne aflăm într-un punct critic" în discuţiile asupra

Poloniei. Dacă nu venea răspuns satisfăcător din partea lui Stalin, propunea să fie chemat în ţară, pentru consultări. Telegrama lui Stalin către Roosevelt, din 7 aprilie 1945, reafirmă poziţia lui Stalin din primele zile ale dezbaterii. Occidentul dorea dizolvarea guvernului de la Varşovia — spunea el. „Lucrurile au mers atât de departe, încât domnul Harriman a declarat... că s-ar putea ca nici măcar un singur membru al guvernului provizoriu să nu fie inclus în guvernul polonez de unitate naţională."[51]

Două telegrame adresate lui Churchill, la 10 şi 11 aprilie, puseră capăt strădaniilor lui Roosevelt de a găsi o soluţie pentru situaţia aceasta fără ieşire. Ca de obicei, acestea avură darul de a-i lăsa pe succesorii săi în dubiu asupra intenţiilor lui finale. În prima, el atrăgea atenţia că trebuie să chibzuiască asupra pasului următor. În a doua, ultimul său mesaj sugera primului ministru că „în general, ei minimalizau problema sovieticilor cât mai mult posibil..." Într-un fel sau altul, aceste dificultăţi păreau să răsară în fiecare zi, dar multe dintre ele se rezolvaseră în timp. „Trebuie totuşi să fim fermi şi până acum drumul nostru a fost cel bun."[52]

Churchill declară cabinetului de război că moartea lui Roosevelt, la 12 aprilie, însemna că el trebuie să preia conducerea în această dispută, bineînţeles asigurându-se mereu că ţine pasul cu Washingtonul.[53] Influenţa lui Churchill asupra lui Harry Truman probabil că nu era la fel de mare ca a celorlalţi, care considerau că, după moartea lui Roosevelt, ei ar fi trebuit să preia conducerea, primul dintre ei fiind ambasadorul Averell Harriman. Negocierile din cadrul Comisiei de analiză a situaţiei Poloniei reprezentau pentru Harriman un catalizator, o experienţă care-l determină să expedieze o serie de telegrame la Washington, la începutul lunii aprilie, în care descria atmosfera care se deteriora la Moscova văzând cu ochii. Zi de zi, el şi personalul său erau ţinta unor insulte — spunea el. Situaţia devenea insuportabilă.

Întorcându-se la Washington, ambasadorul fu numit conducătorul lucrărilor primului „seminar" organizat de Truman asupra relaţiilor sovieto-americane. Generozitatea americanilor fusese interpretată greşit de către unele elemente din anturajul lui Stalin — spuse Harriman la începutul lucrărilor. Acestea credeau că pot face orice, indiferent de părerile americanilor, fără a avea probleme cu Statele Unite. Ca dovadă, ar fi putut cita hotărârea lui Stalin de a semna, la 21 aprilie, o alianţă oficială cu guvernul de la Varşovia. Cu toate acestea, încă mai credea că Kremlinul nu intenţiona să impună o întrerupere a relaţiilor. Rusia avea nevoie de ajutoare masive din partea americanilor, pentru reconstrucţie. În acest moment, Truman îl întrerupse pentru a spune că nu-i era teamă de ruşi, recunoscând că aceştia aveau mai mare nevoie de americani decât aveau americanii de ei.

Prinzând curaj, Harriman pătrunse şi mai adânc în fondul problemei. „În realitate, lucrul cu care ne-am confruntat a fost «o invazie barbară în Europa»." Controlul sovieticilor asupra oricărei ţări străine nu se rezuma la relaţiile externe, ci însemna o extindere a întregului sistem al poliţiei secrete, etc. Şi totuşi, nu era pesimist. Trebuia să exise o cale de a ajunge la o înţelegere cu Kremlinul, dar aceasta necesita o concepţie nouă asupra relaţiilor. Apoi Harriman abordă problema Poloniei. Adevărata soluţie era simplă. Mikolajczyk va strânge de la 80 la 90 la sută din populaţie în jurul său. Dându-şi seama că o aplicare corectă a hotărârii luate în Crimeea va însemna sfârşitul unui regim sprijinit de sovietici la Varşovia, Stalin se împotrivea.

Întorcându-se spre Truman, îl întrebă pe preşedinte cât de importantă i se părea problema Poloniei. Era oare atât de importantă încât să ţină Conferinţa de la San Francisco în absenţa Rusiei? Dacă ruşii nu erau de acord cu o soluţie referitoare la Polonia în spiritul acordurilor din Crimeea —

replică Truman — orice tratat privind aderarea americanilor la organizaţia mondială va eşua. Dar adevărul era — recunoscu el — că fără Rusia nu putea fi vorba de vreo organizaţie mondială.[54]

Harriman păru că bate oarecum în retragere atunci când, trei zile mai târziu, avu o discuţie cu principalii consilieri ai lui Truman. Întrunirea avu loc chiar înainte ca preşedintele să se întâlnească cu Molotov, care fusese trimis la cererea expresă a lui Harriman, după moartea lui Roosevelt, să participe la Conferinţa de la San Francisco. După ce secretarul de stat Stettinius schiţă impasul în care ajunseseră discuţiile în problema Poloniei, Truman îşi prezentă punctul de vedere. Până acum acordurile cu Uniunea Sovietică fuseseră ca o stradă cu un singur sens. „Această situaţie nu mai poate continua; e necesar să se ia o hotărâre acum sau niciodată." El avea să-şi continue planurile la San Francisco, „iar dacă ruşii nu doresc să ni se alăture, pot să se ducă dracului". Acestea fiind zise, îi rugă pe cei prezenţi să-şi spună părerea.

Secretarul apărării, Stimson, fu luat prin surprindere. Nu se aşteptase la aşa ceva, după toate problemele legate de Polonia. Nu era oare important să descopere ce puneau ruşii la cale în Polonia? Fără a fi pe deplin convinşi de importanţa problemei, se puteau aventura în ape primejdios de tulburi. Cu douăzeci şi cinci de ani în urmă, Polonia fusese aproape în întregime a ruşilor. Secretarul Departamentului Marinei, James Forrestal, căruia Harriman îi încredinţase mai înainte temerile sale că „forţa comunismului nu dispăruse", avertizând cu privire la izbucnirea unui război ideologic, declară că Polonia nu putea fi tratată drept un caz izolat. Erau prea multe dovezi ale dorinţei ruşilor de a domina ţările cu care se învecinau.[55]

Harriman încercă să reformuleze problema, astfel încât să atingă aspectele ridicate de Stimson. Adevărata problemă

care se punea — spuse el — era dacă „doream să luăm parte la un program de dominare a Poloniei de către sovietici". Evident, ne confruntam cu o ruptură reală — spuse el — dar dacă tratam problema cum se cuvine, aceasta putea fi evitată. Noua formă pe care o dăduse ambasadorul lucrărilor păru să-l determine pe preşedinte să nu mai insiste asupra luării unei hotărâri acum sau niciodată. Truman spuse că nu intenţiona să le dea un ultimatum, ci dorea numai să precizeze punctul de vedere al americanilor.

În legătură cu acest aspect, amiralul Leahy, mâna dreaptă a lui Roosevelt pe tot parcursul Conferinţei de la Yalta, făcu observaţia că plecase de la conferinţă cu sentimentul că sovieticii nu intenţionau să permită formarea unui guvern independent. Ar fi fost mirat dacă ruşii s-ar fi comportat altfel. Conferinţei de la Yalta i se puteau da două interpretări. „Întreruperea relaţiilor cu ruşii era o problemă extrem de serioasă, dar... ar trebui să le spunem că noi suntem pentru o Polonie liberă şi independentă."[56]

Truman mulţumi întregii adunări pentru exprimarea opiniilor şi se pregăti pentru întâlnirea cu Molotov. Dacă n-ar fi fost preşedinte de numai unsprezece zile, n-ar fi fost atât de nerăbdător de a trece la acţiune şi nici atât de sigur de ceea ce trebuia să spună. Dar nu el alesese momentul. Deodată toată lumea începu să vorbească despre cât de bolnav fusese Roosevelt înainte de a muri, chiar şi Harry Hopkins, care nu fusese un susţinător fervent al politicii acestuia. Hopkins îi mărturisi lui Halifax că cele mai recente telegrame primite din partea lui Roosevelt cu greu i-ar fi putut fi atribuite preşedintelui.[57]

Roosevelt amânase luarea unor hotărâri privind acordarea de ajutor pentru Rusia, modul de tratare a Germaniei după război şi întoarcerea francezilor în Indochina. Lista

problemelor nu se mai termina. Acum Truman trebuia să facă faţă consecinţelor... şi probabilităţii de a fi considerat drept omul care a ratat pacea.

Truman îşi începu observaţiile faţă de Molotov amintindu-i că într-o telegramă recentă referitoare la Polonia preşedintele Roosevelt îl avertizase pe Stalin că în America nici o politică nu putea reuşi fără sprijinul maselor. El adăugă că acest fapt era valabil şi pentru colaborarea economică şi politică. Congresul trebuia să aprobe toate măsurile economice pe plan extern şi nu se putea aştepta să obţină această aprobare fără sprijinul maselor. Spera ca mareşalul Stalin să chibzuiască bine asupra acestui aspect legat de problema Poloniei.

Molotov ripostă afirmând că singurul lucru pe care trebuia să se sprijine colaborarea lor era egalitatea dintre Cei Trei. Aceasta reuşise să supravieţuiască în timpul războiului, deoarece nici unul dintre aliaţi nu a încercat să-şi impună voinţa asupra celorlalţi. Tot ceea ce cerem — replică Truman, începând să-şi piardă răbdarea — este ca sovieticii să respecte hotărârea luată în Crimeea, în legătură cu Polonia. Şi cum Molotov şovăia din nou, preşedintele îi reproşă cu asprime: „Se ajunsese la o înţelegere în privinţa Poloniei şi nu mai rămânea decât ca mareşalul Stalin să o respecte, conform cuvântului dat."[58]

Nu putem şti cu adevărat dacă Roosevelt credea că o asemenea confruntare era singura cale de a pune bazele unei înţelegeri postbelice decente. Istoricii se agaţă de unul sau altul dintre mesajele Casei Albe, din ultimele zile ale preşedintelui, drept „mărturie" în sprijinul ipotezelor lor. Datorită faptului că mesajele erau redactate de subalterni diferiţi, disputa continuă şi probabil că va continua şi în viitor.[59] Chiar şi atunci când disputele asupra interpretării şi aplicării protocolului încheiat la Yalta cu privire la Polonia, îi

dezbinaseră atât de mult pe negociatorii Celor Trei, punând în pericol însăşi organizarea conferinţei de constituire a Naţiunilor Unite, Roosevelt revenise asupra celei mai ambigue perioade din istoria Americii — anii când se scriseseră Articolele Confederaţiei — pentru a face o analogie cu stadiul relaţiilor internaţionale din ultimele luni ale războiului. Reflectase la ceea ce ar putea declara în public în această privinţă iar un subaltern îi pregătise următorul paragraf:

A fost o vreme când membrii unei Confederaţii, care fusese destul de puternică pentru a-i ţine uniţi, s-au certat, provocând mari tulburări în legătură cu crearea unei uniuni mai mari, care — în unitate şi securitate — ar fi putut să le dea adevărata măsură a victoriei lor. După discuţii aprinse, ei au creat Constituţia noastră. Aceasta s-a născut din invective, pamflete şi politică pur şi simplu...[60]

Roosevelt tocmai lucra la un plan al acestui discurs, la 12 aprilie 1945, când muri în urma unei puternice hemoragii cerebrale.

După convorbirea sa furtunoasă cu Truman, Molotov nu se întoarse în ţară, ci se deplasă la San Francisco, unde discuţiile tripartite continuau. Între timp, Churchill reuşise să obţină o declaraţie din partea lui Mikolajczyk, prin care acesta susţinea propunerea privind linia Curzon şi toate hotărârile de la Yalta. Molotov anunţă atunci în chip retoric că se înregistrase un „progres", în sensul încheierii unui acord între Cei Trei. Mikolajczyk fusese „pentru Moscova un pietroi de care aceasta se tot împiedica. Acum problema era rezolvată." Eden şi Stettinius nu erau de părere că invitarea lui Mikolajczyk reprezenta un progres real, înainte de completarea listelor pentru consultări. Era greu de avansat în această privinţă — observă Eden — înainte ca Mikolajczyk

să afle cu cine urma să se întâlnească la Moscova. Molotov observă cu amărăciune că Mikolajczyk „avea întotdeauna tendinţa de a amâna lucrurile".[61]

Invitaţia adresată lui Mikolajczyk de către ruşi deschise totuşi posibilitatea continuării discuţiei. Truman hotărî să-l trimită pe Hopkins la Moscova, unde fuseseră expediate listele şi se ajunsese la acorduri preliminare. Hopkins ştia ce intenţii avusese Roosevelt — îi spuse emisarul special lui Stalin — şi, de asemenea, ce intenţii avea Truman. În vedera consultărilor referitoare la Polonia nu avea să fie propusă nici o persoană care se opunea hotărârilor luate în Crimeea. Mai mult decât atât, înainte Roosevelt, iar acum Truman anticipaseră întotdeauna că membrii actualului regim de la Varşovia vor constitui majoritatea noului guvern provizoriu polonez.[62]

Truman primea rapoarte zilnice din partea lui Hopkins, cu un entuziasm din ce în ce mai mare, sentiment pe care Churchill nu-l împărtăşea. Preşedintele i-l trimise pe Joseph Davies, iar ceea ce îi comunică fostul ambasador în Uniunea Sovietică se dovedi şocant. Truman se gândea la o întâlnire personală cu Stalin, la care Churchill urma să fie invitat numai după un timp. Implicaţia era că discuţiile asupra Europei de Est şi Sud-Est deveneau în mare măsură o problemă anglo-rusă, faţă de care Statele Unite erau considerate un participant refractar. Răspunzând acestei schimbări aparent bruşte în politica americană, primul ministru afirmă că Washingtonul fusese „tot atât de preocupat şi de angajat ca şi noi" în privinţa acelor zone ameninţate de către ruşi.[63]

Tot atât de preocupaţi, da, însă atât Roosevelt cât şi Departamentul de Stat crezuseră întotdeauna că Churchill dorise să-i atragă numai pentru a obţine sprijinul lor pentru politica sa. Aşa cum reiese din instrucţiunile cu privire la Conferinţa de la Yalta, una dintre deficienţele sferelor de influenţă consta în instabilitatea lor. Dispoziţia schimbătoare

a lui Churchill nu putea constitui un reper pentru politica americană. Hopkins obiectase împotriva unei aprobări în bloc a hotărârilor „Conferinţei Tolstoi" tocmai din acest motiv, şi nu pentru că el sau Roosevelt ar fi dorit să fie implicaţi în politica din Balcani.

Ca răspuns la relatările lui Truman despre succesul înregistrat de Hopkins, Churchill trimise următoarea notă de încuviinţare:

Deşi acum este prudent şi corect să acţionaţi în felul acesta, sunt sigur că veţi fi de acord cu mine că aceste propuneri nu reprezintă un progres faţă de hotărârile luate la Yalta. Ele constituie un program faţă de punctul mort în care ajunseseră discuţiile, dar până în prezent, conform spiritului Conferinţei de la Yalta, ar fi trebuit să se fi constituit deja un guvern polonez reprezentativ.[64]

Mikolajczyk avea mari dubii în privinţa acceptării invitaţiei de a se duce la Moscova. Deşi îl înţelegea, Churchill îi atrase atenţia că Polonia avea nevoie de el, indiferent de rezultatul consultărilor. „Sunt mai pesimist decât dumneavoastră" — îi spuse primul ministru. „Sunt pesimist în legătură cu viitorul întregii Europe, deci şi al Poloniei. Polonia se va îndepărta de noi mai mult ca niciodată, deoarece ruşii vor ajunge până la râul Elba şi poate până la Rin pentru a se instaura între ţările noastre."[65]

La 5 iulie 1945, Statele Unite recunoscură guvernul provizoriu polonez. Mikolajczyk se deplasă la Moscova iar Churchill se întâlni cu Truman şi Stalin la Potsdam, la sfârşitul lunii iunie. Churchill avea să fie înlocuit de Clement Attlee, şef al noului guvern laburist. Secretarul de stat al lui Truman, James F. Byrnes, observă că britanicii şi ruşii îşi aduceau reciproc reproşuri, târguindu-se la Potsdam în legătură cu

Iugoslavia şi Grecia, fără ca americanii să găsească acestor schimburi vreun alt sens decât un prilej de a se acuza reciproc. Când, în cele din urmă, ministrul de externe Ernest Bevin propuse să renunţe deocamdată la discutarea acestor probleme „Stalin replică repede: «Da, de acord»". Era o demonstraţie — afirmă Byrnes cu sarcasm — „a seriozităţii cu care se făceau unele din aceste acuzaţii şi contraacuzaţii"[66]

Truman credea că disputele anglo-ruse se vor diminua în urma propunerilor făcute de către americani, spre exemplu, de stabilire a unui control internaţional asupra tuturor căilor maritime europene, pentru a încuraja schimburile între zonele industriale şi zonele producătoare de materii prime. Preşedintele refuză toate cererile ruşilor de acordare a recunoaşterii diplomatice guvernelor instalate de către ruşi în ţările din Europa de Est. Când se întoarse în ţară, îşi informă naţiunea că România, Bulgaria şi Ungaria nu vor constitui „sfere de influenţă pentru nici o ţară".

Liderii occidentali nu se temeau de o invazie militară rusă, ci mai curând de haosul şi dezordinea pe care le-ar putea exploata Stalin pentru a submina refacerea economiei mondiale. Aşadar, în vara şi toamna anului 1945, conducătorii americani ţinură frecvente discursuri asemănătoare celui rostit de Byrnes, prin care sublinia legătura dintre folosirea forţei de muncă, prosperitatea economică din ţară şi politica externă. „O pace durabilă nu se poate clădi" — declară el — „pe o bază economică împărţită în blocuri exclusiviste... şi în condiţii de război economic."[67]

Dar hotărârile de la Potsdam asupra despăgubirilor pe care trebuia să le plătească Germania determinară cadrul pentru o acţiune independentă, care avea să devină o adevărată „manie" de constituire a blocurilor. Potrivit concepţiei actuale cu privire la situaţia care a urmat imediat războiului, există dovezi care sugerează că în vara şi toamna

anului 1945 Stalin era cel mai puţin tentat, dintre Cei Trei, de o împărţire a Europei. „Opinia publică" nu-l constrângea, ca pe Churchill, pe Roosevelt şi pe succesori acestora, dar situaţia de la sfârşitul războiului, atât în ţară cât şi în străinătate, îl punea într-o relaţie ambiguă faţă de Partidul Comunist şi de conducătorii comunişti din străinătate. În ciuda invocării temelor patriotice din trecutul îndepărtat al Rusiei, războiul fusese privit ca un triumf al unui sistem social superior — marxismul. Stalin nu şi-ar fi putut asuma rolul de urmaş al lui Marx şi Lenin dacă ar fi abandonat retorica revoluţiei. Şi nici nu voia aceasta, deoarece dorea din tot sufletul să-i manipuleze pe comuniştii din străinătate pentru a câştiga aderenţi la politica sa, în Europa şi aiurea. Totuşi, problema sa nu se deosebea de cea cu care se confruntau liderii occidentali: în privinţa cooperării internaţionale, nici pretenţiile sale şi nici ale lor nu concordau cu politica de „control". Pe de altă parte, cu timpul, controlul începu să se armonizeze cu pretenţiile acestora, deoarece războiul rece a dus la crearea unei lumi noi — cea a crizei Berlinului şi a războiului din Coreea.

Aluziile lu Stalin potrivit cărora mai era încă loc de manevră trecură în bună măsură neobservate, deoarece liderii occidentali „îi desconsiderau total declaraţiile şi-l situau în grupul forţelor turbulente, pe care doreau să le ţină sub control..."[68] Din acest punct de vedere, devine mai lesne de înţeles atât dorinţa fierbinte a lui Stalin de continuare a cooperării dintre Cei Trei, în ciuda incapacităţii sale de a reuni forţele care susţineau împărţirea încă de pe vremea crizei de la München, cât şi dorinţa occidentalilor de a-şi simplifica existenţa, azvârlindu-l în „grupul forţelor turbulente."

La jumătatea lunii septembrie 1945, deşi miniştrii de externe ai Celor Trei nu reuşiseră să se pună de acord în privinţa Poloniei, un grup de oameni ai legii americani discutară cu Stalin despre ajutoarele necesare pentru

reconstrucţia Rusiei şi posibilitatea obţinerii de credite din partea Statelor Unite. La fiecare întrebare, răspunsul conducătorului sovietic sugera dorinţa de colaborare. Era destul de ambiguu cu privire la participarea Rusiei la anumite organizaţii internaţionale, dar atrase atenţia asupra unei aprobări recente de construire a unei uzine de automobile americane în România. „[Ruşii] nu obiectau în privinţa relaţiilor comerciale ale altor ţări cu naţiunile respective." Când congresmanii terminară de discutat, Stalin îl trase deoparte pe însărcinatul american, George Kennan, şi-i zise: „Spuneţi-le colegilor dumneavoastră să nu fie îngrijoraţi în privinţa ţărilor est-europene. Trupele noastre se vor retrage şi lucrurile se vor aranja."[69]

Trupele nu se retraseră, desigur, timp de aproape o jumătate de secol. Dar presupusa ameninţare a unei invazii ruseşti spre vest, pe care o emiseseră, nu se concretiză niciodată. La începutul anului 1946 fostul prim-ministru Winston Churchill vorbea despre o Cortină de Fier care va despărţi Estul de Vest. În Est, „blocul" sovietic devenea treptat „subjugat comunismului", după o perioadă de doi ani. Zelul ideologic triumfa în contextul unui control tot mai strâns exercitat de Moscova. Contrar aşteptărilor lui Harriman din 1945, valul comunist în Europa se îndepărta de Europa Occidentală, îndreptându-se din nou împotriva Moscovei.

Aceasta nu îl făcea mai puţin de temut în ochii politicienilor occidentali. Fondatorii Organizaţiei Tratatului Atlanticului de Nord nu s-ar fi temult poate de un atac militar din partea sovieticilor, dar se temeau totuşi de slaba motivare de după partea lor de cortină. John J. McCloy, un înalt demnitar american din Germania, afirma următoarele:

Exista un motiv mai profund şi mai solid decât teama de o invazie directă... [Acesta a apărut] din contrastul

dintre puterea şi obiectivul sovieticilor pe de o parte, şi slăbiciunea şi lipsa unei orientări consecvente a lumii occidentale pe de altă parte, fapt care a determinat formarea unui sistem de securitate occidental.[70]

Odată ce se puseră bazele NATO, politicienii americani, de la Dean Acheson la Dean Rusk, şi de la John Foster Dulles la James Baker, începură să se teamă de consecinţele unei prăbuşiri a sistemului sovietic. De pildă, în 1972 un funcţionar al Departamentului de Stat deplângea sincer eşecul sovieticilor de a realiza o unitate „organică" cu naţiunile satelit. Observaţiile lui Helmut Sonnenfeldt stârniră o controversă minoră, dar ele ilustrară faptul că încrederea manifestată de cuplul Kissinger-Nixon se baza pe destindere, ca alternativă de protecţie faţă de războiul rece.

Este greu de imaginat cum ar fi condus Statele Unite refacerea economică fără sfera de influenţă sovietică în Europa de Est. Ce motiv ar fi avut Congresul pentru a sprijini iniţiativele majore ale lui Truman, dacă n-ar fi existat războiul rece? După ce ambele armate, germană şi rusă, călcaseră în picioare întreaga Europă de Est, prădând-o nu numai de resursele materiale ci şi de capacitatea de conducere experimentată, oare permanentul „drenaj" economic din zonă n-ar fi depăşit posibilităţile planului Marshall? Fără un duşman împotriva căruia să lupţi, cum s-ar fi putut pune capăt rivalităţilor europene din perioada interbelică? Imediat după primul război mondial, Marea Britanie şi Franţa începură să se certe practic în privinţa oricărui aspect al securităţii economice şi politice europene, în timp ce Germania trecea cu rapiditate de la postura de criminal la cea de victimă. Sferele de influenţă ofereau — la un preţ considerabil desigur, — securitatea temporară pentru desfăşurarea evenimentelor politice în Vest şi chiar în Est.

Multe dintre avantajele acţiunilor întreprinse de sovietici în Europa de Est reveniră Occidentului, şi chiar dacă ele nu erau esenţiale pentru succesul politicii postbelice americane, contribuiau în tot cazul la acesta. Din acest punct de vedere, încetineala (sau temporizarea) cu care Stalin impunea dominaţia unui singur partid în „democraţiile populare" din Europa de Est ar fi putut fi dezastruoase pentru Occident. „Revoluţiile" comuniste dirijate de sus erau cu mult mai sigure decât haosul „drumurilor separate care duceau la socialism", adică politica iniţială postbelică a sovieticilor. La începutul anului 1948, Kremlinul îşi pierduse răbdarea faţă de erezia titoistă din Iugoslavia, faţă de tovarăşii greci şi războiul lor sau faţă de anomalia din Cehoslovacia.[71]

În timpul războiului rece, pentru unii americani şi britanici deveni literă de lege că politica externă de amator a lui Roosevelt, cât şi slaba cunoaştere de către acesta a motivelor care stătuseră la baza acţiunilor lui Stalin, avuseseră drept consecinţă predarea Europei de Est sovieticilor. În ultimul volum al memoriilor sale, Churchill dădu asaltul, fără a-l ataca direct pe Roosevelt, dar expunând următoarea temă: „Cum au triumfat marile democraţii, reuşind astfel să-şi reia acţiunile nebuneşti, care erau cât pe ce să le coste viaţa." Dar cum primul volum începea cu o descriere a nebuniei lui Chamberlain de a nu accepta intervenţia propusă de Roosevelt în Europa ca alternativă la conciliere, tema finală a lui Churchill se dovedi un „trecut util" pentru politicienii occidentali. Aceştia puteau condamna greşelile comise în timpul războiului pentru o stare de lucruri pe care nu intenţionau s-o schimbe prin forţă, preferând-o chiar celei mai mici ameninţări cu dezordinea şi haosul.

Stabilirea unor relaţii constructive cu Rusia nu era posibilă — sublinia secretarul de stat Dean Acheson cu prilejul unor

audieri secrete în legătură cu NATO — până când situaţia nu se calma în Vest. Uniunea Sovietică fusese „atrasă în situaţia tulbure din Occident, făcând ca liniştea să dispară şi în restul lumii."[72] Când dorea şi când nu recurgea la sfânta prefecătorie, Acheson putea fi un martor candid. „Toată viaţa am fost conservator" — spunea el cu o altă ocazie. „Am încercat să înfrunt ameninţarea sovieticilor şi să contribui la stabilirea unei ordini oarecare, în haosul care cuprinsese omenirea. Căutam stabilitatea, fără a înţelege prea mult rostul revoluţiei."[73] Nu putea fi însă atât de candid încât să spună: „Căutam stabilitatea, fără a înţelege prea mult rostul revoluţiei sau fără a dori prăbuşirea imperiului sovietic."

„Ce înseamnă «războiul rece»?" — obişnuia să-i întrebe Molotov pe cei din jurul său, la bătrâneţe. „Bineînţeles că s-au înverşunat împotriva noastră, dar trebuia să ne consolidăm cuceririle. Am realizat propria noastră Germanie socialistă din partea care ne-a revenit din Germania. Cât despre Cehoslovacia, Polonia, Ungaria, Iugoslavia — acestea erau deja în schimbare. A trebuit să facem ordine peste tot, să ştim unde să ne oprim. Cred că, din acest punct de vedere, Stalin a respectat cu stricteţe limitele."[74]

Churchill era de acord. „Stalin nu şi-a încălcat niciodată cuvântul faţă de mine" — îi spunea fostul prim-ministru unui reporter american, în 1956.

Am căzut de acord în privinţa Balcanilor. Am spus că el putea avea România şi Bulgaria; el a spus că noi putem avea Grecia (bineânţeles, numai în sfera noastră, nu-i aşa?). A semnat o bucată de hârtie. Şi nu şi-a încălcat niciodată cuvântul. În felul acesta am salvat Grecia. Când am pătruns acolo în 1944, Stalin nu s-a amestecat. Dumneavoastră, americanii, ştiţi că ne-aţi ajutat.[75]

Roosevelt ar fi negat oficial faptul că ar fi colaborat cu Molotov şi Churchill la împărţirea Europei. Dar într-un moment de candoare, în particular, ar fi putut scoate în evidenţă un paradox: procesul de instaurare a păcii necesita o Europă împărţită temporar, pentru a acorda suficient răgaz pentru vindecarea rănilor aproape fatale pe care le produsese Hitler Europei. Odată ce deschiderea unui al doilea front în timp util se dovedise imposibilă, opţiunile diplomatice ale lui Roosevelt fuseseră obstrucţionate cu fermitate. Pe de altă parte, el ştiuse că nu putea rămâne în umbra eforturilor lui Churchill de a negocia asupra frontierelor şi că trebuia să preia cumva iniţiativa, chiar dacă aceasta ar fi însemnat să depăşească recomandările date la Yalta de către primul ministru.

Când Averell Harriman îi făcu o vizită lui Stalin pentru a discuta cu acesta despre consecinţele morţii lui Roosevelt, îl auzi pe ministrul de externe Molotov şoptind într-una: „Timp, timp, timp." În ultimă instanţă, aceasta era de fapt menirea sferelor de influenţă.

NOTE

1. PROPUNEREA LUI ROOSEVELT

1. Neville Chamberlain către Hilda Chamberlain, 13 martie 1938, *Scrieri personale* de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham, 18/I/1041.

2. Winston Churchill, *The Second World War*, I, *The Gathering Storm* (Boston, 1948), 254—255.

3. *Ibid.*

4. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C.), 1938, I, 115—117.

5. Lindsay către Foreign Office, 12 ianuarie 1938, Rapoarte ale Biroului Primului Ministru, Neville Chamberlain, Public Record Office, Londra, I/259.

6. Welles către Roosevelt, 10 ianuarie 1938, Departamentul de Stat. *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C.), 1938, I, 115—117. Pentru o descriere amănunţită a propunerii, vezi C. A. MacDonald, *The United States, Britain and Appeasement. 1936—1939* (New York, 1981), pp. 63—75.

7. Cadogan către Chamberlain, 12 ianuarie 1938, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 371/21526 (A 2127/64/45).

8. Vezi Ritchie Ovendale, *Appeasement and the English Speaking World* (Cardiff, Walls, 1975), pp. 97—98.

9. Schema iniţială a lui Chamberlain, datată 13 ianuarie 1938, Rapoarte ale Biroului Primului Ministru, Neville Cham-

berlain, Public Record Office, Londra, I/259. Răspunsul revizuit se află în scrisoarea lui Chamberlain către FDR, via Lindsay, 13 ianuarie 1938, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 371/21256 (A 2127/64/45).

10. Minute, 24 ianuarie 1938, Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 23/92, Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, I (38).

11. Eden către Chamberlain, 17 ianuarie 1938, Documentele de la Avon, Public Record Office, Londra, 954/29 A, pp. 55—58.

12. *Ibid.*, pp. 257—258.

13. 8 august 1937, Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, 18/1/1015.

14. G. C. Peden, *British Rearmament and the Treasury, 1932—1939* (Edinburgh, 1979), pp. 80—81.

15.—Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham, 18/1/1026.

16. Minute ale şedinţelor de Cabinet, 22 decembrie 1937, Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 23/90, Cab. 49 (37).

17. Jan Colvin, *The Chamberlain Cabinet* (Londra, 1971), p. 38.

18. Vezi, de exemplu, Concluzii ale Comitetului pentru politică externă al Cabinetului, 6 aprilie 1937, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 371///20735 (C 2619/G).

19. Frederick Leith-Ross, *Money Talks* (Londra, 1968), p. 235.

20. Extras din ziarul londonez *Times* din 6 februarie 1937, din Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 371/19925.

21. Lloyd C. Gardner, *Safe for Democracy: The Anglo-American Response to Revolution* (New York, 1984), pp. 14—18.

22. *Ibid.*, p. 345.

23. „Memorandum on visit to Berlin, May 1937", cuprins în scrisoarea lui Sir Nevile Henderson către Sir Robert Vansittart, 10 mai 1937. Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office, Londra. 371/20735 (C 3621/270/18).

24. *Ibid.*

25. Minută, 27 mai 1937, asupra *ibid.*

26. Chamberlain către Ida Chamberlain, 12 decembrie 1937, Scrieri personale de Neville Chamberlain. Birmingham University Library, Birmingham, 18/1/1031.

27. Lothian către Henderson, 13 septembrie 1937, Scrieri de Nevile Henderson. Public Record Office, Londra, 800/268.

28. Minute asupra Comitetului pentru politică externă al Cabinetului, 18 martie 1937. F. P. (36). Diferite documente şi minute ale Cabinetului. Public Record Office, Londra, 27/622.

29. Ovendale, *Appeasement*, pp. 95—96.

30. Raport asupra conversaţiilor cu Hitler, 19 noiembrie 1937, şi Halifax către Chamberlain, 8 noiembrie 1937, ambele din Rapoarte ale Biroului Primului Ministru, Neville Chamberlain, Public Record Office, Londra, 1/330.

31. Note asupra conversaţiei cu Hitler, 19 noiembrie 1937, *ibid.*

32. Concluzii ale Cabinetului, Cab. 43 (37), 24 noiembrie 1937, Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 23/90; vezi şi Lord Avon, *The Eden Memoirs: Facing the Dictators* (Londra, 1962), p. 516.

33. Minute asupra concluziilor Cabinetului, 1 decembrie 1937, Cab. 44 (37). Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 23/90.

34. Ovendale, *Appeasement*, pp. 95—96, Keith Feiling, *Neville Chamberlain* (Londra, 1946), pp. 332—333.

35. 4 iulie 1937, Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham, 18/1/1010.

36. Feiling, *Chamberlain*, pp. 332—333.

37. Lindsay către Foreign Office, 12 ianuarie 1938. Rapoarte ale Biroului Primului Ministru, Neville Chamberlain, Public Record Office, Londra, 1/259.

38. *Ibid.*

39. William L. Langer şi S. Everett Gleason. *The Challenge to Isolation* (New York, 1952), pp. 22—23. pentru evoluţia iniţială a propunerii Roosevelt—Welles.

40. „Note asupra conversaţiei cu guvernatorul Roosevelt", Albany, 31 august 1932. Copie inclusă în scrisoarea lui Arthur J. Cummings către Walter Runciman, 9 septembrie 1932, Scrieri de Walter Runciman. University of Newcastle, Newcastle.

41. MacDonald, *The United State, Britain and Appeasement,* pp. 63, 72.

42. Vezi Hans-Jurgen Schroeder. „Great Britain, the United States and Germany, 1937—1939", în *The Fascist Challenge and Policy of Appeasement*, editată de Wolfgang J. Mommsen and Lothar Kettenacker (Londra, 1983), pp. 390—399.

43. Chamberlain către Ida Chamberlain, 21 august 1932. Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birgmingham, 18/1/795.

44. Norman Davis către Chamberlain. 10 iunie 1937. Rapoarte ale Biroului Primului Ministru, Neville Chamberlain, Public Record Office, Londra. 1/261.

45. Chamberlain către Hilda Chamberlain, 29 august 1937, Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham, 18/1/1018.

46. Chamberlain către Roosevelt, 28 septembrie 1937. Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York — PSF.

47. Lindsay către Foreign Office, 12 ianuarie 1938. Rapoarte ale Biroului Primului Ministru, Neville Chamberlain, Public Record Office, Londra. 1/259.

48. Chamberlain către Lindsay, 13 ianuarie 1938, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 371/21526, A 2127/64/65.

49. Lindsay către Foreign Office, 18 ianuarie 1938, Rapoarte ale Biroului Primului Ministru, Neville Chamberlain, Public Record Office, Londra, 1/259.

50. MacDonald, *The United States, Britain and Appeasement*, p. 72. Vezi şi Keith Middlemas, Diplomacy of Illusion; The British Government and Germany, 1937—1939 (Londra, 1972), pp. 151— 156.

51. Minute asupra concluziilor Cabinetului, 19 februarie 1938, Cab 6 (38). Rapoarte şi minute ale Cabinetului. Public Record Office, Londra, 23/92. Vezi şi însemnarea din 19 februarie 1938 din amplul jurnal al lui Chamberlain, Scrieri personale ale lui Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham, 2/24 a.

52. William C Bullit către secretarul de stat, 21 februarie 1938, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C.), 1938, I, 24—27.

53. *Ibid.* şi Bullit către secretarul de stat, 21 februarie 1938, Dosarele Departamentului de Stat de la Arhivele Naţionale, Washington, D.C., 740.00/299. La sfârşitul lunii ianuarie, Bullit îl informase, de asemenea, pe Roosevelt în mod direct că „politica reală a lui Neville Chamberlain" urmărea obţinerea păcii, permiţând dominaţia germană asupra Europei Centrale. Bullit către FDR, 20 ianuarie 1938, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Frankin Delano Roosevelt Library, Hyde Park. New York, PSF/5.

54. Messersmith către Hull, 18 februarie 1938, Departamentul de Stat, Foreign Relations of the United States (Washington, D.C.), 1938. I. 17—24.

55. *Ibid.*

56. MacDonald, *The United States, Britain and Appeasement*, p. 73.

57. Vezi Robert Dallek, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932—1945* (New York, 1979), pentru cea mai recentă vedere generală.

58. Bullit către Hull, 21 februarie 1938, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1938, I, 24—27.

59. Vezi Lloyd C. Gardner, *Economic Aspects of New* Deal *Diplomacy* (Madison, Wisc., 1964), cap. 2 şi 8.

60. *Ibid.*, pp. 106—107.

61. Însemnări din jurnal, 28 martie 1938, Scrieri de Henry L. Stimson, Sterling Library, Yale University, New Haven, Connecticut.

62. John Morton Blum, *From the Morgenthau Diaries: Years of Crisis, 1928—1938* (Boston, 1959), pp. 392—393.

63. Din contextul Discursului despre „ţinerea în carantină", vezi Samuel I. Rosenman, *Working with Roosevelt* (New York, 1952), pp. 164—172.

64. Bernd-Jurgen Wendt, „«Economic Appeasement» — A Crisis Strategy", din *Fascist Challenge,* editat de Mommsen şi Kettenacker, pp. 157—172.

65. *New York Times*, 1 aprilie 1938.

66. Lamont către Robert Cecil, 31 mai 1938, Scrieri de Robert Cecil, Manuscrise adiţionale 51144, British Museum, Londra.

67. 12 decembrie 1937, Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham, 18/1/1031.

68. Bullitt către Hull, 17 ianuarie 1938, Scrieri de Norman H. Davis, Library of Congress, Washington, D.C., Box 4.

69. Blum, *From the Morgenthau Diaries*, pp. 458, 524.

2. ACORDUL DE LA MÜNCHEN ŞI PACTUL SOVIETO-NAZIST

1. Citat din Christopher Thorne. *The Approach of War, 1938—39* (New York, 1967), p. 136.

2. Maurice Baumont. *The Origins of the Second World War,* trad. de Simone de Couvreur Ferguson (New Haven, 1978), p. 233.

3. John Wiley către secretarul de stat, 6 şi 19 martie 1938. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite). 1938, I, 449—450, 457—460.

4. Joseph Kennedy către secretarul de stat, 15 martie 1938, *ibid.*, pp. 447—448.

5. Minute asupra concluziilor Cabinetului, 2 martie 1938, Cab. 10 (38). Diferite documente şi minute ale Cabinetului Public Record Office, Londra, 23/92.

6. Concluzii ale Cabinetului, 9 martie 1938, Cab. 11 (38). Diferite documente şi minute ale Cabinetului. Public Record Office, Londra, 23/92.

7. *Ibid.*

8. Middlemas, *Diplomacy of Illusion,* pp. 186—187; Minute ale Comitetului pentru politică externă, 18 martie 1938, FP (36), a 26-a Sesiune, Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra /27/623.

9. 20 martie 1938. Scrieri personale ale lui Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham, 18/1/1042.

10. Jonathan Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security in Europe, 1933—39,* (New York, 1984), pp. 168—169; Larry William Fuchser, *Neville Chamberlain and Appeasement: A Study in the Politics of History* (New York, 1982), p. 118.

11. Vezi Thomas R. Maddux. *Years of Estrangement: American Relations with the Soviet Union, 1933—1941* (Tallahassee, Fla., 1980), cap. 3.

12. Lloyd C. Gardner, *Architects of Illusion: Men and Ideas in American Foreign Policy, 1941—1949* (Chicago, 1970), cap. 1.

13. William Appleman Williams, *American-Russian Relations, 1781—1947 (New York, 1952), p. 241.*

14. Maddux, *Years of Estrangement*, p. 51.

15. Baumont, *Origins,* pp. 249—250.

16. *Ibid.*, p. 249.

17. Kennedy către secretarul de stat, 14 mai 1938, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1938, I, 498—500.

18. Davies către secretarul de stat, 14 martie 1938, *ibid.*, pp. 445—446.

19. Alan Kirk către secretarul de stat, 9 iulie 1938, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite): *The Soviet Union, 1933—1939,* pp. 587—589.

20. Note asupra conversației, 14 martie 1938, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1938, I, 485—486. Washingtonul a trimis de fapt Moscovei semnale diferite, pe tot parcursul anului critic 1938, în ciuda respingerii nete de către Welles a unei conferințe internaționale. Ambasadorul Davies fusese însărcinat de către Roosevelt să transmită un mesaj special sovieticilor, prin care să le sugereze acestora schimburi neoficiale de informații navale, pentru a preîntâmpina amenințarea Japoniei, în interesul ambelor părți în Orientul Îndepărtat. Vezi Davies către secretarul de stat, 9 iunie 1938, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington. D.C., date diferite): *The Soviet Union, 1933—1939* pp. 567—568. și Davies către secretarul

de stat, 17 ianuarie 1939, Scrieri de Joseph E. Davies. Library of Congress, Washington, D.C. Roosevelt nu mai urmărea problema când, totuşi, Stalin răspunse ideii; de asemenea, nu interveni pentru a facilita noile negocieri asupra datoriei prerevoluţionare, atunci când fură nevoiţi să negocieze, sau pentru a respinge obiecţiile faţă de încercările ruşilor de a cumpăra o navă de război de producţie americană. Vezi Maddux, *Years of Estrangement,* cap. 7.

21. Vezi, de exemplu, comentariile sale din primăvara anului 1938, adresate Lordului Astor. Thomas Jones, *A Diary with Letters, 1931—1950* (Londra, 1954), p. 390.

22. Bullitt către secretarul de stat, 9 mai 1938, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1938, I, 493—494. Vezi şi Fuchser, *Chamberlain and Appeasement*, p. 127.

23. Fuchser, *Chamberlain and Appeasement*, p. 128.

24. Bullitt către Roosevelt, 22 mai 1938, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1938, I, 509—511.

25. Memorandum de Vansittart, 29 august 1938, Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office, Londra. N 4317/97/38. Vezi şi Ivan Maiski, *Who helped Hitler?* Londra. 1964), pp. 78—82.

26. Minute asupra concluziilor Cabinetului, 14 septembrie 1938, Cab. 38 (38). Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office. Londra. 23/95; Colvin, *Chamberlain Cabinet,* p. 153.

27. Ian Colvin, *Vansittart in Office* (Londra. 1965). p. 251.

28. Ivone Kirkpatrick, *The Inner Circle* (Londra, 1959), p. 135.

29. Neville Chamberlain către Ida Chamberlain. 19 septembrie 1938, Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham, 18/I/1069.

30. Minute asupra concluziilor Cabinetului. 17 septembrie 1938, Cab. 39 (38). Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 23/95; Chamberlain către Ida Chamberlain. 19 septembrie 1938. Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham, 18/1/1069.

31. Minute asupra concluziilor Cabinetului. 25 septembrie 1938, Cab. 43 (38). Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 23/95.

32. Citat din Fuchser, *Chamberlain and Appeasement*, p. 151.

33. Bullitt către secretarul de stat. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1938, I. 686—689.

34. Fuchser, *Chamberlain and Appeasement*, p. 156.

35. Middlemas. Diplomacy of Illusion, p. 394.

36. Vezi Klaus-Jurgen Muller. „The German Military Opposition Before the Second World War", din Mommsen şi Kettenacker, *Fascist Challenge*, pp. 61—75.

37. Fuchser, *Chamberlain and Appeasement*, pp. 161—162.

38. „Notes of Conv. with Hitler in his flat at Munich", septembrie 1938, Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham, 8/26/3.

39. Fuchser, *Chamberlain and Appeasement*, p. 162.

40. Regele către Chamberlain, J.A. Lyons către Chamberlain, J.B.M. Herzog către Chamberlain, toate din 30 septembrie 1938. Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham 7/2/4, 5, 7.

41. Hull către Kennedy, 28 septembrie 1938. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1938, I, 688.

42. Roosevelt către Hitler 27 septembrie 1938, *ibid.*; pp. 684—685.

43. Haslam, *The Soviet Union and Struggle for Collective Security*, p. 179.

44. *Ibid.*, p. 181.

45. *Ibid.*, p.189—191.

46. Bullitt către secretarul de stat, 3 octombrie 1938. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1938, I, 83—84.

47. Însemnări din jurnal, 22 octombrie 1938, în ed. lui John Harvey, *The Diplomatic Diaries of Oliver Harvey* (Londra, 1970), p. 215.

48. Kennedy către secretarul de stat, 12 octombrie 1938. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1938, I, 85—86.

49. Memorandum, 14 octombrie 1938. Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office, Londra/21659. C. 144471/42/18; vezi şi *The Diaries of Sir Alexander Cadogan, 1938—1945,* editat de David Dilks (Londra, 1971), pp. 118—119.

50. Middlemas, *Diplomacy of Illusion,* p. 434.

51. Minute asupra concluziilor Cabinetului, 22 noiembrie 1938, Cab. 56 (38). Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 23/96.

52. Minute asupra concluziilor Cabinetului, 30 noiembrie 1938, Cab. 57 (38). Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 23/96.

53. Note asupra unei discuţii de o jumătate de oră cu von Shacht, 15 decembrie 1938. T 188/227.

54. *Ibid.*

55. Neville Chamberlain către Ida Chamberlain, 28 ianuarie 1939, Scrieri personale de Neville Chamberlain. Birmingham University Library, Birmingham, 18/1/1083.

56. Minută, 3 ianuarie 1939, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record of Office, Londra /23677 (N 57/57/38).

57. Minută, 17 ianuarie 1939, *ibid.*

58. Minute către Lascelles, 5 ianuarie 1939, *ibid.* Vezi şi alte minute asupra memorandumului lui Caccia, date de Collier, Strang şi Oliphant care doreau să se treacă la acţiune, şi Ashton-Gwatkin care, dezamăgit de von Schacht, nu aderase totuşi la acesta.

59. Minută dată de Vansittart, 20 ianuarie 1939; Minută dată de Halifax, 21 ianuarie 1939, *ibid.*

60. MacDonald, *The United States, Britain and Appeasement*, pp. 126—129.

61. Memorandum de R.A. Butler, 3 februarie 1939, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra 23677 (N 669/57/38).

62. Kennedy către secretarul de stat, 17 februarie 1939, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), I, 1939, 14—16; Chamberlain către Henderson, 19 februarie 1939, Documente ale Biroului Primului Ministru, Neville Chamberlain, Public Record Office, Londra /330.

63. Hull către Kennedy, 7 martie 1939, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1939, I, 28—29.

64. Stenograma conversaţiei, 9 martie 1939, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra 23677 (N 1342/57/38).

65. Kirk către secretarul de stat, 11 martie 1939, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite): *The Soviet Union, 1933—1939,* pp. 739—741.

66. Haslam, *The Soviet Union and Struggle for Collective Security,* pp. 204—205, conţine cea mai bună analiză a discursului şi a ambiguităţilor deliberate ale lui Stalin.

67. MacDonald, *The United States, Britain and Appeasement,* p. 140.

68. Minute asupra concluziilor Cabinetului, 18 martie 1939, Cab. 12 (39). Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra 23/98; MacDonald, *The United States, Britain and Appeasement,* pp. 140—142.

69. Maiski, *Who Helped Hitler?,* pp. 102—103.

70. Chamberlain către Ida Chamberlain, 19 martie 1939, Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham 18/1/1090; Feiling, *Chamberlain,* pp. 402—403.

71. Chamberlain către Ida Chamberlain, 26 martie 1939, Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham 18/1/1091.

72. Chamberlain către Hilda Chamberlain, 2 aprilie 1939, Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham 18/1/1092.

73. *Ibid.* Vezi şi MacDonald, *The United States, Britain and Appeasement*, pp. 146—147, şi Martin Gilbert, *Britain and Germany Between the Wars* (Londra, 1964), p. 143.

74. Maiski, *Who Helped Hitler?*, pp. 107—111. Acestea nu reprezentau numai părerile lui Maiski şi Litvinov. Fostul prim-ministru David Lloyd George a criticat modul în care Chamberlain trata problema, considerând-o o adevărată nebunie. „Fără Rusia nu se poate face nimic... Aşadar, înainte de toate, ar fi trebuit încheiat un acord cu Moscova. Dar ce face Chamberlain? Fără a încheia nici un acord cu Uniunea Sovietică, şi de fapt ascunzându-se de aceasta, el împarte «*garanţii*» în dreapta şi în stânga, ţărilor din Europa de Est. Ce nebunie strigătoare la cer! Ce ruşine pentru diplomaţia britanică!" *Ibid.,* p. 111. Şefii statului major britanic considerau, de asemenea, că un angajament prealabil faţă de Moscova era esenţial, dacă se dorea ca ajutorul acordat Poloniei să fie eficient. Haslam, *The Soviet Union and Struggle for Collective Security*, p. 209.

75. Chamberlain către Ida Chamberlain, 9 aprilie 1939, Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham, 18/1/1093; Minute asupra politicii externe, 9 aprilie 1939, FP 36 (43). Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 27/624.

76. Colvin, *Vansittart in Office,* p. 321.

77. Henderson către Halifax, 11 mai 1939, NH, Scrieri de Nevile Henderson, Public Record Office, Londra, 270—7.

78. Minute date de Comitetul pentru politică externă, 16 mai 1939, FP 36 (47), Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 27/625.

79. Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security,* pp. 216—217.

80. Chamberlain către Ida Chamberlain, 21 mai 1939, şi către Hilda Chamberlain, 29 mai 1939, Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham, 18/1/1100, 1101.

81. Chamberlain către Hilda Chamberlain, 28 mai 1939, Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham, 18/1/1101.

82. Colvin, *Chamberlain Cabinet,* p. 229.

83. Bullit către secretarul de stat, 5 iunie 1939, *FR,* 1939, I, 266—269.

84. Halifax către Bernard Pares, 19 iulie 1939, Scrieri de Nevile Henderson, Public Record Office, Londra, 309, I.

85. Memorandum, 20 iulie 1939, Documente ale Cabinetului Primului Ministru, Neville Chamberlain, Public Record Office, Londra, 300.

86. Kennedy către secretarul de stat, 5 iulie 1939, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1939, I, 282—283.

87. Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security,* p. 226.

88. Citat de Dmitri A. Vologonov, din *World War II: Roots and Causes*, editat de Keith Eubank (ed. 2-a, Lexington, Mass., 1992).

89. Textul pare a fi extras din *ibid.*, pp. 254—256; schimbările realizate de Molotov pot fi găsite în *140 Conversations with Molotov*, publicată la Moscova şi în curs de apariţie într-o ediţie engleză, sub un titlu diferit.

90. Kirkpatrick, *The Inner Circle*, pp. 142—143.

91. R. Medvedev, *Let History Judge: The Origins and Consequences of Stalinism*, editată şi tradusă de George Shriver (ediţie revăzută, New York, 1989), pp. 728—729.

92. *Ibid.*, p. 729.

93. Claud Cockburn, *The Devil's Decade* (Londra, 1973), p. 220.

3. CELE MAI NEGRE CEASURI

1. William C. Bullitt către Roosevelt, 13 septembrie 1939. Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, PSF; Franţa.

2. 27 august 1939. Scrieri personale de Neville Chamberlain, Birmingham University Library, Birmingham, 18/1/1115.

3. O sinteză bună a acestui argument o constituie lucrarea lui Paul W. Schroeder „Munich and the British Tradition", *The Historical Journal*, 19:1 (martie 1976), 223—243. Schroeder arată că Marea Britanie a privit întotdeauna Europa Centrală şi de Est diferit de Ţările de Jos şi Europa Occidentală, iar în secolul al XIX-lea, a fost de partea celor care doreau menţinerea intactă a regimului de la Viena, adoptat după Napoleon. „Argumentele folosite de britanici

erau exact cele de la München, şi anume că vechea ordine nu mai putea fi păstrată, că obiectivul major era pacea generală şi că atunci schimbările vor duce cu timpul la o pace şi o stabilitate mai trainice".

4. Sir Nevile Henderson, *Failure of a Mission* (Londra, 1940), p. 294.

5. Însemnare din jurnal, 1 septembrie 1939, Jurnal şi scrieri de J. Pierrepont Moffat, Houghton Library, Harvard University, Cambridge, Massachusetts.

6. Joseph Alsop şi Robert Kinter, *American White Paper: The Story of American Diplomacy and the Second World War* (New York, 1940), pp. 16, 74.

7. John J. McCloy, Schema discursului, august 1941, Scrieri de Henry L. Stimson, Sterling Library, Yale University, New Haven, Connecticut.

8. Vezi MacDonald, *The United States, Britain and Appeasement*, pp. 165—166; parafrază a telegramei de la Moscova a ambasadorului Lawrence Steinhardt, 21 august 1939, Jurnal al lui Henry Morgenthau, Jr., Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, vol. 206.

9. „Note on a Visit to Washington", 24 septembrie 1941, Jurnal şi scrieri de Pierrepont Moffat, Houghton Library, Harvard University, Cambridge, Massachusetts.

10. Kennedy către Roosevelt, 10 septembrie 1939, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, PSF: Marea Britanie.

11. Warren F. Kimball, *The Juggler: Franklin Roosevelt as Wartime States man* (Princeton, N.Y., 1991), p. 61. Vezi, în general, cap. 3 „Lend-Lease and the Open Door: The Temptation of British Opulence, 1937—1942", pp. 43—62.

12. „Note for a Statement by the Prime Minister on the Lend-Lease Bill", nedatată [martie 1941]. Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston Churchill, Public Record Office, Londra, 17/2.

13. *Ibid.*

14. Minută, 11 martie 1940, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 24846 (N 2779/40/38). Şi vezi Gabriel Gorodetsky, *Stafford Cripps' Mission to Moscow, 1940—42* (Cambridge, 1984), pp. 20—34.

15. Extras din Concluzii ale Cabinetului de Război, 16 noiembrie 1939, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 23683 (N 6384/92/G).

16. *Ibid.*

17. Minută dată de Collier, 20 noiembrie 1939, şi Halifax către Churchill, 25 noiembrie 1939, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 23683 (N 6384/92/G).

18. Minută, 31 octombrie 1939, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 22946 (C 17105/13699/62).

19. „Draft Reply to French Memorandum on War Aims", 30 octombrie 1939, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 22496 (C 17104/13669/62).

20. „Draft Statement", 1 decembrie 1940, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 28899 (W 587/426/49).

21. Minută dată de Alec Cadogan, 30 ianuarie 1941, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 28899 (W 6189/426/49).

22. Steinhardt către secretarul de stat, 17 septembrie 1939, Departamentul de Stat, *Foreign Relation of the United States* (Washington, D.C., date diferite): *The Soviet Union, 1933—1939,* pp. 782—783.

23. „Conversation", 27 septembrie 1939, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 23682 (N 4803/1459/38).

24. Steinhardt către secretarul de stat, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite): *The Soviet Union, 1933—1939,* p. 790.

25. Steinhardt către secretarul de stat, 1 noiembrie 1939, *ibid.*, pp. 786—790.

26. Seeds către Foreign Office, 1 octombrie 1939, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 23689 (N 4916/518/38); Anthony Read şi David Fisher, *The Deadly Embrace: Hitler, Stalin, and the Nazi-Soviet Pact, 1939—1941* (New York, 1988), p. 365.

27. Memorandumuri de Butler, 17 octombrie şi 13 noiembrie 1939, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 23682 şi 23678 (N 5493/92/38 şi N 6477/57/38).

28. Halifax către Seeds, 16 octombrie 1939, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 23682 (N 5342/92/38).

29. Minută, 14 octombrie 1939, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 23678 (N 5297/57/38).

30. Pentru un rezumat bun, vezi Read şi Fisher, *The Deadly Embrace,* pp. 402—415.

31. Bullitt către Roosevelt, 19 decembrie 1939, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, PSF: Franţa.

32. Read şi Fischer, *The Deadley Embrace*, p. 408.

33. Halifax către Moscova, 8 februarie 1940, Foreign Office — rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 24843 (N 1390/30/38).

34. *Ibid.*

35. Halifax către Lothian, 13 martie 1940, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 24406 (C 3999/G); pentru originile misiunii Welles, vezi Dallek, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy*, pp. 416—420.

36. Halifax către Lodrul Lothian, 13 martie 1940, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 24406 (C 3999/G).

37. *Ibid.*

38. Citat din Lloyd C. Gardner. *A Convenant with Power: America and World Order from Wilson to Reagan* (New York, 1984), pp. 45—46.

39. Însemnare din jurnal. 14 iunie 1940, *The Second World War Diary of Hugh Dalton, 1940,—45,* editată de Ben Pimlott (Londra, 1986), pp. 39—40.

40. Gołodetsky, *Stafford Cripps' Mission to Moscow,* pp. 20—24.

41. „Note of Minister of Economic Warfare's Conversation with Soviet Ambassador on 25th May, 1940". Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 24840 (N 5661/5/38).

42. Minută dată de L. Ridsdale, 18 iunie 1940, Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office. Londra. 24844 (N°5853/G).

43. Wiley către secretarul de stat, 19 iunie 1940. Departamentul de Stat. *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1940, I, 377.

44. Gunther către secretarul de stat, 27 şi 26 iunie 1940, *ibid.,* pp, 479—480, 485.

45. Gunther către secretarul de stat, 2 iulie 1940, *ibid.,* pp, 488—489.

46. Vezi „Summary of Events Since the Arrival of Sir Stafford Cripps in Moscow". 21 februarie 1942, Foreign Office — Rapoarte genreale, Public Record Office, Londra, 29464.

47. Account of Interview with M. Stalin on July 1, 1940, *ibid.* Faptul că această consemnare a întrevederii nu a fost inclusă în raportul contemporan al lui Cripps către Londra prezintă un anume interes. În mod special, nu a apărut remarca lui Stalin că U.R.S.S. fusese cea care dorise schimbarea echilibrului de forţe, şi că Germania dorea, de asemenea, o schimbare. În loc de aceasta, telegrama lui Cripps se referea la „dorinţa comună" a celor două state. El nu a inclus nici remarca lui Stalin potrivit căreia restabilirea

echilibrului va fi „foarte dificilă" Deşi aceste schimbări erau mici, ele au întârziat răspunsul lui Stalin. Vezi Cripps către Londra, 2 iulie 1940. Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra. 24844 (N 5397/G).

48. Declaraţie publică. 23 iulie 1940, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1940, I. 402—403.

49. Memorandum de asistentul şef al Serviciului Afaceri Europene, 15 iulie 1940, *ibid.*, pp. 389—392.

50. Maddux, *Years of Estrangement*, p. 132.

51. Memorandum de secretarul de stat pentru afaceri externe, 26 iulie 1940. Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 24761/.W.P. (40) 287.

52. Cripps către Halifax. 4 august 1940. Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office, Londra. 24761 (N 6241/G).

53. Halifax către Cripps. 13 august 1940. Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 28487 (N 6005/40/38).

54. Cripps către Halifax, 8 august 1940. Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 28487 (N 6005/40/38).

55. Cripps către Halifax, 8 august, orele 22, *ibid*,

56. Gorodetsky, *Stafford Cripps' Mission to Moscow*, p. 68.

57. Halifax către Leith-Ross, 5 septembrie 1940, Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office. Londra, 24841 (N 6372/3/38).

58. „Summary of Evehts Since the Arrival of Sir Stafford Cripps in Moscow". 25 februarie 1941. Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office, Londra, 29464.

59. Steinhardt către secretarul de stat, 23 octombrie, 28 octombrie, 10 noiembrie, 14 noiembrie 1940. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington,

D.C., date diferite). 1940, I. 619—620, 623—624, 573—574, 580—581.

60. Steinhardt către secretarul de stat, 19 noiembrie 1940, *ibid.*, pp. 584—586.

61. Read şi Fisher, *The Deadly Embrace*, pp. 510—533. Citatul lui Molotov este la p. 533.

62. *Ibid.*, p. 539.

63. Memorandum, 27 noiembrie 1940, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 24848.

64. Eden către Cripps, 19 ianuarie 1941, Scrieri de la Avon, Public Record Office, Londra, 24 (SU/41/1).

65. „Record of an Interview...", 1 februarie 1941, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 29464 (N 829/G).

66. Eden către Cripps, 8 februarie 1941, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 29463 (N 411/3/38).

67. Vezi, de exemplu, Churchill către Halifax, 1 martie 1941, Scrieri de la Avon, Public Record Office, Londra, 29 a.

68. Pentru analizarea diferitelor surse de informaţii şi avertismente, vezi Robin Edmunds, *The Big Tree: Churchill, Roosevelt, and Stalin in Peace and War* (New York, 1991), pp. 232—242.

69. John Erickson, *The Road to Stalingrad* (New York, 1975), p. 89.

70. Însemnare de jurnal, 17 martie 1941, în lucrarea *Navigating the Rapids, 1918—1971: From Papers of Adolf A. Berle*, editată de Beatrice Bishop Berle şi Travis Beal Jacobs (New York, 1973), p. 365.

71. *Marshal of the Soviet Union G. Zhukov: Reminiscences and Reflections*, trad. de Vic Schneierson (2 vol., Moscova, 1985), I, 268.

72. Eden către Cripps, 16 aprilie 1941, Foreign Office Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 29465 (N 1658/3/38).

73. Eden către Cripps, 17 aprilie 1941, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 29464 (N 1386/G).

74. Gorodetsky, *Stafford Cripps' Mission to Moscow,* pp. 128—129; Cripps către Eden, 24 aprilie 1941 şi Eden către Cripps, 27 aprilie 1941, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 29465 (N 1778/3/38).

75. Mărturia cea mai completă, care foloseşte însemnările ruseşti, este lucrarea lui John Costello, *Ten Days to Destiny* (New York, 1991), în special pp. 413—460. O versiune mai extremistă a conspiraţiei Hess pretinde că acesta făcea, de fapt, parte dintr-un plan de încheiere a păcii cu Germania.

76. Gorodetsky, *Stafford Cripps' Mission to Moscow,* pp. 132—134; vezi şi Sir Llewellyn Woodward, *British Foreign Policy in the Second World War* (5 vol., Londra, 1971), I, 614—615.

77. Eden către Cripps, 2 iunie 1941, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 29465 (N 2570/3/38). Este interesant că istoria oficială a politicii externe britanice din timpul războiului lasă impresia că Maiski a preluat conducerea, sugerând concesii, când de fapt Eden fusese cel care îl întrebase primul, ce va face Rusia în schimbul recunoaşterii. Woodward, *British Foreign Policy,* pp. 616—617.

78. Eden către Moscova, 14 iunie 1941, Scrieri de la Avon, Public Record Office, Londra, 24/B (SU 41/17).

79. Waldo Heinrichs, *Threshold of War: Franklin D. Roosevelt and American Entry into World War II* (New York, 1988), pp. 95—96.

80. Erickson, *The Road to Stalingrad*, p. 106.

81. Zhukov, *Reminiscences*, I, 282.

82. Read şi Fisher, *The Deadly Embrace*, p. 642.

83. Steven Merritt Miner, *Between Churchill and Stalin: The Soviet Union, Great Britain, and the Origins of the Grand Alliance* (Chapel Hill, 1988), p. 144.

4. CARTA ATLANTICULUI

1. Acest citat a fost inclus sub o formă trunchiată a întrevederii dintre Eden şi ambasadorul american James G. Winant. Winant către Hull, 19 ianuarie 1942, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1942, III, 494—503.

2. Anthony Eden, *The Reckoning* (Boston, 1965), p. 312.

3. Rolul jucat de Winant a fost consemnat la scurt timp după război, într-un memorandum al Lordului Beaverbrook, care se număra printre cei prezenţi în acea zi. El este reprodus în mod eliptic, dătător de speranţe deşarte, în lucrarea *Beaverbrook* de A.J.P. Taylor (Londra, 1972), p. 475.

4. John Colville, *The Fringes of Power: 10 Downing Street Diaries, 1939—1955* (New York, 1985), pp. 406—407.

5. Martin Gilbert, *Finest Hour: Winston S. Churchill, 1939—1941* (Londra, 1983), p. 1120.

6. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1941, I, 766—767.

7. Stimson către FDR, 23 iunie 1941, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, PSF.

8. Vezi William C. Bullitt către Roosevelt, 1 iulie 1941, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, PPF 1124; Berle şi Jacobs, *Navigating the Rapids*, pp. 372—373.

9. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1941, I, 342. În acest mesaj pactul cu Rusia nu este menţionat şi nu se face nici o referire la Rusia. În schimb, referirile făcute de Roosevelt sunt legate de promisiunile făcute Iugoslaviei, în jurul cărora au circulat atâtea zvonuri. Dar este dincolo de orice îndoială

că preocuparea pentru diplomaţia anglo-sovietică avea prioritate. Mesajul lui FDR fusese schiţat de acesta, imediat după ce a primit un memorandum de la asistentul secretarului de stat Adolf Berle, în care se analizau eforturile depuse de britanici de a acţiona ca mediatori în negocierile dintre sovietici şi guvernul polonez, aflat în exil la Londra, precum şi posibilitatea ca guvernul lui Churchill să accepte cererea Moscovei de a se recunoaşte dreptul acesteia asupra ţărilor baltice. Întregul dosar de la Roosevelt Library din Hyde Park conţine memorandumul adresat de Berle lui FDR, la 8 iulie 1941, schiţa făcută de către Roosevelt, precum şi schimbul de note dintre Roosevelt şi consilierul său preferat de la Departamentul de Stat, subsecretarul de stat Sumner Welles. Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York: PSF, Marea Britanie.

10. Gilbert, *Finest Hour*, p. 1123.

11. *Ibid.*, p. 1134.

12. Citat din Miner, *Between Churchill and Stalin*, p. 147.

13. Eden către Halifax, 9 iulie 1941, PRO, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 29467 (N 3603/3/38).

14. Edmunds, *The Big Three*, p. 218.

15. Vezi William Hardy McNeill, *America, Britain and Russia: Their Cooperation and Conflict,* 1941—1946 (New York, 1953).

16. Eden, *The Reckoning,* p. 316.

17. „Notes on a Visit to Washington", 10—12 iulie 1941, Jurnal şi Scrieri de J. Pierrepont Moffat, Houghton Library, Harvard University, Cambridge, Massachusetts.

18. Gardner, *Economic Aspects of New Deal Diplomacy,* pp. 278—279.

19. Heinrichs, *Threshold of War*, pp. 149—150.

20. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1941, I, 343—354.

21. Memorandum, 9 august 1941, *ibid.*, pp. 345—354.

22. În sensul acesta, vezi Memorandumul lui Cadogan asupra Conferinţei Atlanticului, 20 august 1941. Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 28904 (W 10301/426/49).

23. Winston S. Churchill, *The Second World War,* III, *The Grand Alliance* (Boston, 1951), 442. Churchill recunoscu, totuşi, că preşedintele a fost cel care a ridicat primul problema unei declaraţii comune.

24. David Reynolds, *The Creation of the Anglo-American Alliance, 1937—41: A Study in Competitive Cooperation* (Chapel Hill, 1982), pp. 276—279.

25. Memorandum, 20 august 1941, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 28904 (W 10301/426/49).

26. Colville, *Fringes of Power*, p. 434.

27. (WC) 84, 19 august 1941, Public Record Office, Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 65/19.

28. Elting E. Morison, *Turmoil and Tradition: A Study of the Life and Times of Henry L. Stimson* (Boston, 1960), p. 582.

29. Churchill, *The Grand Alliance,* pp. 444—445.

30. Fascinaţia exercitată asupra lui Roosevelt de către colegul său britanic, grija lui de a nu lipsi ori de câte ori primul ministru aborda un subiect, sunt bine ilustrate în lucrarea *Roosevelt: The Soldier of Freedom, 1940—1945,* de James MacGregor Burns, (New York, 1970), pp. 175—180.

31. Conferinţă de presă #761, 16 august 1941. Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York: PPF-1, vol. 18, 4—5.

32. Citat din Steven Miner, „Stalin's «Minimum Conditions» and the Military Balance, 1941—1942", din *Soviet-U.S. Relations, 1933—1942* (Moscova, 1989), pp. 72—87.

33. Citat din lucrarea în curs de apariţie „The U.R.S.S. in the Grand Alliance, Foreign Policy Aspects". de L.V. Pozdeeva, p. 16.

34. *Ibid.*

35. Christopher Thorne, *Allies of a Kind: The United States, Britain and the War Against Japan, 1941—1945* (New York, 1978), p. 61.

36. „Soviet Declaration...", 18 septembrie 1941, Scrieri de la Avon, Public Record Office, Londra, 24/B (SU/41/88).

37. Note de Averell Harriman, 28 septembrie 1941, Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York.

38. *Ibid.*

39. *Ibid.* şi „Supplement Governing Balance of Conversation with Mr. Stalin at Meeting with Lord Beaverbrook and Mr. Harriman, Sunday, September 28, 1941", Scrieri de W. Averell Harriman, Library of Congres. Washington, D.C.. Box 160.

40. „Memorandum of Conversation...". 30 septembrie 1941, Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York.

41. Churchill, *The Grand Alliance,* pp. 457—458.

42. Gorodetsky, *Stafford Cripps' Mission to Moscow*, p. 209.

43. Maiski, *Memoirs*, pp. 201—202.

44. Roosevelt către Harriman, 22 septembrie 1941, Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York.

45. Hopkins către Harriman, 24 septembrie 1941, şi „Arming of the Poles in Russia", 16 octombrie 1941, Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library. Hyde Park, New York.

46. Eden către Cripps, 21 octombrie 1941, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 29469 (N 6125/3/38).

47. Churchill către Stalin, primit la 7 noiembrie 1941, *Stalin Correspondence,* I, 32—33.

48. Eden către Cripps, 4 noiembrie 1941, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 29470 (N 6374/5279/G).

49. Stalin către Churchill, 8 noiembrie 1941, *ibid.,* pp. 33—34.

50. Gorodetsky, *Stafford Cripps' Mission to Moscow*, p. 268.

51. Minute asupra Concluziilor, 11 noiembrie 1941, WM 41, Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 65/24.

52. „Record of a Conversation...", 12 noiembrie 1941, Scrieri de la Avon, Public Record Office, Londra, 24 B (SU/41/159).

53. Eden către Cripps, 20 noiembrie 1941, *ibid.*, SU/41/169.

54. Maiski, *Memoirs*, p. 221.

55. *Ibid.*, p. 231.

56. W.P. (41) 288, 29 noiembrie 1941, şi schiţa memorandumului lui Eden către Winant, 4 decembrie 1941, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra. 29472 (N 6835/G).

57. Memorandum către Churchill, 15 decembrie 1941, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 32/1.

58. Dilks, *The Diaries of Sir Alexander Cadogan,* p. 414.

59. WM (41)a 120-a Întrunire, 27 noiembrie 1941, Anexă confidenţială, Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 65/24, PRO.

60. Bullitt către Roosevelt, 5 decembrie 1941, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York: PPF 1124.

61. Hull către Winant, 5 decembrie 1941, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1941, I, 194.

62. Minute asupra convorbirilor de la Kremlin, 16—20 decembrie, şi Raportul complet al lui Eden către Cabinetul de Război, 5 ianuarie 1942, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 32874, N 109/G.

63. Eden către Foreign Office, 18 decembrie 1941. Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 65/24; Biroul Dominioanelor către Dominioane, 19 decembrie 1941, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 394/2.

64. Churchill către Eden, 19 decembrie 1941, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill. Public Record Office, Londra, 399/7.

65. *Ibid.* (Toate citatele din acest fragment sunt extrase din dosarul complet al convorbirilor purtate între Eden şi Stalin.)

66. Acest citat a fost inclus sub o formă trunchiată a convorbirilor, dată de Eden ambasadorului Winant. Momentele cele mai aprinse pe care Eden le-a prezentat sunt interesante, deşi acestea nu cuprind promisiunea ministrului de externe de a analiza problema frontierelor ruseşti cu dominioanele şi cu Statele Unite. Vezi Winant către Hull, 19 ianuarie 1942, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1942, III, 494—503.

67. Istoricii sunt tentaţi să-şi asume riscurile unei interpretări cauzale exagerate şi, bineînţeles, ale unei speculaţii exagerate. Se prea poate ca atitudinea lui Eden să fi constat în preocuparea sinceră de a nu lăsa lucrurile în stadiul în care erau, ştiind că al doilea front nu urma să fie deschis curând. S-ar mai putea, totuşi, ca un obiectiv important al războiului să rezide în păstrarea libertăţii de acţiune a Marii

Britanii în cadrul relaţiilor europene şi că existau şi lucruri mai rele decât a-i trata pe ruşi de la egal la egal. Mai există posibilitatea de a fi considerat propunerile lui Stalin drept o ofertă serioasă de înţelegere cu Occidentul. Atitudinea lui Eden, în calitate de prim ministru în timpul crizei din Suez, în 1956, vine în sprijinul primei ipoteze, în vreme ce conversaţiile cu Roosevelt din 1943, cu privire la Europa postbelică şi şansele cooperării cu Rusia, oferă dovezi serioase că dorea să facă o încercare în privinţa acesteia din urmă. Vezi Sherwood, *Roosevelt and Hopkins,* pp. 707—721.

68. Miner, *Between Churchill and Stalin*, p. 192.

69. WM (42), prima întrunire, anexa confidenţială, 1 ianuarie 1942, Diferite documente şi minute ale Cabinetului, 65/29, PRO.

70. Churchill către Eden, 8 ianuarie 1942, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 32874 (N 109/86/G).Probabil, din dorinţa de a proteja viitorul politic al lui Eden, Churchill a schimbat o propoziţie cheie a acestui mesaj din memoriile sale, ponderând prin aceasta tonul. De asemenea, nu a citat observaţia lui Eden asupra faptului că influenţarea afacerilor în Europa de Est postbelică era puţin probabilă. Dimpotrivă, aspirând să revină la putere, probabil că nici Churchill nu a dorit atât de mult să adopte o „atitudine blândă" conservatoare. Vezi *The Grand Alliance*, pp. 695—696. În memoriile sale, primele două propoziţii ale telegramei trimise lui Eden sunt concentrate într-una singură: „Nimeni nu poate prevedea cum va fi echilibrul de forţe şi de ce parte vor fi armatele învingătoare la sfârşitul războiului."

71. Churchill către Lordul Privy Seal, 20 decembrie 1941, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 399/6, PRO.

72. Churchill către Cabinetul de Război, 23 decembrie 1941, citat din *The Grand Alliance*, pp. 664—665.

5. Pelerinaje la Washington

1. Warren F. Kimball, *Churchill and Roosevelt: The Complete Correspondence* (3 vol., Princeton, N.J., 1984), I. 394.

2. Gilbert, *Finest Hour*, p. 1274.

3. Martin Gilbert, *Winston S. Churchill: Road to Victory, 1941—1945* (Boston, 1986), p. 16.

4. A. A. Berle, „And What Shall We Do Then?" *Fortune 24* (octombrie 1941), 102—104 ff.

5. Berle şi Jacobs, *Navigating the Rapids*, p. 394.

6. „Memorandum of a Conversation", 22 decembrie 1941, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra. 458/7.

7. Berle şi Jacobs. *Navigating the Rapids*, p. 391.

8. Roobert E. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins: An Intimate History* (New York, 1948), pp. 447—453.

9. Concluzii ale Cabinetului de Război, 1 ianuarie 1942. WM 42. Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra. 65/29.

10. Churchill către Eden, 7 ianuarie 1942; Gilbert, *Road to Victory*, p. 17.

11. Halifax către Eden, 12 ianuarie 1942, cuprinzând şi scrisoarea lui Halifax către Churchill, 11 ianuarie 1942, Scrieri de la Avon, Public Record Office. Londra, 29.

12. Eden către Halifax, 22 ianuarie 1942. *ibid*

13. „Policy Towards Russia", W.P. (420 48. 28 ianuarie 1942. Foreign Office — Raporte generale. Public Record Office, Londra, 32875 (N 563/G).

14. Winston S. Churchill. *The Second World War*. IV. *The Hinge of Fate* (Boston, 1950). 291. *et passim*.

15. *Ibid.*, p. 81.

16. Memorandum de Theodore Achilles. 6 martie 1942. Dosare ale Departamentului de Stat, de la Arhivele Naţionale, Washington, D. C., 841.00/1572; Hoover către Berle, 16 februarie 1942, Dosare ale Departamentului de Stat, de la Arhivele Naţionale, Washington, D. C., 841.00/1547; Winant către Hull, 20 februarie 1942, Dosare ale Departamentului de Stat, de la Arhivele Naţionale, Washington, D.C., 841.00/1548.

17. Memorandumul se află în Colecţia Sherwood, luată din Scrieri de Hopkins, aflate la Roosevelt Library.

18. Concluzii ale Cabinetului, 6 februarie 1942, WM 42, Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 65/29; Eden către Halifax, 25 februarie 1942, Scrieri de la Avon, Public Record Office, Londra, 29 A.

19. Note asupra convorbirii, 18 februarie 1942, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1942, III, 512—521.

20. *Ibid.*

21. Note asupra convorbirii, 20 februarie 1942, *ibid.*, pp. 521—524.

22. Memorandumul „Policy Towards Russia". 18 februarie 1942, Documente ale Biroului Primului Ministru. Winston S. Churchill, Public Record Office. Londra, 395/2.

23. Beaverbrook către Eden, cu anexe. 3 martie 1942. Scrieri de la Avon. Public Record Office. Londra. 25 A (SU/42/21).

24. Conferinţă de presă 807. 24 februarie 1942. Scrieri de Franklin Delano Roosevelt. Franklin D. Roosevelt Library. Hyde Park, New York: PPF—1. vol. 19. 3—4—

25. Aide-Mémoire. 25 februarie 1942, Scrieri de la Avon. Public Record Office. Londra. 29 A.

26. Concluzii ale Cabinetului. 25 februarie 1942. 42 WM. Diferite documente şi minute ale Cabinetului. Public Record Office, Londra. 65/29.

27. Eden către Kuibâşev, 26 februarie 1942, Scrieri de la Avon, Public Record Office, Londra, 25 A (SU/42/17).

28. Eden către Churchill, 6 martie 1942, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 395/12.

29. Gilbert, *Road to Victory,* pp. 67—68.

30. Kimball, *Churchill and Roosevelt,* I, p. 394.

31. *Ibid.*

32. Gilbert, *Road to Victory,* p. 73.

33. Halifax către Foreign Office, 12 februarie 1942, Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office, Londra, 32876 (N 897/5/G).

34. Însemnare de jurnal, 31 decembrie 1942, *ibid.*, p. 160.

35. Miner, *Between Churchill and Stalin,* p. 218

36. Citat din „Mission to America: Maksim M. Litvinov in the United States, 1941—1943", *Diplomatic History,* 12, de Hugh Phillips (vara anului 1988), 261—275.

37. Eden către Clark-Kerr, 17 martie 1942, Scrieri de la Avon, 25 A (SU/42/27).

38. Eden către Clark-Keer, 23 martie 1942, *ibid.*, SU/42/3.

39. Kimball, *Churchill and Roosevelt,* I, 421.

40. Halifax către Foreign Office, 26 martie 1942, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 32878 (N 1614/38/G).

41. „Memorandum for the Chief of Staff", 12 februarie 1942, din Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York.

42. Stimson către FDR, 27 martie 1942, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York.

43. „Memorandum of Conversation", 1 aprilie 1942, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1942, III, 538—539.

44. Kimball, Churchill and Roosevelt, I, 437—441.

45. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1942, III, 536—542.

46. Ibid., pp. 542—543.

47. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins,* p. 528.

48. D.O. (42), a 10-a Întrunire, din Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 333/6.

49. *Ibid.*

50. Halifax către Foreign Office, 17 aprilie 1942 şi minut dată de Churchill la 18 aprilie 1942, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 32907 (N 2000/G).

51. Memorandum fără titlu şi dată, probabil 25 aprilie 1942, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 32880 (N 2182/G). Pretenţiile teritoriale ale guvernului polonez aflat în exil au constituit o complicaţie suplimentară. În mod sigur, semnarea unui tratat cu Rusia ar fi adus neplăceri guvernului provizoriu al lui Sikorski şi, conform previziunilor perfect conştiente atât din partea S.U.A., cât şi a guvernelor britanice, ar fi dat apă la moară presei. Vezi, spre exemplu, scrisoarea lui Biddle către Roosevelt şi Hull, 24 aprilie 1942, SD 741.6111/7

52. Eden către Clark-Keer. 13 aprilie 1942. cu anexă. Scrieri de la Avon, Public Record Office. Londra, 25 A (SU/42/49).

53. Eden către Clark-Keer. 1 mai 1942. Foreign Office— Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 32880 (N 2336/86/G).

54. Eden către Clark-Keer. 5 mai 1942. Foreign Office— Rapoarte generale, Public Record Office. Londra, 3288 (N 2385/86/G).

55. Minută, 7 mai 1942. Foreign Office —Rapoarte generale. Public Record Office. Londra, 32881 (N 2524/G).

56. 24 aprilie 1942, Scrieri de la Avon, Public Record Office, Londra, 25 A, (SU/42/74).

57. Eden către Halifax, 9 mai 1942, Scrieri de la Avon, Public Record Office, Londra, 25 A.

58. Eden către Halifax, 21 mai 1942, Scrieri de la Avon, Public Record Office, LOndra, 25 A (SU/42/108).

59. Strang, *At Home and Abroad*, p. 159.

60. Minutele asupra acestei sesiuni se află în Scrieri de Churchill, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. CHurchill, Public Record Office, Londra, 333/8.

61. Vezi Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the Unites States* (Washington, D.C., date diferite), 1942, III, 558, pentru analizarea împrejurărilor.

62. Cordell Hull, *The Memoirs of Cordell Hull* (2 vol., Londra, 1948), II, 1172.

63. Winant către Hull, 24 mai 1942, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.D., date diferite), 1942, III, 558—563.

64. Richard C. Lukas, *The Strange Allies: The United States and Poland, 1941—1945* (Knoxville, Tenn., 1978), pp. 29—30.

65. WM (42), Concl. 68. Min. 2, Anexă confidenţială, 25 mai 1942, Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 65/30.

66. Maiski, *Memoirs of a Soviet Ambassador,* p. 267; Molotov, „Conversations".

67. Miner, *Between Churchill and Stalin,* p. 249.

68. *The Road to Great Victory*, trad. de Lev Bobrov (Moscova, 1985), p. 76.

69. Hopkins, „Memorandum of Conversation", 29 mai 1942, Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, Colecţia Sherwood. Dintr-un motiv oarecare, a doua parte a memorandumului lui Hopkins nu apare în lucrarea Departamentului de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite).

1942, III, deşi tratează foarte serios aceste probleme. Propoziţia citată aparţine părţii netipărite. Ea sugerează mâhnirea lui Hopkins datorită faptului că Roosevelt umbla cu fofârlica, deşi sursa de ştiri era la vedere, în faţa lui. În alte locuri ale părţii netipărite, Hopkins se referă la neînţelegerile dintre Litvinov şi superiorul său, la dorinţa lui Molotov de a petrece cel puţin o seară la Casa Albă (spre deosebire de dorinţa aparentă a lui Litvinov de a-l ţine pe FDR departe de ministrul de externe) şi dorinţa celui de al doilea „ca una dintre fetele pe care le aduse ca secretare să fie lăsată să vină, ceea ce s-a şi aranjat." Pentru minutele oficiale şi prima parte a memorandumului lui Hopkins, vezi *ibid.*, pp. 566—568, 571—572.

70. Aceste paragrafe au fost luate, în parte, atât din minutele oficiale, cât şi din însemnările lui Hopkins, *ibid.*, 568—569, 572—574.

71. Nici această secţiune a minutelor nu a fost publicată cu documentele în *ibid.*, pp. 569—570, şi poate fi consultată sub formă de manuscris în cadrul Scrierilor de Hopkins, din Colecţia Sherwood. Este greu de explicat această omisiune, deoarece înţelegerea accentului pe care îl punea Roosevelt asupra unui angajament ferm faţă de Molotov, mai târziu, în timpul conferinţei, ar părea să izvorască, la fel ca multe alte lucruri, din teamă.

72. Comentariul lui FDR este, de asemenea, extras din minutele tipărite şi se află în Scrieri de Hopkins, Colecţia Sherwood.

73. Memorandum. 30 mai 1942, orele 12. Departamentul de Stat. *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1942, III, 575—578.

74. Cu toate acestea, un paragraf important este omis din nou din versiunea tipărită, atfel încât cei interesaţi trebuie să consulte manuscrisul Scrieri de Hopkins, Colecţia Sherwood.

75. „Memorandum..., 1 iunie 1942", *ibid.*, pp. 578—583.

76. Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, Colecţia Sherwood. Marshall făcu o ultimă încercare de a se delimita de schiţa propusă de Molotov, referitoare la 1942, dar când Hopkins îi atrase atenţia în mod special lui FDR asupra faptului, „acesta dori totuşi ca schiţa să fie inclusă...". „Memorandum", 3 iunie 1942, *ibid.*

77. Un cititor al celor mai importante reviste americane de ştiri din săptămâna care a urmat anunţului vizitei lui Molotov şi al semnării tratatelor, cu greu ar fi reuşit să reconstituie în întregime, din fragmente separate, povestea care a ţinut din decembrie 1941 până în iunie 1942. Iată un alt exemplu al eşecului „diplomaţiei secrete" un aspect pe care istoricii îl vor ţine minte întotdeauna.

78. *New York Times,* 23 iunie 1942, p. 12.

79. Mountbatten către Roosevelt, 15 iunie 1942, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, Catalogul din Sala Hărţilor.

80. Marshall către FDR, cu anexe, 19 iunie 1942, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, PSF.

81. Stimson către Roosevelt, 15 iulie 1942, *ibid.*

82. Însemnări de jurnal, 15 şi 23 iulie 1942, citate de Elting E. Morison, în lucrarea sa *Turmoil and Tradition: A Study of the Life and Times of Henry L. Stimson* (Boston, 1960), p. 587.

83. Sherwood, Roosevelt and Hopkins, pp. 609—610; Roosevelt către Hopkins, nedatat [23 iulie 1942?], Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York , PSF.

84. Stimson către FDR, 25 iulie 1942, *ibid.*

85. 22 iunie 1942, p. 34.

86. Molotov, „Conversations".

6. CÂNTĂRIND SFINXUL RUS

1. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite), 1944, IV, 951.

2. (2 vol., New York, 1948), II, 1247.

3. *Ibid.*

4. Halifax către Foreign Office, 28 martie 1943, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 35366, U 1430/G.

5. Hull, *Memoirs,* II, 1297.

6. *Ibid.*

7. Pentru a cunoaşte întreaga istorie a planificării financiare făcută de americani cu britanicii, prin care doreau să se asigure că spiritul Convenţiei de la Ottawa nu prindea iar viaţă, lucrarea fundamentală rămâne cea a lui Richard N. Gardner, *Sterling—Dollar Diplomacy* (Oxford, 1956).

8. Iniţiativa putea veni din altă direcţie; putea veni de la Londra. În legătură cu aceste temeri, vezi Lloyd C. Gardner, „A Tale of Three Cities", lucrare pregătită pentru Conferinţa Sovieto-Americană asupra Celui de al Doilea Război Mondial, din octombrie 1986. Pentru cei interesaţi de scopurile urmărite de Churchill în 1943 şi 1944, se recomandă lucrarea *American-Russian Relations,* de Williams, pp. 270—273.

9. La începutul aplicării planului New Deal, avusese loc o luptă între liberalii internaţionalişti tradiţionali şi noii „intranaţionalişti" ai grupului de experţi Brains Trust. Întrucât al Doilea Război Mondial se apropia, mulţi dintre membrii marcanţi ai intranaţionalismului au recunoscut faptul că într-una dintre ţări capitalismul nu a asigurat refacerea economică sau stabilitatea politică. Vezi Gardner, *Economic Aspects of New Deal Diplomacy,* cap. 8.

10. Berle şi Jacobs, *Navigating the Rapids,* p. 421.

11. Maddux, *Years of Estrangement*, p. 156.

12. Pentru o discuţie despre concepţia lui Bullitt asupra relaţiilor ruso-americane, vezi Beatrice Farnsworth, *William C. Bullitt and the Soviet Union* (Bloomington, Ind., 1967), în special cap. 1—7.

13. 19 ianuarie 1934, Dosarele Departamentului de Stat de la Arhivele Naţionale, Washington, D.C., 711.61/471.

14. Bullitt către Hull, 26 aprilie 1936, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D.C., date diferite): *The Soviet Union, 1933—1939,* pp. 291—296. Comentariile făcute în cadrul departamentului erau elogioase la adresa acestei „remarcabile misive diplomatice", care ar trebui „apreciată în mod deosebit". Robert Kelley, şeful Departamentului Est-European, îi spuse lui Cordell Hull că concluziile lui Bullitt referitoare la imposibilitatea unor relaţii cu adevărat prieteneşti cu sovieticii sau „cu orice partid comunist sau individ comunist", precum şi la lipsa unor relaţii comerciale permanente, vor fi acceptate şi confirmate de cei mai competenţi specialişti în problemele Rusiei. Vezi Documente ale Departamentului de Stat de la Arhivele Naţionale. Washington, D.C. 861.01/2120.

15. Maddux, *Years of Estrangement,* p. 134.

16. Warren F. Kimball, „They Don't Come Out Where You Expect: America Reacts to the German-Soviet War, June — November 1941", lucrare prezentată la Prima Conferinţă sovieto- americană despre Cel de-Al Doilea Război Mondial, Moscova, octombrie 1986.

17. Hull. *Memoirs,* II. 977. Roosevelt trasă, de asemenea, pentru Umanski câteva cerinţe necesare pentru ca ajutorul acordat prin Legea Împrumutului şi Închirierii să fie disponibil, inclusiv declararea de către Rusia a averii sale în aur, precum şi o propunere amănunţită privind produsele cărora li s-ar putea aplica schimbul barter. între cele două ţări. Prezentarea lui Roosevelt se baza pe un memorandum redactat de Harry

Hopkins, „Memorandum for the President". 5 septembrie 1941, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, PSF. Vezi şi studii fundamentale de George Herring, *Aid to Russia, 1941—1946* (New York, 1973) şi de Raymond Dawson, *The Decision to Aid Russia, 1941: Foreign Policy and Domestic Politics* (Chapel Hill, 1959).

18. Memorandumul lui Burns este cuprins în lucrarea lui Sherwood, *Roosevelt and Hopkins,* pp. 641—643. Sherwood îl retipăreşte în întregime, deoarece — scrie el — acesta reflecta propriile concepţii ale lui Hopkins.

19. Bullitt către Roosevelt, 29 ianuarie 1943. Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, PSF.

20. *Ibid.*

21. Gilbert, *Road to Victory,* pp. 177—181.

22. Edmunds, *The Big Three,* p. 301.

23. Elisabeth Barker, *British Policy in South-East Europe in the Second World War* (Londra, 1976), p. 134.

24. Gardner, *Architects of Illusion,* pp. 38—39.

25. Strădaniile lui Churchill, care nu au fost sprijinite de cabinetul de război, sunt descrise în amănunţime în The *Hinge of Fate*, pp. 685—689; preocuparea lui Roosevelt faţă de Rusia este descrisă în amănunţime în lucrarea lui Foorest C. Pogue, *George C. Marshall: Organizer of Victory,* 1943—1945 (New York, 1973), pp. 32—33.

26. Gardner, *A Covenant with Power*, p. 61

27. John Erickson, *The Road to Berlin* (Boulder, Colo., 1983), pp. 43—44.

28. *Ibid.*

29. David Carlton, *Anthony Eden: A Biography* (Londra, 1981), p. 208.

30. Barker, *British Policy in South-East Europe*, p. 134.

31. *Ibid.*, p. 135

32. Memorandum asupra convorbirii, 16 martie 1943, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1943, III, 19—24.

33. Eden către Churchill, 16 martie 1943, Foreign Office — Rapoartele generale, Public Record Office, Londra, 36991 (N 1748/G).

34. Minută, 24 martie 1943, asupra *ibid.*

35. Foreign Office —Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 35661 (U 1528/320/70).

36. Bullitt către FDR, 12 mai 1943, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, PSF.

37. Posibila necesitate a unei alegeri între Balcani şi Europa Centrală constitui subiectul unui memorandum neîntitulat, al unui expert în probleme ruseşti, Charles Bohlen, 24 iunie 1943. Scrieri de Charles Bohlen, Arhivele Naţionale ale Statelor Unite, Washington, D. C., caseta 3.

38. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1943, III, 40—41.

39. „Roosevelt's World Blueprint" *Saturday Evening Post,* 10 aprilie 1943, pp. 20—21, 109—110.

40. Kimball, *The Juggler*, p. 102.

41. Pentru o prezentare mai amplă, vezi Elisabeth Kimball MacLean, „Joseph Daviesand Soviet-American Relations", 1941—1943, *Diplomatic History* 14 (Winter 1980), 73—79.

42. Churchill către Roosevelt, 25 iunie 1943, în lucrarea lui Kimball *Churchill and Roosevelt*, II, 272—279. Vezi şi Kimball, *The Juggler,* pp. 90—91.

43. Roosevelt către Churchill, 28 iunie 1943, *ibid.,* pp. 282—283.

44. Harriman către Roosevelt, 5 iulie 1943. Scrieri de Franklin Delano Roosevelt. Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York.

45. Churchill către Eden, 15 septembrie 1943, Foreign Office —Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 35398 (U 4486/402/70).

46. Stimson către Roosevelt, 10 august 1943, inclus în însemnările din jurnal, cu data de 10 august 1943. Scrieri de Henry L. Stimson, Sterling Library, Yale University, New Haven, Connecticut.

47. „Minutes of Meeting at the White House", 10 august 1943, Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York.

48. Bullitt către FDR, 11 august 1943, Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York.

49. *Ibid.*

50. Burns către Hopkins, 10 august 1943, Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York.

51. Eden către A. Cadogan, 19 august 1943, Scrieri de la Avon, Public Record Office, Londra, 2.

52. Pentru un scurt comentariu asupra conversaţiei din timpul dejunului, vezi Eden, *The Reckoning*, p. 468. Minuta lui Eden asupra conversaţiei este mult mai cuprinzătoare şi cuprinde protestul său laolaltă cu alte amănunte de importanţă extremă. Eden către Cadogan, 21 august 1943, Scrieri de la Avon, Public Record Office, Londra, 2.

53. Eden către Cadogan, 21 august 1943, Scrieri de la Avon, Public Record Office, Londra, 2.

54. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1943, I, 755—756.

55. *Ibid.*, p. 739.

56. Herbert Feis, *Churchill, Roosevelt, Stalin: The War They Waged and the Peace They Sought* (Princeton, N. J., 1957), p. 238.

57. *Ibid.*, p. 239 şi Harriman către Roosevelt, 5 noiembrie 1943, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1943, III, 589—591.

58. Gardner, *A Covenant with Power*, p. 63.

59. Însemnare din jurnal. 3 septembrie 1943: Berle şi Jacobs, *Navigating the Rapids*, p. 446.

60. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1943. III. 586—589.

61. *Ibid.*, pp. 710—716.

62. Harriman către Hopkins, 9 noiembrie 1943, *ibid.*, pp. 786—788.

63. Memorandum. 29 noiembrie 1943, *ibid.*, pp. 722—723.

64. *Ibid.*

65. Lordul Moran. *Winston Churchill: The Struggle for Survival, 1940—1965* (Londra, 1966), pp. 133—134; vezi şi Kimball, *The Juggler*, pp. 100—101.

7. ÎNTRE CONFERINŢA DE LA TEHERAN ŞI CONFERINŢA „TOLSTOY"

1. Carlton. *Anthony Eden*. pp. 236—237.

2. „Minutes of Meeting Between the President and the Chiefs of Staff..., 19 noiembrie 1943, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park. New York, Colecţia din Sala de hărţi.

3. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins*, p. 780.

4. Kimball. *The Juggler*. pp. 100—101.

5. Feis, *Churchill, Roosevelt, Stalin*, pp. 284—285

6. După Conferinţa de la Teheran, Eden trecu în revistă evenimentele pentru Churchill. Britanicii promiseseră statele

baltice Rusiei, dar nu puteau face nici o declarație publică, din cauza scandalului pricinuit de nerespectarea Cartei Atlanticului și a „dificultăților pe care le-ar întâmpina cu americanii". Așadar, deși FDR dorea să-i facă lui Stalin unele concesii, direct la Teheran, politicienii britanici nu realizau această schimbare sau, dacă o realizau, nu doreau să-l implice pe Roosevelt în anul alegerilor (ceea ce, din punctul de vedere al Londrei, ar fi dus la același lucru). Era o situație dificilă. Repetarea acestei situații constitui unul dintre motivele pentru care Churchill încercă personal să obțină o întâlnire cu Stalin, fiind hotărât să nu-l lase pe Roosevelt să intervină. Vezi Eden către Churchill, 25 ianuarie 1944, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 399/6.

7. Însemnare din jurnal, 18 decembrie 1943, John Morton Blum, editor, *The Price of Vision: The Diary of Henry A. Wallace, 1942—1946* (Boston, 1973), pp. 283—284.

8. „Memorandum of Meeting at the State Department with Hull and Knox", 11 ianuarie 1944, Scrieri de Henry L. Stimson, Sterling Library, Yale University, New Haven, Connecticut.

9. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1944, IV, 1032—1035.

10. Herring, *Aid to Russia,* pp. 146—160.

11. Feis, *Churchill, Roosevelt, Stalin,* p. 643.

12. Cox către Hopkins, 15 ianuarie 1944, Scrieri de Oscar Cox, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York.

13. *Ibid.*

14. Hull către Harriman, 8 februarie 1944, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1944, IV, 1047—1048.

15. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1944, IV, 951.

16. *Ibid.*, pp. 1052—1053.

17. Hull către Roosevelt, 7 februarie 1944, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, PSF.

18. Herring, *Aid to Russia,* p. 157.

19. „Russia —Seven Years Later", [?] septembrie 1944, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1944, IV, 902—912.

20. Molotov, *„Conversations".*

21. (WM 44), Concl. 11, Min. 1, 25 ianuarie 1944, Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 65—45.

22. Hull către Roosevelt, 20 martie 1944, cuprinzând memorandumul ruşilor din 19 martie 1944, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park. New York, PSF, Rusia. Intrigile pot fi urmărite în lucrarea *British Foreign Policy in the Second World War,* II, cap. 33, de Sir Llewellyn Woodward.

23. Vezi Woodward, *British Foreign Policy,* II, 538. *et passim.*

24. Minută cu privire la Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 4304, N 1908/G.

25. Minută, 1 aprilie 1944, asupra *ibid.,* WM 44. concl.. min. 4, anexă confidenţială, 3 aprilie 1944, Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 65—46.

26. Minută, 1 aprilie 1944, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 43304 (N 2128/36/G) şi „Account by Dr. Bowman of his Private Talk with the P. M. on Saturday, April 15th, 1944, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra. 40689 (U 3316/180/70).

27. Scrisori citate în lucrarea *Anthony Eden.* de Carlton. pp. 236—237.

28. În cursul ultimelor săptămâni de campanie, liderii democraţi locali s-au plâns funcţionarilor Casei Albe că Thomas E. Dewey, candidat republican, înregistra succese primejdioase, etichetând administraţia drept comunistă. „Existau acuzaţii potrivit cărora Roosevelt ar fi început să transmită unele informaţii lui Stalin, în secret, la Teheran, şi că după război, el va desăvârşi procesul de supunere a sistemului american de inteprinderi libere, controlului comunist. „Sherwood, Roosevelt and Hopkins, p. 829.

29. Eden către Churchill, 9 mai 1944, Foreign Office —Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 43636 (R 7380/68/G).

30. Aceste idei ar putea fi dezvoltate astfel: britanicii nu doreau sfere de influenţă în Europa exclusiv din considerente geografice, dar nici nu doreau triumful forţelor politice comuniste interne în vreo ţară. Atunci, ar fi fost mai bine ca în ţările unde comuniştii erau la putere, să se aibă grijă ca acestea să intre sub dominaţia Armatei Roşii. Acest lucru s-ar putea realiza printr-o înţelegere în acest sens asupra sferelor de influenţă.

31. Eden către Clark-Kerr, 18 mai 1944, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 43636 (R 7903/G).

32. *Ibid.* Când Eden relată Cabinetului de Război că folosise un limbaj foarte dur, totuşi: „Ministrul de externe relată Cabinetului de Război că le spusese ruşilor că dacă aceştia doreau să îi lăsăm să preia conducerea României, trebuie să fie gata ca, în spirit de reciprocitate, să lase Guvernul Maiestăţii Sale să facă acelaşi lucru în Grecia." Extras din întâlnirea de la 18 mai 1944, ibid. Limbajul folosit este, de asemenea, irelevant cu privire la faptul că Eden şi Churchill nu intenţionau decât să încheie o înţelegere militară temporară. Acesta ar fi putut fi temporară, dar desigur nu şi militară, căci britanicii nu aveau nici o calitate să pretindă ruşilor conducerea României.

33. Halifax către Eden, 31 mai 1944, Rapoarte ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 66/7.

34. Halifax către Foreign Office, 3 iunie 1944, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 40694 (U 5011).

35. Churchill către Roosevelt, 1 iunie 1944, Kimball, *Churchill and Roosevelt,* III, 155—156.

36. Halifax către Foreign Office, 7 iunie 1944, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 43646 (R 8988/9/G).

37. Churchill către Halifax, 8 iunie 1944, *ibid.*

38. Stettinius către Roosevelt, 10 iunie 1944, şi Roosevelt către Churchill, 11 iunie 1944, ambele în Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1944, V, 117—118.

39. Minute şi telegramă, datată 8 iunie 1944, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 43646 (R 8988/9/G).

40. Minută asupra scrisorii lui Roosevelt către Churchill, 11 iunie 1944, *ibid.*

41. Churchill către Roosevelt, 11 iunie 1944, Kimball, *Churchill and Roosevelt,* III, 178—180.

42. Roosevelt către Churchill, 12 iunie 1944, şi Churchill către Roosevelt, 14 iunie 1944, *ibid.*, pp. 182, 185—186.

43. Eden către Gousev, 19 iunie 1944, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 43646 (R 9472/9/G).

44. Ambasadorul Winant află direct de la Churchill că primul ministru făcuse distincţia „între o strategie pe termen lung şi necesitatea unor decizii prompte în fazele militare". Winant către FDR, 13 iunie 1944, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, Scrieri din Sala cu hărţi.

45. Hull către Roosevelt, 17 iunie 1944, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1944, V, 124—125.

46. Roosevelt către Churchill, 22 iunie 1944, *ibid.*, p. 125.

47. Churchill către Roosevelt, 23 iunie 1944, *ibid.*, pp. 126—127.

48. Barker, *British Policy in South-East Europe,* p. 141.

49. Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1944. V. 128—129.

50. Departamentul de Stat către Ambasada Sovietică, 15 iulie 1944, *ibid.*, pp. 130—131.

51. Campbell către Foreign Office, 27 iulie 1944, Minute de Churchill şi Eden, 1 şi 3 august 1944, toate în Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 43676 (R 11461/G).

52. Minută de D. S. Laskey, 6 august 1944 şi schema lui Eden către Churchill, 8 august 1944, *ibid.*

53. W. M. (44), Concl. a 103-a, Min, 1, Anexa confidenţială, 9 august 1944, Rapoarte ale Cabinetului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 212/1.

54. Churchill către Eden, 16 august 1944, şi Eden către Churchill, 17 august 1944, Rapoarte ale Cabinetului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 212/1.

55. Churchill către Roosevelt, 17 august 1944, în lucrarea lui Kimball, *Churchill and Roosevelt*, III, 278—279.

56. Halifax către Foreign Office, 20 august 1944, şi Cairo către Forreign Office, 21 august 1944, ambele în Rapoarte ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill. Public Record Office, Londra, 212/2.

57. Churchill către generalul Walter Bedell Smith, 24 august 1944; Churchill către Hopkins, 24 august 1944; şi Halifax către Foreign Office, 8 septembrie 1944, toate în *ibid.*

58. Churchill către Roosevelt, 25 august 1944 şi Roosevelt către Churchill, 26 august 1944, în lucrarea lui Kimball, *Churchill and Roosevelt*, III, 296—297.

59. *Ibid.*, p. 297.

60. Erickson, *Road to Berlin*, p. 345.

61. Winston S. Churchill, *The Second World War, VI, Triumph and Tragedy* (Boston, 1953), pp. 208—209.

62. Moran, Churchill: *The Struggle for Survival*, p. 190.

63. *Ibid.*, p. 191.

64. Molotov citat în lucrarea lui Barker, *British Policy in South-East Europe*, p. 137. Politicienii americani îşi dădeau de asemenea seama de preocuparea manifestată de Rusia pentru aşa-zisele confederaţii est-europene. Charles Bohlen atrase atenţia colegilor de la Departamentul de Stat asupra unui articol din *War and the Working Classes*, care denunţa toate planurile de acest fel ca fiind contravenţii la tratatul anglo-rus din 1942. De aici se putea deduce — spuse expertul în problemele ruseşti — că Uniunea Sovietică intenţiona să încheie acorduri bilaterale cu toate ţările din Europa de Est, asigurându-şi prin aceasta dominaţia. Bohlen către J. C. Dunn, 26 august 1943, Scrieri de Charles Bohlen, Arhivele Naţionale ale Statelor Unite, Washington, D. C., caseta 4.

65. Churchill către Roosevelt, 3 octombrie 1944, în lucrarea lui Kimball, *Churchill and Roosevelt*, III, 342—343.

66. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins*, pp. 832—834, rămâne cea mai importantă relatare asupra preocupării Washingtonului, precum şi cea mai remarcabilă intervenţie a lui Hopkins.

67. Kimball, *Churchill and Roosevelt*, III, 345.

68. Bohlen către Hopkins, 3 octombrie 1944, Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, caseta 140—141 A.

69. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins,* pp. 833—834; FDR către Harriman, 4 octombrie 1944, Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, caseta 140—141 A. Textele celor două telegrame diferă, probabil datorită sistemelor de codificare. Am folosit formulările din Scrierile lui Hopkins.

70. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins,* p. 834.

71. Churchill, *Triumph and Tragedy*, pp. 227—228.

72. Raport asupra întâlnirii de la Kremlin, 9 octombrie 1944, orele 19, „Records of Meetings at the Kremlin, Moscow, October 9 October 17, 1944", copie după Documentele Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 434/2.

73. Raport asupra întâlnirii..., 9 octombrie 1944, orele 22. *ibid.,* p. 5.

74. *Ibid.*, p. 7.

75. *Ibid.*, p. 8.

76. Harriman către Roosevelt, 10 octombrie 1944, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1944, IV, 1006—1007.

77. Raport asupra întâlnirii de la Kremlin, 10 octombrie 1944, *ibid.,* pp. 10—15; Eden către Orme Sargent, 11 octombrie 1944, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 66/7.

78. Moran, Churchill: *The Struggle for Survival*, pp. 194—195.

79. Carlton, *Anthony Eden,* p. 245. Carlton face precizarea binevenită că înţelegerea asupra Balcanilor a rămas un aranjament total neoficial, şi că niciodată nu se stabilise o declaraţie finală asupra procentajelor. El sugerează că Eden pretindea un procentaj mai mare decât Churchill în zonele pe care Rusia dorea să le controleze, deoarece credea cu adevărat că era o diferenţă, să zicem, între 10% şi 25%. În

cele din urmă, acceptă faptul că ruşii intenţionau să controleze situaţia din România, Bulgaria şi Ungaria, şi nu mai era nimic de făcut. Cu toate acestea, atât strădaniile lui Churchill, la care se referă textul, cât şi încercarea lui Molotov de a da un sens procentajelor, nu pot fi trecute în totalitate cu vederea.

80. Churchill către Stalin, 11 octombrie 1944, Documente lae Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill. Public Record Office, Londra, 66/7.

81. Odată ajuns la Moscova, Churchill fu întâmpinat, pe lângă ruşi, de către Harriman. Primul ministru îl rugă pe ambasador să- i transmită lui Roosevelt dezamăgirea sa asupra faptului că Marshall nu fusese trimis, sau că Harriman fusese desemnat numai ca observator. În aceste condiţii — relată Harriman — Churchill consideră că era de preferat „ca eu să nu particip la convorbirile sale în tête-à-tête cu Stalin..." De fapt, lui Churchill îi convenea situaţia de minune. Harriman către Roosevelt, 9 octombrie 1944, Departamentul de Stat, Foreign Relations of the United States (Washington, D. C., date diferite), 1944, IV, 1004—1005.

82. Churchill către Hopkins, 11 octombrie 1944, în Foreign Office către Washington, 13 octombrie 1944, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 43647 (R 16726/G).

83. Harriman către FDR, 11 octombrie 1944, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), IV, 1009—1010.

84. Churchill către Roosevelt, 11 octombrie 1944, în lucrarea lui Kimball *Churchill and Roosevelt*, III, 353.

85. 11 octombrie 1944, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1944, IV, 988—990.

8. DEZNODĂMÂNTUL: POLONIA ŞI YALTA

1. Lordul Halifax către Churchill, 20 decembrie 1944, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 355/14.

2. John Balfour către Christopher Warner, 9 octombrie 1944, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 43306 (N 6565/G).

3. Moran, *Churchill:* The Struggle for Survival, p. 193.

4. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins*, pp. 796—797.

5. R. I. Campbell către David Scott, 20 decembrie 1943. Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 38516 (A 7/G).

6. *Ibid.* Mărturii cu privire la faptul că ruşii împuşcaseră polonezi, demonstrară mai târziu că germanii avuseseră dreptate, dar la vremea respectivă fuseseră considerate numai o încercare de a-i dezbina pe Aliaţi.

7. Vezi Geir Lundestad, *The American Non-Policy Towards Eastern Europe, 1943—1947* (New York, 1975), pp. 188—189.

8. Jan Ciechanowski, *The Warsaw Rising of 1944* (London, 1944), p. 243.

9. Vezi Alexander Werth, *Russia at War* (New York, 1964), cap. 8.

10. „Memorandum". H. Freeman Matthews către secretarul de atat, 16 octombrie 1944, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington. D. C., date diferite), 1944, IV, 1916—1019.

11. Raport asupra întâlnirii care a avut loc în sala Spirdonovaka, la 13 octombrie 1944, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 66/7, 20—26.

12. Eden către Foreign Office, 16 octombrie 1944, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 355/13.

13. Eden către Foreign Office, 16 şi 17 octombrie 1944; Churchill către Attlee, 17 octombrie 1944, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra.

14. Citat din relatarea lui Mikolajezyk asupra convorbirilor lor confirmată ulterior de către Churchill. Vezi Lordul Moran, *Churchill: The Struggle for Survival,* pp. 199—200.

15. Eden către Cadogan, 19 octombrie 1944, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra.

16. Churchill către Roosevelt, 18 octombrie 1944, în lucrarea lui Kimball, *Churchill and Roosevelt,* III. 358—359.

17. Ibid.

18. Moran, *Churchill: The Struggle for Survival,* p. 206.

19. Arthur Bliss Lane, *I saw Poland Betrayed* (Indianapolis, 1948), p. 66.

20. Martin Herz, *Beginnings of the Cold War* (Bloomington, Ind., 1966), pp. 62—63.

21. Lundestad, *The American Non-Policy Towards Eastern Europe,* p. 191.

22. Ben Pimlott, *The Second World War Diary of Hugh Dalton, 1940—1945* (Londra, 1986), p. 563.

23. Principala sursă pentru relatarea acestui episod surprinzător o constituie lucrarea lui Samuel I. Rosenman, *Working with Roosevelt* (New York, 1952), pp. 464—476. Lui Roosevelt i se reproşă faptul că dăduse presei o scrisoare către Wilkie, în scopul obţinerii unui avantaj imediat în campania prezidenţială. Deşi este posibil ca lucrurile să fi stat astfel, aceasta nu contravine interesului pe care atât el cât şi Wilkie îl manifestau pentru o atare reorientare a politicii americane.

24. Hopkins către Winant, 4 septembrie 1944, Scrieri de Henry L. Stimson, Sterling Library, Yale University, New Haven, Connecticut, caseta 157.

25. Vezi Thomas M. Campbell şi George Herring, editori, *The Diaries of Edward R. Stettinius, Jr., 1943—1946* (New York, 1975), pp. 156—157. Campania prezidenţială din 1944 fu aşadar martora primei manifestări a alianţei etnice-conservatoare, care reapăru sub diverse forme în politica internă şi externă pentru următoarele cinci decenii.

26. Vezi relatarea lui M. R. Wright asupra convorbirii sale cu Hopkins, în Wright către P. M. Broadmead, 14 noiembrie 1944, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 27/7.

27. Memorandum, „The Washington Negotiations...", 12 decembrie 1944, Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 66.

28. Colville, *The Fringes of Power,* pp. 534—535.

29. Winant către Hopkins, 11 decembrie 1944, Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, Colecţia Sherwood.

30. Cox către Hopkins, 19 decembrie 1944, Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, caseta 338.

31. Extras din alocuţiunea lui Churchill, Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 66/61, p. 12.

32. Campbell şi Herring, *Stettinius Diaries*, pp. 196—202.

33. Churchill către Halifax, 10 decembrie 1944; Halifax către Churchill, 20 decembrie 1944. Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 355/14.

34. Wright către Phillip Broadmead, 7 ianuarie 1945. Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 44555.

35. Stimson către Roosevelt, 9 septembrie 1944, Scrieri de Henry L. Stimson, Sterling Library, Yale University, New Haven, Connecticut.

36. Lamont către Villard, 7 decembrie 1944, Scrieri de Oswald Garrison Villard, Houghton Library, Harvard University, Cambridge Mass.

37. FDR către Stalin, 30 decembrie 1944, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), Yalta, pp. 224—226.

38. *Ibid.*, pp. 226—227.

39. „Memorandum for the President", 16 ianuarie 1945, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York. PSF/Departamentul de Stat.

40. „The necessity of the three principal Allies arriving at a common political program for liberated countries", nedatat [ianuarie 1945], pp. 1—2, Scrieri de Harry L. Hopkins, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, casetele 169—171.

41. „Reconstructions of Poland and the Balkans: American Interests and Soviet Attitude", nedatat [ianuarie 1945], p. 1, *ibid.*

42. Stettinius abordă problema funcţionării unei comisii Superioare Europe, până la stabilirea unei noi ordini mondiale, împreună cu foarte receptivul Anthony Eden, la întâlnirea premergătoare celei de la Yalta, la 1 februarie 1945. El şi subalternii săi îl avertizară pe ministrul de externe britanic de faptul că trebuie să fie prudenţi în relaţiile lor cu ruşii în privinţa problemei Poloniei, şi de faptul că Roosevelt însuşi avea îndoieli serioase cu privire la plan, ca putând să pună în primejdie proiectele de perspectivă ale organizaţiei mondiale. „Meeting of the Foreign Ministers", 1 februarie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), Yalta, pp. 498—507).

43. Jurnale, 5 ianuarie 1945, Scrieri de Oscar Cox, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, caseta 151.

44. Vezi Lloyd C. Gardner, „The Riddle of the Sphinx: Russia and Reconstruction", lucrare prezentată la cea de a treia Conferinţă Sovieto-Americană despre Al doilea Război Mondial, ţinută la Moscova, în octombrie 1988, pp. 20—26.

45. Schimburile de mesaje dintre Harriman şi Washington pot fi urmărite mai bine în lucrarea Departamentului de Stat *Foreign Relations of the United States* (Washington D. C., date diferite), 1945, V. 937—945.

46. John Morton Blum, *From the Morgenthau Diaries: Years of War, 1941—1945* (Boston, 1967), pp. 304—305. S-ar fi putut ca cineva de la Ministerul Finanţelor să-i fi strecurat un secret lui James Reston, de la *New York Times*, care a scris apoi că unii membri ai administraţiei considerau că momentul nu era prielnic pentru a se discuta despre o înţelegere postbelică de o asemenea amploare. Oficialităţile ambasadei erau mulţumite, temându-se — după cum afirma George Kennan — că acum ruşii vor ezita şi mai mult să se angajeze într-o discuţie deschisă asupra „problemelor care privesc ambele guverne". Grew către Ambasada Americană, 26 ianuarie 1945, şi Kennan către Grew, 29 ianuarie 1945. Dosarele Departamentului de Stat de la Arhivele Naţionale. Washington, D. C., 861.51/1—2645 şi 861.51/1—2945.

47. Citat din Winifred N. Hackel, „Political Currents in Liberated Europe", *Foreign Policy Reports* 21 (1 iunie 1945), 66—78.

48. *Life*, 22 ianuarie 1945, p. 22.

49. Vezi minute asupra întâlnirii lui Roosevelt cu consilierii săi, la 4 februarie 1945, şi notele sumare ale lui Alger Hiss asupra aceleiaşi întâlniri. Departamentul de Stat. *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), Yalta, pp. 566—570.

50. Note de Hiss, *ibid*.

51. „Luncheon Meeting of the Foreign Ministers", 5 februarie 1945, Departamentul de Stat. *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), pp. 608—610. Între minutele asupra acestei întâlniri, consemnate de britanici şi cele consemnate de americani, apare o deosebire interesantă. În versiunea britanică, Molotov îşi „informă" şi colegii săi că Rusia aştepta să primească reparaţii, în timp ce în minutele americanilor el „arăta" că astfel se vor petrece lucrurile. Vezi Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 45775 (ME 671/624/G 77). Minutele britanicilor sugerează o soluţie mai hotărâtă şi mai unilateral orientată.

52. Edward R. Stettinius, *Roosevelt and the Russians: The Yalta Conference* (Garden City, N. Y., 1949), p. 49.

53. Memorandum de Eden, „Poland's Western Frontier", 23 ianuarie 1945, Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 66/61.

54. Eden către Churchill, 1 februarie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), Yalta, pp. 508—509.

55. *Ibid.*

56. „United States Delegation Memorandum: Concrete Proposals on the Polish Question", nedatată [1 februarie 1945], *ibid.*, pp. 510—511; pentru lucrarea anterioară, care prezintă poziţia americanilor pe o hartă a Europei, vezi *ibid.*, pp. 231—234.

57. „Tripartite Dinner Meeting", 4 februarie 1945, *ibid.*, pp. 589—590.

58. Gilbert, *Road to Victory*, pp. 1171—1175.

59. „Tripartite Dinner Meeting", 4 februarie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), Yalta, pp. 589—590.

60. Gilbert, *Road to Victory,* p. 1184.

61. *Ibid.*

62. Toate documentele de mai sus, cu excepţia citatelor din Gilbert, din minutele lui Bohlen asupra Celei de A Treia Sesiuni Plenare, 6 februarie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), Yalta, pp. 667—671.

63. Gilbert, *Road to Victory,* p. 1185

64. Minutele se găsesc în Documentele Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 51/4.

65. *The Teheran, Yalta and Potsdam Conferences: Documents* (Moscova, 1969), p. 97.

66. Departamentul de Stat, Foreign Relations of the United States (Washington, D. C., date diferite), Yalta, pp. 727—728.

67. Cu toate acestea, în minutele britanicilor, se consemnează că Roosevelt spunea că nu considera necesar „să ia legătura numai cu *émigrés* şi că ar trebui găsiţi şi locuitori din Polonia". Documente ale Biroului Primului Ministru,

Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 51/4. Dar minutele ruşilor consemnează versiunea americanilor — „el considerau că nu era deloc necesar să invite în mod special persoane din străinătate pentru a participa la formarea guvernului polonez. Oameni potriviţi puteau fi găsiţi chiar în Polonia". *Teheran, Yalta and Potsdam,* p. 105.

68. Minute de Bohlen, A Patra Adunare Plenară, 7 februarie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), Yalta, pp. 709—710. Minutele lui H. Freeman Matthew dau o impresie oarecum diferită asupra răspunsului dat de Roosevelt propunerilor lui Molotóv, explicând probabil de ce Stalin accepta pe loc introducerea conducătorilor democraţi în Polonia. „Nu este necesar să luăm *émigrés.* Este posibil ca unele persoane care se află în prezent în Polonia să fie acum satisfăcute." Ce însemna „să fie acum satisfăcute"? *Ibid.*, pp. 718—721.

69. Minute de Bohlen, Întâlnirea dintre Roosevelt şi Stalin, 8 februarie 1945, *ibid.,* 766—771.

70. Gilbert, *Road to Victory,* p. 1191.

71. Minutele britanicilor diferă, din nou, în mod considerabil. „Preşedintele a spus că, în calitate de locuitori ai unei alte emisfere, americanii urmăresc marele obiectiv de a se organiza alegeri anticipate în Polonia. Singura problemă consta în cum avea să fie guvernată ţara până atunci, şi spera ca alegerile să poată avea loc înainte de sfârşitul anului curent. Problema era deci limitată în timp." Documente ale Biroului Primului Ministru, Winstron S. Churchill, Public Record Office, Londra, 51/4.

72. Minute de Bohlen, A Cincea Adunare Plenară, 8 februarie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), Yalta, pp. 771—782.

73. Gilbert, Road to Victory, p. 1195.

74. „Meeting of the Foreign Ministers", 9 februarie 1945, Departamentul de Stat, Foreign Relations of the United States (Washington, D. C., date diferite), Yalta, pp. 802—811.

75. Minute de Bohlen şi Matthews, A Şasea Adunare Plenară, 9 februarie 1945, *ibid.*, pp. 841—855. Minutele ruşilor asupra acestui schimb de cuvinte l-au determinat pe Roosevelt să facă o declaraţie şi mai clară cu privire la locul unde credea că vor apărea tulburări. Alegerile trebuie să fie foarte curate — spuse el — „atât de curate încât nimeni să nu poată avea îndoieli împotriva lor, şi încât polonezii înşişi, un popor care se înfierbântă foarte uşor, să accepte alegerile fără rezerve". *Teheran, Yalta and Potsdam*, p. 123.

76. William D. Leahy, *I was There* (New York, 1950), p. 314.

9. SĂ PRESUPUNEM CĂ NU S-A ÎNTÂMPLAT NIMIC

1. *Mr. Citizen* (New York, 1960), p. 165.

2. Referitor la argumentul susţinut de Roosevelt cu privire la obiectivele postbelice ale ruşilor, vezi Dallek, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy,* pp. 533—535. Scrisoarea dintre Lamont este datată 29 martie 1945. Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin Roosevelt Library, Hyde Park, New York, Dosarul personal al preşedintelui, (PPF) 70.

3. Kimball, *The Juggler*, p. 7.

4. Gardner, *Architects of Illusion*, p. 76.

5. Anexă confidenţială. WM (45), 19 februarie 1945. Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra. 65/51.

6. Citat din Gardner. *Architects of Illusion,* p. 56.

7. Robert Rhodes James, *Anthony Eden,* (Londra, 1986), p. 290.

8. John Boettiger către FDR, 13 februarie 1945, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, Documente din Sala hărţilor, caseta 21.

9. Jonathan Daniels către Early, 13 februarie 1945, *ibid.*

10. Conferinţă de presă # 992, 23 februarie 1945. Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, PPF-1, vol. 25, 16.

11. Bohlen către Samuel I. Rosenman, 18 februarie 1945, Scrieri de Samuel I. Rosenman, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, caseta 27. Patru ani mai târziu, Bohlen stabili că ruşii nu intenţionaseră niciodată să pună în aplicare hotărârile de la Yalta, şi că Roosevelt le considerase un „test" asupra intenţiilor lui Stalin. O concepţie total diferită. Bohlen către Rosenman, 23 august 1949, *ibid.*, caseta 18.

12. „Memorandum", Turner Catledge către Arthur Krock. 26 februarie 1945, Scrieri de Arthur Krock, Seeley G. Mudd Library, Princeton University, Princeton, New Jersey, caseta 1.

13. Gilbert, *Road to Victory,* p. 1208.

14. Kevin Jeffreys, *The Churchill Coalition and Wartime Politics, 1940—1945* (Manchester. 1991), p. 180.

15. *Ibid.*, p. 182.

16. Citat din Kimball, *The Juggler*, p. 176.

17. WM (45), Concl. 22, Min. 5, Anexă confidenţială, 6 martie 1945, Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 65/51.

18. WM (45), Concl. 26, Min. 5, Anexă confidenţială. 6 martie 1945, Diferite documente şi minute ale Cabinetului. Public Record Office, Londra. 65/51.

19. Contele Edward Raczynski, *In Allied London* (Londra, 1962), p. 226.

20. *Ibid.*, p. 271

21. Zhukov, *Reminiscences and Reflections*. II, 340—341.

22. „Record of Meeting..." 23 februarie 1945, Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office, Londra. 47582 (N 2454/G); Harriman către Stettinius, 24 februarie

1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1945, V, 123—124.

23. Comisia analizării situaţiei Poloniei, „Second Meeting", 27 februarie 1945, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 47852 (N 2458/G).

24. Nota 90, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1945, V, 135.

25. Clark-Keer către Foreign Office, 6 martie 1945, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra 47582.

26. Vezi Orme Sargent către Eden, 10 martie 1945, şi comentariile lui Eden, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 47582 (N 2481/G).

27. Dintr-o copie valoroasă, care ilustrează schimbările survenite în mod de exprimare al lui FDR, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, Dosarul alocuţiunilor, caseta 86.

28. Conferinţa de presă 984, 19 decembrie 1944, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, PPF-1, vol. 24, 7—12.

29. Conferinţa de presă # 985, 22 decembrie 1944, *ibid.*, pp. 5—7.

30. *Ibid.*

31. WM (45), Concl. 26, Min. 5, Anexă confidenţială, 6 martie 1945, Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 65/51; Roosevelt către Churchill, 11 martie 1945, Documente ale Biroului Primului Ministru, Winston S. Churchill, Public Record Office, Londra, 356/9.

32. Conferinţele de presă # 993 şi # 995, 2 şi 9 martie 1945, Scrieri de Franklin Delano Roosevelt, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, PPF-1, vol. 25, 10, 9.

33. Prima telegramă din seria care a durat până la moartea preşedintelui, era datată 28 februarie 1945. Kimball, *Churchill and Roosevelt*, III, 547—631.

34. *Ibid.*, pp. 593—594.

35. Roosevelt către Churchill, 21 martie 1945, şi Churchill către Roosevelt, 3 aprilie 1945, *ibid.*, 579—580, 606—607.

36. Stanislaw Mikolasjczyk, *The Rape of Poland* (New York, 1948), p. 60.

37. Raczynski, *In Allied London*, p. 278.

38. Vezi, de pildă, Charles Bohlen către Stettinius, 15 martie 1945, Scrieri de Charles Bohlen, Arhivele Naţionale ale Statelor Unite, Washington, D. C., caseta 4

39. Halifax către Foreign Office, 26 martie 1945, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 47583 (N 3317/6/G).

40. Foreign Office către Washington, 28 martie 1945, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 47584 (N 3404/6/G); Minută de O. G. Sargent, 29 martie 1945, Foreign Office — Rapoarte generale. Public Record Office, Londra, 47584 (N 3346/6/G); Clark-Kerr către Foreign Office, 27 martie 1945, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 47584 (N 3346/6/G).

41. Clark-Kerr către Foreign Office, 3 aprilie 1945, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 47485 (N 32587/6/G).

42. Roosevelt către Stalin, 1 aprilie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1945, V, 194—196; A Şasea Întrunire a Comisiei de analiză a situaţiei Poloniei, 2 aprilie 1945, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 47859.

43. A Şasea Întrunire a Comisiei de analiză a situaţiei Poloniei, 2 aprilie 1945, Foreign Office — Rapoarte generale, Public Record Office, Londra, 47589.

44. Erickson, *Road to Berlin*, pp. 526—527; Dulles, *The Secret Surrender* (New York, 1966), pp. 147, 161, 164—165. Dulles îi scrise fratelui său John Foster, la 6 februarie 1945: „Mi-e teamă de ceea ce vom găsi în Europa în anii care vin.

Ne îndreptăm spre un final dramatic,. care va lăsa o mare parte a Europei Centrale pradă haosului." Scrieri de John Foster Dulles, Seeley G. Mudd Library, Princeton University, Princeton, N. J.

45. Erickson, *Road to Berlin,* p. 527

46. Vezi Stalin către Roosevelt, 3 aprilie 1945, *Stalin's Correspondence,* I, 206—207.

47. Stalin către Roosevelt, 7 aprilie 1945, *ibid.,* pp. 208—210.

48. Vezi Voitek Mastni, *Russia's Road to the Cold War* (New York, 1979), cap. 7.

49. Zhukov, *Reminiscences and Reflections*, II, 346—347.

50. Erickson, *Road to Berlin,* p. 329.

51. Harriman către Stettinius, 3 aprilie 1945; Stalin către Roosevelt, 7 aprilie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1945, V, 196—198, 201—204.

52. *Ibid.,* pp. 209—210.

53. WM (45), Concl. 44, Min. 3, 13 aprilie 1945, Diferite documente şi minute ale Cabinetului, Public Record Office, Londra, 65/52, PRO.

54. „Memorandum of Conversation...", 20 aprilie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1945, V, 231—234.

55. Însemnare din jurnal. 20 aprilie 1945, din lucrarea editată de Walter Millis. *The Forrestal Diaries* (New York. 1951), p. 47.

56. „Memorandum...". 23 aprilie 1945, *ibid.,* pp. 252—255.

57. Gilbert, *Road to Victory*, p. 1282.

58. Memorandum asupra conversaţiei, 23 aprilie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1945, V, 256—258.

59. Pentru o apreciere mai recentă, vezi Kimball, *The Juggler,* pp. 178—183.

60. „Jonathan Daniels Draft for Jefferson Day Speech" şi Robert Sherwood către Samuel I. Rosenman, 16 aprilie 1949,

ambele în Scrieri de Samuel I. Rosenman, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York, caseta 18.

61. Memorandum asupra conversaţiei, 2 mai 1945, *ibid.*, pp. 272—276.

62. Memorandum asupra conversaţiei, 30 mai 1945, *ibid.*, pp. 301—306.

63. Churchill, *Triumph and Tragedy,* pp. 576—578.

64. Churchill către Truman, 4 iunie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1945, V, 320—321.

65. Mikolajczyk, *The Rape of Poland,* p. 117.

66. Gardner, *Architects of Illusion,* p. 76.

67. Walter LaFeber, *America, Russia and the Cold War* (ed. a 16- a, New York, 1990), pp. 25—26.

68. William O. McCagg, Jr., *Stalin Embattled, 1943—1948* (Detroit, 1978), p. 312.

69. Kennan către secretarul de stat, 15 septembrie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1945, V, 881—884.

70. John J. McCloy, *The Atlantic Alliance: Its Origins and Future* (New York, 1969), pp. 22—26.

71. McCagg, *Stalin Embattled,* pp. 298—300.

72. Senatul S.U.A., Comitetul asupra afacerilor externe, *Hearings: The Vandenberg Resolution and the North Atlantic Treaty,* Al 80-lea Congres. Sesiunea a 2-a (Historical Series), (Washington, D. C., 1973), p. 86.

73. Citat din *Time.* 25 octombrie 1971, p. 19.

74. Molotov, „Conversations".

75. C. L. Sulzberger, *The Last of the Giants* (New York, 1970), p. 304.

76. Memorandum asupra conversaţiei, 13 aprilie 1945, Departamentul de Stat, *Foreign Relations of the United States* (Washington, D. C., date diferite), 1945, V, 826—829.

SFÂRŞIT

CUPRINS

Prefaţă 5

Cuvinte de mulţumire 12
1. Propunerea lui Roosevelt 15
2. Acordul de la München şi Pactul sovieto-nazist . . 44
3. Cele mai negre ceasuri 84
4. Carta Atlanticului 121
5. Pelerinaje la Washington 153
6. Cântărind sfinxul rus 190
7. Între Conferinţa de la Teheran şi conferinţa „Tolstoi" 221
8. Deznodământul: Polonia şi Yalta 263
9. Să presupunem că nu s-a întâmplat nimic 302
Note 337

Redactor de carte: Cornelia Bucur

Tiparul executat la ROMCART S.A

sub comanda nr.349

BUCUREŞTI

Folosind documente din arhive până de curând interzise istoricilor, Lloyd C. Gardner reușește să lumineze colțurile ascunse ale acestei drame care a avut drept actori personalități de excepție ale epocii.

Sunt dezvăluite aici motivațiile complexe care au dus la deznodământul cunoscut: consecvența cu care Stalin și-a impus politica de sufocare a estului Europei, eforturile lui Churchill de a perpetua colonialismul britanic, poziția șovăielnică a lui Franklin D. Roosevelt.

Această carte stă mărturie că unda de șoc a deciziilor celor ***Trei Mari*** a condamnat fără drept de apel România, izbind din plin, iar faliile produse în zona politică, socială și economică au înghițit structurile abia închegate ale țării noastre.

EDITURA ELIT
Colecția „MEMENTO” (2)

Această carte este un exemplu clar și dureros despre lipsa de șansă a țărilor mici în relațiile cu marile puteri.

Sub cuvinte frumoase ca democrație, libertate, neamestec în treburile interne, se ascund, de fapt, interese politice care maschează adevăratul interes, cel economic.

Un alt avertisment: în politica externă, bătăliile se pierd sau se câștigă în afara granițelor țării. România ar trebui să învețe, odată pentru totdeauna, să înlocuiască lozincile patriotarde, supraexcitarea naționalistă, cu o muncă tenace, dură, poate cenușie și nespectaculoasă, pe tărâm diplomatic, pentru a încerca să evite repetarea unei noi lecții dureroase.

LEI 6000